

VNIVERSITAT E VALÈNCIA

Facultat de Filologia, Traducció i Comunicació

Departament de Filologia Catalana

Programa de doctorat: Llengües, literatures i cultures i les seues aplicacions

Els *milacres* vicentins de Vicent
Boix. Estudi i edició

Tesi doctoral presentada per Juan Vicente Fuertes Zapata

Dirigida per Vicent Josep Escartí Soriano

Maig, 2021

Resum

La present tesi doctoral s'ocupa de fer l'edició i l'estudi de l'obra teatral del cronista de València, Vicent Boix i Ricarte (1813-1880), destinada a la figura de sant Vicent Ferrer. Aquesta obra teatral en valencià –que rep el nom de *milacres*– es troba conformada per un total d'onze peces que tenen els següents títols: *Els bandos de València o la paraula de sen Visent Ferrer* (1855), *El pendó de València* (1860), *Els hòrfens de sen Visent* (1860), *L'oràcul de Caspe* (1861), *El metge prodigiós* (1861), *Lo toch de somatén* (1862), *Lo rey y l'apòstol* (1862), *La pau de Molvedre* (1865), *Lo àngel y lo diable* (1865), *La creu de la peña* (1868) i *Los de fora y los de dins* (1870). La idea d'editar filològicament els textos de Boix portava implícita, també, la recerca de dades sobre la seua vida i el context en què varen aparéixer aquelles peces teatrals.

És per això que aquesta tesi presenta una primera part destinada a construir una biobibliografia de Vicent Boix, a partir de les dades aportades anteriorment, la qual cosa ha suposat fer una recerca bibliogràfica per tal de conèixer els escrits que parlen d'ell. També, en aquesta recerca, hem aportat dades noves, fruit de la descoberta i l'estudi d'algunes fonts que fins ara no s'havien tingut en compte i que, a més, hem donades transcrites en apèndix. En segon lloc, ens hem aproximat al món del teatre infantil vicentí, que es troba constituït per una sèrie de peces que reben tradicionalment el nom de *milacres* i, en especial, hem volgut oferir una visió de l'evolució des dels orígens fins a l'època de Boix. En tercer lloc, hem realitzat l'inventari i l'estudi dels onze *milacres* escrits per Boix, seguint un esquema que ens ha permés oferir les dades materials dels textos editats i, encara, aspectes de l'estructura d'aquells textos, dels seus personatges i altres aspectes de relleu, com les fonts, quan han estat identificades. Finalment, el gruix del treball ha estat constituït per la realització de l'edició de totes les obres teatrals vicentines de Boix, a les quals, a més d'una transcripció acurada, se'ls ha fet una anotació específica en qüestions de lèxic o d'altres, quan s'ha estimat oportú. Finalment, a més de l'apartat de bibliografia, hem aportat uns apèndixs que, juntament amb les obres vicentines teatrals ja esmentades, conformen tota l'obra completa de Boix en valencià.

Abstract

The present doctoral thesis deals with the edition and study of the theatrical work of the chronicler of Valencia, Vicente Boix (1813-1880), destined to the figure of San Vicente Ferrer and that receives the name of *milacres*. This theatrical work in Valencian is made up of a total of eleven plays with the following titles: *Els bandos de València o la paraula de sen Visent Ferrer* (1855), *El pendó de València* (1860), *Els hòrfens de sen Visent* (1860), *L'oràcul de Caspe* (1861), *El metge prodigiós* (1861), *Lo toch de somatén* (1862), *Lo rey y l'apòstol* (1862), *La pau de Molvedre* (1865), *Lo àngel y lo diable* (1865), *La creu de la peña* (1868) and *Los de fora y los de dins* (1870). The idea of philologically editing Boix's texts also implicitly involved the search for data about his life and the context in which those plays appeared.

It is for this reason that this thesis presents a first part destined to construct a biobibliography of Vicent Boix, from the data previously contributed, which has supposed to make a bibliographical search to know the writings that speak of him. Also, in this investigation, we have contributed new data, fruit of the discovery and the study of some sources that until now had not been taken into account and that, in addition, we have given transcriptions in appendix. Secondly, we have approached the world of Vincentian children's theater, which is constituted by a series of plays that traditionally receive the name of *milacres* and, in particular, we wanted to offer a vision of the evolution from the origins to the time of Boix. Thirdly, we have carried out the inventory and study of the eleven *milacres* written by Boix, following a scheme that has allowed us to offer the material data of the edited texts and, still, aspects of the structure of the texts, the characters and other aspects of relief, as the sources, when they have been identified. Finally, the bulk of the work has been constituted by the edition of all Boix's plays, to which, in addition to an accurate transcription, we have made a specific annotation on lexical or other issues, when it has been deemed appropriate. Finally, in addition to the bibliography section, we have provided appendices which, together with the aforementioned plays, make up the complete works of Boix in Valencian.

Índex

1. Introducció: objectius i metodologia.....	1
2. Una aproximació biogràfica a Vicent Boix (1813-1880).....	5
3. Els <i>milacres</i> vicentins: un fenomen cultural valencià. Dels orígens a Vicent Boix.....	24
4. La producció de <i>milacres</i> de Vicent Boix: Un inventari comentat.....	34
5. Edició.....	83
[I] <i>Els bandos de València o la paraula de sen Visent Ferrer</i> (1855).....	84
[II] <i>El pendó de València</i> (1860).....	103
[III] <i>Els hòrfens de sen Visent</i> (1860).....	127
[IV] <i>L'oràcul de Caspe</i> (1861).....	154
[V] <i>El metge prodigiós</i> (1861).....	182
[VI] <i>Lo toch de somatén</i> (1862).....	211
[VII] <i>Lo rey y l'apòstol</i> (1862).....	252
[VIII] <i>La pau de Molvedre</i> (1865).....	291
[IX] <i>Lo àngel y lo diable</i> (1865).....	323
[X] <i>La creu de la peña</i> (1868).....	356
[XI] <i>Los de fora y los de dins</i> (1870).....	383
6. Conclusions.....	404
7. Bibliografia.....	406
Apèndixs.....	410

1. Introducció: objectius i metodologia

Amb el mot *milacre*, tradicionalment s'han identificat aquelles representacions teatrals, dedicades a sant Vicent Ferrer, que es caracteritzen per mostrar algun dels episodis de la seua vida que ens han arribat, bé a través de l'hagiografia que al voltant del sant valencià s'ha generat al llarg dels segles, bé a partir d'una tradició oral més o menys confrontada. Aquells textos, obra de plomes més o menys conegudes en cada moment històric, començaren a ser ben abundosos en el segle XIX, tot i que segurament abans ja existien, com s'ha insinuat en alguns llocs i com veurem més avall. Als *milacres* –accepció que farem servir també nosaltres, per ser fidels a la tradició establerta– la figura del sant és quasi sempre el personatge principal i qui, al final, resol la situació. El *milacre*, a més, per la representació del tema religiós, sovint té elements d'exaltació ciutadana –perquè es tracta, en resum, de fomentar la devoció popular de l'urbs valentina, bressol de sant Vicent– o bé d'exaltació nacional –amb la Corona d'Aragó i la *nació* valenciana com a referents. La ingenuïtat dels textos, dels plantejaments dramàtics i la seua interpretació, sempre a càrrec de xiquets, també són detalls a tindre en compte en la seua caracterització, i això ens fa poder parlar d'un caràcter marcadament infantil en aquestes representacions, encara que hem d'indicar que els temes que es tracten no són, en moltes ocasions, tan “infantils” com en principi podríem creure. D'altra banda, això ens porta a pensar que es poden relacionar els *milacres* amb algunes activitats teatrals o parateatrals que s'han pres com a antecedents del teatre infantil a Europa, com ja indicava fa anys Juan Cervera (1983), únic autor que fins ara ha dedicat una monografia complexa i de gran abast al tema dels *milacres* vicentins.

De fet, els *milacres*, tot i la seua presència anual als carrers de la ciutat de València, no han rebut massa atencions des de l'àmbit acadèmic i només podem assenyalar com a estudis més complets –i quasi únics– el ja esmentat de J. Cervera, una aportació de Josep Lluís Sirera (1999) i, de caràcter molt més instrumental, però ben útil, el catàleg de Martínez Ortiz. Per tant, aquesta era la bibliografia de la qual havíem de partir, per conèixer aquest fenomen teatral únic a Europa.

Per una altra banda, el nostre objectiu no era fer una reflexió global sobre la producció i la representació dels *milacres*, sinó localitzar, editar i estudiar l'obra teatral que s'encabeix en l'etiqueta de milacres d'un autor concret: Vicent Boix i Ricarte (1813-

1880), el qual va ser cronista de València i va jugar un paper ben destacat en la vida cultural de la ciutat i, encara, va ser un dels propulsors del moviment que després coneixeríem com la renaixença, com molt bé han destacat Vicent Simbor (1980) i Rafael Roca (2007a, 2007b, 2012a).

És per això que, a l'hora de fer front a l'objectiu últim d'aquesta tesi –l'edició i l'estudi dels *milacres* de Boix– hem hagut de fer, en primer lloc, un estudi de la biografia i la producció bibliogràfica de l'autor, per tal de conèixer qui era aquell personatge i quina va ser la seua activitat literària en la València del moment, en el capítol primer de la present tesi, que porta per títol *Una aproximació biogràfica a Vicent Boix (1813-1880)*. Això ens va portar a fer un recorregut per la bibliografia sobre Boix, relativament abundosa, per un costat, però, també, va propiciar que ens apropàrem a documentació seua personal que fins ara havia passat desapercibuda als investigadors que ens han precedit i que ara, nosaltres, hem estudiat per a l'apartat biogràfic de l'autor i, encara, hem transcrit i l'oferim en apèndix en aquesta tesi: la seua correspondència privada amb Víctor Balaguer, que es conserva a la Biblioteca Museu Víctor Balaguer i que, si bé no aporta dades sorprenents, almenys ens testimonia el contacte permanent de Boix amb els moviments culturals catalans impulsors de la renaixença. Vicent Boix, però, també és ubicat de manera concreta en el seu món, en un context cultural i polític que li va permetre escriure i publicar determinades obres.

Situat així l'autor, vam haver de fer una revisió al fenomen dels *milacres* vicentins, des dels seus orígens més o menys coneguts fins al moment en què comença a produir els seus textos Boix i que podríem situar en el 1855, data en què se celebraven els quatre segles de la canonització de sant Vicent i moment en què Vicent Boix no tan sols redacta el seu primer milacre, *Els bandos de València o la paraula de sant Vicent*, sinó que també és l'encarregat de redactar una crònica molt detallada de les celebracions vicentines en aquell any. Aquest capítol porta per títol *Els milacres vicentins: un fenomen cultural valencià. Dels orígens a Vicent Boix*.

En aquest apartat hem de confessar que no ens ha resultat fàcil, però, establir el moment exacte que van començar a representar-se els *milacres*: malgrat posseir referències anteriors que podrien situar aquestes manifestacions en el segle XVII –amb formes embrionàries (Cervera, 1983, 62-66)–, s'ha de marcar el segle XIX com a segle en el qual més *milacres* s'han produït i el moment en què aquells textos dramàtics adquiriren la forma de fullets impresos, molts dels quals han estat inventariats al catàleg elaborat pel

ja esmentat Martínez Ortiz (1954). La producció anterior –si posseïa textos escrits i no era confiada a la memòria popular–, per desgràcia se’ns ha perdut. Però, si va existir, no diferiria massa del que coneixem: textos de dimensions breus, inspirats en episodis de la vida del sant, al qual s’atribuïen poders taumatúrgics.

Si bé és cert que els *milacres* s’enquadren perfectament entre les manifestacions festives del poble per recordar el seu sant patró i representats sovint per xiquets orfes, tanmateix, hi detectem un origen, certament, més complex –també, en certa manera, “popularista”, en l’accepció que li atribueix Ferrando (1987) a aquest tipus de literatura–, que fins ara no hem remarcat. En aquest sentit, com és fàcil detectar, l’origen dels textos dels *milacres* se situa en obres hagiogràfiques elaborades per frares i capellans, a partir de fonts erudites o de tradició oral, tot conformant, en definitiva, un producte final adreçat al poble, per a mantenir o augmentar la devoció vicentina.

A tot cas, hem hagut de realitzar un estudi dels *milacres*, en general i, després, hem situat la producció de Boix en aquell context de gènere teatral. A això hem dedicat el capítol 4 de la present tesi –*La producció de milacres de Vicent Boix: Un inventari comentat*–, oferint una sèrie de reflexions genèriques i particulars sobre l’obra teatral de Boix. Hem elaborat l’inventari complet dels seus *milacres*, hem tingut en compte altres edicions diferents de la primera, quan era necessari i en els pocs casos que això s’ha esdevingut, i hem realitzat un comentari concret dels personatges, les trames i la imatge que de la figura del sant ens dona Boix en cadascun d’ells.

En el capítol 5, després de les Normes de transcripció (5.1), editem els onze textos de Boix catalogats com a *milacres* (5.2): *Els bandos de València o la paraula de sen Visent Ferrer* (1855), *El pendó de València* (1860), *Els hòrfens de sen Visent* (1860), *L’oràcul de Caspe* (1861), *El metge prodigiós* (1861), *Lo toch de somatén* (1862), *Lo rey y l’apòstol* (1862), *La pau de Molvedre* (1865), *Lo àngel y lo diable* (1865), *La creu de la peña* (1868) i *Los de fora y los de dins* (1870). L’edició ha respectat escrupolosament els originals –les primeres edicions– i només hem intervingut en el sentit que explicitem a l’apartat 5.1 suara esmentat. Per una altra banda, en l’edició de cada text hem procurat fer una anotació del text allà on algunes qüestions de caire lingüístic o de context ho demanava, tot i que per ser escrits molt senzills, no hem hagut de fer una anotació profusa.

Finalment, la tesi ofereix un apartat de *Conclusions*, on fem balanç del nostre treball, un apartat de *Bibliografia* i els *Apèndixs* on s’inclouen els següents materials: la

correspondència entre Víctor Balaguer i Vicent Boix, el *Recort als poetes de Catalunya*, *Lo solitari del Guadalaviar* i el *Discurs de gràcias*.

Això, sempre, perquè mostren l'ús del valencià en la producció de Boix –escriptor que majoritàriament va emprar el castellà– i, també, perquè són, les seues cartes, materials inèdits que afecten la seua trajectòria vital i col·laboren a conèixer la seua biografia.

* * *

Finalment, no vull acabar aquest apartat sense donar les gràcies a aquells que han estat al meu costat en aquest procés. De l'àmbit acadèmic, és per a mi important recordar com, a través de les diferents edicions dels *new trends* que convoca el professor Dr. Dr. Vicent Martines a la Seu Universitària de la Nucia –on inicialment s'hauira d'haver llegit aquesta tesi–, i gràcies al programa de doctorat que ell mateix dirigeix (*Transferències interculturals i històriques a l'Europa medieval mediterrània*), he anat enriquint els meus plantejaments. També, vull agrair els consells que m'han donat el professor Dr. Rafael Roca i el professor Dr. Antoni Ferrando, que tingueren a bé fer una primera lectura d'aquest treball. En un espai més personal, vull donar les gràcies, òbviament, i en primer lloc, a qui ha sigut el meu professor, director, inspirador i amic Vicent Josep Escartí i Soriano, per tot el temps que m'ha dedicat, per tots els consells que m'ha donat i per tota la saviesa que m'ha aportat. També, m'agradaria agrair la confiança, el suport i l'estima que, en tot aquest temps, m'ha donat ma mare, Maria Reyes Zapata Sánchez. Malgrat que no n'estava gaire convençuda al principi, quan li vaig plantejar la idea d'arribar a ser doctor, sempre ha sigut un pilar fonamental –junt amb el meu director– en la consecució d'aquesta tesi. Com tu ja saps, tots els meus èxits són els teus. Per últim, no m'agradaria oblidar-me de mon pare, Vicent Fuertes Juan, i del meu germà, Aléxter Fuertes Zapata, que també m'han donat tot el suport que han pogut en tot aquest llarg procés.

2. Una aproximació biogràfica a Vicent Boix.

Vicent Boix i Ricarte va nèixer el 27 d'abril de l'any 1813 a Xàtiva, en plena Guerra del Francès, esdeveniment que havia obligat la família a desplaçar-se a la capital de la Costera. Les conseqüències d'aquella contesa bèl·lica degueren marcar-lo, sent menut, i l'afectaren fins i tot en la seua forma de veure el món, tal com seguidament repassarem. Els seus pares, que devien tenir una economia precària, hi van buscar refugi, a Xàtiva, fugint del setge que posaren les tropes de Napoleó a València. El seu pare s'anomenava Joaquim i era natural de Carpesa (València); la seua mare, Mariana Ricarte, era natural del cap i casal. De la seua família li coneixíem dos oncles que, si els esmentem ara, ací, és perquè, segons sembla, varen influir en la seua personalitat. El primer, de nom també Vicent, va ser religiós de l'orde de sant Domènec i prior en diferents convents; l'altre, anomenat Pasqual, va ser porter de la duana de València. Sembla que era un home estrany, solitari, de caràcter misogin i molt metòdic pel que fa al seu comportament. Tots dos degueren tenir bastant relació amb Vicent Boix. Segurament, la religiositat del primer i el caràcter metòdic del segon influenciaren en la conformació de la personalitat de Boix, per bé que sabem que aquest darrer oncle ja havia mort quan el nostre autor era un home destacat en la política (Dechent, 1880: 10).

El pare de Vicent Boix va ocupar part de la seua vida com a soldat. Va servir en l'exèrcit, sota les ordres del marquès de la Romana. Joaquim Boix, segons els testimonis recollits per Francisco Dechent Trigueros –a qui seguim en bona mesura, en aquest apartat, atés que es va ocupar de redactar la primera biografia de Boix–, era “rudo, ignorante, taciturno, severo; su hijo jamás le debió un beso ni una palabra cariñosa; en cambio nunca lo maltrató” (Dechent, 1880: 12). D'altra banda, la seua mare, “era hija de padres pobres, festiva, alegre, laboriosa, siempre sola con su hijo. Servía en algunas casas, con la comida que recogía alimentaba a los dos, y se vestían con la ropa que les daban. Amaba con delirio a su hijo, que era travieso, loco y desaplicado” (Dechent, 1880: 12).

Quan tenia dos anys, Boix va ser portat a Madrid, on va emmalaltir de verola d'un mode tan complicat que se'l va donar per mort i el van abandonar damunt d'una taula amb el rostre cobert. Però gràcies a una dona, que en va tenir cura i el va alletar, va superar aquesta malaltia. Poc després d'estar a Madrid, recuperat sortosament de la malaltia, va tornar a València.

Mare i fill es van establir en una casa menuda, en un carrer paral·lel al de sant Vicent i prop de la plaça de sant Francesc. I és en aquest carrer on va començar realment la vida del xiquet Boix. La situació econòmica no va ser mai puixant i el menut va viure en una pobresa que, pel que sembla, va ser extrema: “Pero como su madre se ocupava la mayor parte del día en servir a algunas familias, el niño se quedava solo en la casa, pudiéndose formar una idea de lo que en aquella época era, con solo tener en cuenta su edad de cinco años, casi desnudo, sucio, travieso y en completo estado de abandono (Dechent, 1880: 13). Per evitar aquella situació, Boix va ser enviat a una escola situada en el carrer de Gràcia, encara que sembla que no va quallar la seua estada allà, atés que no mostrava cap interès en aprendre.

L'ocupació que va obtenir el pare, de guarda del “Resguardo” a Vinaròs, va provocar que la família es traslladara allà. Es van establir en una casa xicoteta, prop d'una ermita on hi havia una escola per a xiquets pobres. Boix va assistir a aquesta escola i va començar a donar mostres d'interès en les lletres, i allà precisament va començar a llegir i a escriure. La seua estada a Vinaròs, amb tot, va ser bastant curta, perquè poc després van traslladar el seu pare al Grau de València.

Ja a València de bell nou, va continuar aprenent les primeres lletres a l'escola pública que tenien els frares dominics. El seu mestre va ser el pare Ramon Puchades i passava en el convent la major part dels dies, ja que el seu oncle, fra Vicent Boix, l'alimentava a canvi d'ajudar-lo en les misses (Dechent, 1880: 15).

Quan va morir fra Boix, va tornar al Grau, al costat dels seus pares. Va ser allí on va continuar els estudis, tot acabant la instrucció primària en l'escola conventual de Sant Joan de la Ribera. Cada dia anava a peu des del Grau al convent i portava un sac xicotet amb un tros de pa i una sardina –cosa que ens dóna una idea de la seua pobresa. En 1825 començà a rebre classes en llatí i va tindre mestres destacats en la València del seu temps. Contra el que es podria suposar, sembla que Boix va estudiar llatí amb una facilitat sorprenent, ja que tenia molt bona memòria. De fet, en molts casos va servir de guia per als altres estudiants en els treballs de traducció i composició. Amb aquests estudis i les eixides que feia amb els companys fora del Grau, va passar tres anys d'estudi de llatinitat, segons indica Dechent (1880: 17).

Els mestres li van mostrar la seua estima i, en 1826, mentre cursava Retòrica i Humanitats, es va celebrar un certamen, del qual va resultar guanyador i va ser recompensat per Tomás

Zumalacárregui, coronell en aquells temps. En 1827, el rei Ferran va tornar a València, després del seu pas per Barcelona, i va visitar les Escoles Pies; i, en una de les classes en què hi va entrar, va designar Boix per traduir-li un fragment de Virgili i fer la composició d'un díptic. El monarca i la seua cort, sorpresos per com de bé ho havia fet el jove, li van donar uns diners i el van felicitar. Aquest fet, unit a la seua pobresa, va provocar que alguns dels seus mestres li proposaren la idea d'ingressar a l'orde de Sant Josep de Calassanç. Quan va aconseguir el consentiment patern, els escolapis es van oferir a sufragar tots els costos necessaris per als estudis de Boix, que encara tenia 14 anys, amb la finalitat d'aconseguir que fos capellà. Un objectiu que es va aconseguir el 1827, quan, en l'església de les Escoles Pies de València, va ingressar formalment a l'orde del de Calassanç (Dechent, 1880: 19).

El 28 de setembre d'aquell any va eixir cap a Gandia, on va passar de fet tot el seu noviciat. L'1 d'octubre va començar la vida conventual. Els primers mesos van ser tristos i monòtons, i sembla que li va costar molt adaptar-se, perquè sentia molta por. És possible que per aquest motiu es refugiara en la poesia, per la qual va començar a mostrar interès (Dechent, 1880: 20).

Quan va acabar l'any de noviciat, Boix no va poder professar, ja que encara no havia complert els 16 anys. Professaria poc més tard, i va continuar els seus estudis a València, tot dedicant-se a la filosofia i les lletres. Posteriorment va arribar a cursar estudis de teologia, sota la direcció del pare Miquel Espadà. Més tard es va traslladar de nou al Col·legi de Gandia, on s'encarregà d'una càtedra de Llatí, mentre continuava la seua formació. Aquells anys no degueren ser massa amables per al jove Boix, que va començar a mostrar certes actituds ombrívols, molt del gust del pensament i les modes romàntiques, lliurant-se a la poesia i mostrant, també, el seu disgust pel fet d'haver d'estar enclaustrat (Dechent, 1880: 20-21).

Un any més tard va tornar a València i començà el seu interès per la història. Impartia classes de llatí, en aquell temps, però sembla que continuava sentint-se a disgust dins la casa escolàpia. Allò es degué agreujar per la mort d'amics i per l'eixida de l'orde d'alguns companys. Poc temps després es va manifestar virulentament l'epidèmia de còlera, en 1834, i Boix va assistir a centenars de malalts. Segons afirma el seu biògraf Francisco Dechent (1880: 21), Boix segurament pretenia el martiri, és a dir, buscava el contagi, com alleujament de les seues penes. De fet, una de les víctimes d'aquest còlera va ser el seu pare, que va morir sense que el seu fill poguera auxiliar-lo. Tanmateix, aquelles ànsies de

“martiri” que indica Dechent, potser siguen més fruit de l'exageració romàntica del període que no una veritable actitud de vida en un jove com el Boix d'aquells anys.

La guerra carlina que va començar per aquells temps es va deixar sentir també dins la institució a què pertanyia Boix. La situació no era bona per als religiosos, que es van veure generalment exclaustats, tret precisament dels escolapis, que van ser respectats per la seua tasca educadora, que gaudia del suport popular (Dechent, 1880: 26; Lezáun, 2010).

Enmig d'aquest caos, el pare escolapi Joan Arolas es convertiria en un referent per a Boix. Autor d'un volum intítulat *Orientales*, on es mostraven els desitjos de llibertat en himnes patriòtics, Arolas va ser, també, una primera veu que segurament va mostrar l'afecte per la història pàtria –de la Corona d'Aragó– al nostre autor. L'actitud d'Arolas va ser continuada pel pare Gaspar Serrano, als quals va seguir Boix, que començà a convertir-se en un pol d'atracció dels poetes del moment a València. Així, Boix, juntament amb Arolas, va traduir de l'italià *La vida de santa Filomena*. Més tard, Boix va escriure *El amor en el claustro*, que es va publicar el 1838 i que, segons l'autor, era sentimental i idealista fins al límit. No podia ser d'una altra manera. Boix, retret, intimista i amb una relació amb el món exterior més aviat escassa, la seua experiència era més interiorista amb uns trets de misticisme, i viscuda sobretot a través del filtre dels llibres, que no fonamentada en la pròpia experiència amatòria. El xoc amb la realitat havia de ser brutal (Ortega, 1987: 29).

En 1837 l'ajuntament d'Ontinyent va acordar la creació de dues càtedres de llatí i es va proposar a Boix com a director del col·legi. Aquell mateix any Boix va obtenir el permís d'exclaustació i va acceptar els ideals del liberalisme. Com bé diu Ortega,

ha d'existir una connexió entre una part de l'educació rebuda i la seua actitud tardana de l'exclaustació la qual cosa és generalitzable, a més, per a una gran part de la intel·lectualitat valenciana de la primera meitat del vuit-cents. L'explicació passa per un estudi pormenoritzat de les Escoles Pies en aquella època i, sobretot, en la generació anterior a la de Boix, la d'aquells que foren els seus mestres. És raonable suposar que no fou casual que en elles es formaren tants futurs polítics, periodistes i poetes liberals i que foren mantingudes al marge del procés de desamortització” (Ortega, 1987: 23).

La situació política i personal de Boix el va impulsar finalment a penjar els hàbits. Tanmateix, va continuar a Ontinyent, impartint llatí, fins que els carlistes s'aproximaren a la ciutat i el nostre escriptor hagué de deixar la població. En tornar a Ontinyent, el

marqués de Bellisca li va proposar de fer un llarg viatge a l'estranger i Boix hi va acceptar. Va renunciar a la càtedra i, el març del 1838, es va embarcar al Grau de València per fer un viatge que va durar huit mesos, durant el qual va visitar molts països d'arreu d'Europa. Aquest viatge va marcar Boix, ja que va provocar en ell el caràcter observador que al llarg dels anys va demostrar. En aquest context, Boix va poder assistir a reunions amb el vescomte de Chateaubriand i va conèixer i intercanviar impressions amb figures cabdals del romanticisme europeu, com ara el mateix Víctor Hugo (Dechent, 1880: 29).

De tornada a València, a finals del 1838, es va acomiadar del marqués i es va quedar sense feina. Sense recursos econòmics, va provar sort amb la publicació del seu text *El amor en el claustro*, com ja hem dit. Però aquest fet no degué solucionar la seua situació econòmica, i acabà treballant com auxiliar d'escrivà de la pagadoria militar, fins que, tal com era obligatori en aquella època, va ingressar en la Milícia Nacional. Des d'aquell dia es va identificar amb els lliberals i es va associar als seus compromisos i a la seua causa. De naturalesa apassionada, en aquells anys participà en el moviment polític i com a poeta trobava la inspiració dels cants que dirigia a la llibertat i en els himnes que li feien redactar. Boix es va afiliar a un dels dos grups dels liberals: els exaltats. La política li proporcionà nombroses relacions i es va fer un nom com a poeta popular. Tant va ser així que, en poc de temps, ocupà un lloc destacat en la societat local, fita a la consecució de la qual degué ajudar el fet d'iniciar les seues publicacions en el camp del periodisme com a corresponsal de *El eco del comercio* (Dechent, 1880: 31).

A Madrid, va participar en el moviment revolucionari que es coneix amb el nom de *Pronunciament de l'1 de setembre*. No ho va tindre fàcil per eixir de la capital, però un contacte seu el va salvar. València no s'havia adherit al moviment revolucionari, motiu pel qual Boix s'encaminà a Alzira, on va esperar l'arribada del duc de la Victòria (Dechent, 1880: 31).

Boix havia cessat ja el destí que tenia en la pagadoria militar i, després d'haver desenvolupat breument el càrrec d'oficial d'arxiver de la secretaria del govern polític, fou nomenat per la Diputació provincial auxiliar del ram dels propis, un càrrec que va desenvolupar també per un espai de temps bastant breu. En aquells temps era redactor de *La Tribuna*, periòdic d'oposició, i va traduir la *Historia del Antiguo y Nuevo Testamento*. Una obra que va merèixer la millor censura eclesiàstica i sobre la qual el mateix Boix diu que:

Imposible parece, que de mi pluma salieran a un tiempo artículos violentos en *La Tribuna*, himnos patrióticos, informes de expedientes y capítulos históricos de la Sagrada Escritura. Conste, sin embargo, que mi cabeza rodava entre el oleaje de la política, mientras el corazón se replegaba y buscaba el sosiego (Dechent, 1880:32).

Un temps després, Boix va passar a la redacció de *El Fiscal*, diari que va ser denunciat i els seus redactors van ser amenaçats de mort. Garnica, governador polític, va aconsellar Boix que abandonara València i va voler traslladar-lo a Toledo, però aquest, fidel a les seues idees, va continuar amb el que ell considerava com el seu destí. I així, Boix va continuar treballant en traduccions de les obres de Chateaubriand, que publicaria la impremta de Marià Cabrerizo. En 1842, i a causa d'un motí, va haver d'amagar-se i es va quedar incomunicat i sol. Tot i això, va escriure *Las horas del silencio*, una obra que es va imprimir passat un temps però que, segons el seu autor reconeixia i recollia el seu primer biògraf, "es la obra más espiritual, la más delicada y la más dulce de cuanto ha escrito" (Dechent, 1880:33).

La lluita política dels partits va produir el moviment del 1843 i va ser aleshores quan Boix va ser nomenat vocal secretari de la junta de salvació i, després, secretari del govern polític. Una vegada constituït el govern, va ser destinat a Granada amb el càrrec d'oficial primer del govern polític, tot i que allà no va durar molt de temps, i va tornar a València en unes condicions molt complicades (Dechent, 1880: 34).

Durant aquell període convuls, Boix no va deixar de produir literatura i apareixien un darrere d'un altre els seus treballs, que s'adaptaven a les circumstàncies del moment. El nom de Boix es va fer més popular a causa de la primera composició que va llegir en públic, el 1835: el *Himno a la libertad*. Aquesta obra va tindre una importància molt rellevant, perquè va ser el punt de partida d'altres obres que van ser publicades en periòdics com *La Tribuna*, *El Cid*, *La Situación*, *El Eco del Comercio* i *El Fiscal*. Boix, en molts d'aquests col·laborà i en altres en va ser redactor (Llombart, 1879: 305).

Una noche de revolución (1843) va ser la primera obra dramàtica que va eixir de la seua ploma. Un drama en tres actes que després de representar-se dues nits i d'haver estat molt ben valorat, va ser prohibit, sense cap dubte pels seus continguts polítics. A més, també va escriure, en col·laboració amb José Luís Quesada, el drama romàntic en cinc actes titulat *Jacobo el Templario* (1843), en què hom pot veure la seua voluntat de revalorar el passat històric local. Més tard va redactar textos com *Carlos III en España*, *El Juicio final*

i *Un tonto como muchos* (tots escrits en 1851) que són uns altres títols d'obres que ell va redactar, però que no arribaren a representar-se, perquè sembla que l'autor no ho va considerar oportú (Dechent, 1880: 35).

D'aquell mateix període és el discurs que va escriure i que va pronunciar el 1841 en l'Acadèmia de Sant Carles, de la qual ja formava part. A més, va publicar la *Noticia biográfica del gravador D. Rafael Esteve*, i la *Noticia histórica de la fundación de las capillas de San Vicente Ferrer y de los Reyes*, que degueren ser un èxit, atés que es van esgotar, com totes les que va publicar fins al 1843 (Dechent, 1880: 35).

En aquell període, però, Boix s'allunyarà de la política i se centrarà en els estudis històrics sobre València. Les notícies sobre els passos de Boix entre els anys 1844 i 1847 són un poc confuses. Sabem, gràcies a Constantí Llombart (1879: 306), que tornà de Granada en juliol de 1845, pobre i amb poques expectatives. Tanmateix, degué iniciar en aquella ciutat els primers treballs monogràfics que, després, el farien cèlebre, ja que Llombart esmenta el seu nomenament, en abril del 1845, com a membre corresponent de l'Institut Històric de França. L'any 1844 havia oferit a l'ajuntament de la capital valenciana la història que havia escrit sobre la ciutat i el regne, i que començaria a publicar Benet Monfort un any més tard. En 1847, ja retirat de la política, Boix intentà fer un relat objectiu, en la seua *Historia*, d'aquella guerra que l'havia afectat tant. Reconeixia que els problemes que l'havien desencadenat continuaven vius i que encara despertaven unes polèmiques profundes.

La contesa civil començada en 1833 fou, indubtablement, una qüestió dinàstica, però Boix veia clarament que a sota hi havia una càrrega importantíssima de comptes pendents, d'interessos i de venjances provinents directament de 1823 i que havien romàs en un estat latent durant els darrers anys del regnat de Ferran VII (Ortega, 1987: 31). A més, també en aquest any fou nomenat catedràtic de Geografia i Història, després de guanyar les oposicions corresponents. A través de la història, la visió egocèntrica de l'univers, característica del romanticisme s'anava a plasmar en Boix mitjançant una exaltació de València, personificada en la seua obra. En la seua obra, el passat no era quelcom conclús i tancat, sinó que romania viu en el present i esdevenia necessari recuperar-lo per al futur. D'ací la seua preocupació tant pels estudis històrics com per la formació de les noves generacions. Boix havia assistit d'alguna manera al seu fracàs personal, quant al seu somni de ressuscitar l'esplendor de la València de l'època foral, idealitzada en la seua ment (Ortega, 1987: 120-121).

De fet, la *Historia* de Boix pretenia omplir un buit de més d'un segle, durant el qual el passat específicament valencià havia patit d'una manca d'atenció per part dels cronistes. Fins al punt que es pot afirmar que Boix connectava així amb els grans escriptors de la història de València, que havien emmudit durant el segle XVIII i part del XIX. Per això, malgrat participar de les característiques generals de la historiografia romàntica, nacionalista i burgesa, derivava d'aquesta els particularismes irrenunciables, tant de la Corona d'Aragó com, més concretament, de la ciutat i regne valencians, tan estimats per ell, sempre des de l'òptica d'un incipient federalisme que altres personatges condensarien en un projecte polític concret i estructurat (Ortega, 1987: 121). Malgrat tot, no va abandonar la poesia i en aquest mateix any va dedicar al marquès de Càceres la seua obra titulada *El rey cabalga*.

El 1846, el rector de la Universitat de València, Francesc Carbonell, va convidar Boix a formar-ne part i, després d'obtenir el títol de regent en història, va prendre part en les oposicions a les càtedres vacants en la facultat de Filosofia. Tot i ser proposat per a la càtedra d'Història, el govern de Madrid es va oposar al seu nomenament. Ara bé, quan va ser nomenat ministre Mariano Roca de Togores, marquès de Molins i amic personal de Boix, aquest va signar la credencial, el 1847, i Boix va prendre possessió de la càtedra, que va acabar ocupant durant més de 33 anys. Aquell nomenament va fer augmentar el relleu social de Boix, el qual, malgrat que va ser criticat per molts, va continuar treballant en la història local (Dechent, 1880: 36-37).

El seu interès en el passat dels valencians el fan afirmar que “Todo por Valencia: cuanto por ella haga será poco; nada quiero sin mi querida Valencia; lejos de su cielo, apartado de las brisas del Mediterráneo, no puedo encontrarme bien” (Dechent, 1880:38). I, convençut d'aquesta idea, sembla que va rebutjar diferents càrrecs en altres parts d'Espanya i en països europeus com Itàlia, França o Alemanya, tot i que, segurament, el seu biògraf, en aquest cas, tendia més a l'exageració que no a l'objectivitat. Hem de saber que per a entendre Boix hem de tindre en compte la història, ja que és una de les claus si es vol comprendre bé la seua actuació i la seua forma de concebre la producció literària en un sentit ampli. El record d'un passat idealitzat i en llibertat, amb les seues glòries, els seus herois, les seues derrotes i les seues humiliacions, serviren, en el cas de Vicent Boix respecte a València, per a justificar tant el nacionalisme espanyol com el federalisme. La unitat verdadera dels espanyols passava pel reconeixement de les seues peculiaritats i

l'acceptació d'un cert autogovern en cadascuna de les regions històricament diferenciades que mantenien, així la seua personalitat (Ortega, 1987: 20).

El 1848, pocs anys després de la publicació de la *Historia de Valencia*, va rebre el càrrec de cronista de la ciutat, que vacava des de feia molts anys i que serà Boix el primer a recuperar-lo, amb el significat propi de l'època foral (Llombart, 1879: 304). Boix, però, ja s'havia treballat el camí, en tant que havia redactat i publicat, per encàrrec de l'ajuntament valencià, la *Relación de las fiestas reales celebrades en Valencia con motivo del casamiento de Isabel II* (1846), en què donava una imatge positiva del consistori.

Des d'aquell moment, les autoritats judicials, governatives, municipals i eclesiàstiques li van confiar tota classe de comissions i de treballs, sobretot en relació amb l'ensenyament. Així, va ser censor de teatre, censor del *Diccionari valencià-castellà* d'Escrig, encarregat de formar una *Guia de València*, membre de la comissió examinadora de pesos i mesures de la província, comissionat per a extraure restes històriques i artístiques dels convents del país, censor de les persones que aspiraven al títol de doctor, membre de la junta creada per a l'establiment de les escoles de parvulari, de la Comissió provincial de monuments, de la Junta d'arxius de l'Audiència i jutge d'oposicions a càtedra (Dechent, 1880: 39).

En 1849 publicà un *Compendio de la Historia de España y del Reino de Valencia*, un text que es va adaptar a totes les escoles i que es va reeditar en diferents ocasions. En 1850 va publicar la *Guía de Forasteros* i, tot i que se'n conserven escassos exemplars, els seus deixebles van publicar les seues *Poesías históricas y caballerescas*, en què s'hi recollien cinc llegendes que s'havien escrit anteriorment. En aquest mateix any també va publicar la *Relación de las fiestas con que Valencia solemnizó el centenario de la venida del Santísimo Cristo del Salvador*, que no es va arribar a imprimir. En el 1851 va publicar un altre tom de poesies líriques i dramàtiques. Boix va voler demostrar que no només era historiador i poeta, i va publicar una obra de contingut més filosòfic, que va servir de model, en part, a altres autors: *Sistema penitenciario del Presidio de Valencia* (Dechent, 1880: 39-40).

Per una altra banda, el 1852, Boix va publicar *El Encubierto de Valencia*, una obra més pròxima a la novel·la, de la qual es va publicar una segona edició el 1859, quan es va exhaurir la primera. De *El Encubierto de Valencia*, se'n seguí la redacció d'una segona part, que no es va publicar fins a l'any 1857. Aquesta obra és important perquè té com a tema central el conflicte bèl·lic de la revolta de les Germanies, i podem observar la

influència de la novel·la històrica “clàssica”, especialment de les obres de Walter Scott, que es fa sentir en el fet que s’hi presenta, en l’obra de Boix, l’enfrontament entre dues grans forces socials: en aquest cas, la plebs urbana valenciana i la noblesa, amb el suport dels castellans, del qual es derivava una solució que donava pas a un nou estadi evolutiu de la societat (Ortega, 1987: 128). Malgrat la petjada del novel·lista escocès, no hem d’oblidar que, en les novel·les de Boix, la influència de Walter Scott s’esgotava en el plantejament inicial de la pugna que servia d’escenari a l’actuació dels actors.

La influència de Víctor Hugo resultava més determinant, ja que l’extensa trama de la narració es convertia en una lluita entre els “valors externs”, entre el bé i el mal. I és ací on podem veure el poble de València, revoltat contra la noblesa i contra el perill que l’avanç de l’absolutisme reial suposava per a les seues llibertats forals, actuava en realitat, en el relat de Boix, manejat per un personatge obscur i poderós, l’Encobert, el qual, en adoptar diverses personalitats i disfresses, servia en el fons un objectiu mesquí de venjança personal contra un noble castellà. Aquesta figura misteriosa, que existí realment, encara que no tingués la importància que Boix li atorgava, volgué fer creure al poble que ell era el legítim rei d’Aragó, fill de Ferran el Catòlic i Germana de Foix. La seua persona era utilitzada per Boix per tal d’exposar, una vegada més, la seua idea fixa que en tots els moviments populars existia el perill de la seua manipulació. Així, l’històric de la novel·la restava mistificat i capgirat per un prejudici de l’autor.

L’Encobert és debat d’una manera desesperada entre la seua ànsia de mal, de venjança contra els castellans que el reduïren amb uns ardits baixos a l’esclavatge, i un amor pur i cast que l’impulsa devers el bé. La fatalitat, però, s’imposa, i el protagonista, transfigurat successivament en profeta, cavaller, esclau, fugitiu, etc., arrossegà amb ell tota València a una lluita que li resultarà fatal, encara que la bondat de Carles I permet la rendició del poble enganyat i l’encamina a una etapa de conquestes exteriors, mentre que el turmentat Encobert es dirigeix cap a un final tràgic, encara que esperançat. Boix el que volia era la contemplació i educació de les futures generacions per tal que no caiguessen en els anteriors errors. Aquesta idea es repetiria una vegada i una altra en la seua obra, però el seu contingut polític passaria pràcticament desapercebut, entre altres coses perquè Boix tractà de mantenir-se apartat de la vida pública mentre pogué (Ortega, 1987: 130).

A aquesta obra va seguir la publicació, el 1854, dels *Apuntes históricos de los fueros del antiguo reino de Valencia*, obra amb la qual pretenia donar a conèixer les institucions que tingueren el seu origen en aquella legislació i que en el seu temps varen ser vistes com a

sinònim de llibertats locals i regionals, enfrontades al sistema centralista instaurat pels Borbons. En aquesta obra Boix tractava de nou de captar l'atenció dels valencians mitjançant un revulsiu que encaminés cap a l'obtenció d'un cert grau d'autonomia (Dechent, 1880: 41).

El canvi de 1854 va provocar que Boix es trobara immers en nous esdeveniments de caire polític, fins al punt que el 1856 va ser perseguit, per haver estat capità de la milícia, i va haver d'amagar-se per tal de deslliurar-se de la presó. Les dues epidèmies del 1854 i 1855 van provocar que haguera d'escriure una memòria dedicada a aquella situació de pandèmia, que es conservava manuscrita i que sembla que no es va arribar a estampar. En 1855 va escriure i publicar la *Relación de las fiestas celebradas con motivo del 4º centenario de la canonización de San Vicente Ferrer*, un text de gran importància, atés que aplega pràcticament totes les veus poètiques locals, i on figuren una sèrie d'autors que utilitzen el valencià com a vehicle d'expressió.

Aquell volum de Boix comença amb una justificació de l'obra i unes reflexions que ens permeten veure clarament quina era la societat en què es va produir aquella commemoració:

Poco interés inspirará sin duda la lectura de esta obra en medio de los multiplicados y graves acontecimientos que llaman de continuo la atención, no sólo de los hombres pensadores, sino de todas las clases también que forman la generación actual. Pero el honroso oficio de cronista nos impone el deber de conservar la memoria de estas fiestas y la posteridad no desdeñará tal vez ocuparse de ellas, siquiera para tener una idea de lo que hemos sido y de lo que somos, en medio de las grandes catástrofes que estamos presenciando. Esta relación indica el carácter de nuestras costumbres actuales y su estudio no dejará de excitar al menos la curiosidad de nuestros venideros. ¿Serán ellos más felices que nosotros? ¿Su condición social será mejor que la nuestra? Difícil es fijar la solución a estas cuestiones, pero cualquiera que sea su existencia política, no podrán menos de reconocer que nuestra generación, sacudida cien veces por tantos y tan contrarios movimientos, ha servido de periodo de transición entre la inalterable raza española del siglo diez y ocho y la que dará su nombre al siglo veinte. La nuestra, que ha visto a los reyes arrojar sus coronas por las ventanas de sus palacios, para huir avergonzados entre los silbidos de la muchedumbre; que ha visto alzarse y caer al hombre más colosal de cuantos ofrece la historia del mundo y, dispersando al aire todas las antiguas monarquías de Europa, grabar en los muros de los viejos e inaccesibles alcázares de las más grandes familias de la tierra el nombre nuevo de Napoleón el Grande; que ha oído en todas partes, en los cónclaves de los cardenales, en los consejos de los gobiernos, en las tribunas de los parlamentos, en los clubs del revolucionario, y en la prensa, y en las plazas públicas y en el hogar doméstico, la confusión de las ideas de todos los tiempos,

la anarquía de los principios y la historia invertida de todas las épocas y de todos los pueblos, sin poder fijar por eso la verdad que busca y el bienestar que necesita; y que, atraída, en fin, por tantos gritos que llaman su atención hacia mil puntos a la vez, no sabe distinguir al que la ofrece desnuda la razón; nuestra generación, repetimos, que esto ha presenciado y que sufre tanto, no deja de ser digna de respeto por sus hechos y por sus infortunios. Su mismo saber la ha dañado y lleva sus lágrimas en la mejilla a través de los admirables progresos que ha debido a sus mismos descubrimientos científicos.

Valencia, cuya importante figura se destaca también en el gran cuadro histórico de España durante el tiempo que contamos del siglo XIX, ha pasado por las mismas vicisitudes que han agitado a los demás pueblos europeos y ha derramado a torrentes su sangre, sus lágrimas y sus tesoros.

(...) y tranquila, reposada, risueña y casi feliz, Valencia ha obsequiado a su patrono, sin volver la vista atrás y sin levantar el velo del porvenir... (Boix, 1855: 3-5).

Com ha indicat recentment Vicent J. Escartí, en les pàgines que ha dedicat a analitzar aquesta obra de Boix, en aquells fragments es pot detectar

un to d'amargor i un to, també, de complaença en els avanços del seu segle, esguiten aquest fragment de l'obra de Boix, cronista, que es justifica davant el passat i davant el futur. I, encara, per justificar que València ha celebrat unes festes que ell s'encarregarà de narrar fastuosament, justament immersa en tot aquell món a què es refereix i, encara, després de dues epidèmies de còlera, el 1834 i el 1854 (Escartí, 2019a: 113).

Més enllà de la circumstància concreta de la celebració del centenar vicentí, allò que podem remarcar és que Boix es va aproximar al sant valencià amb fervor i dedicació, de manera que podem situar sense massa risc a errar, l'origen de l'activitat teatral vicentinista de Boix en aquelles festes. De fet, al capítol VIII del volum, Boix relata els inicis de les festes, amb la passejada de les autoritats locals i la descripció dels embelliments dels carrers, dels palaus, de les capelles i d'altres llocs, tot amb molt de detall i amb la voluntat de valorar molt positivament els esforços de la gent. En especial, és descrit de manera acurada el carrer de la Mar, on es troba la casa on va nàixer sant Vicent. També, altres temples de la ciutat i els seus campanars són explicats, i altres parts de l'itinerari. En arribar al que allà es denomina el Tros Alt, Boix no pot deixar de dir-nos que en aquell lloc

se levantaba el altar de San Vicente, destinado, desde inmemorial, para la celebración de los *milacres* (milagros), con un vistoso toldo que se prolongaba por toda la calle de la Bolsería, a espensas de los mismos vecinos. Había ricas colgaduras y buenas pinturas y retratos, abundancia de iluminación, y se representó, en idioma valenciano, como todos los milacres, escrito espresamente, con el título de *Els bandos de València o la paraula de sen Visent Ferrer*, por el cronista que esto vió y escribió (Boix, 1855: 112).

Com veurem més avall, aquesta obreta de Vicent Boix, que forma part de la seua producció en aquest gènere, es considera la primera del seu repertori.

Per altra banda, Boix va dedicar un text a Xàtiva i va escriure unes memòries que va acabar en 1856 i que van ser editades un any després, el 1857, pel tipògraf xativí Blai Bellver. Cal destacar que tot el que es va utilitzar per a la publicació d'aquestes memòries foren documents i materials de la capital de Costera, que per primera vegada comptava amb una història feta amb un cert rigor *modern* (Dechent, 1880: 42).

En 1858 va començar la publicació dels *Anales de Valencia*, de Diago. Sembla que els va anotar, els va corregir i els va continuar, tot i que d'aquesta obra només van veure la llum alguns plecs. També en aquest any, i per encàrrec de l'Ajuntament de València, va publicar una descripció de la cavalcada que es va celebrar amb motiu del naixement del príncep d'Astúries titulada *Fiestas reales: descripción de la cabalgata y de la procesión del corpus* (Dechent, 1880: 42).

El 1859 va publicar un *Programa de geografia e historia*, amb el qual volia facilitar-ne l'estudi als seus alumnes. Ara bé, com que no estava massa content amb la imatge que havia projectat sobre València i volia que aquesta fora coneguda per tots, amb més detall, va publicar el 1862 l'obra titulada *Valencia histórica y topográfica*, on comenta l'entramat urbà de la ciutat a través dels noms dels carrers que la configuren. Encara es va ocupar l'any 1862, a la *Guía del cementerio general*, d'un treball on parla sobre els soterraments de diferents pobles i de la història dels cementeris, les làpides, etc. (Dechent, 1880: 42).

Més important per a nosaltres resulta el fet que aquell 1859 també va veure la llum el seu text intítulat *Lo trovador del Túria* –segurament el seu primer text en valencià, si exceptuem els *milacres* vicentins publicats anteriorment. Aquell poema va veure la llum a dins l'obra de Víctor Balaguer *La poesía lemosina. Discurso leído en la velada literaria con que las sociedades del Ateneo y Rat-Penat, de Valencia, obsequiaron al autor en la noche del 26 de julio de 1880 con motivo de la celebración de los juegos florales en*

aquella ciudad, Los juegos florales en España. Memorias y discursos (Barcelona: Luis Tasso, 1859), i l'hem reproduït a l'Apèndix II d'aquesta tesi. La composició poètica de Boix mostra ben clarament el seu gust per mostrar aquelles sensacions de melanconia que s'atribuïen als trobadors i, encara, amb un regust de tristesa que enyora un temps passat. Amb tot, són uns versos reeixits, que usen una llengua molt més culta que no la que apareixerà als seus *milacres*, conscient com era, ben probablement, de la diferència cultural que hi havia entre un públic –el públic popular dels carrers de València que assistia a les representacions teatrals– i el públic lector dels cenacles literaris catalans que avançaven cap a l'anomenada Renaixença. Les podríem trobar, també, en autors com Cabrerizo o Bonilla (Salvador

A conseqüència d'un viatge que va fer amb Víctor Balaguer a Barcelona, ciutat de la qual aquest n'era cronista, va escriure la *Guerra de la Unión*, un text amb què volia mostrar un dels principals episodis de la història valenciana. (Dechent, 1880: 43). Vinculat, així, amb la primera renaixença, va redactar també novel·les de caire històric i de regust local, com ara *La Campana de la Unión*, o la del 1867, o *La expulsión de los moriscos*, també coneguda com *Omm-al-Quiram*. (Dechent, 1880: 44). Totes dues eren aproximacions al passat idealitzat valencià, fetes des d'una certa voluntat històrica que, en la pràctica, quedava molt lluny.

És important destacar, per un altre costat, que Boix coneixia i tractava personalment Balaguer –el qual va tindre una llarga vinculació amb València–, que va esdevenir el seu model literari i cultural en molts sentits –relació que també mantindria, més avant, amb altres renaixencistes valencians, com ara Llorente –tal com ja va evidenciar Rafael Roca a la seua tesi doctoral (Roca, 2007b) i en altres treballs (Roca 2007a; Llorente 2013)– o Llombart (Estrela, 2018). De fet, pel que fa a Boix, se'ns ha conservat part –segurament se n'han perdut altres– de les lletres que el valencià va enviar a l'historiador i polític català. Romanien inèdites al fons documental de la Biblioteca Víctor Balaguer de Vilanova i la Geltrú. En total, en són una trentena de cartes que, tot i tindre un interès molt relatiu per a la literatura o per al moviment renaixencista, és cert que ens mostren una gran familiaritat entre el cronista valencià i Balaguer. Boix, que mostra una actitud de reverència i admiració cap a Balaguer, fa l'efecte de voler aprofitar el seu contacte amb el català per demanar-li ajuda per fer alguns favors polítics a persones del seu entorn, tot i que mai és per a ell mateix. Aquestes cartes, sempre en castellà, de vegades es

comparteixen amb paraules de Francisco Dechent –col·laborador de Boix i biògraf seu, com ja hem dit–, el qual va continuar aquella relació epistolar almenys fins al 1881. De fet, la darrera carta de Dechent a Balaguer que s’ha conservat, del 24 de març i enviada des d’Almeria, esmenta clarament com el primer li havia enviat feia poc, de regal, una figureta amb l’efígie de Boix:

el mismo día que salí de Valencia se terminaron los bustos de Boix y dispense se le permitiera a usted uno; y no sé si lo habrán hecho, por lo que le suplico me lo diga para, en otro caso, reclamarlo. He creído que usted aceptaría con gusto este pequeño recuerdo y por eso me he permitido hacerlo (BMVB, 8100660).¹

Sense cap dubte, havia estat Boix el nexa d’unió entre tots tres. Les seues cartes ho ratifiquen, com també, el gran interès de Boix per qui havien estat amics, alumnes o protegits seus. A l’apèndix I es poden llegir, transcrites per nosaltres, per tal de posar de relleu aquella relació, tot i que no són vertaderament epístoles de tipus literari, sinó més aviat un recull de cartes personals.

Però, tornem ara a l’any 1864, quan una gran catàstrofe va afligir part de les terres valencianes, atés que una terrible inundació va destruir la part més rica, per aquells temps, de València, coneguda com la Ribera del Xúquer. Boix va deixar aquest fet per escrit i va escriure la *Memoria de la inundación* que va ser publicat per la Diputació provincial (Dechent, 1880: 44).

Comissionat per la Academia de la Historia de Madrid per a fer-se càrrec de l’estudi del teatre romà i del castell de Sagunt, va redactar unes *Memorias de Sagunto* l’any 1865, on va glossar totes les antiguitats que havia pogut observar-hi (Dechent, 1880:44). Boix també va estrènyer els seus lligams amb l’església i amb les associacions com la de *Los niños pobres de San Vicente Ferrer*. Fruit d’aquesta vinculació deuen ser els *milacres* que compongué per a ser representats per infants, unes peces que després analitzarem i que es representaven als carrers el dia de la festivitat del sant patró de la ciutat i de l’històric regne de València. A més, també va escriure nombrosos poemes dedicats a la Mare de Déu i unes xicotetes ressenyes explicatives de la història de les principals capelles de la ciutat (Dechent, 1880: 45).

¹ Vegeu apèndix I, carta del 24 de març de 1881.

En aquell mateix any 1865 es publicarà, també, *Lo solitari del Guadalaviar*, un poema dedicat a Guillem Carles Bonaparte Wyse i publicat a *El Museo Literario* (núm. 10).² El destinatari d'aquells versos, descendent de l'emperador francès, era un poeta anglès interessat en les llengües romàniques i que va jugar un paper destacat en el moviment de recuperació cultural occitana, al costat de Frederic Mistral, i de qui, ara com ara i pel que ens interessa ací, només podem suposar que degué conèixer a Vicent Boix en aquell mateix any en què sabem de cert que va visitar València (Ciprés, 2006: 29).

Boix, però, sembla que va ser un home incansable. Així, ens consta que en un dels viatges que solia fer a Xàbia, les monges li van demanar que examinara uns manuscrits que tenien allà i que contenien informació sobre la beata Maria de Jesús, que n'era la fundadora, i sobre la qual Boix va coordinar i publicar, el 1866, un volum (Dechent, 1880: 45). Aquest mateix any va acabar les *Crónicas de las provincias de Valencia y Alicante* (Llombart, 1879: 305), que en bona mesura posen en circulació de bell nou dades que ja havia fet servir en la seua *Historia*. D'altra banda, Boix es va encarregar de narrar el centenari d'elaborar el relat de la celebració del segon centenari de la translació a la seua capella de Mare de Déu dels Desemparats, en 1867, i el va publicar poc després (Llombart, 1879: 305).

La revolució del 1868 va trobar a Boix allunyat de la política, però no de les seues idees lliberals. De fet, es va consagrar al desenvolupament i la propagació de l'ensenyament, on devia tindre un bon renom. Per això, en els primers moments va ser nomenat director de l'institut, un càrrec que va desenvolupar sempre de forma competent, satisfactòria i que va servir com a model en el seu temps. Com que va estar centrat en el funcionament de l'institut, va abandonar per un temps la creació literària. Tot i això, va escriure un discurs i nou memòries per a l'inici dels diferents cursos.

El prestigi de Boix durant aquells anys va créixer fins al punt que va ser nomenat president de la Reial Acadèmia de Sant Carles, el 1874, i en l'exercici d'aquella funció cada any va escriure un discurs on oferia dades sobre els seus estudis de les belles arts. Cal destacar també que en 1876 va escriure una sèrie de textos sobre el centenari de la mort del rei en Jaume I (Dechent, 1880: 46), un personatge històric que, gràcies a homes com Boix, durant aquell segle va anar guanyant relleu en l'imaginari col·lectiu dels valencians (Escartí, 2021).

² Vegeu l'Apèndix III, on el donem transcrit.

Segurament, la celebració del centenari jaumí que acabem d'esmentar li va permetre reactivar els llaços amb els catalans vinculats al fenomen de la renaixença, de manera que el 1877 va ser convidat a presidir els Jocs Florals a Barcelona, on va destacar pel discurs que va fer, i que es va publicar, traduït en castellà, fins i tot, en alguns periòdics de Madrid. L'original es va publicar al volum *Jochs Florals de Barcelona. Any XIX de llur restauració* (Barcelona: Estampa La Renaixensa, 1877) i el donem a l'Apèndix V d'aquesta tesi. Com es pot veure, Boix va fer servir un català molt més culte que aquell que usa als *milacres*. D'altra banda, hi apareixen formes del català oriental que, potser, són degudes a l'editor. En qualsevol cas, allò que destaca en aquest discurs és la idea de *germandat* que Boix vol remarcar, entre les terres de parla catalana i, també, entre aquelles altres de parla occitana, com ja va destacar fa un temps Roca (2012b).

Per altra banda, en aquell mateix any i amb motiu de la visita del rei Alfons XII, va escriure una *Noticia biogràfica de los artistas valencianos del siglo XIX* i, encara, va redactar per als seus alumnes tres tractats sobre *Geografía, Historia Universal* i *Historia de España* (Dechent, 1880: 46), matèries que impartia en la seua tasca docent.

L'activitat de Boix sembla que era imparabile, i així, tot i ser ja d'edat avançada, encara es va encarregar de portar endavant el *Catálogo de los cuadros del Museo provincial*. A més, tot i que no li agradava rebre cap tipus de condecoració, va estar distingit amb la Gran Creu d'Isabel la Catòlica per part del govern d'Espanya. Més tard també se li va concedir la Creu de Carles III i la Creu de Primera Classe de l'Ordre Civil de Maria Victòria (Dechent, 1880: 47).

El relleu de la seua figura era, ja, indiscutible. I tot i que volia mantenir-se allunyat de la política, el 1873 va ser nomenat membre de la Junta Cantonal, càrrec que es va veure obligat a acceptar malgrat la seua renúncia inicial. Aquella renúncia va fer que el sotmeteren a un consell de guerra del qual, evidentment, va eixir indemne (Dechent, 1880: 47).

Vinculat des dels orígens a les primeres manifestacions literàries en valencià, i amic personal dels capparets de la renaixença valenciana –especialment de Llombart (Estrela, 2018), però també de Llorente (Roca, 2007a i 2007b), Ferrer i Bigné (Millàs, 2019), Querol (Pastor, 2017)–, es va sumar públicament al moviment que llavors començava, tot enviant una carta al director del *Diario de Valencia* –el 1875–, on es posa al servei de Llombart i els seus, que per aquell moment esperaven fundar una acadèmia valenciana

que, a la fi, es va transformar en Lo Rat penat, com és ben sabut. La carta, en valencià també, segurament és el testimoni més important de l'estima de Boix per la llengua del país i la seua creença en la possibilitat de recuperar-lo per a la cultura (Vegeu l'Apèndix IV). De fet, aquella estima per les voluntats culturals dels renaixencites el portaren a acceptar ser president honorífic la societat Lo Rat Penat, l'any 1879. En l'acte de la inauguració del local dels ratpenatistes, Boix va advertir, premonitòriament, que els seus dies s'estaven acabant, i tres mesos després, el 7 de març de 1880, va morir.

La mort de Boix va fer que a València es feren diferents manifestacions de dol públic, l'Ajuntament dictà diverses disposicions en honor seu, acordà subvencionar la publicació de les seues obres, col·locar el seu retrat en les cases municipals i donar el seu nom a un carrer (Llombart, 1879: 311). Fins i tot, es va fer una tirada d'escultures amb el seu bust, com ja hem comentat més amunt.

Cal assenyalar, finalment, que el 1881, encara es va publicar pòstumament, al *Calendari Llemosí* fundat per Llombart, el fragment inèdit fins llavors d'una *llegenda*, que rep el títol de *Lo cor de ferro*. El text, per les seues característiques lingüístiques, s'acosta als dialectes orientals de la llengua, i potser Boix el pensà per publicar-lo a Barcelona. El donem, transcrit, a l'Apèndix VII d'aquesta tesi.

Les obres de Boix han sigut valorades per autors contemporanis seus, com ara Constantí Llombart, que, a *Los fills de la morta viva*, en fa una àmplia valoració, poc positiva en conjunt, però amb la clara voluntat de remarcar el paper de qui pot ser considerat un dels iniciadors de la renaixença valenciana:

Boix ha eixercit gran influència en la cultura y l'adelantament de nostre pays, y assegurat té un honrós lloch en la història literària de València. Los llibres qu'escrigué, que són molts y de variats gèneros, no pasaran a la posteritat com a modelos. Ses poesies, plenes de sentiment y de passió, son incorrectes y monòtones; ses noveles están fluixament tramades, y ses històries són compilacions fetes de presa, sens pèndrer los datos de les primeres fonts, ni confrontar-los ab l'esmero que requiereix la crítica moderna. Emperò, aixina y tot, eixes obres marcaren un nou camí y donaren un vigorós impuls a la restauració lliterària (Llombart, 1879: 311).

Per una altra banda, a les *Obras literarias selectes de don Vicente Boix*, Francisco Dechent Trigueros va fer un repàs a totes les obres escrites per Boix al llarg de la seua

vida, en fer una biografia del cronista que encara ara és la que es fa servir per saber com va ser l'existència no sempre fàcil d'aquell home del segle XIX.

Finalment, esmentarem que un altre autor que va fer una aproximació molt més a fons – malgrat que parcial–, a una part de la vida de Vicent Boix i a les seues obres, va ser Eduard Ortega, al seu text *Vicent Boix. Aproximació biogràfica al romanticisme valencià* (València, Institució Alfons el Magnànim, 1987). Ara bé, Ortega se centra més en la importància política que transmet la figura i l'època de Boix que no en el desenvolupament i l'impacte de les seues obres.

Fins ara mateix, més enllà d'algunes citacions disperses del seu treball literari en obres generals que no cal referenciar ací, i d'alguns treballs que li han dedicat major interès (Simbor, 1980) –i d'altres més concrets sobre alguns aspectes específics de la seua producció, com el de Martí-Badia (2014 i 2020) o el d'Escartí (2015)–, l'obra de Boix encara demana un estudi de conjunt. Ara, en aquesta tesi, nosaltres ens ocuparem de la part en valencià, els *milacres* vicentins als quals va dedicar part dels seus esforços.

3. Els *milacres* vicentins: un fenomen cultural valencià. Dels orígens a Vicent Boix.

Tradicionalment, sota l'accepció de *milacres* s'entén un cert tipus de representacions teatrals que es troben immerses en la festa dedicada a sant Vicent Ferrer, i que es caracteritzen per l'interés en la figura del sant, que és el personatge principal o qui, al final, resol la situació. Per una altra banda, la representació del tema religiós adopta també un cert aire d'exaltació ciutadana, local, perquè es tracta, en resum, de fomentar la devoció popular de l'urbs valentina, bressol de sant Vicent, al seu fill preclar. La ingenuïtat dels textos, dels plantejaments dramàtics i la seua interpretació, sempre a càrrec de xiquets, també són detalls a tindre en compte en la seua caracterització, i això ens porta a poder parlar d'un caràcter marcadament infantil en aquestes representacions, encara que hem d'indicar que els temes no són, en moltes ocasions, tan "infantils" com podríem creure, d'entrada. A més a més, això ens porta a pensar que es poden relacionar els *milacres* amb algunes activitats teatrals o parateatrals que s'han pres com a antecedents del teatre infantil a Europa, com ja indicava fa anys Cervera (1983).

Els *milacres* vicentins, malgrat la seua presència anual i continuada durant més de dos-cents anys als carrers valencians, sempre al voltant de la celebració de la festa del sant, no han rebut massa atencions des de l'àmbit acadèmic i només podem assenyalar com a estudis més complets i quasi únics els de Juan Cervera (1983) i Josep Lluís Sirera (1999) i el catàleg de Martínez Ortiz (1955). Darrerament, nosaltres també hem fet alguna aportació, arran dels treballs preparatoris d'aquesta tesi, **en què ens hem centrat en textos d'altres autors, a més de Boix** (Fuertes, 2017; 2020; Fuertes & Vilaplana, 2014). No obstant això, un recorregut per les biblioteques públiques i privades valencianes i els indicis aportats pels investigadors citats permeten intuir un camp de gran riquesa per a l'historiador de la llengua, la literatura i la cultura dels valencians, perquè des de principis del XIX i fins als nostres dies les representacions d'aquestes obres s'han succeït quasi ininterrompudament.

En el sentit que apuntàvem ara mateix, caldria destacar que els *milacres* són un fet cultural viu, que no s'ha fossilitzat, sinó que ha anat evolucionant amb el pas del temps, i per això pot resultar una mena d'espill de la realitat sociolingüística dels valencians. I segurament, ens podem remuntar fins i tot a l'edat moderna, una època en què, si bé en la literatura valenciana hi ha un marcat descens de producció (Escartí, 2012), els *milacres* no sols van

tindre el seu origen, sinó que van anar prenent la forma que actualment tenen. Sembla, però, que dels segles XVII i XVIII no ens han arribat exemples de *milacres*, però sí informacions suficients per a deduir que, en els altars efímers que es posaven als carrers de València –en especial, en les festes centenàries dels anys 1655 i 1755, però també en altres moments–, formes embrionàries de *milacres* –representacions parateatral amb autòmats i amb participació de xiquets– podem detectar-les a través de la documentació que ens ha pervingut. No fa massa, ho indicava així V. J. Escartí (2020: 64-69), en el seu llibre destinat a recordar les celebracions vicentines centenàries, en parlar de la de 1655. I segurament, amb l'activitat poètica desenvolupada al segle següent la tendència degué afirmar-se (Escartí, 2019b).

Encara que, certament, serà durant el període de la renaixença quan aconseguiran un major auge i contribuiran a enaltir més la figura de sant Vicent, fins a convertir-lo en símbol nostàlgic d'un passat que es creu cada vegada millor i que passa a formar part d'una visió romàntica de l'edat mitjana. De fet, sant Vicent mateix serà un dels tres puntals –al costat de Jaume I i el poeta Ausiàs March– en què descansarà la imatge del passat valencià, com ha destacat recentment Roca (2012a).

Però, tornem als textos teatrals vicentins i els seus orígens, que hem de buscar-los en altres manifestacions tingudes com a punt d'arrancada del teatre modern europeu, i el de l'infantil en particular. Així, el cant dels *tropos*, el cant de la Sibilla, el teatre hagiogràfic, la festa del bisbetó i les roques o entremesos que es representaven en diferents processons i actes litúrgics religiosos són manifestacions teatrals o parateatral que es poden posar en contacte amb un més que probable origen remot de les representacions vicentines que centren el nostre interès (Cervera, 1983: 16-30), encara que no és del tot clar en quina mesura participen els uns i els altres en l'aparició i maduració dels *milacres*. I això, fins al punt que no resulta fàcil establir el moment exacte en què van començar a representar-se: malgrat posseir referències anteriors que podrien situar aquestes manifestacions en el segle XVII –amb formes embrionàries (Cervera, 1983: 62-66), com ja hem dit més amunt–, s'ha de marcar el segle XIX com a segle en el qual més *milacres* s'han produït i els textos dramàtics del qual han arribat a nosaltres en forma de fullets impresos i, alguns, manuscrits (Cervera, 1983: 67-78; Martínez Ortiz, 1955).

La producció anterior –si posseïa textos escrits i no era confiada a la memòria personal–, per desgràcia no ens ha arribat. Segurament, en principi va haver-hi una combinació de quadres plàstics i fins i tot la participació dels autòmats ja esmentats amb xiquets que

representaven les suposades escenes de la vida de sant Vicent, com s'ha encarregat de demostrar Cervera (1983: 31-61). De fet, també podríem suposar que existia un marge ampli per a la improvisació oral dels diàlegs, sobretot quan l'argument del que es representava era conegut, també, pel públic. Entre altres coses, perquè els relats dels miracles de sant Vicent Ferrer –és a dir, el relat dels actes taumatúrgics que eren coneguts, bé pel procés de canonització, bé per la tradició oral que havia imaginat lliurement diferents seqüències miraculoses atribuïdes al sant–, ja constituïen un corpus definit en les tradicions orals que s'havien anat transmetent de generació en generació. Encara que també hauríem de destacar el fet que, sovint, el mateix text del *milacre* té un origen més aviat erudit, en contacte amb les hagiografies més esteses del sant. Bastarà com a exemple comentar que, en alguns casos, quan s'ofereix un resum de l'“argument” en els preliminars, de vegades se sol remetre específicament al text on s'inspira l'autor, com succeeix en el *Milacre que sen Visent Ferrer alcansà de Déu nostre Sinyor estant en el consell de Casp, any 1412, titulat “El diable en la venda”*, de Josep Garulo (1855), on se'ns informa que el text deriva d'una de les hagiografies que van tindre major fortuna i van conèixer més edicions: la de Francesc Vidal i Micó, que degué gaudir d'una gran popularitat (Vidal, 1735). Una font que va ser usada des del principi, i que trobem, fins i tot, en el primer *milacre* imprés –i anònim– que es coneix: *La font de Lliria*, del 1822 (Fuertes, 2014; Fuertes & Garcia, 2021). El mateix Vicent Boix no s'estarà d'utilitzar aquella font explícitament al seu *La creu de la peña*, del 1868 –com veurem més avall.

Així doncs els *milacres*, encara que s'enquadren perfectament entre les manifestacions festives del poble i dels estaments més senzills, també podrien tindre un clar origen més complex i, en certa manera, “popularista” –en l'accepció que li atribueix Ferrando (1987) a aquesta mena de literatura–, fins ara no remarcat, perquè el mateix origen erudit d'alguns arguments així ens ho fa pensar: textos manipulats des de les sagristies o els convents, o des d'un dels homes que passaven per ser dels més brillants de la València del XIX –el nostre Boix–, i que eren dirigits al poble per a mantindre o augmentar la devoció vicentina entre uns devots que, si bé ja sabien quins eren els miracles del seu sant local, s'alegraven de veure'ls representats cada any, ben sovint amb textos nous que, només en alguns casos, arribaven i tot a la impremta. El fet d'usar fonts erudites –encara que relativament popularitzades, com la citada *Vida* escrita per Vidal o unes altres–, ho corroboraria.

Ara bé, com ja hem dit, l'objectiu immediat dels *milacres* no és cap altre que escenificar, amb diàlegs i una mínima actuació –i, de vegades, amb elements de decorat que indica

l'autor o que podem inferir del desenvolupament de la mateixa representació–, un episodi miraculós on va intervindre directament el sant. A més, sempre hi ha una trama més o menys còmica i més o menys secundària que s'intenta combinar amb aportacions costumistes i elements de crítica social molt matisada i –almenys en el cas de Boix– adreçada a generar una major sensació de pau i harmonia entre les diferents classes socials i, també, d'exaltació dels sentiments *patriòtics* locals. No obstant això, en molts casos els temes tractats poden ser banals, sense perdre de vista que assumptes melodramàtics i fins truculents poden aparèixer amb bastant assiduïtat. A això cal afegir l'element folklòric, que té aportacions significatives, i l'humorístic. Tot açò, reflectit en un registre col·loquial de la llengua parlada a la València del XIX, amb nombrosos castellanismes que segurament no podríem definir-los com a vius en la llengua del moment, sinó que derivarien de l'escena teatral valenciana –majoritàriament en castellà– i que els mateixos autors dels *milacres* –que ens arriben sovint anònims– recollirien en els seus textos amb ànim de burlar-se potser d'aquelles “modernitats”. Vicent Boix, en aquest sentit, ens dona la clau per entendre-ho millor: mentre els seus discursos i poemes renaixencistes són farcits de cultismes, arcaïsmes i, fins i tot, formes orientals de la llengua, els *milacres* es troben profusament esguitats de castellanismes i col·loquialismes de caire molt local i castís, com es pot veure en l'anotació a peu de pàgina que hem fet dels textos editats ací.

Des d'un altre punt de vista, hem de dir que l'escassetat i la imprecisió de dades anteriors al segle XIX obliga a ser cauts quant a la possible determinació del període d'aparició dels *milacres*, com ja s'ha dit, i tal com els coneixem ara: peces amb un o diferents actes, clarament teatrals. És més, tot el que es pot dir, amb anterioritat al segle XIX, cau de ple, ara com ara, en el terreny de la conjectura. I, malgrat les aportacions ja realitzades – Cervera (1983), Sirera (1999) o Martínez Ortiz (1955), bàsicament, on caldria incorporar les darreres aportacions de Wilk (2016)– hem d'afirmar que només quan es faça un inventari exhaustiu i convenient de totes les peces conservades, i la seua catalogació detallada, s'estarà en condicions d'oferir un panorama més extens sobre un producte cultural i literari que al llarg del segle XIX va donar símptomes fins a cert punt inusitats d'una gran vitalitat de la llengua a València.

No obstant això, en fer un breu recorregut pels textos que ara es coneixen, si bé podem afirmar que des de principis del XIX són bastant freqüents les edicions d'aquests, observem que a partir de 1851 les publicacions augmenten d'una manera remarcable. Potser, per la proximitat del centenar del 1855. Ara bé, serà a partir de 1870 –i fins a

1920– quan els *milacres* apareixen amb una regularitat que pràcticament arriba a un nou text per any (Cervera, 1983: 85). A tot això hauríem d'afegir que molts dels *milacres* estan basats en altres textos o versions anteriors i que alguns d'ells van ser editats en diferents ocasions, amb la qual cosa, en molts casos s'hauria de traçar un arbre genealògic pertinent, per a arribar a les redaccions més primigènies o, també, a les diferents versions que van córrer impreses o manuscrites per la València del moment i que, fins ara, no hem detectat, o senzillament s'han perdut per sempre.

Pel que respecta a la difusió dels *milacres*, es pot veure clarament que la circumstància de la seua representació en les festes anuals vicentines limitava la seua “actualitat” i, d'altra banda, perpetuava usos i costums, en convertir-se en una cosa tradicional i, així, amb escasses possibilitats de canvi: el públic, en aquests casos, reclama veure una vegada i una altra el que ja era conegut, de manera freqüent rep malament les innovacions, de manera que es perpetuen alguns títols, algunes escenes ja solidificades entre el públic, que es repeteixen any rere any i de les quals, les de Boix, en formen part.

En qualsevol cas, per damunt dels seus orígens encara incerts i més enllà de les seues limitacions estructurals, argumentals o ambientals, els *milacres* són una manifestació cultural i parateatral –i teatral– de primera magnitud, la singularitat de la qual dins de l'àmbit lingüístic i literari en català els fa mereixedors d'un estudi detallat i de conjunt que només arribarà quan ens trobem en condicions de saber amb quants exemplars comptem, i quan siguem capaços de reunir les notícies referents a les seues representacions de carrer, els seus actors, els seus escenaris, etc. Un repte, encara, per als investigadors i erudits. Bastaran unes dades, per a adonar-nos de l'abast d'aquest gènere. Autors com Joaquim Badia i Adell, Joaquim Balader, Josep Bernat i Baldoví, Vicent Boix, Joan Arolas, Salvador Calvo, Josep Garulo, Lluís Navarro, Miquel Preciado, Germà Roig i Florència, Manuel Sánchez Navarrete i uns altres, compten entre els seus escrits amb *milacres*. D'alguns, com Josep Garulo i Villel ens han arribat referències de quatre textos editats a mitjan XIX, de Joaquim Badia –de finals del mateix segle i principi del següent– coneixem més d'una quinzena de textos, entre els editats i els que ens han arribat manuscrits. D'alguns arguments dels suposats miracles, coneixem més d'una versió: com ara, de *La font de Lliria*, del qual sabem que va ser versionat, a més, per diferents autors (Fuertes, 2014).

No obstant això, la documentació que coneixem sobre els *milacres* ofereix, encara, algunes llacunes. Tot i que, com hem dit, podem situar-ne els orígens a la fi del segle

XVIII o principis del segle XIX, l'aparició dels altars vicentins es remunta al segle XV i més exactament al 1461, data en què es va bastir el primer al carrer de la Mar, a València (Cervera, 1983: 31-38). Ara bé, tenim dos tipus de fonts: la més tardana d'aquestes la constitueixen els textos dramàtics coneguts dels *milacres*, els exemplars més antics dels quals han de situar-se a principis del segle XIX i arriben fins als nostres dies, com ja hem indicat. L'altra font, la que aporta dades sobre representacions de carrer dels *milacres* abans del segle XIX, es basa en referències bibliogràfiques. La pràctica d'edificar altars en honor de sant Vicent Ferrer va anar estenent-se a la ciutat de València, segurament des del mateix moment de la canonització del sant dominic, el 1455. Ara bé, encara que els alçats en honor de sant Vicent han sigut els més cèlebres i importants, també s'han alçat altars en honor a la Mare de Déu i d'altres sants lligats especialment a València (Cervera, 1983: 25). Però pel que fa a la devoció vicentina, sabem que l'altar del carrer de la Mar és el més antic, i, a això hauria d'unir-se així la coneguda col·lecció de *bultos* –figures– de la parròquia de Sant Esteve. No obstant això, el costum de muntar altars degué estendre's en gran manera, perquè consta que en 1748 i, per ordre de Ferran VI, es prohibia la formació d'altars exceptuant si era en honor a Sant Vicent i, concretament a la seua festa al carrer de la Mar (Cervera, 1983: 78).

Sembla que, a més, en els altars solien aparèixer les lògiques representacions plàstiques –pintures o figures– d'altres miracles als quals s'al·ludia en els poemes exposats en el mateix lloc o en els seus voltants –com podem veure en algun *milacre* escrit per Boix i, també, per altres autors. En canvi, les representacions dramàtiques es limitaven a representar un miracle, el *milacre*, sobre el cadafal de l'altar, que esdevenia, així, el tema central. A això hem d'unir, per a formar-nos una idea més exacta de l'entorn on es representa el *milacre*, l'exhibició de figures de drap i cartó o ninots, col·locats sobre els cadafals i que acompanyava declamacions, col·loquis o representacions dramàtiques. Això significa que s'ha d'admetre la presència de la paraula parlada al costat de les figures inanimades o encara que fora sota formes dramàtiques tan rudimentàries i populars que ni tan sols es destinaren al manuscrit i que, potser, serien recitades de memòria per alguns afeccionats. Els cadafals sobre els quals es representen els *milacres* reben el nom d'altars, nom que ha sigut confirmat pel seu ús constant. De fet, en l'actualitat aquests altars romanen desmuntats durant tot l'any, a excepció dels dies en què se celebren les festes vicentines. I segurament havia de ser així en els segles passats (Cervera, 1983: 52-66).

A part d'aquests dos conceptes clau, com són *altars* i *milacres*, hem de recordar-ne també uns altres, com ara *roca* o *entremés*. Per *roca* entenem els carros triomfals que es treien –i es trauen– en la processó del Corpus de València –i en unes altres, com les de la proclamació del dogma de la Puríssima, el 1662 (Pedraza, 1982). En aquestes roques sovint també es representaven escenes bíbliques o de la vida de sants, bé amb figures, bé amb personatges de carn i ossos. Les *roques*, els *altars* i els *milacres* marcaran, doncs, una línia cap al caràcter dramàtic de les representacions del gènere dels *milacres*, tal com el coneixem ara, aproximant-se cada vegada més al teatre (Cervera, 1983: 39). En aquest punt caldria afegir la tradició de peces curtes, com els entremesos, i altres textos teatrals com els *misteris* –breus peces declamades per diversos xiquets en processons valencianes del Corpus–, que en certs casos fins i tot es conserven, com en el *Misteri de sant Cristòfor i els pelegrins*, el *Misteri del rei Herodes* i el *Misteri d'Adam i Eva*, els textos originals de la qual es remunten segurament a les primeres dècades del XVI, però que van ser impresos per primera vegada en el XVIII (Sirera, 2008), creant, tal vegada, models d'impressió als *milacres* vicentins, que viurien un clar apogeu local al costat –o en paral·lel– de la presència del sànet com a fórmula de representació teatral d'èxit durant el XIX valencià i encara més tard (Sanchis Guarner, 1980; Sirera, 1994).

Només unes dècades més tard d'aquella activitat teatral primerenca ara esmentada, s'inicia la producció de *milacres* de Vicent Boix, que, fins al moment, tenim inventariada amb onze peces, totes les quals reuneixen plenament les característiques que hem esmentat i que configuren el gènere: *Els bandos de València o la paraula de sen Visent Ferrer* (València: Joan (València: Joan Fenoll Bordonado, 1855), *Els hòrfens de sen Visent* (València: Josep Maria Ayoldi, 1860), *El pendó de València* (València: Josep Mateu Garín, 1860), *L'oràcul de Caspe* (València: M. Piles, 1861), *El metge prodigiós* (València: Josep Mateu Garín 1861), *Lo rey y l'apòstol* (València: Josep Mateu Garín, 1862), *Lo àngel y lo diable* (València: J. Peydró, 1865), *La pau de Molvedre* (València: Salvador Martínez, 1865), *La creu de la Peña* (València. Salvador Amargós, 1868), *Lo toch de somatén* (València: Josep Doménech, 1870) i *Los de fora y los de dins* (València: Llibreria de la Viuda i fill de Mariana, 1870). Tots aquests els podem trobar, actualment, en diferents biblioteques valencianes, i alguns –pocs–, s'han reeditat en facsímil.

Una de les qüestions que més crida l'atenció de la producció de *milacres* de Boix és que, si bé la major part de l'obra del cronista va ser en castellà, en aquestes peces vicentines, destinades a ser representades per xiquets, l'autor va optar per la llengua del poble. Una

llengua que, sense cap dubte, havia de ser de més fàcil memorització per als infants de València que s'encarregaven de representar les obretes dramàtiques en els carrers de la ciutat, tal com era i és costum, i que Boix es va estimar sempre i va ajudar a recuperar, dotant-la de prestigi (Martí-Badia, 2014) com va fer, també, amb tot allò que provenia del passat dels valencians, per al record del qual va col·laborar amb la seua producció històrica i literària.

Per aproximar-nos ara als *milacres* de Boix, prendrem a consideració quatre obres que ens permeten fer un sondeig amb resultats bastant interessants. En primer lloc, al milacre *Els hòrfens de sen Visent*, datat l'any 1860, els personatges que trobem són: *Sant Vicent, Fra Colau, Pere, Gori, El governador general de València, un soldat, dos dones, dos masers, moros i cristians*. Aquest *milacre* és particularment interessant perquè ens permet veure un dels vessants que l'hagiografia vicentina més va potenciar, fins i tot quan ja no era necessari, per les condicions socioreligioses de la península Ibèrica. Ens referim a la qüestió de la minoria religiosa dels musulmans, que si bé era un problema important a la València del XV –i, segurament, una de les obsessions del sant, com abans ho havia estat de Llull–, fou un problema que deixà d'existir rere l'expulsió dels moriscos, el 1609. En aquest cas, Vicent Ferrer s'haurà d'involucrar per defensar uns orfes als quals el sant protegeix, tot evitant que es porte avant un enfrontament religiós i imposant-se el bon seny del frare dominicà, que aconsegueix que els veïns, cristians i moros, visquen en pau.

Pel que fa al milacre *Lo toch de somatén*, de 1870, els personatges: *Sant Vicent Ferrer, El duc de Montblanc, Salomó, Toni Granulla, Guillem, Geroni i els hòmens del poble*, a més d'*archers i jueus*. En aquesta ocasió ens enfrontem amb un *milacre* de més llargària i d'una major complicació, en el qual podem observar molts moments de tensió i de perill que poden desembocar en la confrontació armada. La intervenció de sant Vicent torna a ser providencial, ja que evita la guerra i la destrucció de València, encara que, per tal d'aconseguir-ho, s'haja de posar en perill ell mateix. En aquest *milacre* podem detectar de nou el tema de les minories religioses, tot i que en aquesta ocasió el problema se centra en els jueus. Però el que caldria destacar és que, quan quasi tot està perdut i sembla que les espases estan en alt i València es convertirà en un “riu de sang” –com s'arriba a dir en algun moment–, apareix la figura del sant dominicà per dissuadir tothom d'un possible conflicte armat i mostrant-se ell com pacificador dels dos grups que s'havien enfrontat.

En canvi, a *La pau de Molvedre*, un *milacre* datat l'any 1865, es desenvolupa una problemàtica molt diferent. En aquesta peça apareixen els personatges de *sant Vicent*

Ferrer, Toni, Bertomeu, el justícia de Morvedre, Arnau de Bellera (governador del Regne), un missatger i el poble. El *milacre* en aquesta ocasió comença amb el retorn de Toni a la seua pàtria, on es troba amb Bertomeu, amic de tota la vida, i a qui li conta totes les aventures que ha passat. Mentre, el justícia va explicant la situació bèl·lica que s'està vivint a Morvedre, un conflicte armat que deriva directament dels enfrontaments entre els bàndols nobiliaris que es barallen a València i que lluiten pel poder municipal. Tot i que el missatger intenta que se signe la pau, fent complir les indicacions del governador, aquesta no serà possible fins a la intervenció del pare Vicent Ferrer que, de bell nou, es mostra com a solució del conflicte nobiliari –cosa que apareix, també, en altres *milacres* de Boix i que es remunta a situacions reals, atribuïdes a Ferrer, que hauria fet de mitjancer en alguna ocasió entre els Vilaragut i els Centelles valencians, com es pot veure en diferents fonts. En aquest cas, Boix fa veure ben clar –com altres vegades– el respecte que se li tenia al sant i el seu poder de convicció, mitjançant la paraula, que esdevé clau: de fet, és el poder sermonador de Vicent Ferrer el que obra el miracle d'evitar el vessament de sang entre les famílies dels nobles valencians. Òbviament, la visió aportada per Boix no deixa de ser una mica simple: el sant, predicant la fe, la religió i la bondat de la germanor els fa veure que la guerra no és la solució i que han de viure en pau. Una visió més utòpica que real, com és fàcil d'entendre.

Una situació semblant a l'anterior trobem al *milacre Los de fora y los de dins*, un text datat l'any 1870 en què hi participen els personatges de *sant Vicent Ferrer, en Pere de Vilaragut, en Bernard de Centelles, en Berenguer Arnau de Bellera, Franciscot, Garrapata, Raiül i els nobles*. Aquest *milacre* ens situa la problemàtica dels bàndols de València en un context molt concret: rere la mort del rei Martí s'haurien format dos bàndols entre els valencians, un a favor del comte d'Urgell i l'altre en favor de l'infant Ferran d'Antequera –anomenat ací, infant de Castella. Els partidaris del comte d'Urgell conformen un parlament al palau de València; i Bernat de Centelles, un altre a Paterna. Durant la representació del *milacre* observem batalles, morts i desgràcies, fins que l'aportació de sant Vicent torna a donar els seus fruits. En aquest cas, el sant decideix fer una reunió amb els màxims responsables de cada facció i, amb el poder de la seua paraula, torna a salvar *in extremis* un enfrontament que es podia preveure ruïnós per a la ciutat de València.

Aquesta línia argumental, més o menys sistemàtica –plantejament o exposició d'un conflicte i resolució per part del sant–, es troba en la resta del corpus dels *milacres* de

Vicent Boix, que usa i adapta les fonts que provenen dels hagiògrafs del sant medieval: recull la tradició de sant Vicent bel·ligerant contra moros i jueus, però s'afanya a mostrar-lo "pacificador" i amb voluntat de crear pau entre les diferents opcions religioses. Per altra banda, la visió del dominicà com a home polític –com ho va ser en realitat; i només caldria recordar la seua activitat fonamental al Compromís de Casp, que escolliria Ferran d'Antequera com a rei de la Corona d'Aragó–, la podem trobar en diferents *milacres* escrits per Boix: Ferrer és un frare que amb la seua capacitat sermonadora va aconseguir la pau entre la noblesa rectora de la societat en què vivia.

Però, a més, fa l'efecte que Boix va escollir aquelles temàtiques concretes pensant també en el món que l'envoltava: el món de guerres fratricides a l'Espanya del XIX i, encara, un món en conflicte, que generava uns grups socials desfavorits –com ara els infants i els orfes–, als quals, precisament, s'adreçava la seua producció teatral, com ja hem dit.

4. La producció de *milacres* de Vicent Boix: Un inventari comentat.

Tot seguit oferirem una sèrie de comentaris a cada *milacre* de Boix, fent servir unes pautes que ens permeten veure més clarament cadascuna de les obres de qui va ser cronista de València. Així, ens fixarem en els personatges que hi apareixen, comentant els trets que Boix remarca de cadascú d'ells, extractem l'argument de cada *milacre*, oferim les dades bibliogràfiques de cada edició i, finalment, fem una ponderació sobre com l'autor enfoca la figura del sant, en aquelles pàgines.

En general, l'estudi de tots els textos de *milacres* elaborats per Boix ens permet afirmar que l'autor treballava sempre amb uns objectius bastant similars: en principi, hi havia uns personatges que podien semblar més o menys històrics al seu públic –de vegades, són noms que clarament corresponen a algun personatge real del passat, mentre que altres vegades es tracta de noms inspirats en el món de Vicent Ferrer–, que són els qui protagonitzen el gir de l'actuació, els qui duen el pes de la representació argumental. Per una altra banda, hi ha personatges que són normalment de creació boixiana, que no tenen res a veure amb persones del passat i que de vegades poden portar noms inventats o que tenen un cert caire còmic. Aquests personatges sovint ocupen tant d'espai a l'obra com els anteriors –i de vegades, fins i tot, més. Són els qui aporten l'aspecte còmic, atemporal, i basats en un humor molt simple i de referents molt bàsics –com ara el menjar o el beure. Segurament eren els preferits del públic i, per contraposició amb la suposada seriositat dels altres o amb l'actuació assenyada de sant Vicent, devien ser els qui mantenien l'agilitat de les obres, amb moments simpàtics o humorístics que farien les delícies dels assistents.

Les trames dels *milacres*, per altra banda, responen a un plantejament clàssic: exposició del problema que desencadena l'argument de la representació, tensió establerta entre els diferents personatges de major o menor entitat, arribada a un punt *climàtic*, on tot sembla que desencadenarà un gran daltabaix i, finalment, l'aparició de la figura del frare Vicent Ferrer – perquè no hem d'oblidar que aquesta presència del sant és sempre anterior a la seua mort i, per tant, ben anterior a la seua canonització (1455)– que acaba per resoldre el problema, aportant una solució que generalment es veu plasmada a través d'unes paraules del taumaturg, que condueixen a la resolució de l'enfrontament o a l'establiment de la pau, per damunt de les diferències que s'havien plantejat i generat al començament del text.

ELS BANDOS DE VALENSIA
Ó LA PARAULA
DE SEN VISENT FERRER.

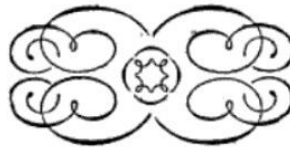
AUTO SACRAMENTAL

que se representá en el altar dedicat al Sant
per la corporasió del Cros-alt en les festes del quart sigle
de sa canonisació,
AÑ 1855.

ESCRIT PER

DON VISENT BOIX,

croniste de la siutat

VALENSIA.—1855.
IMPRESA DE CHUAN FENOLL BORDONADO,
carrer de la Conquista, núm. 24.

1. *Els bandos de València o la paraula de sen Visent Ferrer (1855)*

1.1 Personatges

Sant Vicent Ferrer, Gilabert de Centelles, Jaume Soler, Guillem Zaplana, Lluç Esteve, Pere Codinats, el Lleig, una veu i homes del poble (soldats del centenar de la Ploma).

En aquest *milacre* els personatges més importants o els que més pes tenen en el desenvolupament de la trama són Gilabert de Centelles i Jaume Soler. Aquests són els dos caps dels bàndols que apareixen enfrontats al *milacre*. Altres personatges amb un paper molt més secundari són Guillem Saplana, Lluç Esteve i Pere Codinats. Ara bé, el personatge que li aporta un toc d'humor, sobretot a la part final del *milacre*, és el Llec. Al principi se'ns mostra un personatge que tracta d'adaptar-se a l'individu que té al davant, és a dir, al bàndol a què l'interlocutor pertany; després el Llec tracta de posar pau però, sobrepassat per la situació, apel·la a la presència del sant, qui és el que realment resol el conflicte. Quan el problema passa, se'ns mostra un personatge que intenta actuar de forma graciosa, ens diu que ell també ha intervingut en el conflicte i que gràcies al que ell ha predicat també ha aconseguit la pau a València. Cal també remarcar un tret característic en tots els *milacres* del sant i, concretament, en la figura del graciós. Aquest personatge, com molts altres d'altres *milacres*, se'ns mostra en algunes ocasions més preocupat pel menjar que pel conflicte. En aquest *milacre* també remarca com era d'important menjar i que aquesta era la seua preocupació bàsica, potser en al·lusió a les necessitats primàries de la gent del segle XIX.

1.2 Argument

En 1395, i poc després de la mort del rei En Joan I, València es va dividir en dues parcialitats, una a favor de mossén Jaume Soler i l'altra a favor de Gilabert de Centelles. Aquesta rivalitat va causar gran mal a la capital, perquè sovint hi havia disputes, ferides, morts i assassinats. Cada nit hi havia assalts i es raptava gent, sense respecte a les persones majors ni als infants. La presència del rei Martí i la intervenció de sant Vicent Ferrer va calmar aquestes discòrdies, que van deixar records molt tristos a la ciutat de València.

El *milacre* consta d'un parlament al principi entre dos personatges i dues escenes posteriors. La peça comença amb un parlament entre Lluc i Pere. Ambdós comenten que estan farts de la situació que està vivint-se a València, no tenen res per a menjar i cada dia es troben diferents persones mortes. Després de continuar parlant sobre el conflicte, apel·len a l'absència del sant i comencen a alabar la seua imatge i els seus actes. A l'escena primera apareixen Lluc i després el Llec, que pràcticament són el fil conductor de l'escena: el seu diàleg és molt llarg i parlen de la situació que hi ha. El Llec intenta convèncer Lluc que la solució no és la guerra i que el que cal fer és tindre diners per tal de menjar. De sobte apareixen soldats que volen matar el Llec i quan apareixen dos personatges més, Zaplana i Guillem, el Llec els confessa que pertany al bàndol oposat. Això fa que Lluc se senta traït i vulga matar el Llec.

A l'escena segona apareixen Gilabert de Centelles i Jaume Soler i comencen a parlar sobre qui té el poder sobre València: Centelles apareix amb un pendó a la mà que, segons ell, significa el poder de la ciutat. Quan sembla que **està a punt de** començar la guerra en els dos bàndols, apareix de nou la figura del Llec. Aquest intenta posar pau i fer-los reflexionar, pretén que vegem que la guerra no és la solució i que les conseqüències que pot tindre una guerra poden ser devastadores per a la ciutat. Ara bé, tot i fer diferents parlaments, no té cap poder de convicció, i tant és així que apel·la a la vinguda del sant per poder convèncer els dos bàndols i que deixen la guerra. Quan ja quasi s'ha perdut tota esperança, apareix la figura del sant que, tot i que li costa, acaba convencent-los per tal que baixen les armes i aturen la més que probable futura guerra. El sant, amb la seua capacitat de convicció aconsegueix que els dos bàndols deixen les armes i vagen a l'església a signar la pau i a anunciar a tot el regne que tant el bàndol de Gilabert de Centelles com el de Jaume Soler tornen a ser germans.

1.3 Dades de l'edició

La portada ens informa que el *milacre* va ser representat per la corporació del Tros Alt, en honor a les festes del quart segle de la canonització del sant (1855). A més, ens indica l'any en què es va representar i la seua autoria, escrit per Vicent Boix, cronista de València. Per últim ens informa que va ser imprés a la impremta de Juan Fenoll Bordonado, que estava situada al carrer de la Conquesta número 24.

1.4 Valoració de la figura de sant Vicent

En aquest *milacre* la figura del sant se'ns mostra com un personatge pacificador, que intervé en el conflicte i que aconsegueix resoldre'l. Ara bé, així com hi ha uns altres *milacres* en què la intervenció del sant és efímera, ràpida i eficaç, en aquest *milacre*, tot i que la intervenció de frare Vicent és igualment eficaç, aquesta és més pausada i sembla que li costa aconseguir el seu propòsit, potser per donar-nos a entendre que la solució dels conflictes dels bàndols no era fàcil, com bé sabia Boix. Tant és així que, fins i tot, un cap dels dos bàndols no accepta les paraules del sant; però mitjançant la intervenció que aquest fa i després d'un llarg parlament amb què el convenç, acaba per resoldre's la situació.

EL PENDÓ DE VALENCIA.

MILACRE

que se representá el dia de Sen Vicent Ferrer, en el altar
del Cros-Alt, en l'any 1860.

ESCRIT PER

DON VICENT BOIX,

CRONISTE DE LA CIUTAT.

Sent Clavári D. Francisco Hueso.

VALENCIA:--1860.

IMPRENTA DE D. JOSE MATEU GARIN,

CALLE DE LIBREROS, ESQUINA A LA DEL TORNO DE SAN CRISTOBAL.

2. *El pendó de València* (1860)

2.1 Personatges

Sant Vicent, el Motiló, el governador Bellera, Nofre, Martí, Gaspar Herrero, Enric Real, Adrià Marzo, Vicent Sanchís i Marià Marsal.

En aquest *milacre* els personatges més importants que hi ha i els que tenen un major pes en la trama són: sant Vicent, el Motiló, el governador, Nofre i Martí. Hi ha escenes en què apareixen un o dos personatges i en gran part de les escenes trobem diàlegs entre dos d'ells, o bé un parlament d'un sol personatge. Nofre i Martí són els dos personatges que al llarg del *milacre* sempre apareixen preocupats per tot allò que passa. Això sí, el personatge que li aporta un toc d'humor, sobretot a la part final del *milacre*, és el Motiló. Al principi se'ns mostra un personatge que ve de la guerra, sembla que ha intervingut en el conflicte i ens conta totes les conseqüències que té i com està la situació a Morvedre; aquest personatge té un pes molt gran en la trama del *milacre*, ja que intervé, pràcticament, a cada escena en què està dividida la representació. Cal remarcar també un tret característic en tots els *milacres* i, concretament, en la figura del graciós. Aquest personatge, com en molts altres *milacres*, se'ns mostra en algunes ocasions més preocupat pel menjar que pel conflicte. En aquest *milacre* també remarca com era d'important menjar i que aquesta era la seua preocupació. De fet, en la part final del *milacre*, el Motiló diu que després de tot se'n va a menjar. Per últim, el personatge del governador Bellera és un personatge complex, ja que se'ns mostra un poc desesperat per la situació, no sap què fer i apel·la a la figura del sant per tal que aquest intervinga i pose pau en el conflicte. Apareix en algunes escenes, però no en totes, i és el que informa al sant de tot el que envolta la disputa i perquè s'ha produït. A més, es mostra preocupat quan el sant va a Morvedre.

2.2 Argument

El *milacre* comença amb el parlament d'un dels personatges, concretament el parlament que fa Nofre sobre la situació de València. La ciutat està dividida en bàndols i aquests no paren les lluites i les confrontacions. A l'escena segona trobem un breu diàleg entre Nofre i Martí. Martí li diu a Nofre que el bàndol oposat al qual pertanyen ells ha guanyat la guerra. A l'escena tercera apareix el Motiló, cansat, que fa un extens parlament en què

expressa que va fugint de la gent que està fent guerra i explica que abans estava molt millor, però, des que està en un dels bàndols i hi ha guerra, tot ha canviat a pitjor. A l'escena quarta apareixen el Motiló, sant Vicent i el governador Bellera. L'escena és pràcticament un diàleg entre el sant i Bellera. Comença parlant Bellera sobre la situació actual de València, després de la mort del rei Martí, i de la rivalitat entre els dos bàndols partidaris de successors diferents. A més, li diu que està esperant la intervenció del sant, que és a qui va dirigit tot el que diu i que espera que prompte siga capaç de solucionar el problema. Sant Vicent li diu que això és obra de Déu, però Bellera li insisteix que el poble valencià confia en ell. El sant diu que és capaç d'oferir la seua sang, si això calma la guerra. El governador l'insta a intercedir per tal que Morvedre no siga destruïda. Finalment el sant accedeix a la petició de Bellera i es dirigeix cap a Morvedre.

A l'escena cinquena trobem un diàleg entre el Motiló i sant Vicent. El sant li diu al Motiló que tot allò que li ha passat ha estat per posicionar-se en un dels bàndols i per accedir a fer la guerra. Per posar-hi remei, li diu que ha de fer penitència, ha de caminar amb ell i acompanyar-lo a Morvedre. L'escena sisena és un diàleg entre Nofre i Martí. El primer s'aclama al sant per tal de frenar la disputa entre els dos bàndols, mentre que el segon dubta de la paraula del sant i no creu que siga capaç de frenar el conflicte. Ara bé, l'escena avança i finalment Nofre fa que Martí confie en el sant i ambdós es dirigeixen cap on està sant Vicent. A l'escena setena apareixen Nofre, Martí, Bellera i els oficials. En aquesta escena parlen de les coses que estan passant, parla Bellera i diu que ell també anirà a Morvedre, per tal de parar el conflicte. L'escena vuitena és curta i apareix Bellera fent un xicotet parlament, on diu que està segur que lliurarà de tot allò que puga produir espant a la ciutat de València. L'escena novena és un diàleg entre Bellera i el Motiló. Primer el Motiló informa que quan van arribar a Morvedre sentia molta por per com els estaven rebent, per tot el que els van dir i perquè tenia la sensació que en qualsevol moment tant ell com el sant serien atacats. Ara bé, quan semblava que tot estava perdut, sant Vicent, gràcies a la seua oratòria i als seus actes, és capaç de revertir la situació i capgirar-la. A l'escena desena apareixen els mateixos, sant Vicent, Nofre, Martí i els oficials. Aquesta és l'última escena del *milacre* i després d'haver frenat el conflicte entre els dos bàndols, tots li donen les gràcies al sant, però aquest diu que tot ha sigut gràcies a Déu, perquè aquest és l'únic responsable de tot i gràcies a ell s'ha pogut solucionar tot.

2.3 Dades de l'edició

A la portada del *milacre* se'ns informa que va ser representat per la corporació del Tros Alt, en honor a les festes del quart segle de la canonització del sant. A més, ens informa que va ser representat el dia de sant Vicent en l'any 1860, quan era clavari Francesc Hueso, i que va ser escrit per Vicent Boix, cronista de la ciutat de València. Per últim, ens indica que la impremta on es va editar el *milacre* va ser la de José Mateu Garin, situada al carrer de Llibrers, al cantó amb el carrer del Torn de Sant Cristòbal.

2.4 La figura de sant Vicent

La figura del sant, com en tots els *milacres* de Boix, és molt important; però en el conflicte que es mostra en aquest *milacre* és un poc diferent. En molts altres conflictes la intervenció o aparició del sant produeix una reacció pràcticament immediata; en canvi, en aquest *milacre* la intervenció del sant és més llarga, apareix en diverses escenes, manté diàlegs amb diferents personatges i el fruit de la seua intervenció costa de veure'l. En primer lloc, el sant a qui el governador apel·la apareix per tal de mantenir un diàleg amb aquest i que li comente què està passant i què necessita. A partir d'aquest diàleg, el sant es dirigeix a Morvedre, on obra el miracle de posar-hi pau, aturant el conflicte. Cal no oblidar que és capaç d'oferir la seua sang per tal d'aconseguir la pau i que, quan és capaç de resoldre el conflicte, no es fa responsable d'haver-ho fet, ja que sempre posa a Déu al centre de tot i diu que tot s'ha resolt gràcies a la intervenció d'aquest.

ELS HORTENS
DE
SEN VISENT.

MILACRE

que se representá el dia del Sant en el altar
del carrer de la Mar en l' añ 1860.

ESCRIT

PER DON VISENT BOIX,
CRONISTE DE LA SIUTAT,

Sent clavari de la festa

DON FELIZ ZERRI.

VALENSIA 1860.

IMPRESA DE CHUSEP MARIA AYOLDI.

3. Els hòrfens de sen Visent (1860)

3.1 Personatges

Sant Vicent, fra Colau (motiló), Pere, Gori, el governador general de València, un soldat, dona 1, dona 2, dos massers, que no parlen; moros, cristians i dones del poble.

El pes de la trama d'aquest personatge està bastant repartit, ja que Pere, Gori i fra Colau intervenen bastant en el desenvolupament del *milacre*. Pere és el personatge que es mostra amb més ràbia i odi cap als moros; Gori, tot i que al principi sembla reticent, acaba també per ajudar a Pere i mostrar-hi el seu odi. Fra Colau és el personatge que aporta el toc humorístic en aquest *milacre*. Quan el problema passa, se'ns mostra un personatge que intenta actuar de forma graciosa, ens diu que ell també ha intervingut en el conflicte i que gràcies al que ell ha fet també ha aconseguit parar la matança dels moros. Cal també remarcar un tret característic en tots els *milacres* del sant i, concretament, en la figura del graciós, això és, que sempre pensa més a menjar que en el problema o en el conflicte.

3.2 Argument

A la primera escena comencen parlant Pere i Gori, i ens plantegen el conflicte sobre el qual tractarà el *milacre*: els problemes que causen els moros. Els dos personatges diuen que ja no saben què fer, perquè no poden parlar amb ells i no hi ha cap solució ni cap remei per tal de viure en pau. Tant és així que Pere vol enfrontar-se amb ells i matar-los, però Gori li diu que aquesta no és la solució. A l'escena segona apareix fra Colau, que diu que la situació que està vivint ja no la pot suportar més, perquè l'únic que fa és fer coses, però que no menja. Es compara amb sant Vicent, però diu que ell no pot ser com el sant: el sant no menja, no beu, sempre està en dejú; però ell no pot.

A l'escena tres apareix també fra Colau i sant Vicent: fra Colau li diu que està observant com està tot i el sant li explica que tot està malament i que, si Déu no fa alguna cosa, tot acabarà malament. Parlen d'anar a veure com estan els pobres, però fra Colau diu al sant que no pot més, que està cansat, que té fam i que, si continuen així, moriran. Tot i això, finalment accedeix a anar-hi amb el sant. A l'escena quatre apareixen Pere i Gori. El primer, molt decidit a matar a tots els moros, el segon li intenta fer veure que aquesta no és la solució, però finalment és convençut per Pere i decideix matar-los.

A l'escena cinc apareixen el governador i un soldat, el governador li diu al soldat que està molest amb Pere per haver proclamat la guerra als moros i diu que ell no deixarà que això passe i que no vol guerres a València. A l'escena sisena només apareix Pere, que fa un parlament durant el qual, després d'haver matat alguns moros, es planteja si això que ha fet és correcte o no. Diu que vol buscar el sant i que ell li diga si té raó o no. A l'escena set apareixen dues dones i Gori. Les dues dones li diuen a Gori que deixe de matar els moros, que són xiquets menuts que no tenen cap culpa, però Gori nega tot això que li diuen i els diu que no creu que els moros siguen angelets i continua matant-los.

A l'escena huit apareixen els mateixos més fra Colau, aquest és qui porta el pes de l'escena, els informa que ell ha estat en la batalla i que ha vist tot el que ha passat, que han apallissat els moros i que ell els ha tranquil·litzat fins que arribarà el sant. A l'escena nou apareixen els mateixos que a l'anterior, sant Vicent, el governador, Pere, masers, moros i cristians. En aquesta escena el sant fa una mena de reflexió i els diu que els moros són fills de Déu i que estan sols. A més, diu que serà ell qui es farà càrrec d'ells i els convertirà, és a dir, els farà cristians. Finalment, a l'escena final apareix només fra Colau, que breument diu que gràcies a ell s'ha pogut calmar la multitud i diu que després de tot se'n va a menjar.

3.3 Dades de l'edició

A la portada apareix el títol del *milacre* i ens informa que va ser representat en l'altar del carrer de la Mar en l'any 1860, escrit per Vicent Boix, quan era clavari Félix Ferri. Ens indica també que la impremta on es edita el *milacre* era la de Josep Maria Ayoldí. L'edició d'aquest *milacre* conté una sèrie de paratextos que no presenten altres. En aquest sentit, al final de l'obra apareix, d'una banda, l'aprovació de l'autoritat eclesiàstica i, de l'altra, una sèrie de versos dirigits als clavaris, als xiquets de sant Vicent, als forasters, a la fe dels valencians, a la caritat i als *milacres*.

3.4 La figura del sant

En aquesta ocasió, la figura que se'ns ofereix del sant és la del paper de pacificador i convertidor d'infidels. En aquesta ocasió el sant es troba davant d'un problema de minories religioses, per aquest fet i després que alguns personatges pensaren que el millor

era atacar i matar els moros, l'actuació del sant cobra una importància molt gran, ja que frena el conflicte i fa entendre a tots que aquesta no és la solució. A més, després d'escoltar a dos dels personatges que li ho demanen, opta per convertir els moros al cristianisme.

1861

20708

L' ORÁCUL DE CASPE.

MILACRE

QUE SE REPRESENTA EN L' ALTAR DEL MERCAT

EL DIA DE

SEN VISENT FERRER

EN L' AÑ 1861.

Escrit

per **D. Visent Boix,**

Croniste de Valencia.

SEN CLAVARI

DON VISENT FONT.

RUSAGA:

IMPRENTA DE M. PILES.

4. *L'oràcul de Caspe* (1861)

4.1 Personatges

Els personatges que trobem són: sant Vicent Ferrer, l'infant Ferran, l'arquebisbe de Tarragona, el bisbe d'Osca, D. Bonifaci Ferrer (cartoixà), Berenguer de Bardaxí, Guillem de Valseca, Bernat de Gualbes, Pérez Bertran, Mestre Cudol (criat de sant Vicent), Mestre Garrofi, (criat de D. Bonifaci Ferrer), Home primer, Home segon, Home tercer, Home quart, un sentinella, tres heralds (homes del poble).

Al *milacre* de *L'oràcul de Caspe* tenim dos personatges que donen un to diferent i humorístic. Són els personatges de Cudol i Garrofi, més preocupats per no passar dejú i per poder menjar carn que no per l'elecció del nou rei. Aquests dos personatges podem dir que són el fil conductor del *milacre*, perquè apareixen pràcticament al llarg de tot el text. A més, també apareixen conversant amb els seus amos: Bonifaci Ferrer i sant Vicent Ferrer. Per tant, podem dir que són els personatges que inicien l'obra i l'acaben.

4.2 Argument

L'oràcul de Caspe se centra en l'elecció d'un rei de la Corona d'Aragó per part de nou notables representants dels estats d'Aragó, València i Catalunya. Al *milacre* no trobem un nombre tan elevat de representants en acció, però podem destacar l'aparició de l'infant Ferran, el bisbe d'Osca, Bonifaci Ferrer (cartoixà), Berenguer de Bardaxí, Guillem de Valseca, Bernat de Gualbes, l'arquebisbe de Tarragona i Pérez Bertran. El *milacre* comença marcant on es desenvolupa l'acció, que és en una plaça del castell de Casp. A la primera escena trobem els criats de Bonifaci Ferrer i de sant Vicent Ferrer: Cudol i Garrofi. Aquests ja comencen aclarint quin serà el tema del *milacre*, l'elecció del que serà el nou rei. A més, per damunt de tot, ja comença lloant la figura de sant Vicent Ferrer, que és qui tindrà l'última paraula. A la segona escena apareix Bonifaci Ferrer, que parla amb el seu criat i aquest li comenta com és de difícil la situació que estan vivint i, sempre en clau d'humor, les fatigues i treballs que suposa dejunar o menjar únicament verdures, sempre més preocupat pel menjar que no per l'elecció del nou monarca. A l'escena tercera es produeix l'entrada de nous personatges, els diferents homes, cadascú dels quals farà pública la seua pròpia elecció: l'infant Ferran, el duc de Gandia, el de Luna, i el d'Urgell. Aquesta diversitat d'opinions davant de l'elecció del nou rei provoca que a l'escena quarta

es parle de punyals i d'una possible batalla entre la gent del poble. A l'escena cinquena es continua parlant del mateix, fins que apareix la figura de sant Vicent. Quan apareix el sant, tots callen i s'atura la batalla per poder escoltar-lo. A la sisena escena el sant diu que al seu costat no vol sang, que d'aquesta manera no s'ha de fer campanya: fa aturar les armes i demana pau, en un sermó adreçat als presents. A l'escena setèima tornen a aparèixer les figures dels criats (Cudol i Garrofi), els quals conversen sobre el sermó que acaba de fer el sant, parlen del poder de la seua paraula i com tots queden bocabadats pel que ha dit. A l'escena vuitena apareixen els criats i la gent del poble, que seuen i esperen l'elecció del nou rei. L'escena novena comença amb el parlament de l'arquebisbe, que tot seguit dóna la paraula al sant. Aquest llegeix un pergami amb què comunica quina ha sigut l'elecció del nou monarca i, quan acaba de llegir-lo, el signa. El sant comunica l'elecció del regent de Castella, que seria conegut com Ferran I (al *milacre* apareix com don Fernando) i aquest li dóna les gràcies per haver-lo escollit a ell i haver-se posicionat a favor seu. Sant Vicent es dirigeix al poble i explica els motius de la seua elecció i la confiança que diposita en ell. La gent del poble l'aclama i ningú contradiu el resultat, una mostra més de la grandesa i el poder de la seua paraula. A l'última escena tornen a aparèixer Cudol i Garrofi i tornen a parlar de la gent que volia una altra opció i com gràcies a sant Vicent canvien el seu pensament. Finalment, es clou l'obreta amb un cor dedicat a Ferran d'Antequera, nou rei de la corona catalanoaragonesa.

4.3 Dades de l'edició

A la portada se'ns informa que va ser escrit el dia de sant Vicent Ferrer, en l'any 1861, per Vicent Boix, cronista de València, mentre era clavari Don Vicent Font. A més, ens indica que el *milacre* va ser imprès a Rusafa, a la impremta de M. Piles. Abans de començar el milacre, trobem dos paratextos: d'una banda, l'aprovació de l'autoritat eclesiàstica; de l'altra, la dedicatòria a l'excel·lentíssim senyor Marqués de Malferit, per haver admès la dedicatòria del *Milacre del Rey Moro de Granada*.

4.4 La figura de sant Vicent

Com ja hem dit en anteriors textos d'aquest treball, la figura de sant Vicent és importantíssima i ho centra tot. En aquest cas, és d'un relleu vital la intervenció que té en

un esdeveniment històric, com és l'elecció del nou rei per a la corona catalanoaragonesa (Compromís de Casp). Evidentment i, en aquest cas, el *milacre* té una relació directa en un esdeveniment històric constatat. Cal remarcar també com el sant intervé quan el poble es troba barallant-se, ja que la diversitat d'opinions acaba per portar la disconformitat entre els habitants. És ací on apareix el sant i, com sempre, amb molta tranquil·litat i pausadament fa la seua intervenció i provoca l'acceptació de tothom. A més, ningú diu res de la seua intervenció o sobre el seu posicionament. Aquest fet marca el respecte i com era d'important la figura del sant. Ara bé, sí que hi ha un fet que hauríem de destacar i és que, de la mateixa forma que en altres *milacres*, mentre tots els parlaments que trobem al text de Boix estan fets en vers, el parlament que ell fa en aquesta ocasió està escrit en prosa. Finalment, podríem dir que aquest text del cronista de València és el que més èmfasi posa en el vessant polític de la personalitat del sant.

El Metge prodigiós.

L. 20712
MILACRE

*que se representá en l'altar del Tros-Alt en el dia
de Sen Vicent Ferrer, del any 1861.*

escrit per

DON VICENT BOIX,

Cronista de la ciutat.

Sent clavari D. Chusep Alvert.

VALENCIA.—1861.

IMPRESA DE DON JOSE MATEU GARIN.

5. *El metge prodigiós* (1861)

5.1 Personatges

Els personatges que trobem són: sant Vicent Ferrer, que se'ns presenta encara en edat de nou anys, Miquel Garrigues, Pere Donat, Gori, Tòfol Garduña, el xiquet malalt, Home 1er, Home 2n i els soldats del Centenar i homes del poble.

Cal destacar que, especialment, aquest *milacre* degué ser pensat per als xiquets, atés que, si els personatges representats en la resta de les obres teatrals de Boix són personatges adults, en aquest cas, són xiquets representant en la seua major part a infants: és a dir, el personatge històric de sant Vicent que es representa ací és el d'un Vicent Ferrer de nou anys; com també els seus amics, que són més o menys d'aquella edat. Per altra banda, cal dir que aquest episodi –i amb aquests personatges– en teoria hauríem de situar-lo en l'origen de la representació de peces teatrals d'aquestes característiques, a l'empara de l'altar que suposadament li va edificar un descendent de Garrigues, al sant, per recordar el fet prodigiós obrat en el seu avantpassat.

5.2 Argument

La peça teatral comença situant-nos el *milacre* a la placeta dels Hams, i s'inicia amb un diàleg entre Pere Donat i Gori que parlen sobre un fet passat: la guerra que va haver-hi a València. A més, podem observar com a poc a poc el diàleg agafa un to més violent, ja que les opinions que tenen sobre els fets que van ocórrer són ben diferents. Quan el diàleg comença a tindre un to més violent, parlen sobre Garduña i la seua desgràcia i com Miquel Ferrer l'ha convertit en el seu criat. A partir d'ací comencen a parlar sobre el fill de Miquel Ferrer: sant Vicent i de com ha sigut capaç a través dels seus sermons fer de Garduña un home convertit i perdonat. Ja en la part final de la primera escena se'ns avança les capacitats que tindrà el sant i la visió que el poble tindrà sobre ell. A la segona escena apareix Garduña i manté un diàleg amb els personatges que han aparegut en l'escena primera. En aquesta conversació els mostra quin és el camí que han de seguir i quines coses no han de fer. Els aconsella que deixen la vida de tavernes, la vida de pecat. A més li pregunten sobre el xiquet a qui sempre acompanya i Garduña comença a fer-los una

descripció de com és sant Vicent, de la facilitat que té per defensar la paraula de Déu i la maduresa que té per a parlar, tot i ser xiquet. I ja a la part final d'aquesta escena els convenç per tal que el puguen seguir. L'escena tercera és una escena curta on apareixen els mateixos personatges seguint Garduña, als quals els entra curiositat de veure què serà capaç de fer el sant. A l'escena quarta apareix Miquel Ferrer, un home que se'ns presenta cansat, desesperat i sense cap tipus de consol. La seua única esperança és la intervenció de sant Vicent perquè ni els doctors trobem cap remei. Quan observa l'arribada del sant comença a lloar-lo i diposita en ell tota l'esperança. A l'escena cinquena apareixen tots els personatges que han aparegut al *milacre*. Miquel prega a sant Vicent que ajude a salvar el seu fill, el lloa i aquest accedeix a besar les llagues que té el fill. A més, i com sempre fa el sant, demana l'ajuda de Déu, és a dir, és Déu qui ha d'intervenir per ell. A l'escena sisena tornem a trobar un diàleg entre Gori i Pere, parlen sobre els fets que han pogut viure, que s'han escampat pel poble i com la intervenció del sant ha resultat crucial per tal de salvar Miquel Ferrer.

5.3 Dades de l'edició

Pel que fa als aspectes formals del *milacre*, cal comentar que a la portada trobem el títol, el lloc on es va representar, l'any en què es va editar, qui era el clavari quan es va editar i el propietari de la impremta on es va editar. Al següent full trobem l'any en el qual va passar l'escena. Seguidament trobem un paràgraf que porta per títol *argument* on se'ns descriu i se'ns informa sobre el contingut. També, just després, se'ns fa una advertència sobre la canonització del sant i se'ns argumenta la finalitat del text.

5.4 La figura del sant

La figura del sant, de poca intervenció comunicativa, és una figura que resulta crucial en el desenvolupament de la trama. En aquesta ocasió se'ns presenta un sant que és capaç de curar un malalt terminal, que és capaç d'imposar-se per mitjà de la paraula de Déu a una malaltia que els mateixos doctors titllen d'incurable. La desesperació del pare del fill és tan evident que contrasta amb la tranquil·litat del sant i dels seus fets. Per últim, cal dir que a diferència d'altres *milacres* on la intervenció del sant és molt més abundant i

constant al text, en aquest els qui porten el fil conductor de la trama són Gori i Pere Donat. De fet, les seues intervencions són clau, ja que són els que aporten el sentit al text.

Si en altres ocasions hem analitzat *milacres* o peces teatrals on se'ns ha presentat un sant que és capaç de parar un conflicte, un sant que és capaç de posar pau o un sant que converteix jueus i musulmans al cristianisme, en aquesta ocasió trobem una imatge del sant que en poques ocasions es desprén en els *milacres* que hem llegit.

LO TOCH DE SOMATEN.

MILACRE

PERA REPRESENTAR

EN L'ALTAR PRINCIPAL DE SENT VICENT FERRER

DEL CARRER DE LA MAR,

ESCRIT

PER DON VICENT BOIX,

CRONISTE DE VALENCIA.

EL COMISIONAT PERA L'ANY 1870.

VALENCIA:

IMPRENTA DE CHUSEP DOMENECH, CARRER DE LES AVELLANES, 21

1870.

6. *Lo toch de somatén* (1870)

6.1 Personatges

Sant Vicent Ferrer, El duc de Montblanc (infant d'Aragó), Marià Sagarriga (jurat en cap dels cavallers), Salomó (mercader jueu), Toni Granulla (criat), Guillem, Jeroni, homes del poble, arquers i jueus.

En aquest *milacre* el pes de la trama el porten diversos personatges, ja que és un milacre llarg, complex i on intervenen molts personatges. Com ja hem dit, està configurat en un acte que conté vint-i-dues escenes, algunes d'aquestes molt curtes. El personatge de Guillem és qui durant tot el temps intenta matar els jueus i insta tothom a fer-ho. És un personatge que representa l'odi que els cristians tenien als jueus. Jeroni, per una altra banda, és un personatge que té poca intervenció, s'amaga i representa la por al conflicte i a l'enfrontament. **Un altre personatge és Salomó, que representa el col·lectiu dels jueus.** És qui té por i que no sap **com aturar el conflicte provocat per l'odi dels cristians envers el col·lectiu jueu.** Marià Sagarriga intenta convèncer Guillem que la guerra no és la solució. El mateix fa el duc de Montblanc, que també intenta, sense èxit, frenar el conflicte. Finalment, el personatge de Toni Granulla és aquell que més s'apropa al personatge humorístic que es troba en altres *milacres*. És un personatge que sembla que sempre té por, amagant-se sempre, prudent i amenaçat.

6.2 Argument

Aquest *milacre* recorda un dels passatges més sorollosos de la història de la nostra ciutat, el robatori i assalt de la jueria. En aquesta ficció de Boix, el sant evità la propagació del motí, perquè la seua paraula fou escoltada pel poble, que veia en ell l'àngel de València.

El *milacre* està format per un sol acte que al seu torn està dividida en diferents escenes. El primer que trobem és la localització de la trama, això és, la plaça de la Figuera de la ciutat de València. A l'escena primera trobem Jeroni, que fa un parlament amb què sembla advertir d'allò que passarà, ja que informa com a València s'està iniciant un conflicte i, quan escolta rebombori de gent, s'amaga en un costat. A la segona escena apareixen Jeroni, encara amagat, Guillem i quatre homes del poble. Parlen sobre lluitar contra els jueus i no deixar-ne cap viu. Mentrestant, Jeroni segueix amagat i l'únic que vol és fugir d'allí. L'escena tres és molt breu, solament hi apareix Guillem, que diu que

no tindrà clemència de ningú. A l'escena quatre, també molt breu, torna a aparèixer Jeroni mentre ix i diu que s'ha trobat als jueus. A l'escena cinc apareixen Jeroni i Toni Granulla i mantenen un diàleg en què Toni li diu que està cansat, que no pot més i que tota aquesta situació fa que haja de fugir. Toni, per la seua part, continua convençut que la millor decisió és la guerra contra els jueus. A l'escena sis apareixen Toni, Sagarriga i dos arquers. En aquesta escena mantenen un diàleg Toni i Sagarriga, aquest últim li diu que ha de tornar a casa, que no estiga fora pel que puga passar, ja que la situació és complicada, i li diu que alguna cosa passarà. A l'escena set solament apareix Toni. Aquest fa un parlament tot apel·lant a la figura de sant Vicent, perquè vinga a València i sàpiga la situació que hi ha. A l'escena vuit apareix sant Vicent i Toni: aquests mantenen un diàleg i el sant li diu a Toni que s'amague, perquè ell sap que la tragèdia està prop d'aparèixer. El sant recorre a Déu perquè sap que és l'únic intercessor que pot fer que aquest conflicte pare. Finalment, Toni, a qui li havia dit que no eixira de casa, no vol deixar sol al sant i també va amb ell.

A l'escena nou apareix solament el sant, que fa un breu parlament dirigit a Déu i li diu que no els abandone i que siga capaç de frenar allò que s'aproxima. A l'escena deu apareix Salomó, que no pot creure la situació que està vivint el poble valencià i també apel·la al sant per tal que frene aquella revolta. En l'escena onze apareixen el duc de Montblanc, Sagarriga i els arquers. El duc de Montblanc i Sagarriga mantenen un diàleg i el segon diu que vol la guerra i que està disposat a portar el conflicte allà on calga. Tot i això, el duc recomana anar a veure el sant i que siga ell qui ature aquest conflicte. A l'escena dotze apareixen Guillem i després Toni. Toni va a la plaça on està Guillem, que continua esperant el moment per tal de matar els jueus, perquè pensa que això és el que passarà. A més, li diu que ell és covard i que se'n vaja de la plaça si no vol morir. L'escena tretze és una escena breu, en què solament apareix Guillem. Aquest diu que gràcies a Déu hi ha tranquil·litat, però quan veu que s'apropa Salomó s'amaga per espiar-lo.

A l'escena catorze apareixen Salomó i Guillem, amagat. Salomó diu que es troba perdut, perquè sap que tots els jueus moriran i entre tots es troba el seu fill. Guillem, amagat, va contestant a tot allò que diu Salomó i continua amb la idea de matar-los a tots. A l'escena quinze torna a aparèixer sol Guillem, que fa una breu intervenció. Diu que ja s'acosta l'hora i que tots els cristians cal que isquen per tal de matar els jueus. L'escena setze també és una escena curta on apareixen Sagarriga i els arquers. Diu que tot està tranquil i que està segur que sant Vicent no faltará i defensará la seua pàtria. A l'escena dèsset

apareixen els mateixos, juntament amb Toni. En aquesta escena hi ha un diàleg entre Sagarriga i Toni, el primer li diu al segon que torne al convent i que no isca, que es tanque. A l'escena divuit apareix Toni solament, fuig ràpidament del lloc on passarà el conflicte. A l'escena dinou apareix Salomó i els jueus. Salomó apareix resignat i convençut que moriran, i així ho diu a tots els jueus. A l'escena vint apareixen els mateixos, Guillem i homes del poble. Els cristians amenacen els jueus i, tot i que ells demanen compassió, Guillem ordena que els maten a tots. Salomó demana pietat perquè tenen fills i, quan sembla que comencen les morts, s'escolta un clarí i una campana i es para l'acció. A l'escena vint-i-u apareixen els mateixos, el duc, Sagarriga i els arquers. En aquesta escena tenim un diàleg entre Sagarriga i el duc, que intenten convèncer Guillem perquè detinga la mort dels jueus, però aquest no fa cas de les ordres i intenta donar arguments en contra d'allò que afirmen Sagarriga i el duc. A l'escena vint-i-dos apareixen els mateixos que a l'escena anterior, més sant Vicent i Toni. L'aparició del sant és clau per tal de parar el conflicte i de resoldre el que estava a punt de passar. Es posa ell al centre de tot, diu que el maten a ell, oferint-se com a víctima expiatòria, i, una vegada resolt el conflicte, lloa la imatge de Déu, dient que gràcies a ell s'ha pogut parar el conflicte.

6.3 Dades de l'edició

A la portada del *milacre* ens presenta el títol i se'ns diu que va ser representat en l'altar principal de sant Vicent Ferrer, del carrer de la Mar, i que va ser escrit per Vicent Boix, cronista de València, l'any 1870. Per últim, ens informa que el *milacre* va ser imprès per la impremta de Josep Doménech, situada al carrer de les Avellanes. En la pàgina següent, hi apareix una introducció que serveix per a informar-nos sobre el tema que tracta el *milacre*.

6.4 La figura de sant Vicent

La intervenció de sant Vicent tornarà a ser providencial, ja que evitarà la confrontació armada i la destrucció de València, posant-se en perill, per contra, ell mateix, en un acte heroic de sacrifici personal en pro del benestar de la comunitat. En aquest *milacre* podem detectar, de nou, el tema de les minories religioses, tot i que en aquesta ocasió el problema se centra en els jueus. Però, el que caldria destacar és que quan quasi tot està perdut i

sembla que les espases estan en alt i València es convertirà en el que plàsticament és descrit com un «riu de sang» –com s'arriba a dir en algun moment–, apareix la figura del sant dominicà per dissuadir tothom d'un possible conflicte armat i mostrant-se ell com pacificador dels dos grups que s'havien enfrontat.

LO REY Y L' APOSTOL.

MILACRE
ESCRIT PER D. VICENT BOIX.

Cronista de València,
per a representar en l'altar del Mercat

EN LO DIA DE SENT VICENT FERRER, ANY 1862.

D. VICENT SOLER,

VALENCIA.
Imprenta de D. Jusep Mateu Garin.
1862.

7. *Lo rey y l'apostol* (1862)

7.1 Personatges

Sant Vicent Ferrer, el rei Ferran d'Aragó, Andreu Bertran (almoïner del papa Benet XIII), Jeroni de Santafé (metge del papa), Rabbí Abenàvez –que de vegades és anomenat Albenàvez–, Jonatàs (jueu), Gori Golilla (criat), Pere de la Dent, doctors, rabins, jueus, poble, dos guàrdies i masers.

Al *milacre* hem de destacar els personatges del rei Ferran, Jeroni, Albenàvez, Gori Golilla i Pere, els quals apareixen, pràcticament, a totes les escenes. Aquests porten el pes de la trama i l'acció és desenvolupada a través de les seues actuacions. Pere i Gori són els dos personatges que canvien al llarg del *milacre* gràcies a la intervenció del sant. El rei Ferran també és un personatge que tracta d'ajudar el sant, i vol que aquest pugui servir d'exemple a cristians i a jueus. Un dels personatges més importants és Albenàvez, jueu que no posa cap resistència a les paraules del sant, es postra davant d'ell i accepta totalment la conversió del judaisme al cristianisme. Cal destacar també Jonatàs, que és un jueu a qui maltracten per ser fidel a la seua religió.

7.2 Argument

Aquest *milacre* és una peça teatral conformada per un sol acte. La primera informació que hi apareix dona compte de la localització de la trama i del decorat de l'escenari, que en aquest cas representa l'interior d'un gran saló d'arquitectura gòtica, amb tamborets a un costat i a un altre, i amb un gran setial per al rei, al fons.

A l'escena u trobem Jeroni i Bertran que mantenen un diàleg sobre les diferents persones que vindran a ocupar els llocs que hi ha. Parlen del concili i sobre l'arribada d'una persona important, una persona que ha fet actes destacables i que és venerada allà on va: el pare Vicent. A l'escena dos apareix solament Golilla, que comenta tot el que ha fet per guanyar-se la vida; ell ha sigut llest i mai ha donat la cara per ningú. A l'escena tres, s'hi afegeix Pere, i tots dos mantenen una discussió sobre si paga la pena fer la guerra, o si, per contra, és millor no fer absolutament res, tal com fa el mateix Golilla. A l'escena quatre, a aquests dos personatges ara esmentats, se'ls hi afegeix Abenàvez i uns rabins. En tota l'escena parla Albenàvez i diu que prompte vindrà la guerra i, amb aquesta, el conflicte; i que l'únic remei que els queda és esperar la vinguda del sant, que és l'únic

que pot detenir el conflictes i que els pot salvar. A l'escena cinc, protagonitzada pels mateixos personatges, mantenen un debat sobre les diferents religions. Com que Albenàvez no reconeix el cristianisme, Pere vol, inicialment, enfrontar-s'hi, però finalment decideix anar-se'n, tot evitant l'enfrontament. A l'escena sis tornen a aparèixer Pere i Golilla. Aquest últim li diu al primer que s'ha de tranquil·litzar i intenta llevar-li del cap la idea d'enfrontar-se a Pere. A l'escena set apareix Golilla. Aquest fa un breu parlament que descriu la insostenibilitat de la situació, perquè cadascú fa el que vol. A l'escena nou apareixen Golilla, sant Vicent i el rei Ferran. És una escena llarga, en què mantenen un diàleg el rei i el sant. El rei li diu que està molt agraït perquè el sant ha vingut i que tot el que li calga ell ho posarà a la seua disposició. Finalment, el sant entra on es troben tots els rabins i els doctors. A l'escena nou apareixen només Golilla i Pere. El primer diu que no ha comprés res del que ha passat, diu que ha treballat molt i que ha estat amunt i avall.

A l'escena deu tornen a aparèixer Golilla i Pere. En aquesta escena Pere li comenta com va ser la reunió a la qual va assistir i on hi havia rabins, doctors i tota mena de gent. Comenta que va ser un desastre, però, quan tot semblava que se n'anava de les mans, sant Vicent es va alçar i tot el món li va fer cas. Golilla, encuriós, decideix anar al lloc on estan tots reunits. A la brevíssima escena onze, Pere roman sol, burlant-se de les escasses qualitats intel·lectuals de Golilla, el qual, a parer de Pere, no entendrà res del que en aquella reunió s'hi parla. A l'escena dotze, Pere i Jonatàs mantenen un diàleg. Aquest segon explica que el sant ha contestat tot el que s'ha dit, i que tots l'han escoltat i s'han rendit a les seues paraules. Per tot açò, Pere li ha dit que es faça cristià. A l'escena tretze apareixen els mateixos i Golilla, corrent. Golilla i Pere mantenen un diàleg en què parlen sobre el que ha fet Pere i com ha celebrat ell la reunió que han tingut.

A l'escena catorze apareixen els mateixos, més sant Vicent, el rei Ferran, doctors, Albenàvez i els rabins. En aquesta escena hi ha tres intervencions, primer la del rei, que dona les gràcies al sant pel que ha fet i per tot el que ha aconseguit. Després parla Albenàvez, que diu que sant Vicent els ha convençut, no poden discutir-li res i es convertiran al cristianisme. Per últim, parla san Vicent que diu que tot el que ha aconseguit ho ha aconseguit gràcies a Déu, que ell ha sigut l'intercessor i que sense ell no s'hauria pogut aconseguir res. A l'escena quinze apareix el rei i sant Vicent, el rei li diu al sant que no se'n vaja i que continue amb ell, però sant Vicent li diu que necessita anar pel món per tal d'aconseguir la glòria; finalment el rei li demana la benedicció i aquest li

la dona per intervenció de Déu. A l'escena setze apareix només sant Vicent, que implora Déu perquè li aparte tots els honors, temptacions, fortunes i riqueses i que només li done la passió de Jesucrist, perquè ell és tan sols un pecador. A l'escena desset apareix el sant, Albenàvez i els rabins. En aquesta escena Albenàvez agraeix al sant la salvació que els ha donat. Aquest els diu que el camí cap a Déu costa al principi, però que no s'hi ha d'apartar. Així doncs, el sant els dona la benedicció i els converteix del judaisme al cristianisme. A l'escena díhuit apareixen sant Vicent, Golilla i Pere. Pere li diu al sant que Golilla es passa la vida menjant i no fa res de profit. Golilla li diu al sant que Pere només busca lluita i gresca. Finalment el sant li diu a Golilla que treballarà en un convent i a Pere, que patirà grans dolors i tindrà penes agudes, però que els dos moriran cristians. A l'escena última apareixen Pere i Golilla, tenen un diàleg sobre com ha canviat la seua situació des que el sant els va dir el que farien.

7.3 Dades de l'edició

En la portada del *milacre* trobem el títol d'aquest, se'ns informa que l'autor és Vicent Boix, cronista de la ciutat de València, i se'ns diu que va ser representat en l'altar del Mercat, en el dia de sant Vicent Ferrer, quan era clavari Vicent Soler. A més, ens indica que el miracle en què es fonamenta la representació teatral va ocórrer a la ciutat de Tortosa. Per últim, ens diu que el text es va editar a València, a la impremta de Josep Mateu Garín en l'any 1862.

7.4 La figura de sant Vicent

Com sempre, la figura del sant cobra una importància vital en el desenvolupament de la trama. En aquest *milacre* podem detectar de nou el tema de les minories religioses, tot i que en aquesta ocasió el problema se centra en els jueus. En la reunió que tenen, el sant és capaç de contenir tots els problemes que hi ha i és capaç de convèncer els jueus i fer-los cristians. Així, trobem, com ja hem dit, la problemàtica dels jueus i com la intervenció del sant esdevé clau per evitar problemes entre els cristians i els jueus. A més, no només és capaç de convertir els jueus, sinó que també és capaç de mostrar el camí que cal seguir als mateixos cristians.

LA PAU DE MOLVEDRE.

MILACRE

QUE SE REPRESENTA EN L' ALTAR DE S. VICENT

DEL CARRER DE LA MAR

EN LO DIA DEL SANT

DEL AÑ 1865

ESCRIT

PER DON VICENT BOIX

CRONISTE DE VALENCIA.

sant Claverí

LO M. I. S. D. JUSEP MOSQUERA

CANONGE DE LA IGLESIA

DE SORIA.

VALENCIA. = 1865.

Imprenta de Salvador Martínez, carrer de Serrans.

3359

LA PAU DE MOLVEDRE

MILACRE
QUE SE REPRESENTÀ EN L'ALTAR DE SANT VICENT
DEL CARRER DE LA MAR
EN LO DIA DEL SANT
DEL ANY 1865

PERSONES

Sant Vicent Ferrer.
Toni.
Bertomeu.
Lo Justicia de Molvedre.
Arnaldo de Bellera, Governador del Reyne.
Mensatger.
Poble.

La escena passa en Molvedre, en 1410

ACTE ÚNICH

Lo teatre representa la plaça fatxada de la Iglesia major de Molvedre: haurà també la escalinata que ara té aquella Iglesia.

ESCENA PRIMERA

TONI y BERTOMEU, sortint cada hu per son costat.

TONI	Bertomeu...
BERTOMEU	Toni de l'ànima <i>S'abracen.</i>
	Tu per ací?
TONI	Ja he complit en lo terç del de Sogorb lo temps perque m'ajustí.
BERTOMEU	Dèu anys!
TONI	Sens faltar un dia.
BERTOMEU	Y ahont has estat, Toni amich?
TONI	En Nàpols, en la Cerdanya, en Chipre y hasta en París.

8. *La pau de Molvedre* (1865)

8.1 Personatges

Sant Vicent Ferrer, Toni, Bertomeu, el justícia de Morvedre, Arnau de Bellera (governador del regne), missatger i poble.

En aquest *milacre* el pes de la trama està molt ben repartida entre Toni, Bertomeu i el justícia de Morvedre. Cal remarcar els papers del governador del regne i del missatger. Així, el text, després d'indicar la localització espacial i temporal de la trama (Morvedre, any 1410) explica que el governador tracta de posar pau entre les ciutats de Morvedre i València, tot i que tots els seus esforços són inútils perquè ningú accepta deixar les armes. Tot i enviar el missatger per tal de transmetre la seua paraula, no aconsegueixen res del que volen. El justícia de Morvedre és un personatge també important, ja que és el centre del conflicte. D'una banda, tracta d'acomplir les ordres i peticions del governador, però d'altra tampoc vol deixar de costat el seu poble. Quan arribem a la part final, el justícia vol deixar d'ocupar el càrrec, perquè considera que no pot deixar de costat el seu poble i tampoc pot deixar d'obeir al governador.

Per la seua banda, Toni és un personatge que al principi ens explica que ha estat per molts llocs del món. Ara bé, durant tot el *milacre* i malgrat els constants avisos de Bertomeu, està decidit a lluitar contra València i a morir per la seua ciutat.

Per últim, Bertomeu és un personatge que se'ns mostra poregós, no vol cap tipus de conflicte i s'amaga constantment per tal de defugir-lo. A més, se'ns mostra com un personatge que aporta un to mínim d'humor: està casat i diu que la dona només és bona quan fa el que ell vol, en una clara mostra de les actituds masculines imperants a l'època de Boix. També moltes vegades se'l presenta més preocupat per anar a les tavernes i poder beure alguna cosa, que per la situació que s'està plasmant a l'escenari. Amb tot, és el personatge que avisa de la vinguda del sant i indica clarament que tothom l'haurà d'escoltar, perquè remarca que els actes del sant són de gran transcendència. Amb això, Boix volia donar a entendre, segurament, que les persones més senzilles poden ser, també, elements a través dels quals es pot expressar Déu.

8.2 Argument

El *milacre* té només un acte, i el primer que fa és informar-nos d'on es representa: la plaça de l'església major de la ciutat de Morvedre.

A l'escena u apareixen Toni i Bertomeu. Al llarg d'aquest diàleg, Toni explica a Bertomeu que ha estat en diversos llocs, que s'ho ha passat molt bé i que ha gaudit de cada cosa que ha fet, però ara ja era hora de tornar a Morvedre. Bertomeu li comenta que Morvedre està igual que sempre i que ell s'ha casat amb una dona que fa el que vol; finalment, se'n van a la taverna. A l'escena dos apareix el justícia de Morvedre, que informa del conflicte que envolta el *milacre*, la disputa entre València i Morvedre. El justícia deixa ben palés que el conflicte acabarà afectant bons amics, habitants tant de València com de Morvedre. Tot i això, només la intervenció del sant evitarà el conflicte. A l'escena tres apareixen de nou Toni i Bertomeu, parlen sobre el rebombori que hi ha a Morvedre, els habitants de la qual no volen rebre la visita d'Arnau de Bellera, governador del regne. Toni diu que tocarà a sometent per tal d'avisar que Morvedre s'ha alçat i estan en conflicte. Toni incita Bertomeu a participar en la guerra contra València, però aquest té dubtes perquè està casat. A l'escena quatre tornen a aparèixer els mateixos i el justícia. Toni diu que lluitarà, però el justícia no li ho permet i li diu que se'n vagen a casa. A l'escena cinc apareix Toni i el justícia, Toni diu que Bertomeu se n'ha anat perquè té por, però ell s'ofereix a lluitar i així li ho fa saber al justícia, que admet l'ofertament. A l'escena sis apareixen els mateixos, un missatger i el poble. En aquesta escena es manté un diàleg entre el missatger i el justícia: el missatger parla per boca del governador i diu que no pot ser que dos pobles units com Morvedre i València estiguen en guerra, però el poble de Morvedre es nega a acceptar la pau. Com que el justícia no vol faltar al seu poble ni al governador, decideix deixar el càrrec. Però just està a punt de fer-ho, el missatger li diu que no pot deixar ara el càrrec, no sense abans escoltar la paraula del sant, que vindrà a Morvedre des de Dénia.

A l'escena set apareix Bertomeu sol, fa un parlament de manera còmica en què explica la por que ha passat. A l'escena vuit apareixen Bertomeu i Toni. Mantenen un diàleg en què Bertomeu dubta sobre Toni, però aquest li diu que ja ha matat a més de sis i que per la pàtria continuarà fent-ho. Quan sembla que torna a haver-hi multitud i Toni es dirigeix a matar als que venien, se n'adonen de la presència del sant. Bertomeu deixa de tindre por, perquè està segur que el sant parlarà i amb les seues paraules detindrà la disputa. L'escena nou, l'escena final, apareixen Toni, Bertomeu, sant Vicent, el justícia, Arnau de Bellera,

el missatger i el poble. Sant Vicent demana la pau entre Morvedre i València, demana que baixen les armes i, com sempre fa, es posa ell al mig del conflicte. Si no paren la guerra demana que escampen la seua sang. Amb tot, aconsegueix que tots baixen les armes i s'agenollen davant d'ell i del governador. Finalment, quan ja s'ha aconseguit signar la pau, Toni i Bertomeu acaben el *milacre* anant a la taverna per celebrar-ho.

8.3 Dades de l'edició

A la portada del *milacre* se'ns informa que la peça es va representar en l'altar dedicat al sant, al carrer de la Mar, en l'any 1865. Ens diu que va ser escrita per Vicent Boix, cronista de València, quan era clavari Josep Mosquera, canonge de l'església de Sòria. A més, ens explica que es va editar a la impremta de Salvador Martínez, situada al carrer de Serrans, l'any 1865. Cal comentar que d'aquest milacre hem detectat una segona edició barcelonina, corresponent a l'any 1916. Aquesta edició conté un apartat dedicat a la figura de Boix, als llibres més importants que va escriure i als fets més destacats que van envoltar la seua vida i els seus actes. De la mateixa manera, també explica la importància que van tindre els milacres, l'únic moviment seriós de poesia valenciana.

8.4 La figura de sant Vicent

Com en molts altres *milacres* de Boix, la figura del sant esdevé clau per poder posar fi al conflicte generat sobre l'escenari. Ara bé, en aquesta ocasió podem oferir una peculiaritat: el conflicte es produeix entre dues ciutats que són cristianes. Si en altres *milacres*, el sant ha posat pau entre diferents religions, ha convertit jueus o moros, en aquest cas el paper que té també és importantíssim, ja que posa fi al conflicte que suposaria un vessament de sang entre les ciutats de València i Morvedre. A diferència d'altres peces teatrals de Boix, la intervenció del sant no té lloc fins a l'última escena. Això sí, al llarg de tota la trama alguns personatges ens avisen de la seua imminent aparició, tot incidint en la circumstància que, sense la seua intercessió, el conflicte no tindrà cap resolució. Com és habitual als *milacres*, el sant resol el conflicte i, quan tots volen agrair-li la seua intervenció i la seua labor, ell dóna tot el mèrit a Déu, sense el qual no s'haguera pogut resoldre la situació.

LO ANGEL Y LO DIABLE.

MILACRE

PERA REPRESENTAR

EL DIA 25 DE ABRIL DEL ANY 1865, EN EL ALTAR DE

SEN VICENT DEL MERCAT,

escrit per

DON VICENT BOIX,

CRONISTA DE VALENCIA,

Sept el Clavari de la festa del Sant

D. RAFEL MASALÓ.

Valencia.

Imprenta de *El Avisador Valenciano*, á cargo de J. Peydró,
Plaza del Embajador Vich, 10.

9. *Lo àngel y lo diable* (1865)

9.1 Personatges

Sant Vicent Ferrer, Lluc de Centelles, Pere Maça de Liçana, Perot, Bastià, mestre Cudol, el justícia criminal, soldats, poble, moriscos.

En aquest *milacre* trobem alguns personatges que porten tot el pes de la trama i que apareixen en gran part de les escenes. Si exceptuem el sant, cal destacar el paper de Maça de Liçana i Lluc de Centelles, el justícia i Perot i Cudol. Els personatges de Maça de Liçana i Lluc de Centelles representen els dos bàndols oposats i passen gran part del milacre en disputa, fins i tot desitjant el conflicte. Per la seua part, el justícia intentarà posar pau en el conflicte i fer-los entendre que la disputa no és l'opció correcta, per bé que no aconsegueix el seu propòsit. De fet, durant una escena, resignat, tira la gramalla i afirma que vol deixar el càrrec de justícia, però gràcies al reconeixement i ajut del sant desestima aquesta idea i continua exercint la seua labor. Per últim, Perot és el personatge que, implicat en un dels bàndols, sempre intenta mostra la seua superioritat. Es mostra favorable al conflicte i tracta el bàndol enemic com a dones, fent veure que són, per això, i segons els paràmetres de l'època, inferiors. D'altra banda, mestre Cudol és un personatge que aporta alguns trets humorístics; sempre defugint el conflicte, tostemp sembla tenir obsessió per les tavernes. Apareix a la part final de la trama, acompanyant el sant. De fet, Cudol és qui dóna pas al sant i el personatge que afirma que sant Vicent, per intervenció de Déu és capaç de resoldre el conflicte. Bastià, per la seua banda, té un paper secundari; es tracta d'un personatge a les ordres de Maça de Liçana, amb poc de pes a la trama i, per tant, amb escassa participació.

9.2 Argument

El *milacre* s'estructura en un acte únic. En primer lloc, el text ens aporta la informació referent a la localització espacial i temporal de la trama, això és, l'any 1404, en un palau feudal coronat de merlets. Sobre la porta hi ha un escut d'armes, un sentinella que guarda l'entrada i, asseguts al voltant d'una tauleta, Perot i diferents soldats de la guàrdia dialoguen mentre beuen vi.

A l'escena primera apareixen Perot i els soldats. Durant aquest primer diàleg, Perot se'ns mostra com un personatge bevedor. L'embriaguesa provoca que exclame la seua intenció de matar tot aquell que siga del bàndol dels Centelles. Així doncs, aquesta primera intervenció de Perot ja ens avança el tema central del *milacre*: el conflicte entre dos bàndols nobiliaris de València. Al final d'aquesta escena, els soldats s'emporten Perot i el deixen al seu llit. A l'escena dos apareixen Maça de Liçana i Bastià. Aquests mantenen un diàleg sobre la guerra, afirmen que estan preparats per a la batalla i fan palesa la seua intenció de no deixar viu ningú. L'escena tres la conforma un únic parlament de Maça de Liçana, que malparla del Centelles i lamenta la devastació i el mal que aquest ha produït. Al seu monòleg, Maça de Liçana afirma que mai no descansarà en pau fins que no mate el seu enemic, el Centelles. A l'escena quatre, Cudol i Maça de Liçana mantenen un diàleg amb què el primer intenta esbrinar les intencions violentes del segon. Llavors, entren en un conflicte oral, que finalment no acaba en cap desgràcia perquè Cudol fuig corrent. A l'escena cinc apareix el justícia criminal, que parla de la situació que està vivint València. Aquest no entén per què una ciutat tan gran pot estar en la situació en què es troba, tot per culpa de l'enemistat entre dos bàndols. El justícia lamenta que, malgrat que València era una ciutat tranquil·la i pacífica, ara la situació està fora de control.

A l'escena sis apareixen el justícia, Maça de Liçana i Centelles. És una escena llarga i determinant, ja que representa la part principal del *milacre*, el conflicte entre els bàndols liderats per Maça de Liçana i el Centelles. Tot i que el justícia intenta evitar el conflicte, tot posant-se al mig dels dos líders, aquests estan decidits a continuar el conflicte. El justícia, en un acte valent, es vesteix la gramalla i ofereix la seua sang, però tot i això no pot evitar la tensa situació, motiu pel qual el justícia llança la gramalla i desisteix del seu càrrec. Quan ja sembla tot perdut, apareix la figura de sant Vicent. A l'escena set apareixen sant Vicent, el justícia i Cudol. En aquesta escena sant Vicent li entrega la gramalla al justícia i li explica que ha de continuar posant pau, perquè malgrat els contratemps, està fent bé la seua tasca. El sant li diu que està disposat a escoltar els dos bàndols implicats i que, junt amb ell, no ha de tindre cap por.

A l'escena huit apareixen sant Vicent i Cudol. En primer lloc se'ns mostra a Cudol sorprès per les accions que està duent a terme el sant. Aquest, per la seua banda, està amb els ulls cap al cel, pregant a Déu. Just després, es dirigeixen cap al poble, on se sent un gran rebombori de veus que criden en favor d'un o un altre bàndol. Cudol trau el punyal per

defensar el sant davant de tota aquesta cridòria, però el sant li diu que no vol vessament de sant i que amague l'arma.

A l'escena nou apareixen els mateixos, Liçana, Centelles, Perot, Bastià, soldats, arquers i moriscos. Tot i que apareixen tots aquests personatges, el pes de l'escena el porta el sant, ja que gràcies a la seua pregària i mitjançant la paraula aconseguix que els dos enfrontats facen la pau i desestimen el conflicte. Fa una reflexió a tots els allí presents, però, principalment, es dirigeix als soldats, amb els quals enraona sobre els seus actes bel·ligerants. A més, els fa veure la situació en què s'hi troben els familiars i els amics, sense dubte, profundament afectats per tota aquella tensa situació. Per últim, fa que Liçana i Centelles es donen la pau i ho agraeix a Déu.

A l'escena deu apareixen Perot i Cudol. El primer diu que tot el món té por quan sent el nom de Perot, i el segon explica que ja arreglaran els seus assumptes amb les armes, però, de sobte, apareix el justícia i tots dos callen. A l'escena onze apareixen els mateixos i el justícia. És una escena breu en què solament parla el justícia, el qual reflexiona sobre l'actitud de Perot i Cudol, que semblen no haver entés la grandesa de les paraules del sant. En l'última escena apareixen Cudol, Perot, el justícia, sant Vicent, Centelles, soldats, poble i moriscos. Davant de tot el poble de València, Maça de Liçana i Centelles es donen la pau com a símbol de reconciliació i tots agraeixen al sant la seua intercessió. Finalment, sant Vicent, com sempre, dona gràcies a Déu, sense l'ajut del qual, res no haguera estat possible.

9.3 Dades de l'edició

A la portada del llibre trobem el del títol de l'obra, la data de representació, 25 d'abril de l'any 1865, i el lloc on es va representar, l'altar de sant Vicent del Mercat. Ens aporta també les dades de l'autoria, escrit per Vicent Boix, cronista de València, quan era clavari de la festa del sant Rafel Masaló. Per últim, el peu d'impremta indica que es va imprimir l'any 1865 a El aviador, a càrrec de J. Peyró, impremta situada a la Plaça de l'ambaixador Vich, 10.

9.4 La figura de sant Vicent

Com en molts altres *milacres* de Boix, la figura del sant esdevé clau per poder posar fi al conflicte generat sobre l'escenari. Ara bé, en aquest podem destacar una peculiaritat: el conflicte es produeix entre dos bàndols que pertanyen a la mateixa ciutat: València. Si en altres *milacres* el sant ha posat pau entre diferents religions, ha convertit jueus o moros, en aquesta ocasió el paper que té també és importantíssim, ja que posa fi al vessament de sang entre dos bàndols enfrontats. Tal com ocorre sempre als *milacres*, el sant resol el conflicte, però rebutja els agraïments populars tot argumentant que el mèrit, en última instància, és de Déu, sense el qual el conflicte no s'hagués resolt. En definitiva, el sant, sempre mitjançant la paraula, i oferint, si cal, la seua sang per evitar el conflicte, aconsegueix el propòsit de posar pau entre els germans, és a dir, entre els fills de la mateixa ciutat de València.

l. 2302
M
1888

LA CREU DE LA PEÑA,
VILLA CRIB
DE
SEN VICENT FERRER,

representat en l' altar que li consagra
la corporació y devòts del Trés-alt; sent Cla-
varis, Manuèl Jordan, Manuèl Ciner, Juan
Sanchis, Macari Marco y Josèp Perez,
que ó foren per lo Centenar de la
MARE DE DEU DELS DESAMPARATS
en lo any 1867, y en este de
1868.

ESCRIT PER
D. VICENT BOIX,
Croniste de Valencia.

VALENCIA.
IMPRESA DE SALVADOR AMARGÓS,
carrer de la Encarnació, núm. 16.

10. La creu de la peña (1868)

10.1 Personatges

Els personatges que hi apareixen són: sant Vicent Ferrer, Bertomeu, Martí i Jeroni (armats amb ballestes els tres), Caragol (criat), dos moros, un altre moro, soldats i poble.

Més enllà de la figura del sant, en aquest *milacre* cal destacar el paper que tenen els tres veïns de Teulada (Bertomeu, Jeroni i Martí), els dos moros, la figura de Caragol i els moros. Aquests últims apareixen sempre buscant la disputa, amenaçant i cercant la submissió dels cristians. Els dos moros, que acaben presoners, en un primer moment eren cristians que abraçaren l'islam, però finalment tornen a ser convertits al cristianisme. Els veïns de Teulada, Bertomeu, Jeroni i Martí, apareixen al llarg del milacre defensant el seu territori, sense por, i disposats a sacrificar-se per Teulada, pels seus veïns i per les seues famílies. Per últim, la figura humorística i graciosa del *milacre* està encarnada pel personatge de Caragol. Aquest, sempre poruc i temerós, al llarg de la trama intentarà amagar-se del conflicte i evitar la disputa. Tal com hem vist en altres miracles, la figura del graciós sempre parla del menjar, que sembla ser el més important per a ell.

10.2 Argument

En primer, el text ens aporta la informació relativa a la localització de la trama, que té lloc pels voltants de Teulada l'any 1410. Una de les peculiaritats d'aquest *milacre* és que presenta, inicialment, un sant Vicent amb la intenció de visitar la vila de Teulada, que per aquell temps fou maltractada pels moros pirates, els quals talaven els camps i s'emportaven captius els habitants. Per tal d'evitar els atacs a la vila de Teulada, sant Vicent va gravar una creu xicoteta en una penya i, de manera brillant, es va dirigir als seus habitants explicant-los que, a partir d'aquell moment, podrien viure sense por dels pirates, perquè aquells mai aconseguirien traspasar el punt que delimitava aquella creu. L'argument s'inspira en un passatge del pare Vidal i Micó, tal com assenyalem al seu lloc, en l'edició.

La peça està dividida en escenes que conformen un acte únic. A l'escenari es representa un tros de muntanya, al peu de la qual hi haurà una penya ben gran i forta, on es puga

pujar i parlar des d'allí. La vila de Teulada se suposa situada a la dreta i el mar a l'esquerra. Damunt de la muntanya, oneja una bandera.

A l'escena primera apareixen Bertomeu i els soldats. Bertomeu es dirigeix als soldats i els diu que vagen a la mar, que es troba ocupada pels moros. És una escena àgil, amb parlaments breus i curts. A l'escena dos apareix solament Bertomeu. El qual es desespera per la situació angoixosa que estan vivint, i tem el final desastrós de la vila de Teulada pels estralls que estan provocant els sarraïns. A l'escena tres apareixen Bertomeu, Martí i Jeroni. Aquests expliquen que han demanat a la ciutat de València que hi vaja sant Vicent, en el qual dipositen totes les esperances perquè la situació se solucione. En aquesta escena, per tant, se'ns avança la imminent vinguda del sant a les terres de Teulada. A l'escena quatre apareix Caragol amb una ballesta, un sac de pedres, una cistella de pa i una bota. Caragol va buscant un lloc on ningú vaja, ni els moros ni cap persona, i està més preocupat per menjar i per beure. Mentre fa això, hi ha algú que el crida però ell no en fa cas i decideix fugir. A l'escena cinc apareixen Caragol i Bertomeu. És una escena breu en què Bertomeu li diu a Caragol que han vist moros desembarcar a Teulada, i que ha d'anar a lluitar. Caragol vol defugir el conflicte i no vol anar a lluitar contra els moros, per això posa moltes excuses, tot i que Bertomeu no se les creu.

A l'escena sis apareix de nou Caragol solament. Es mostra preocupat per salvar el menjar i la beguda i torna a dir que ell no s'esperarà a lluitar contra els moros. Ara bé, quan es disposa a anar-se'n el sorprenden dos moros. A l'escena set apareixen Caragol i dos moros. Els moros volen segrestar Caragol, però aquest, de forma molt humorística, sempre posa excuses i els diu que no pot anar amb ells. Quan els moros es cansen i comencen a amenaçar-lo amb un to molt més seriós, Caragol els diu que estan venint reforços de València. Al final de l'escena hi apareixen Martí i Jeroni armats i, aprofitant aquesta circumstància, Caragol es refà i es llança contra els moros. A l'escena vuit apareixen els mateixos, Martí, Jeroni i uns hòmens armats. Caragol diu que ha sigut ell el que ha aconseguit fer front als moros, després d'una dura batalla; però Martí i Jeroni no se'l creuen. Finalment, s'emporten presoners als moros i li diuen a Caragol que torne al seu lloc. A l'escena nou apareixen Martí i Caragol. Martí sospita que no tota la gent que hi ha és d'ascendència sarraïna; Caragol argumenta que, si ho haguera sabut, no n'haguera deixat cap viu. A l'escena deu apareixen Jeroni i els soldats. Jeroni incita a l'odi contra els moros i a lluitar contra ells.

A l'escena onze apareixen diversos hòmens armats en diferents direccions, i entre ells es presenta Martí, que els deté a tots. Diu que tots han de marcar un límit perquè no passen els moros i defensar Teulada. A l'escena dotze apareixen els mateixos i Caragol que ve corrent. És una de les escenes més importants, ja que apareix Caragol avisant a tots de la vinguda del sant. Els diu que baixen armes i paren el conflicte perquè ja no farà falta. Ara bé, mentre intenta fer ostentació de la seua valentia, apareixen els moros i ell intenta amagar-se darrere de Martí. Caragol apel·la a l'aparició del sant, que no apareix, i Martí ordena a tothom que prepare les ballestes per combatre els moros. A l'escena tretze apareixen els mateixos que en l'anterior i els moros. Un dels moros li diu que baixen les armes, que no poden lluitar contra ells perquè ells en són més; però Martí, molt convençut, li diu que no que estan preparats per a lluitar i que els guanyaran. Quan sembla que la disputa comença, tots callen perquè s'escolten crits i apareix la figura de sant Vicent. A l'escena catorze apareixen els mateixos, sant Vicent, Jeroni, els dos moros presoners, uns soldats i la gent del poble. Els moros es queden confosos. Sant Vicent es dirigeix als moros i els diu que fugen d'aquell territori i deixen tranquils als cristians. Els moros, per la seua part, s'allunyen. Sant Vicent fa una creu en la penya i diu que a partir d'aquell moment els moros no podran passar d'aquella marca. Finalment, els dos moros presoners tornen, de nou, a abraçar la fe cristiana i reben la benedicció del sant.

En l'última escena apareix Caragol que, amb molt d'humor, explica que ja no té por i que ja podrà beure i menjar tranquil, sempre que algú, és clar, el convida; en aquesta intervenció final, Caragol insta el clavari a fer-se'n l'ànim i convidar-lo a beure, en una clara al·lusió directa a l'espectador.

10.3 Dades de l'edició

A la portada apareix el títol del *milacre* de sant Vicent Ferrer, que es va representar en l'altar que li va consagrar la corporació i els devots del Tros Alt, sent clavaris Manuel Jordan, Manuel Giner, Juan Sanchis, Macari Marco i Josep Perez. També ens informa que ho van fer pel centenar de la Mare de Déu dels Desemparats, en l'any 1867 i en l'any 1868, que és l'any d'edició del text. La portada ens indica, també, les dades de l'autoria, escrit per Vicent Boix, cronista de València. Per últim, la impremta on es va estampar, la de Salvador Margós, situada al carrer de l'Encarnació, número 16.

10.4 La figura de sant Vicent

En aquest *milacre* trobem un sant que fa una doble funció, d'una banda posa pau en un conflicte que està abocat al fracàs i, d'una altra banda, se'ns mostra com un sant capaç de convertir els moros al cristianisme. Tot i que al llarg del text alguns personatges ens avisen de la imminent vinguda del sant per tal de posar pau i salvar-los del conflicte, l'aparició del sant no té lloc fins al final de l'obra. El sant amb les seues paraules i els seus gestos facilita la resolució del conflicte i salva els veïns de Teulada d'un desastre assegurat. Per tal que els moros no tornen més, fa una creu a Teulada, fita que no podran traspasar mai més els moros. Per últim, concedeix l'oportunitat de tornar al si del cristianisme a dos moros que abans eren cristians.

LOS DE FÓRA Y LOS DE DINS.

COMPOSICIÓ DRAMÁTICA,

ESCRITA

PER D. VICÈNT BOIX,

Cronista de Valencia,

PERA

representarse en l' altar de Sent
Vicènt Ferrer, del Mercat, en la
festa del Sant, que se celebra
en 1870.

VALENCIA.

Librería de la viuda é hijo de Mariana, es-
quina á los Hierros de la Lonja, 6.

11. *Los de fora y los de dins* (1870)

11.1 Personatges

Sant Vicent Ferrer, Pere de Vilaragut (partidari del comte d'Urgell), Bernald de Centelles (serà partidari de l'Infant de Castella), Berenguer Arnau de Bellera (governador de València i amic de Vilaragut), Franciscot (soldat de la companyia del Centenar de la Ploma) Garrapata (home del poble), Baül (home del poble), nobles, plebeus i soldats.

Els personatges que apareixen al *milacre* tenen una gran importància en el desenvolupament, perquè en moltes escenes apareixen tots junt, fet que, fins a un cert punt, converteix el milacre en un text coral. En primer lloc, els dos personatges sobre els quals pivota el conflicte són Pere de Vilaragut i Bernald de Centelles. Cadascú és partidari d'un pretendent al tron. En el punt àlgid de la trama, quan es reuneixen per fer-ne l'elecció, cap dels dos vol cedir i trauen les armes per enfrontar-se; però, quan pareix que comença la disputa, fa la seua aparició el sant i s'atura el conflicte. El personatge de Berenguer Arnau de Bellera representa el governador de València que apareix junt amb el sant. En el *milacre*, el governador intenta posar pau, però els dos bàndols enfrontats no li fan cas. Baül és un personatge partidari de l'enfrontament: sempre es manifesta a favor de la lluita i s'enfronta a Garrapata, que fa el paper de graciós i panxacontent. Aquell, a més, desprestigia sant Vicent i no confia en les seues paraules. Franciscot és un soldat de la companyia del Centenar, preocupat per l'ambient que es viu al poble. Per últim, Garrapata és un personatge que confia des del principi en les paraules i els fets del sant, i de vegades, com ja s'ha dit, les seues intervencions humorístiques estan relacionades amb el menjar.

11.2 Argument

En aquest *milacre* cal destacar que trobem, de bell començament, un paratext que n'explica l'argument. Ens situa després de la mort del rei Martí l'Humà, quan la ciutat de València estava dividida en dos bàndols, uns a favor del comte d'Urgell i uns altres a favor de l'infant Ferran de Castella. Els partidaris del d'Urgell, dirigits per Pere de Vilaragut, formaren un parlament al palau de València, i Bernald de Centelles, partidari de Ferran d'Antequera, va establir un altre parlament a Paterna. Va haver-hi morts,

desgràcies i horrors fins que sant Vicent, apel·lat per tots, vingué a València i posà pau amb la seua paraula en l'any 1411.

El *milacre* té un acte només, dividit en diferents escenes. L'escenari representa la façana gòtica d'un palau antic. Damunt de la porta hi ha una bandera i a la porta un sentinella amb una pica.

A l'escena u apareix Vilaragut i Franciscot. Aquests mantenen un diàleg durant el qual Franciscot demana a Vilaragut si poden deixar ja la guerra i fer l'elecció. Just en aquell moment, se sent un soroll i Vilaragut entra cap al palau, mentre Franciscot es queda fora. A l'escena dos només apareix Franciscot. Aquest reflexiona sobre com era la vida abans i tot allò que ara no té: menjar, beguda i un llit on poder dormir. A l'escena tres apareixen Franciscot i Garrapata. Garrapata diu que ve de fora, que ara ha aconseguit una vida regalada: pensava en la possibilitat de decantar-se per un dels dos bàndols, però ho va desestimar tot argumentat que aquella no seria una bona opció, perquè no en trauria res de profit. En canvi, ara serveix a qui més li paga. En aquella conversa, Garrapata explica que ha estat acompanyant a un home; Franciscot li diu que el coneix, que es tracta de sant Vicent, i que prompte vindrà, però que no diga res a ningú. A l'escena quatre es produeix un diàleg entre Garrapata i els homes del poble. En aquesta intervenció, els del poble volen saber a qui dona suport Garrapata, el qual els explica que la seua intenció no els importa, per bé que afirma que ell només vol tindre per menjar i beure. Els homes del poble declaren la guerra a Centelles i es posicionen a favor de Vilaragut, això és, a favor de l'elecció del comte d'Urgell. Finalment se celebra el parlament entre els partidaris del bàndol de Centelles i els del de Vilaragut. Quan els diferents bàndols arriben al parlament, cap dels dos li deixa el pas a l'altre. A l'escena cinc apareixen els mateixos, Vilaragut i Centelles. És una escena curta on discuteixen Vilaragut i Centelles sobre qui ha de ser el primer a entrar-hi, i, com que no arriben a un acord, desenfunden les espases i comencen a barallar-se. A l'escena sis apareixen els mateixos, sant Vicent Ferrer i el governador. Quan apareixen el governador i sant Vicent, continuen la baralla. El governador tracta d'amenaçar-los i posar pau, però cap dels dos li fa cas. Aleshores, sant Vicent intervé i els diu que són germans i que l'únic que estan fent és donar escàndol al món. Després d'aquestes paraules, Vilaragut i Centelles es donen pas. A l'escena vuit apareixen Garrapata i Baül. El primer es mostra confiat amb la intervenció del sant, però Baül no hi confia, diu que el millor és prendre les armes, ja que res no podrà fer el sant. Garrapata se sent ofés i li diu que parle bé del frare; però, com no s'entenen, comencen a amenaçar-

se entre ells. Garrapata finalment desisteix de discutir. A l'escena vuit apareixen els mateixos i Franciscot. Parlen de la reunió que estan fent, diuen que la reunió està sent molt dura, perquè cadascú té la seua opinió i no cedeix. A l'escena deu, finalitzada la reunió i havent arribat a un acord, apareixen tots. El governador li dona les gràcies a sant Vicent, però aquest li diu que tot ha sigut gràcies a Déu, que gràcies a la seua intercessió s'ha pogut resoldre el conflicte. El sant diu que cada regne elegirà un diputat i a Casp d'Aragó el congrés nomenarà un rei que governarà la nació.

11.3 Dades de l'edició

A la portada del *milacre* se'ns aporta el títol i les dades de l'autoria, escrit per Vicent Boix, cronista de València. Hi apareix, també, les dades de la seua representació, que va tindre lloc en l'altar de sant Vicent Ferrer del Mercat, en la festa del sant que se celebrà en 1870. Per últim, el peu d'impremta indica que va ser imprès a la impremta de J. M. Ayoldi, i que la peça es venia a la llibreria de la vídua i el fill de Mariana, que fa costat als Ferros de la Llotja, número 6.

11.4 La figura del sant

En aquest *milacre* l'aparició del sant es fa esperar fins a pràcticament el final de l'obra. Encara que al llarg del text la seua aparició i intervenció ja s'anuncia, això no es plasma fins al final, quan sembla que tot està perdut i que el conflicte entre els diferents partidaris està a punt de començar. A diferència d'altres milacres i, com a peculiaritat, en aquest milacre trobem un personatge que desconfia de les paraules i els actes del sant, tot i que ben prompte el fan callar. Aquesta també seria entesa com una mostra del poder de convicció del sant i de com les seues actuacions poden arribar fins i tot als incrèduls. Així, en aquest cas actua com a pacificador, amb una certa voluntat de crear una harmonia entre les minories religioses o, més encara, tot recordant la seua actitud de mitjancer entre els diferents bàndols nobiliaris de la ciutat de València, o quan va intervenir com a diplomàtic en un afer tan important com el Compromís de Casp.

5. Edició.

5.1. Normes de transcripció.

En la present edició dels textos de Boix no han estat pocs els problemes que ens hem trobat a l'hora de fer-ne la transcripció. No cal dir que, en aquell moment, la llengua no es trobava codificada com ho està ara i, si tenia una sèrie de *normes* –per denominar-ho d'alguna manera–, feia l'efecte que no sempre s'aplicaven de la mateixa manera. Això ha comportat que, a l'hora de fer la nostra edició, i després d'haver estat atents al que recomanaven estudiosos com Martines (1999), sobretot per a textos medievals, o el més recent manual col·lectiu *Models i criteris de l'edició de textos* (Miralles & Valsalobre 2013), hem adoptat les següents normes de transcripció, en pro de mantenir les característiques dels originals i, a més, de fer més intel·ligibles els textos de Boix.

Així, hem respectat absolutament les grafies –fins i tot la *ñ* castellana–, el lèxic i l'estructura sintàctica dels textos. No s'han regularitzat els grups consonàntics i no s'ha canviat cap vocal. Només s'ha regularitzat l'ús de les majúscules i s'ha intervingut en la separació i unió de paraules d'acord amb la llengua actual, així com en l'apostrofació i la introducció de guionets, sempre que això no comportàs cap modificació en l'original. Per altra banda, davant les elisions vocàliques que ara no tenen representació en forma d'apostrofació, s'ha optat per l'ús del punt volat en casos com *que·l*, *qu·és*, *que·n*, *ni·n*, *ya·m*... o la introducció de la vocal elidida entre claudàtors, en tant que l'ús del punt volat aportava una distorsió estranya al text i, en canvi, la restitució de la vocal ens semblava més natural perquè, a més, en la llengua actual no ho fem així: *s'[a]costa*, *m'à [a]trapat*, *s'à [a]lsat*... S'ha puntuat el text d'acord amb la llengua actual i s'han introduït els signes d'admiració i d'interrogació quan eren oportuns.

[I]

ELS BANDOS DE VALÈNCIA

O LA PARAULA

DE SEN VISENT FERRER

AUTO SACRAMENTAL

QUE SE REPRESENTÀ EN EL ALTAR DEDICAT AL SANT,
PER LA CORPORASIÓ DEL TROS ALT, EN ELS FESTES DEL CUART SIGLE³

DE SA CANONISASIÓ,

AÑ 1855.

ESCRIT PER

DON VISENT BOIX,

CRONISTE DE LA SIUTAT

VALÈNCIA, 1855

IMPRENTA DE CHUAN FENOLL BORDONADO⁴

CARRER DE LA CONQUISTA, NÚM. 24

³ El 1855 es van celebrar festes a València, amb motiu del centenar quart de la canonització de sant Vicent Ferrer. El mateix Boix va elaborar un volum amb el relat ben detallat d'aquelles festes. Porta per títol: Fiestas que en el siglo IV dela canonización de san Vicente Ferrer se celebraron en Valencia. I all, Boix, esmenta la representació d'aquesta peça teatral. Sobre aquelles festes i la participació de Boix, vegeu Escartí (2019a: 111-123).

⁴ Joan Fenoll Bordonado apareix documentat a l'obra de Serrano Morales (1898: 183) on se'l documenta entre 1850 i 1856 a València, imprimint "obras de poca importancia impresas en su casa".

ARGUMENT

En 1395, y poc después de la mort del rey don Jaume I, se dividí València en dos bandos o parsialitats que sostenia mosén Chilabert de Centelles contra mosén Chaume Soler, causant grans mals a la capital. Diàriament havia riñes, ferides, morts y asesinatos violentos; per la nit se asaltaban les cases dels siudadans més pasífichs y se'n portaban als contraris sens respecte als ansians y als infants. La presència del rey don Martí, y la intervenció de sent Visent Ferrer, calmà estes discòrdies, que deixaren records molt trists en València, baix el nom dels Centelles y Solers, de què hi à moltes notísies en l'archiu de la siutat.⁵

PERSONES

SEN VISENT FERRER.

GILABERT DE CENTELLES.

CHAUME SOLER.

GUILLEM SAPLANA.

LLUCH ESTEVE.

PERE CODINATS.

EL LLECH.

UNA VEU. (*dins*)

HÒMENS DEL POBLE: soldats del Sentenar de la Ploma.⁶

El teatre representa una plasa y dos carrers laterals, u enfront de l'atre.

Lluch, de Sentinela, Pere.

Lluch: Ya la nit en gran quietut,

⁵ Segurament, la font d'aquest episodi, prové del *Llibre de memòries de la ciutat de València*, que llavors corria manuscrit per algunes biblioteques de la ciutat. En efecte, amb data de 1395, el citat manuscrit recull notícies de bandositats entre els Soler i els Dies –facció a què pertany Gilabert de Centelles (vegeu Escartí & Ribera, 2109: 184-185). En realitat, Gilabert de Centelles acabà assassinat Jaume Soler. Gilabert de Centelles, conseller de Martí I, participà en la defensa de Catalunya contra les companyies dels Armanyac. Va ser fet presoner i la ciutat de València pagà el seu rescat. Capitanejà la facció dels Centelles, en oposició als Soler. Sobre els bàndols nobiliaris a València, vegeu Narbona Vizcaíno (2015a) i Vicent Baydal (2013).

⁶ Sobre la institució del Centenar de la Ploma, vegeu Narbona Vizcaíno (2015b).

per primer volta ham⁷ pasat.

Pere: Un añ aixina!⁸ Asò és trist,
y així no podem estar.

Lluch: Cada dia, tres, sinch, deu,
y, a voltes més. Durant l'añ
veem morir als més valents,
y enmig d'asò està la fam.

Mos⁹ falten els bastiments,
ningú ve a vendre al mercat;
el vi s'ha puchat als núbols,
està més car que el pa;
el oli el tastem a penes,
però, en cambi, sobra sanc.

Et ferixen? A ta casa;
el dimoni et curarà.

Et quedes sinse¹⁰ una cama?

Te desconserten el bras?

O te obrin com un meló
de una cuchillada¹¹ al cap?

Pues ves a morir, si pots,
y et deixen algun forat.

Y después? Si tens faena,
tindràs també què menchar.

Però, si para el ofisi,
si tos fills no tenen pa,

⁷ *Ham*, forma col·loquial per *hem*. Documentada des del segle XVIII, en obres com la *Rondalla de rondalles*, de Lluís Galiana, o el *Resumen y relació de la vida y prodigis de Pere Esteve*, de Leopold Ignasi Planells. Vegeu CIVA, s. v. *ham*.

⁸ Variant formal d'*així*. (DCVB)

⁹ Forma dialectal usada en gran part de les terres valencianes, en compte d'*ens* (DCVB)

¹⁰ Variant formal de *sense*. (DCVB)

¹¹ Castellanisme no documentat al DCVB. El CIVA, de l'AVL, el documenta precisament en aquesta obra de Boix.

busca pedres del carrer,
perquè ningú et donarà
una set de aigua¹²... Asò és cert.

Y tot asò és renegar.

Pere: Y per què? Y esta és més negra.

Per què de tot asò? Vecham!

Perquè don Chaume Soler,
home molt acaudalat¹³
y de una ambisió estremada,
vol a plaer manejar,
sinse reparar en michos,
el càrrechs de la siutat,
disputant esta influència
en el consell y churats,
a Chilabert de Centelles
qu·és noble molt estirat,
y que, engreït per demés,
en els seus timbres y sanc,
vol, a soles, en València,
com rey absolut, manar.

Y així, han format dos partits,
que·n eleccions de churats,
en les corts y consells,
se fiquem a disputar.

Primer en rahons, después
-el amor propi picat-,
se insultàrem y, per fi,

¹² Aquesta expressió, que significa ‘no donar res’, ve documentada precisament a partir d’aquesta obra de Boix al *Diccionari de fraseologia* de Martí Mestre (2017: 1441), que segueix l’edició del 1878 que no hem tingut en compte, i de la qual només coneixem un exemplar conservat a la Biblioteca Pública de l’Estat de Castelló (CS-PP, Folletos, 104/49).

¹³ Mot documentat al CIVA, a partir d’aquest *milacre* de Boix. (CIVA, s.v.)

vullgues que no, ham apelat
a les armes, per a obtindre
la victòria cada cual.

Lluch: Però, asò no tindrà un terme?

Pere: Però, ¿qui l'ha de posar,
si en València no hi à un home
que d'asò siga capàs?

Lluch: Yo em vaig cansant, Pere, amich.

Perquè molts dies fa, ya,
que sinch chiquets y la dona
em demanen pa y més pa,
y yo em rasque les bolchaques,
y sempre buides estan.

Pere: Però, serem els primers
que así demanem la pau?

Lluch: Ca! Tampoc! Ells han de ser.

Sempre els habem derrotat,
y, si no fóra que tenen,
per a mal, tan bons caballs,
no en quedaria ni hu,
per a contar este cas.

Pere: Però, tenen el pendó...
y asò, amich Lluch, és un mal,
perquè se llig en els fueros,¹⁴
que, el que, venut o cobart,
no seguixca la Señera,
cuan ix la Señera al camp,
siga jusgat com traïdor,
y, com traïdor, castigat.

¹⁴ Castellanisme per *furs*.

Lluch: Però, com se han fet en ell?

Sols per mig de una maldat.

Asaltaren, per la nit,

sens poder-lo remediar

-y per ser, algú, traïdor–,

la casa de la siutat

y el pendó, luego, robaren...

Si asò és chust, Déu ho sabrà.

Pere: Y hui tindrem tremolina?¹⁵

Y tots els carrers estan,

per lo que puga asò ser,

com atres voltes, guardats?

La precausió nunca sobra.

Lluch: Axí que se ha fet de dia,

han anat a soterrar

als nou hòmens que perdérem

aïr, en la catedral.

Però, digues: ¿tens un tros,

un poquet almeñs, de pa,

encara que siga dur

com el peu¹⁶ de un campanar?

Pere: Ni en tinch, ni·n tindrè, amich Lluch.

Les cases del vehinat

he corregut una a una,

y en totes estan llampant.

Lluch: Home, veches per ahí.

Busca rincons y forats,

y, si en troves un moset,

¹⁵ Efecte de tremolar, pel fred o la por.

¹⁶ Es refereix al fonament (*DCVB*) d'una obra, que normalment és de pedra.

recorda la mehua fam.

Pere: Quina llàstima, no estiga
Vicent Ferrer a la mà
per a què fera un milacre!

Lluch: El machor que fer podria,
és, si pot, que yo no ho crech,
posar-mos a tots en pau.

Pere: La hauran guañat els Centelles...

Lluch: Home, no... Visent és sant

Pere: Pues, què vols? Serà molt sert
lo que crehus, però és estrañ
que no es vecha per así.

Lluch: Està fora.

Pere: Sempre anant
de reine en reine. No para.
És un apòstol.

Lluch: Y gran!

Pere: Si estiguera per así
asò se aguera acabat.
Però callem, allà ve
un home tot asorat.¹⁷ (*Mirant cap a dins*)

Lluch: No és home; és un frare, ves
y busca'm un mos de pa,
que vaig a detindre al frare.
Torna pronte, que la fam
me va deixant sens aliento
y casi no puch parlar.

¹⁷ Castellanisme (DCVB). Amoinat.

ESENA 1

Lluch. Después, el Llech.

Lluch: Quins dies! Que confusió!

Pareix asò un campament,

ve la chent y va la chent

tots... criden. Qui té rahó?

Si asò dura un poquet més,

¡ni rates han de quedar,

cuant s'acabem de matar!

Y tot, per què? Per no res. (*Veü al Llech*)

Qui va ahí? Diga, qui és ell? (*El Llech se fa el tonto*)

No respon? Eh! Que li arrime... (*Li amensasa en la alabarda*)

Per mil sants! No se aproxime

o li destrose el servell.

Llech: Eh! Poc a poc... Que sóch yo...

Lluch: Y qui és ell?...

Llech: Un animal,

que se à soltad del ramal

y va buscant un rincó.

Lluch: A quin bando perteneix?

És del[s] Solers o Centelles?

Llech: Del bando de les paelles,

a hon se mencha carn y peix.

Sóch un llech que va buscant

un rincó per a estar quiet,¹⁸

y, a Déu no siga retret,

prench part a on estan menchant.

Lluch: Vosté és el llech que acompaña

¹⁸ Forma habitual a les terres valencianes per *quiet*. (DCVB)

al pare Visent Ferrer...

Llech: Me coneix tot el carrer,
a pesar de esta campanya.

Lluch: Y què busca per así?

Llech: Que sé yo! Dos hores fa
que baig de así per allà,
saltant com un taulaí.¹⁹

Ya m detenen, ya me agarren,
ya me chiulen y, a pedrades,
els chiquillos dos vegades
m'an seguit y no se esmarren.²⁰

"Tireu-li a eixe... Allà va!

Pareix un colom perdut...

Tireu-li eixe mich-armut²¹..."

Y, en seguida: plaf! Pedrà.

Así em tiren una col,
allà una granera bella,²²
así un mànech de paella,
y més allà algun perol.

Lluch: Y vosté no fea res?

Llech: Ells tiraben, yo també.

Per cada pedra, yo, dos...

però no hagut gat ni gos

que no em chiulara de ple.

Y diga'm, Lluch, a quin bando

perteneix vosté?

Lluch: Als Solers,

¹⁹ *Teuladí*. sobre la forma *taulaí* –que seria un arcaisme–, vegeu Pérez i Navarro (2000: 216).

²⁰ Esmarrar: apartar-se del camí. Documentat sols en teres valencianes. (*DCBV*)

²¹ mig-armut: mig-almud: l'almud o armud és la quarta part de la barcella i equival a un poc més de quatre litres. (*DCVB*)

²² Llegiu: *vella*.

perquè són més caballers
que els de Centelles...

Llech: Andando.

Lluch: Y vosté?

Llech. Me explicaré.

Què demanen tots así?

Per què han perdut el juí?

Eu vol saber? Ho diré.

Así tots volen manar

del poble, prenint la veu,

y tots en el nom de Déu

al poble el fan espichar.²³

¿Per dos hòmens de ambisió

s'han de matar a trancaes?

Asò, amich Lluch, són bobaes:

menchar y veure és rahó.

¿No tenim en la siutat,

des de antich, molt bones lleis?

Per què volen tants de reis

si els sobra llibertat?

Amich Lluch, lo millor és

deixar-se de coscorrns,²⁴

y guañar-se bons doblons

per menchar y veure més.

Lluch: Vacha en Déu, el borinot.

Tots els soldats: Fora eixe frare poltró!²⁵

Lluch. Li aconselle que al convent

²³ Espitjar: estrényer. (DCVB)

²⁴ Valencianisme per colp al cap. (DCVB)

²⁵ Segons el DCVB, significaria "peresós o malfaener", però la documentació aportada és només de a partir del *Diccionari d'Aguiló*.

se en vacha apresada y corrent,

y pique bé de taló.

Tots els soldats: Mateu-lo a eixe llech... (*Li amenasen*)

Llech. Caferro!²⁶ (*Arromangan-se les mànegues*)

Hu contra tants! No vol dir...

y avans que pugua fuchir

hauran de medir el ferro. (*Se retira cap a el atre costat y el deté un atre sentinela*)

Zaplana: Qui va allà?

Llech: No va, ni vé.

Semechant a un trompello,

va anant este borinot,

perquè un ganibet no té.

Deixa'm passar...

Guillem: No se pasa.

Llech: És hora de refetor

y està esperant el prior

per a anar a sarta casa.

(Mentires en ells y avant!)

Guillem: A quin partit perteneix?

Lluch: Y vosté?

Guillem: Que no ho coneix?

Lluch: Als Centelles?

Guillem. Sí.

Llech: Yo... en gran.

Lluch: (*Des de l'altra part*) Ah! Pícaro! M'ha engañat!

Però, no et riuràs de mi! (*Li tira una flecha*)

Els del meu partit: Así! (*Ixen tots formats*)

Lluch: (*Cridant*) Als meus! Así al meu costat (*Disparen també*)

(*confusió*)

²⁶ Interjecció usada a l'Horta de València, segons el *Diccionari d'Aguiló (DCVB)*

Llech: (*Procurant amagar-se*) A ells! A ells! Que s'escapen!

Anem tots! Que sarrasina!²⁷

Si em tornara taraïna!

Pues ells así no m'atrapen. (*Se'n fuch*)

Guillem: (*Al llech*) Así els braus! No y à perdó!

Nostra, amichs, és la victòria

y, en prenda de esta memòria

defengam nostre pendó.

ESENA II

Ix Gilabert de Centelles en el pendó y Chaume Soler va a l'encontre de ells.

Centelles: (*En lo pendó en la mà*) Esta és la enseña sagrada

que València ha conquistat

en ses lleis y llibertat

per don Chaume consignada.

Cuansevol qu'este pendó

no seguixca, ab gran valor

el declare, así, traïdor,

y a mort el provoque yo.

Soler! En lo nom del rey,

te mane que, achenollat,

respectes m'autoritat

que representa a la ley.

Soler: ¿És lo poble valencià,

achuntats en corts, un dia

el que a manar-me t'envia

que te bese así la mà?

Als teus y al poble traïdor

²⁷ Baralla sorollosa. (*DCVB*)

has volgut tiranisar:
als que poden conquerir
la llibertat en honor.
Qui més sang ha derramat?
No eres tu? No són els teus?
Estos que así tu veus (*Señalant als seus*)
València no·ls ha estimat?
Per insígnie traïció,
en tota llei reprobada,
y en una nit desgrasiada
nos robares el pendó.

Centelles: Yo, traïdor? Yo un cavaller!

¡Per sent Chaume, que has mentit!

Soler: Dit està, lo que te he dit.

No torna arrere un Soler.

Centelles: Pues a les armes, amichs! (*Chirant-se als seus*)

Ahí teniu al malechor!²⁸

Acabe nostre valor
en eixos llops enemichs! (*Preparen tots les armes*)

Soler: Te esperem, Centelles fort,

y avans que rendir-nos, hui,

València tindrà son fi,

y en ella estarà la mort. (*Toquen algunes campanes arebato. Se acometen els bandos. Soler procurarà arrebatat el pendó que Centelles defensarà en valor y forsa*)

Llech: (*Ix, arromangat els braços y el hàbit, y una pedra en cada mà, y se posa enmich*)

Alto, tots els guapetons!

Alto tots els que así estan!

Vach a parlar. Me ohiran?

Escolteu-me valentons.

²⁸ Castellanisme per *malfactor*.

Per plases y per carrers,
cap amunt y cap a vall,
per totes parts y à treball. (*La chent de Soler murmura*)

Callen eixos bachillers!

Per totes parts van, a trosos,
entre rosins,²⁹ destrosats,
y entre la sang, soterrats,
les cames, els caps y els osos.

Siudadans y caballers
y dones –que és lo pichor–,
se rebenten, en furor... (*La chent de Centelles mormura*)

Callen eixos bachillers!

Y tot asò per a què?

Perquè tots volen manar...

Asò no és viure, és rabiari
y matar-se sinse fe.

Què faran, estaquiots,³⁰

les viudes que deixareu?

Y els hòrfens que tindreu? (*Murmullo de tots*)

Calleu tots els borinots!

Tots: Fora el loco! Fora! Fora! (*Se preparen altra volta per a pelear*)

Llech: No m'escolteu, malaïts?

Esteu, de ràbia, podrits!

Pues mateu-se así, en bon hora! (*Se fa arrere y comensa a cridar*)

Ay, pare Visent Ferrer!

Vinga a posar-los en pau! (*Se escolta una trompeta y queden parats els batalladors*)

Tots: Arrere! Arrere!

Una veu: (*Des de dins*) Escoltau...

²⁹ *Rossí*, tipus de cavall (DCVB).

³⁰ usat, ací, en sentit pejoratiu: Persona curta d'enteniment. (DCVB)

Llech: Obriu pronte! Feu carrer!³¹ (*Ix sent Visent Ferrer, el Llech se posa en seguida al seu costat, els combatients fan rogle*)

Llech: Ay! Pare meu, què va a fer?

Cuant yo, que sóc elocuent,
no he pogut calmar la chent...
A trompis³² bé podrà ser.

Sen Visent: (*Els mira a tots de espay, contempla aquell aparato en sentiment y diu después:*)

Sempre en guerra, chermans meus?
Y sempre el mateix furor?
Per què tanta crueldad?
Per què tanta destrucció?

Llech: (*A part*) Malo! Malo! Fes-los mimos...
Si tenen cor de lleó!...

Sent Visent: Vos és grat, fills de València,
vore el aspecte de horror
que eixes discòrdies presenten,
davant del poble, que és bo?
No escolteu tantes angústies,
tans de lamentos y plors,
que vostres mullers y fills
derramen en la aflicció?

Llech: (*A part*) Ay! Ay! Sols a trancades
es predica un bon sermó.

Sent Visent: ¿No compreneu, chermans meus,
que a vostra sombra és machor
la audàsia dels criminals,
que aprofiten la ocasió
per a fer els seus delits?

³¹ Frase feta per indicar *obrir pas*. (DIEC)

³² Paraula del castellà, col·loquial, *trompazo*. (DRAE)

Ohuïu la veu del Señor!

En tot poble dividit

està la ruïna y mort.

No volen la llibertad?

La dels fueros és millor,

Ay! del que mate a la pàtria

per sa culpa y ambisió!

És asò ser bons cristians?

Mana asò la relichó?

Llech: (*A part*) Nostre pare ho fa molt bé,

predica tan bé com yo.

Sen Visent: En cambi, quina alegria,

quin entusiasme y quin goig

tindrà el poble de València,

si, deposats els rencors,

se abraseu com a chermans,

y com ho mana el Señor!

Donareu la pau al poble

y no ho y haurà así un rincó

a hon vosatros no os donen

mil vítors³³ y bendisions.

Ploraran vostres mullers,

de goig y consolasió,

y vostres fills, agafats

per plaer del vostre coll,

en tendres veus premiaran

tan santa resolusió.

Ànimo, fills, què ducteu?³⁴

³³ *Víctor*, aclamació; deu ser valencianisme, atés que el *DCVB* només el documenta en Teodor Llorente.

³⁴ *Ducte* és un dialectalisme occidental i valencià. (*DCVB*)

Fora eixes armes y al món
doneu el eixemple gran
de què sols en la ocasió
de la pàtria als enemichs
mostrareu eixe valor.

Pronte, les armes a terra! (*Els guerreros baixen les armes y els caps*)

Valensians, obriu el cor!

Pau y chustísia a València!

Fes lo demés, tu, Señor! (*Alsant els braços y els ulls al sel y se queda així un momento*)

Llech: (*A part*) Ji, ji, ji! Qui me diria

que tan blanet fora yo!

Però, què bé hem predicat!

És que así ham estudiat molt!

Però els galopos³⁵ se callen...

No els ha fet mella³⁶ el sermó...

Si els faltarà este argument! (*Alsant el puñ*)

Els caballers, què? S'han mort? (*Dirichin-se als bandos*)

Centelles: Yo no me humille el primer...

Sóch caballer de valor!

Llech: Caballer? Pues, no és cristià?

O viu sinse relichió?

Soler: Yo el primer no done un pas...

Mehua no fon la agresió.

Llech: Tu també? Pare Visent...

És més dura que un cantó,

esta chent de barrabàs... (*Repara en el sant, que està en èstasis*)

Què veig? Ensomie yo?

Se ha dormit... Però, així, dret?

³⁵ Deu ser variant de *guilopo* (persona curta d'enteniment o vivaç i maliciós, segons el DCVB).

³⁶ Castellanisme ja present a València des del temps de Timoneda. (DCVB)

O és que·l dechuni y sermó

le ha deixat desvalaït?

Pare Visent... què fas yo? (*Cridant*)

Sen Visent: (*Tornant en si*) Tu ho vols Señor... Siga així.

Llech: (*A part*) Parla a soles... bo, bo, bo...

Sen Visent: Escolteu-me... Tots voleu

en la millor intensió

acabar ya estes discòrdies,

però, el diable, señors,

os ha tentat en lo orgull.

Mes, yo venseré el furor

del diable ya vensut...

de València en el gran nom,

en nom de les sehues lleis,

y en nom de Déu...

Llech: (*A part*) Asò és fort!

Sen Visent: Os declare, valensians, (*se acosta a Centelles y li pren el pendó*)

que el que no acate el pendó,

que alse así en nom de la lley,...

no sols no és cristià: és traïdor!

Tots: (*Achenollant-se*) Ah!...

Llech: Gràsies a Déu, que han fet

lo que és chut de borinots...

Sen Visent: Esta és la prenda, fills meus,

de la vostra pau y unió.

Ella vensé als enemichs,

ella serà la millor

prenda que sempre tindreu

de esta reconciliació.

Qui faltará a esta promesa?

Tots: Ningú, ningú!

Sen Visent: Bé ho sé yo.

Baix esta insígnia de glòria,
ningú serà ya traïdor,
y en el nom de la siutat
y en pro de la relichó,
per ella estareu en pau,
en ella sereu vensedors.

Ho cumplireu, pues?

Tots: Sí...sí...

Sen Visent. Beneït siga el Señor!

Anem, pues, al temple sant
a confirmar esta unió...
y anunsiar a tot el reïne
que sou ya chermans de cor.

Tots: Viva sen Visent Ferrer! (*Seguixen a sen Visent. El Llech se queda a soles*)

Llech: (*Al públich*) Ya que s'acabat asò,
y he treballat... però, quant!,
-encara em cau el suor-
els deïxe anar a la iglésia.
Yo me'n vach al refetor.

[II]

EL PENDÓ DE VALÈNCIA.

MILACRE

QUE SE REPRESENTA EL DIA DE SEN VICENT FERRER EN EL ALTAR

DEL TROS ALT, EN L'ANY 1860,

ESCRIT PER

DON VICENT BOIX,

CRONISTE DE LA CIUTAT,

SENT CLAVARI DON FRANCISCO HUESO

VALÈNCIA, 1860

IMPRESA DE D. JOSÉ MATEU GARÍN

CALLE DE LIBREROS, ESQUINA A LA DEL TORNO DE SAN CRISTOBAL

PERSONES

SEN VICENT

EL MOTILÓ

EL GOBERNADOR BELLERA

NOFRE

MARTÍ

OFICIALS

GASPAR HERRERO

ENRQUE REAL

ADRIANO MARZO

VICENTE SANCHÍS

MARIANO MARSAL

EL PENDÓ DE VALÈNCIA

ESCENA I

Nofre: *(A soles, apareix sentat sobre una pedra, tenint la ballesta al costat)*

¿Qui diria que València

s'encontra tan desolà?

¿Què s'ha fet la llibertat,

l'alegria y el plaer

que estava sempre mostrant?

¿A hon anaren aquells fills

de esta pàtria venerà,

cuant en França y en Itàlia

tots a una, tots chermans,

cada dia li donaben

més glòries a esta ciutat?

Hui desunits, hui perduts,

bandos terribles formant,

han perdut aquella unió

qu'era del món el encant.

¡València, València! Plora

les desgràsies sense igual

que te cerquen y t'aflixen,

asomant per totes parts.

Baixa el cap, València, a terra

y baixa el front hasta el fanch,

perquè els bandos te destrosen

y tu no ho³⁷ vols remediar.

¿Qui donarà al poble meu

³⁷ A l'original: *n'ho*.

l'unió y la fraternitat,
que ha menester estos dies
de tanta calamitat?
¡València, València! Plora
les desgràsies sense igual
que te cerquen i t'aflixen
asomant per totes parts. (*Se queda pensatiu*)

ESCENA II

Nofre, Martí dins.

Martí: (*Des de dins*) ¡Nofre!, ¡Nofre!

Nofre: ¿Qui me crida?

Martí: ¡Amich meu, que estich ferit!

Nofre: (Eixa veu trista! Eixe crit!)

Martí: Que perdent estich la vida.

Nofre, Nofre... ¡per Déu Sant!

Nofre: (*S'alsa*). És Martí... ya m'ho temia...

¡dia de dol! ¿qui ho³⁸ diria?

Dia de dol y d'espant.

És qu·ham perdut al combat:

els de Molvedre guañaren;

mes, si el pendó s'emportaren

arme's tota la ciutat. (*S'en va*)

ESCENA III

El motiló. Ix arromangat, groch, fatigat y fuchint.

³⁸ A l'original: *qu'ho*.

Motiló: Asò és fet. S'em seguiran? (*Mirant a totes parts*)

El tronch de cada olivera,

de cada pedra y morera

por me donen, por me fan.

¿Qui va ahí? Yo estich rendit.

No em³⁹ fasen mal, no, per Déu,

¿pues no coneix en la veu

qu·he pegat un esclafit?

¿Qui va ahí? ¡Ah! No hi à res...

És que·ls ulls vehuen visions...

Y em tremolen els talons,

y córrer no puch ya més. (*Se senta*)

Respirem, ¿si baix de mi (*S'alsa y rechistra la pedra*)

s'amagarà algun soldat?

No, señor, tot sosegat

està, al manco⁴⁰ per así.

Ya que tranquil està tot, (*se senta*)

y al costat no·s mou ningú

ya que no tinch por al bu,⁴¹

y així m'encontre de un bot,

escolta, pues, Motiló,

home de pau y de pa,

digues-me, ¿qui te ficà

en eixa revolusió?

¿No estabes⁴² en el convent

com el peixet en la mar

³⁹ A l'original: *N'em*.

⁴⁰ Manco: *menys*.

⁴¹ Bu: segurament fa referència a l'onomatopeia del verb beure aplicat a àmbits infantils (DCVB).

⁴² A l'original: *N'estabes*.

conseguint veure y menchar
sinse fuchir de la chent?
¿No durmies en bon llit?
¿No anabes al refetor?
¿No tenies tan bon humor?
¿Y no estabes més polit?
Pues respon-me, Motiló,
ara que estàs derrengat⁴³
y carpit⁴⁴ y espentolat⁴⁵
sinse cames ni un sisó.⁴⁶
¿Què buscabes en la guerra?
¿Volies ser cheneral?
Animalet, animal,
tros de ruch, y pols y terra,
no has⁴⁷ tengut enteniment
y al ficar-te en la jarana
t'han surrat bé la badana⁴⁸ ...
¿Però com? Y de calent.
Mare de Déu ¡quin jaleo!
¡Quin remolini! ¡Y quins chots!
si n'encontre yo alguns clots,
pataplum, ni dich el *Creo*.
Cuchillades per así,
corregudes per allà,
bramant uns venen ensà,
bramant atres van allí

⁴³ *Derrengat*: derringlat, desllomat (DNV). No documentat al DCVB.

⁴⁴ *Carpit*: quedar-se fred, perdre vigor (DNV). No documentat al DCVB.

⁴⁵ *Espentolat*: fet malbé o amb la roba feta a pèntols (DNV). No documentat al DCVB.

⁴⁶ nom d'un tipus d'ocell (*Tetrax tetrax*).

⁴⁷ A l'original: *n'has*.

⁴⁸ *Badana*: pell d'ovella (DCVB).

y ternos y trons y tacos,
y blasfèmies y ahullits,
y plors y chemechs y crits,
y a eixos que són bellacos,
y pols y sol y suor,
y morts y sang; confusió
y dimonis ¿què sé yo?
Era el chuí, sí, señor,
però yo en tant, molt prudent,
un clot y un atre trobí,
y tremolant m'amaguí,
però portant de calent.⁴⁹
M'arrimaren per a pa
una estaca así en lo llom,
que pesaba com un plom,
com si fóra una masa.
Vaig a vore les estreletes,
y, en tres hores, doblegat,
no veia al meu costat
més que algunes llanternetes.
¡Que bastonà, mare mehua!
Si el⁵⁰ trobarà yo algun dia,
este fet li contaria...(amenasant)
Y dotse per una sehua.
Ay! ¡Que em fan mal els riñons!
Ay! ¡Que em fa mal l'espínàs!
Ay! ¡Que no puch moure el bras!
Ay! ¡Que s'obrin els talons!

⁴⁹ *de calent*: en sentit figurat, *menjar* (DCVB).

⁵⁰ A l'original: *S'el*.

Ay! ¡Que el ventre em fa ruc, ruc!
Ay! ¡Que tum, tum, en fa el cor!
Ay! ¡Que me torna la por!
Ay! ¡Que en la gola hi a un nuch!
¡Si me poguera escapar!
¡Mes si no puch! Si estich a trosos... (*Procura alsar-se*)
Me'l mencharia así a mosos,
al que aixina em va deixar.
Ay! Ay! Fem una proba... (*Proba a anar*)
tal cual... tal cual... Pues, anem,
y al nostre pare busquem...
Ay! ¡Com me pesa la roba!
Pataplum! Así ve chent...
Adios!, pobre motiló...
Guarim-se en este rincó (*Se'n va com pot a un costat*)
y ohuim este parlament.

ESCENA IV

El mateix, San Vicent, el governador Bellera.

Bellera: Sí, pare, no hi à remey.
València, tranquila avans,
adormida entre ses flors
y que anaba desplegant
de la pau y la alegría
els deliciosos encants,
que en les arts y en els colomers,
com en braços de la pau,
caminaba dolsament

a ser una gran ciutat,
hui, alarmada, y en rahó,
del susés que està pasant,
respira sols la vengansa.
València respira sang.
La mort del rey en Martí,
tan volgut y tan plorat,
revolt ha deixat el reine
que en armes tot s'ha posat.
Centelles, per don Fernando,
bandera y soldats armant,
a Molvedre y atres pobles
habia fet pronunciar,
sense ahuardar⁵¹ de les corts
el chuí y la autoritat.
Sent yo, pues, gobernador,
no debia tolerar
qu·armades eixes facsions
se faltara a la unitat
y al fallo chust, que allà en Caspe,
donaran els diputats.
Armí els tersos, y trahent
el pendó del Rat Penat,
en la batalla de Nules
vaig ser, pare, desgrasiat.
Chuan Castellví, que brau
el nostre pendó portant,
donà probes de valor,
morí el pobre en el combat,

⁵¹ Ahuardar: llegiu *aguardar*.

y els enemics s'emportaren
el pendó de la ciutat.

La nova aplegà a València,
y València, consternà,
de indignació y de coratge,
con un gran poble bramant,
arma chent, y als de Molvedre
va sens ducte a esterminar.

He pogut calmar-la un poc
y sols en vosté esperant,
aguardaran unes hores
per a eixir de nou al camp.

Sen Vicent: Sé, noble governador,
de les coses el estat
y a Déu ha pregat que pose
en asò la sehua mà.

Mes yo, pobre pecador,
y además tan ignorant,
¿com faré ohuir la paraula
en tan ruda tempestad,
a les pasions que ensañades
en lo reine alsen el cap?
¿Qui sóc yo per a contindre
les oles de l'alta mar
que furientes⁵² als meus peus
s'acosten amenasant?
Això és obra del Señor,
ell a soles pot calmar
les tempestats de la terra,

⁵² Que es mou amb fúria. (DCVB)

cumplin-se sa voluntat.

Bellera: Pues el poble de València,

en vosté molt confiat,

o aguarda vengar-se pronte,

o recobra el Rat Penat.

Sen Vicent: ¿Volen que yo m'ofeixca

per tots els meus valencians?

Si la mehua sang els basta,

que prenguen la mehua sang.

Bellera: No, pare, València vol

qu·atenent sa autoritat,

Molvedre torne el pendó,

baixant a València el cap.

Cuatro hores donen de temps

y, si este terme espirat,

el pendó no ha·paregut,

a Molvedre abrasaran.

Sen Vicent: ¡Chesús! Això no pot ser...

No pot ser entre chermans...

matar-se a vista dels moros,

que ho estan tot observant!

No pot ser, noble señor,

no pot ser y no serà.

¡Chesús! Seria un estrago⁵³

que en tota una eternitat

nostre reine de València

ya no podria olvidar.

A Molvedre vaig, señor,

Déu ilumine el meu pas:

⁵³ Destrucció (castellanisme). (DCVB)

allí parlaré y allí,
hasta la terra postrat,
o el pendó recobraré,
o pendran la mehua sang.

Bellera: Gràsies, pare, vosté a soles
a València salvarà...

Sen Vicent: No, señor, solamens a Déu
el èxit podrà donar...

Diga, señor, a València
qu·aquell poble tan cristià
pregue a Déu tan sant y bo
que no·m bullga abandonar.

Bellera: ¿Vol escolta?

Sen Vicent: No, señor.

A soles vullc caminar.

Adiós, señor, Déu nos done
molta fe y més caritat. (*Se'n va el governador*)

ESCENA V

Sen Vicent, El motiló

Motiló: (*Eixint*) Pare, pare...

Sen Vicent: ¿Qui està ahí?

Motiló: Soc yo, pare... que resant
estaba, a vosté aguardant,
per a anar-se'n des de así.

Sen Vicent: ¿A hon ha estat, diga, per Déu?

Que per més que l'han buscat,
enchamay l'han encontrat.

Tan sort a la mehua veu?

Motiló: És que corrent... tropesí

Sen Vicent: La veritat, sobre tot...

Motiló: Vaig voler pegar un bot...

Sen Vicent: No menta... tingas ahí.

Motiló: (M'atrapà).

Sen Vicent: ¿Per què no estaba⁵⁴

tranquil en lo seu convent,

fent oració penitent

com la regla li manaba?

Motiló: (La cosa pucha de punt.)

Sen Vicent: Per què, atrevit, se n'ixqué

y al camp se n'anà? Per què?

Motiló: (Sent un fret com un difunt.)

Sen Vicent: Per eixe pecat mortal,

Déu mol chust l'ha castigat,

y ara, inútil y nafrat,

tot lo cos li està fent mal.

Sufrixca, per penitència,

tant de colp y tant dolor,

y, humil, pregue-li al Señor

que·l mire en ulls de clemència.

Motiló: Així ho faré...

Sen Vicent: Vinga pues.

A Molvedre, poch a poch,...

Motiló: Pare! Si no tinc en choc

ni un os que me valga res.

¡Fasa un milacre per mi!

Deixe que busque un burret,

⁵⁴ A l'original: *n'estaba*.

perquè no puch tindre'm dret,
o deixe que espere así.

Sen Vicent: A peu ha de caminar
y, asò, alabant sempre a Déu...

Motiló: Pare, si em⁵⁵ falta la veu...
...hasta poder badallar.

Sen Vicent: En precepte de obediència
li mane que vinga en mi.

Motiló: (Si trobara algun rosí,
faria esta penitència.) (*Se'n va sen Vicent, seguint-lo
el Motiló, coixechant y queixan-se.*)

ESCENA VI.

Nofre, Martí

Nofre: Ya se n'a-nat fray Vicent,
deixant a tots esperant
que puga el grave negoci,
com acostumbra, arreglar.

Martí: El señor gobernador
està loco rematat,
perquè vol en compliments
estes cuestions apañar.
¿No té València prou forses?
¿No té València soldats?
¿No té acampats en el Puig
els tersos de veterans
que ardint en furor esperen
de acometre la señal?

⁵⁵ A l'original: *s'em*.

Asò és una cobardia,
asò és insigne maldat...
¡Buscar hui un embaixador
cuant y à quatre mil soldats!
Nofre, yo estic que rebente:
sublevem, Nofre, eixe camp,
y en Molvedre a sang y foch
entrem per a castigar
el insult de la bandera
de nostra bona ciutat.

Nofre: Tin calma, Martí, tin calma,
és horrible entre chermans
que tenen el mateix Déu,
matar-se sinse pietat.
Si pot arreglar-se tot,
sinse una gota de sang,
¿per què no buscar els michos?
¿per què no s'han d'intentar?
Vicent és gran home, sabí,
chust, prudent y molt honrat,
lo que ell fasa, serà bo,
lo que ell fasa, bé estarà.

Martí: ¿Què és un frare penitent,
sempre en la celda ficat,
per a entendre de les armes
la fortuna y varietat?
¿Què sap ell de lo qu'és honra
entre valents y soldats?
Vicent coneix la escritura,

Vicent sap de predicar⁵⁶,
Vicent és àngel dels pobres,
però Vicent no és soldat.
Así no hi à bendicions,
así palo y cuchilla:
y a hon y à puñs y sobren ferros,
no se ha de obrar en pietat.

Nofre: ¿Ductes tu que la paraula
de Vicent hui puga tant,
que porte al governador
de València el estandart?

Pues yo no ho ducte, Martí.

Vicent en paraules y obres
en Molvedre triünfarà.

Vicent que doblega als moros,

Vicent que milacres fa,

per la pau farà Vicent

este milacre tan gran.

Martí: Ya ho vorem.

Nofre: Pues ya ho vorem.

Martí: Soc incrèdul.

Nofre: Tu ho voràs.

Martí: Més confie en la ballesta.

Nofre: Confie més en el sant.

Martí: Al cap Vicent és un frare.

Nofre: Però molt gran entre els grans.

Martí: Poch falta per a el negoci...

⁵⁶ És un cas clar de metàtesi que afecta les consonants ròtiques i les laterals. Aquest fenomen es produeix quan aquestes consonants entren en contacte o formen grup consonàntic amb una oclusiva. Aquest fenomen es produeix al valencià col·loquial com podem veure en alguns exemples com “crompar” o “poblema” i al dialecte alguerès.

Nofre: Que un terme admirable aurà.

Dins: (Guerra! Guerra! Al combat! Viva València!)

Martí: Escoltes eixos furors?

Eixos crits tan alarmants?

Nofre: Són de impaciència, Martí.

Martí: Eixos saben lo que es fan (*se repeteixen els mateixos crits*)

Per Sent Chordi, que en lo pit

el furor ya no me cap!

Anem a achudar als braus,

qu'es moren per pelear.

Nofre: ¿Serà posible que tu

el foch vaches a atizar,⁵⁷

faltant així a la promesa

feta a Vicent, feta a un sant?

¿Tan pronte vols que Vicent

estiga ya de tornà?

¿En dos hores solamens,

vols que tot quede arreglat?

Martí: Pues anem, tambor batint,

y acabarem de arreglar

lo que el pare, tort o dret,

hacha en bon fi comensat.

Nofre: Calla, Martí, que así aplega,

de oficials acompanyat,

el señor gobernador

que fa cara de sultan...

⁵⁷ Castellanisme per *atiar*.

ESCENA VII

Els mateixos, Bellera, oficials.

Bellera: (*Als oficials*) Se'[l]s torna a escoltar un crit,

si alsa el cap la sedició,

que es delme la divisió!

Yo ho mane, tot està dit. (*Se'n van els oficials*)

Per sen Chordi, que he de fer

un grave escarment así!

La autoritat que hi à en mi,

autoritat ha de ser.

¿Què seria de València,

o de tota una nació,

si el soldat en rebelió

faltara així a la obediència?

De Déu abaix esta lley

per ningú es quebrantarà

y a esta lley no faltarà

ni en València el mateix rey.

Vosatros què feu así?

Nofre: Estem así d'avanzada.

Bellera: Descuberta, ben guardada!

Estàs impacient, Martí?

Martí: Si, señor, soch valencià:

la sang me bull; què he de fer?

Bellera: Esperar. Com ha de ser?

Martí: Ho conech y espere ya.

Bellera: Si Molvedre, per desgràcia,

no escolta⁵⁸ prudent consell,

⁵⁸ A l'original: *n'escolta*.

si desaira les paraules
del pare Vicent Ferrer,
si empeñat⁵⁹ en conservar
l'estandart que contra lley,
en lo poble s'ha guardat,
tanca els ulls al rosicler⁶⁰
de la chustícia y rahó,
Déu tinga ya pietat d'ell.
Cremaré les sehues torres,
els seus camps devastaré
y a sang y foch en Molvedre
entraré en lo nom del rey.
Però, no y à hartes⁶¹ desgràsies:
deplora hui el poble fiel
y el interregne ha causat
moltes ruïnes en ell.
Molvedre serà més dòcil,
Molvedre serà prudent,
y l'estandart donarà
al pare Vicent Ferrer.

Martí: Déu ho fasa! Pues, si no,
els naixcuts, chóvens ni vells
hauran vist en este reine
més espantós escarment.

Bellera: Pasa l'hora y el camí (*mirant cap a dins*)
encara tranquil pareix.
¿Si serà que al nostre pare
estiga sorda eixa chent?

⁵⁹ A l'original: *s'empeñat*.

⁶⁰ Color rosaci de l'aurora. Castellanisme.

⁶¹ Castellanisme per *moltes* (*hartas*).

¿Si serà que escoltant, segos,
del enemichs els consells
s'empeñen en disputar
a València el fur y el dret?
Si fóra aixina, alse's Déu
y chusgue al gran y chiquet.

Nofre: Espereu, noble señor. (*Mirant el camí*)

No descubriu allà chent?
Un núbol de pols rodecha
als que venen.

Bellera: Clarament
se veu un grupo⁶² que a presa
ve anant cap a así dret.
Si serà el embaixador?
Si serà Vicent Ferrer?
Adelanteu-se vosatros
y descubriu qui són ells. (*S'en van Nofre y Martí*)

ESCENA VIII

Bellera a soles.

[**Bellera**]:⁶³ Reposada la ciutat,
però armada nit y dia,
al meu tacte se confia,
tranquila sa dignitat.
A eixe honor, qu'és gran honor,
correspondré. Yo sabré,

⁶² Castellanisme per *grup*.

⁶³ Afegim el nom del personatge que parla, sobrentés per l'autor, en aparéixer a la línia anterior.

y a València lliuraré
de més estragos y horror.
Mes,⁶⁴ què veig? El motiló
así aplega sofocat...
Hola chermà! A este costat...
(A interrogar-lo vaig yo).

ESCENA IX

Bellera, El motiló

Bellera: Vinga así... quines notícies
de Molvedre ve a portar?
Motiló: Ilustre gobernador,
ving a trosos, derrengat.
Además de la palisa
que a conte portaba ya,
he tengut, per ma desgràcia,
que acompanyar, garrechant⁶⁵
al pare nostre, a Molvedre,
que estava tot alarmat.
Armats tots hasta les dents
nos estaben esperant,
y tirant de aquelles boques...
(Ay que la espala en fa mal!)
que chiulits! Que griteria!
Que amenases! Que puñals!
Y que cares, mare mehua!

⁶⁴ Castellanisme per *però*.

⁶⁵ Segurament, amb el sentit de *calmant*, no registrat als diccionaris a l'ús.

(Yo tinch algun os trencat).
Apenes nos divisaren,
com a llops, como a chacals,
nos cerquen y nos abrumen
a crits, a tacos y tal...
Yo al pare diguí baixet:
"De esta anem al hospital
ni un ós nos deixen sanser...
Pare, deixem-los matar."
Que si quieres!⁶⁶ El bon pare
a la iglésia se n'anà,
puchà al pulpít... cap de mins!⁶⁷
Allò va ser pedricar!⁶⁸
Y tant digué y tan de bo,
que els hòmens de Satanàs,
tan sérios, tan sanguinaris,
tan cridons y endemoniats...
a plorar escomensaren,
aquells homenots tan grans,
llàgrimes com a melons,
y sospirs com campanars.
(Ay, que·m fan mal els riñons!)
En fi, tots atolondrats
digueren al pare nostre:
"Prenga, pare, l'estandart
y perdone..." Yo qu·ohuí
esta extraña novetat,

⁶⁶ Modisme del castellà, que és una locució familiar que s'empra per rebutjar una pretensió o per ponderar la dificultat o la impossibilitat de fer o aconseguir alguna cosa. (Caballero, 1900: 952)

⁶⁷ Interjecció substitutiva d'expressions de jurament com *cap de Déu!* o *cap sagrat!* (Vegeu Martí Mestre, 2017: 351)

arreplegant els meus osos,
alsí vencedor el camp
y diguí: "Cap a València!",
y el camí prenguí davant.

Bellera: Y el pare Vicent Ferrer?

Motiló: Allí ve, com un soldat,
en el muscle la bandera,
molt content y empolsegat. (*Dins: Viva el pare Vicent!*)
Ya està ahí.

Bellera: Gràsies a Déu!

Ham salvat la autoritat.

ESCENA X

Els mateixos, sen Vicent, Nofre, Martí, oficials.

Martí: (*al Motiló*) Asò mereix un bon trago.

Motiló: (*a Martí*) Me done per convidat,
m'he guañat dos botelletes...
Ay però estinch derrengat!

Bellera: Beneït siga este dia,
beneït, pare, molts anys...

A vosté la dignitat.

Sant Vicent: Sols a Déu que és bondadós,
sols a Déu que tot ho fa.

A Déu sols qu·omnipotent
dispon de chichs y de grans,
alsa imperis o abatix
a terra els pobles chagans,
que a la pobra criatura

tanta forsa sol donar
que eixa pobra criatura,
pot matar un Goliath.
A Déu la glòria, Señor;
a Déu, tota dignitat;
a Déu, el amor etern
y per Déu la caritat.
Abaix les armes, fills meus,
tots sou en amor chermans.
Ay, del que intente estos llasos
per malícia quebrantar!
A terra, tots, posterneu-se: (*alsant la bandera*)
a terra, poble y soldats. (*S'achenollen*)
València a la relichó!
A la fe y a la pietat!
Esta bandera és la enseña
de fe, de amor, caritat!
Honra a Déu, que tot ho pot!
Honra a Déu, que sols és gran! (*Se'n va seguit de tots*)
Motiló: Yo, entretant m'escabullixc⁶⁹...
y, pues yo me sent tan mal,
vaig a buscar el remey...
No ho diguen: vaig a menchar! (*Se'n va*)

⁶⁹ Castellanisme.

[III]

ELS HÒRFENS

DE

SEN VICENT.

MILACRE

QUE SE REPRESENTÀ EL DIA DEL SANT EN EL ALTAR
DEL CARRER DE LA MAR, EN L'ANY 1860.

ESCRIT

PER DON VISENT BOIX,
CRONISTE DE LA CIUTAT,
SENT CLAVARI DE LA FESTA
DON FÈLIZ FERRI

VALENCIA 1860

IMPRENTA DE CHUSEP MARIA AYOLDI

PERSONES

SEN VISENT

PERE

GORI

EL GOBERNADOR CHENERAL DE VALÈNSIA

UN SOLDAT

DONA 1

DONA 2

DOS MASERS QUE NO PARLEN

MOROS, CRISTIANS Y DONES DEL POBLE

Escena 1
Pere, Gori

(Pere ix corrent y el deté Gori.)

Gori: ¿A hon vas fuchint? ¿Qu·és asò?

¿Te corre algun animal?

Pere: ¡Ay Gori, yo tinc un mal

que curar no me sé yo!

Gori: ¿Patixes de perlesia?⁷⁰

¿Estàs, Gori, desmenchat,

o tens algún os trencat?

¿Te s'à mort alguna tia?

¿Has reñit en ta muller?

¿Te han asustat al cantó?

Home, torna a la rahó

y guarda el servell sanser.

Pere: És que·ls moros malaïts

que poblen el carrer meu,

em tenen frechit el lleu,

y el cor y feche rostits.

Gori: Diques, Pere, lo que pasa

que·m tens tot atolondrat:

alguna cosa ha pasat,

o tens chamusquina⁷¹ en casa.

Pere: Escolta'm, Gori, y voràs

si tinc o no tinc rahó...

No es chisme de carreró,

Escolta'm y chusgaràs.

⁷⁰ *Perlesia*: paràlisi (castellanisme) (DCVB)

⁷¹ *Xamusquina*: baralla sorollosa (castellanisme) (DCVB)

Figura't que'n una bota
 ficaren rates y gats,
 y gosos allí tancats,
 reblida en colmo ella tota.
 ¡Quins ñaulits! ¡Quins arañons!⁷²
 ¡Quins lladrits! ¡Que corregudes!
 Y en anades y vengudes
 anaren a mordiscons.⁷³
 Pues allí chunt a ma casa
 en la plasa del cantó,
 lo mateix, Gori, qu·asò,
 lo mateix o més me pasa.
 Un núgol⁷⁴ desarapat
 de morets, com taulaïns
 sinse pares, a cofins⁷⁵
 ve cubrint aquell sercat.
 Y chuen, corren, patechen,
 ploren, chillen y s'arañen,
 se moseguen, s'enmarañen,
 se magullen,⁷⁶ s'apalechen.⁷⁷
 Y plors, y crits, y pataes,
 y alborots⁷⁸ y chilleria
 y chocs y colps tot el dia,
 corregudes y pedraes.
 Allò és un infern, señor,
 No es pot viure en el carrer!

⁷² Aranyó: acte d'aranyar. El *DCVB* el documenta a través del *Diccionari d'Escrig-Llombart*.

⁷³ Mot no documentat. Segurament, castellanisme a partir de *mordisco*.

⁷⁴ Variant formal de núvol. (*DCVB*)

⁷⁵ *Cofí*: Cabàs pla d'espart per a posar figues, panses, peix i coses similars. (*DCVB*; *DNV*)

⁷⁶ Mot no documentat. Castellanisme.

⁷⁷ Castellanisme documentat al *DCVB*, a partir del *Diccionari d'Escrig-Llombart*.

⁷⁸ Castellanisme. (*DCVB*)

Més val tindre una muller
o sogra de mal humor.
¿Els tires aigua? Te chiulen.
¿Els reprens? Te chiulen més.
D'eixa chent no se trau res;
cuant més ràbies, més ells piulen.
Y supost que a eixa chentola
ningú li senta la mà;
y supost que así no hi à
qui els escure la casola,
mes que siga estrafalari
y vullga el chustísia o no,
a tots ells, ho chure yo,
els pelaré el tafanari.⁷⁹

Gori: Tu estàs, Pere, acalorat,
refresca l'enteniment.

Mira, Pere, qu'eixa chent
té qui se'ls pose al costat.
Tin cuidado⁸⁰ en lo que fas;
no sigues, Pere, animal
mira que si tu els fas mal,
algun trompis⁸¹ portaràs.

Pere: Vulc camorra⁸² y saragata⁸³
vulc en los moros reñir,
vulc fer-los d'así fuchir,
vulc matar-los, pues, en plata.

Y vach a buscar amics,

⁷⁹ Anques, cul, en llenguatge familiar i humorístic. (DCVB)

⁸⁰ *Cuidado*: cura, compte. Castellanisme documentat des del segle XVI. (DCVB)

⁸¹ Trompada, cop violent (en llenguatge d'argot). (DCVB)

⁸² Baralla o discussió. (DCVB)

⁸³ Desordre acompanyat de crits (DCVB)

que m'ajuden en el palo.

Gori: ¡Ay Peret! Malo y remalo,
perquè són mals enemics.

Pere: Lo qu'és yo, no'n deixe hu.
Y al que li pase, millor.

Gori: Respecta al governaor;
tu eres, Pere, Belsebú.

Pere: Deixa'm, Gori, és cosa feta,
lo pensat ya està pensat,
y no hi haurà en la siutat
qui me fasa la trabeta.⁸⁴

Gori: Home, anem, ya que t'empañes.
Al teu costat aniré
y a lo manco impediré
que a la forca te despeñes. (*Se'n van*)

Esen 2

Fray Colau a soles. (*Apareix cansat y finchint molta fatiga*)

Fray Colau: No puc més!... Yo caic a trosos...

Esta vida es va quedant
com si fóra manta vella,
per totes parts desgarrà.

Ya me busquen, ya me criden;
ni me deixen descansar,
¡Ay Fray Colau, per así!

⁸⁴ Acció de posar un peu encreuat amb la cama d'una altra persona que camina o corre, per fer-la caure. (*DCVB*) En sentit figurat: fer-li difícil la cosa a algú. Vegeu, també *fer la traveta* a Martí Mestre (2017: 1537).

¡Ay Fray Colau, per allà!
Fray Colau, a la orasió,
Fray Colau, a acompanyar,
y ningun enemic diu:
"Fray Colau, pots menchar ya.
Ahí tens per a fer boca,
ya que estàs tan fatigat,
un borrego, una ternera,
un serdet o cosa tal."
No señor, asò no és viure;
més que viure, asò es rabiar;
més que rabiar, és morir;
y morir així, ...de fam!
Fray Colau, digues-me tu,
confesa la veritat:
"¿Estàs content?" "Ni por pienso".⁸⁵
"¿Colauet, estàs cansat?"
"Estic que no puc dir pruna,⁸⁶
estic per a rebentar."
"¡Ah Colauet, Colauet,
fill meu a qui vullc yo tant."
"No m'aflixques, pobret meu;
consola't, per Déu sagrat,
que si tu mors, s'acabó.
Ta mare no·t parirà
¿què faré yo sinse tu?"
"¿Y sinse mi a hon aniràs?"
"¡Ah, Colauet, Colauet,

⁸⁵ Modisme castellà. Significa: "ni per imaginació", "que no es té voluntat de fer el que s'ha dit" (Caballero 1900: 820).

⁸⁶ Locució adverbial documentada per Martí Mestre (2017: 1269).

pues chunts ham de caminar,
porta'm tu y et portaré.
Pasència y anem avant.
Pesar no·n prengues ningú,
qu·és una porga el pesar;
y més que morir de penes,
procura espichar⁸⁷ de fart,
y, seguint estos consells,
la vida anirem passant.
Y, pues portes ya gasusa,⁸⁸
trau algo que menchusar."⁸⁹ (*Va traent de les mànegues lo que dirà en els versos*)
"Panses y figues y anous,
micha lliure de pa blanc...
Per a pasar unes hores,
sí, señor, prou he portat.
¡Si em vera así fray Visent!
Ell, que sempre dechunant,
ni viu, ni mencha, ni beu,
y atent sempre a predicar,
volguera que yo també
anara sempre lampant."⁹⁰
¡Si yo no puc ser com ell!
¡Si ell és tan bo y és tan sant!"
Però, ve chent: quin castic!
La faena han estorbat. (*Ho amaga tot*)
Si no es pot viure en lo món,
deixant a hu els seus treballs.

⁸⁷ *Espitjar*: empènyer, apretar. (DCVB)

⁸⁸ En castellà, *gazuza*: fam. (DRAE)

⁸⁹ Menjar. (DCVB)

⁹⁰ Llegiu *llampant*: veloç.

Malorum y contra malorum,
fray Visent ya m' à [a]trapat.⁹¹

Esena 3 El mateix y sen Visent

Fr. Colau: Renedici...!!!

S. Visent: Què fa así?

Fr. Colau: Estaba el sel contemplant,

y de la terra observant

les misèries que hi à hui.

S. Visent: Moltes misèries, chermà,

moltes llàgrimes mirem

y moltes derramarem,

si el señor no alza la mà.

En totes parts hi à qui plora,

hi à desgràsies, hi à laments;

del dolor dels sentiments

van corrent hora per hora.

No és complet ningun plaer,

ningú dichós se pot dir:

así venim a patir

des de el machor al darrer.

Anem, pues, a consolar

lo que pugam als pobrets:

cumplirem així els decrets

del que ho pot remediar.

Caminant de dia y de nit,

⁹¹ A l'original: *m'atrapat*.

anem per Déu treballant,
y en totes parts consolant
al home qu'està aflichit.

Fr. Colau: ¡Pare, qu'estic fatigat!

¡Pare, qu'estic ya dormint!

¡Pare, qu'estic ya patint

més fam que un encarselat!⁹²

Vosté·s desfà en los sermons

y eixa chent forta que forta;

tanque als milacres la porta

y tire'ls a coscorrns.

Cuansevol⁹³ dia (y és sert)

nos duran a soterrar:

a vosté per dechunar,

y a mi de carpanta⁹⁴ hert.

S. Visent: ¿Què importa que treballant

nos trobe la mort así?

Enrecorda't del chuí

de Déu poderós y sant.

Curta és la vida, chermà,

molts els pecats, Déu molt chust...

¡Ay de l'home que al seu gust

esclau miserable està!

Anem, pues, a proseguir

la nostra santa misió...

Fr. Colau: Envie una comisió

per a que·l puga suplir.

Vosté s'empeña en donar

⁹² Castellanisme per *presoner, encarcerat*.

⁹³ Vulgarisme de *qualsevol*. (DCVB).

⁹⁴ Carpanta: fam. (DCVB).

pasto del sel a eixa chent,
que té dur l'enteniment
com pedra de campanar.

Algun dia li faran
de veres arrepentir...

S. Visent: Si així logre yo morir,
¿tantes penes, què me fan?

Fr. Colau: Anem, pues, Pare Visent.

Cumplexca's sa voluntat.
(No em trobaran descuidat
encara que siguen sent,
¡Mare de Déu, que pedrà
li arrime al que·m diga chut!)⁹⁵

S. Visent: Què marmola?

Fr. Colau: ¡Si estic mut!

S. Visent: Caritat en tots, chermà. (*Se'n van*)

Esenà 4^a

Pere y Gori. (*Armats de puñal*)

Pere: Asò és fet y cluixca el cànem.⁹⁶

Ya ham mogut la sarrasina⁹⁷
y dins d'un hora en València
no hi aurà moro qu'estiga.

Gori: ¿Has calculat tu, Peret,
que faltant a la chustísia

⁹⁵ *Xut*: interjecció per demanar o imposar silenci. (*DCVB*).

⁹⁶ Expressió col·loquial a l'Horta de València, que significa que s'està al límit davant alguna injustícia. (Martí Mestre, 2017: 323)

⁹⁷ Sarracina: baralla sorollosa. (*DCVB*)

vas a moure contra furs
eixa guerra y tremolina?⁹⁸

¿Y l'alarma de la chent?

¿Y el sobresalt y agonia
que dins y fora, amic meu,
va a derramar la malísia?

Pere: ¡Guerra al moro, cap sagrat!⁹⁹

¡Guerra a mort a la morisma!

Este és el crit que animós
este matí repetia,

y grans y chics al meu crit.

No hi à cristià que no vinga.

Este és el crit que don Chaume¹⁰⁰

donaba, valent, un dia,

y a eixe crit València mora

del rey als peus se rendia.

No més pau a eixa chentola,

que sempre, desvergoñida,

no nos vol, ni nos respeta,

y plena sols de malísia

és en casa un hoste mal,

enemic de la familia.

¡Guerra al moro! Si hi à algú,

que per torpe cobardia,

o per nèsia compasió,

esta enseña no seguixca,

que se'n pase al camp del moro,

y enemic declarat siga. (*Alsant el puñal*)

⁹⁸ Tremolina: Esgarrifaça. (DCVB)

⁹⁹ Formula rutinària de jurament (Martí Mestre, 2017: 354).

¹⁰⁰ Es refereix a Jaume I.

Gori: Yo t'he fet les reflexions
que la cosa requeria,
però ya que guerra vols,
ya que hui res t'amohina,
ya qu·el jaleo¹⁰¹ has mogut,
y a mi em tens per un gallina,
"¡Guerra al moro!" dic també. (*Trau el puñal*)
Mes, recorda en aquest dia,
que si un pas tornes a rere,
o ascos te fa la morisma,
sentiràs del meu puñal
la punta baix la camisa.
Pere: Avant, avant! Ho asegure.
Gori: ¡A ells, pues, vinga qui vinga! (*Se'n van*)

Esenà 5

El governaor (presedit de dos masers) y un soldat.

Gobernaor: ¿Con que Pere Nas comou
la quietut que disfrutàbem,
y la calma que gochàbem,
y a tota València mou?
¿Així respeta la llei?
¿Falta així a la autoritat?
¿O creu ell que en la siutat
no està poder de un virey?
Mal ho pensa si ha cregut

¹⁰¹ *Enrenou*. Castellanisme

qu·eixos desmans¹⁰² sofriré,

y que no castigaré

el desorde qu·ha mogut.

Esplica'm lo qu·ha pasat.

Soldat: És el cas, noble señor,

que en la plaseta de Pere,

y en molts atres carrerons,

s'achunta una turba inquieta

de chiquets que pobres són,

y hòrfens tots, de pares moros,

y tots mals y tots chillons.

Tenen fam les criatures,

y la fam els fa plorons,

y com no hi à qui replegue

eixos perduts moñicots¹⁰³

aturdixen als vehins.

Y encara qu·els donen colps,

¿qu·han de fer els miserables

si ningú amparar-los vol?

Asò ha mogut mil reyertes,¹⁰⁴

asò ha provocat cuestions

entre moros y cristians,

y asò ha fet que en son furor

Pere y Gori armaren chent,

procurant la confusió.

Gobernaor: Pues a fe del nom que porte,

que esta chent descomedida

pagarà vida per vida

¹⁰² Castellanisme per *excés*.

¹⁰³ Monyicot: jove que té el comportament d'un xiquet. (DCVB)

¹⁰⁴ Castellanisme: brega.

o faré yo que·s reporte.
¿No hi à lley en la siutat?
¿No hi à chustísia en la terra?
¿O és qu·han de moure la guerra
per falta de caritat?
Busquem el foc del motí
y a pesar de ma clemència,
yo faré vore a València
que el foc s'apagarà allí. (*Se'n van*)

Esena 6^a
Pere, a soles.

Pere: Alguns moros ho han pagat.
¡Rasa mala y descreguda!
Però si em donen achuda
pagaran tanta maldat.
La sanc omplia els carrers;
els chamecs al sel tocaben;
y hasta el meu cor aplegabem
dels chics els plors llastimers.
¡Que faré! Sent el cor
tal angustia y sentiment
que perc el enteniment
y casi, casi tinc por.
¿Asò qu·és? ¡Mare de Déu!
Les comes se tambalechen...
Sent que les forses flaquechen
y que me manca la veu.

¡Si hauré mort a un inosent!
¡Serà castic, pobre Pere!
¿Però pots tornar arrere?
¡Ay de mi, pare Visent!
Vaig a buscar a eixe sant,
y em dirà si tinc rahó.
¡Mare mehua! ¿Què tinc yo?
¿Per què estic patint yo tant? (*Se'n va*)

Esenà 7^a

Gori, seguit de dones plorant.

Dona 1: ¡Tin pietat dels pobres hòrfens!

Dona 2: ¡Tin compasió dels pobrets!

Dona 1: ¿Qu·han fet eixes criatures

mortes de fam y de fret?

Mira-les abandonaes,

perdudes per els carrers ,

sinse pare, sinse mare,

sinse tindre un rinconet

a hon puguen trobar consuelo¹⁰⁵

en els plors y el sentiment.

Tu, cristià, tu que profeses

la caritat y que tens

a la lley de Chesucrist

per norma, per pauta y lley,

no mates, Gori, no mates

eixos pobres anchelets.

¹⁰⁵ Castellanisme per *consol*.

Els moros achenollats,
y com nosatros també,
te demanen que perdones
a eixos pàrvuls inosents...

¡Tin pietat, noble cristià!

¡Tin pietat dels anchelets!

Gori: ¡Anchelets! No, fills de moros.

Rasa impura, rasa infiel;
hui acabarà de mostrar-se
enemiga de la lley.

Fora de así, miserables,
esclaves de Lusifer,
que manteniu en València
eixa secta pestilent
qu·infesta el aire y la terra
y a hon roden els quatre vents.

Fora d'así!

Dona 1: ¡Tin pietat!

Dona 2: Cristià, per la tehua lley.

Dona 1: Enrecorda't de Chesús...

Gori: ¿Per què no el vols tu? ¿Per què?

A morir... rasa maldita...

Dones: Déu ampare als horfenets. *(Al anar-se'n entra fra Colau molt sofocat)*

Esenes 8^a

Els mateixos y Fr. Colau.

Fr. Colau: Alto, la chent d'un camal,¹⁰⁶

ninguna se moga per ahí...

y en tot lo món vecha en mi

a un indòmit cheneral.

Mireu-me bé: este suor

és efecte del combat...

és que hui yo he peleat

com Chaume el Conquistaor.

Escolteu la relasió

dels fets heroics de hui,

perquè sapiau que hi à así

un home, no un motiló.

Ardint en saña y corache,

y reforsa't d'un bon trago,

y sabent per a hon sonaba

la gran música dels palos,

allà me'n vaig dret a ells,

com caballo desbocao,¹⁰⁷

y apleguí quant la trifulca

estaba per lo més alto.

¡Mare de Deu del Milacre!

¡Cuanta lleña! ¡Que sopapos!

¡Que puñalaes donaben!

¡Cuant de terne¹⁰⁸ y quant de guapo!

¹⁰⁶ En referència al gènere femení, contraposant-lo a *de dos camals*, que serien els homes, que porten pantalons. Expressió que no hem sabut documentar.

¹⁰⁷ En castellà, per *cavall desbocat*.

¹⁰⁸ Mot castellà que prové del caló i que significa persona que es jacta de valent. (*DRAE*)

Pere Nas, Gori Pantufla,
Sento el Curro, Toni el Chato,
Nelo el Loco, Nofre el Negre,
Gori Morros, Lluc el Guapo
y atres mil, to[d]os valientes.
Repartiren cada lapo,¹⁰⁹
que caïen de les boques
les dents dels moros a carros.
Así criden, allí es queixen.
Así un terno y allí un taco.
Y sanc en tal cantitat
que faria moure un barco.
De repent, tot el carrer,
la chent d'arriba y de abaco,¹¹⁰
a penes me divisaren
arremetent com un rayo,
en terra cau tot lo món
y crida y més crida: ¡alto!
Y els valentons, els majitos,¹¹¹
els que s'apresien de molt guapos.
Cap en terra se quedaren
cachifollats¹¹² com uns sapos.
Entonces, ya fatigat,
cediendo tranquilo el campo,
diguí yo: "pare Visent,
pase avant, los he calmado."

¹⁰⁹ Mot castellà que significa bufetada, colp. (*DRAE*)

¹¹⁰ Mot grafiat segons la pronunciació dels qui no saben parlar bé el castellà i no saben fer el so de la *j* castellana. *Abajo*.

¹¹¹ De *majo* –en castellà–, que segons la RAE, té el següent significat: "En los siglos XVIII y XIX, persona de las clases populares de Madrid que en su porte, acciones y vestidos afectaba libertad y guapeza."

¹¹² Castellanisme: *cachifollado*: "Dejar a alguien deslucido y humillado." (*DRAE*)

Y el pare em donà les gràcies.
Y mentres, quedà surrant-los
les orelles. Yo he vengut
esta victòria a anunciar-vos.
¿Què tal he segut valent?
¡Que victoria! Vinga, un trago. (*Trau una bota y beu*)

Dona 1^a: ¿Y què faran els chiquets?

Dona 2^a: ¿Que tu no pots amparar-los?

Totes: ¡Pietat... pietat... pare nostre!

Colau: Asò és un atre fandango.¹¹³

¡Sóc yo sant pare! Pues busquen

als qui·ls donaren el chasco,¹¹⁴

que yo llec y molt honest

no sé res de eixos percansos.¹¹⁵

Exi foras, maldeciti,¹¹⁶

tentaciones del diablo;

dones y fills no me busquen,

que yo sóc muy recatao.¹¹⁷

Eh Gori, tu, borinot,

¿què tens desmay? ¿Vols un trago?

¿Asò qu·és? ¿T'has tornat mut?

¿T'ha atolondrat algun palo?

Home, parla, cap de mins...

¿Què s'ha fet el home guapo?

Gori: No tinc res... Estic cansat,

però diga'm ¿dins de un rato

podre vore a fray Visent?

¹¹³ Rebombori. (*DNV*)

¹¹⁴ Castellanisme per broma o engany. (*DCVB*)

¹¹⁵ Castellanisme per *contratemp*s, recollit pels diccionaris de LAbèrnia i Escrig-Llombart. (*DCVB*)

¹¹⁶ Expressió en llatí macarrònic: *Ix fora, maleit*.

¹¹⁷ Castellanisme per *amagat* o el castellanisme *recatat*.

Fr. Colau: Podrà ser; ¿però què veig?

Allí ve... tots rodechant-lo;
grans y chics, chóvens y vells,
desarmats y sinse palos,
al cap el governaor,
así el porten alabant-lo.

Esena 9

Els mateixos, sen Visent, el Governador, Pere, masers, moros y cristians. Les dones qu'estaben en esena s'acosten a sen Visent y s'achenollen.

Dones: ¡Pietat, caritat!

Fr. Colau: ¡Pasència!

Lo que yo y ell obrarem,
bo será: ya pensarem
lo qu·ham de fer en consència.

St. Vicent: Alseu-se, pobres! ¿Alseu
a mi, pobre pecaor?

No se me deu tant d'honor:
eixa humildat per a Déu. (*S'alsen*)

¡Quin dia, germans, quin dia!

¡Cuant de horror y destrucsió!

¡Déu vos tinga compasió
com yo també la tenia!

Fills meus a qui vullc yo tant,
chermans per la pàtria y fe,
diugau-me: ¿per què, per què
vos he encontrat batallant?

¿Qu·han fet eixos anchelets,
qu·estan sinse mare y pare,

que no troben qui·ls ampare,
y que són uns horfenets?
Van perduts, asò ho veheu:
ni encara estan batechats;
fills tal volta dels pecats,
moren de fam... ¡Oh, Déu meu!
¿Què s'ha fet la caritat?
¿Olvideu la relichó?
¿O es qu·acàs la compasió
s'ha perdut en la siutat?
¿Res sentiu allà en lo cor,
al vore a eixes criatures,
tan inosents y tan pures
cuant pa demana el seu plor?
¿No sentiu que, desgrasiats,
al sel no puguen puchar
perquè tinguen qu·espirar
sinse estar ya batechats?
No pot ser y no será.
Yo tinc así un pensament, (*señalant lo front*)
que gran y cristià y ardent,
un fruit inmens donarà.
Vullc, chermans, arreplegar
tanta pobra criatura,
que ni encara sepultura
mortets els solen donar.
Yo tots els replegaré,
yo els buscaré el aliment,
y aniré de chent en chent
per a què els donen també.

Un hospisi vaig a obrir
per a els pobres horfenets...
Son fills de Déu, chermanets,
no vullc deixar-los morir.
Y eixe hospisi en la siutat
serà un monument un dia...
Déu a vosatros me envia...
Escolteu la caritat.

No tinc recursos, chermans,
sóc un pobre, ya ho sabeu,
però toque en nom de Déu
a les portes dels cristians.
¡A mi els hòrfens... tots a mi!

Per a tots tinc caritat.
Déu en la sehua bondat
nos obrirà algún camí.
Porteu-los tots, perquè Déu
no faltarà al meu clamor:
des de hui, Gobernaor,
a mi els hòrfens portareu.

Gobernaor: ¡Gran pensament!... Yo el primer
respete sa voluntat.

Pere y Gori: Pare Visent, caritat!
Ham pecat, per Lusifer.

Dones: És un sant... Pare, el batisme...

Dona 1^a: Relichó qu· així se porta,
filla és del sel que la porta
tanca dels mals a l'abisme.

Dona 2^a: Cristiana vullc ser...
moros... y tots...

El batisme, pare sant...

S. Vicent: Una viuda retirada

als hòrfens acullirà,

y als frares beguins serà

sa custòdia confiada.

Per el temps el benefisi

València coneixerà,

y privilechis darà

a mans plenes el hospisi.

He plantat un monument

per a València de glòria,

y una pàgina en la història

li he donat en un moment.

Però asò, chermans, no és meu

sóc molt ruïn pecaor...

De tot, chermans, el honor

solament se done a Déu.

És obra de caritat

que fa milacres sens fi;

caritat, chermanets, sí;

temor de Déu y pietat. (*Se'n va, seguit de tots*)

Tots: Viva Visent!

Esenà 10

Fr. Colau a soles.

Fr. Colau: Pues corriente...

Y viva yo, que he pogut

calmar eixa multitud
con ànimo diligente.
Yo m'allargue, més si algú
vol vindre a menchar en mi...
Qu'aplaudisca des de ahí...
Y que no me fasa el bu.

FIN

Con aprobación de la autoridad eclesiástica

[POESIES]

ALS CLAVARIS

Ufans podeu estar en este dia,
mirant así afluir tot lo millor,
que per cheni, per gust, per alegria,
ve así a lluir València el seu primor.
Siau afortunats en tota via,
pues mostrau a tal sant tan pur amor,
y el sant vos done, si és que a Déu li plau,
goig y esperansa, bendicions y pau.

ELS CHIQUETS DE SEN VISENT

¿Qui no coneix als chics de Sen Visent?
¿Qui no sap la virtut, la caritat,
que en sa casa imperial està vivent?

Eixe hospisi, que guarda esta situat,
com de la sehua glòria un monument,
és obra de este sant tan venerat:
el milacre escolteu, y en ell la història
escrita trobareu per a memòria.

A LOS FORASTEROS

Ese santo que veis aquí aplaudido
con tanto amor y con tan fiel ternura,
es un ángel de Dios, ángel nacido
de este pueblo leal para ventura;
el calma en su bondad todo gemido,
y es de Valencia bella la hermosura;
su nombre, que tan grato es en el cielo,
es el orgullo de su patrio suelo.

LA FE DELS VALENCIANS

És obra de bendisió
l'alegria de la chent.
Y eixa fe y amor ardent
que presta la relichó.

LA CARITAT

S'olviden els fets més grans
s'olviden pobres y reis;
perixen les sàbies lleis,
qu'eren la glòria d'avans:
les obres de aquells chagans,
que fehen la admirasió

de tanta chenerasió,
les destruïx atra etat,
mes l'obra de caritat
no mor per la relichió.

ELS MILACRES

No són comèdies d'amor,
ni cuadros més depravats
de costums y fets malvats,
ni del visi són llahor;
per a glòria del Señor
són eixemples profitosos,
per a els catòlics selosos,
que de Visent en la vida
tenen la pauta cumplida
dels camins més relichiosos.

[IV]

L'ORÀCUL DE CASPE.

MILACRE DE
SEN VISENT FERRER,
EN L'AÑ 1861.
ESCRIT
PER DON VISENT BOIX,
CRONISTA DE VALÈNSIA.
SEN CLAVARI
DON VISENT FONT

RUSAFA
IMPRENTA DE M. PILES

ADVERTÈNSIA

Este milacre està imprés, prèvia aprobació de la autoritat eclesiàstica.

DEDICATÒRIA

Excelentísimo Señor Marqués de Malferit

En el año anterior, el Excelentísimo Señor Conde de Casal tuvo a bien admitir la dedicatoria del *Milacre del Rey Moro de Granada*, que, con motivo de las fiestas de san Vicente Ferrer, le fue suplicada por la Comisión del barrio del Mercado. En el presente es vuestra excelencia la persona en quien aquella fija sus ojos, como otros de sus más esclarecidos convecinos, esperando se servirá concederle la misma gracia, que sabrá apreciar con respetuoso agradecimiento y como una muestra positiva de su bondadosa deferencia y cristianos sentimientos.

Valencia, 4 de abril de 1861.

Por si y a nombre de los señores comisionados,

Vicente Font

Persones

SEN VISENT FERRER

L'INFANT DON FERNANDO

EL ARCHEBISBE DE TARRAGONA

EL BISBE DE HUESCA

DON BONIFASI FERRER, CARTUXO

BERENGUER DE BARDAXÍ

GUILLEM DE VALSECA

BERNAT DE GUALBES

PÉREZ BERTRAN (*DIPUTATS AL CONGRÉS DE CASPE*)

MESTRE CUDOL, CRIAT DE SEN VISENT

MESTRE GARROFÍ, CRIAT DE DON BONIFASI FERRER

HOME 1

HOME 2

HOME 3

HOME 4

UN SENTINELA

TRES HERALDOS; HÒMENS DEL POBLE.

La escena pasa en lo Castell de la villa de Caspe en lo any 1412

L'ORÀCUL DE CASPE

La esena representa una plasa del castell de Caspe, rodechada per totes parts de muralla, y dos torreons a un costat y atre de la esena. En cada hu dels torreons haurà una bandera ab les armes de Aragó; a la dreita una porta y en el fondo un atra. Al costat de esta última haurà un sentinela. Se està fent de dia.

ESENA 1

Cudol y Garrofi

Cudol: Bon dia, amich Garrofi.

Garrofi: Mol bon dia, amich Cudol.

Cudol: Te tindria cuansevol
per un llex saltamartí.¹¹⁸

Garrofi: Pase les nits badallant
y els dies mirant visions
y és que vaig a trompicons,
sense voler, dechunant.

Cudol: ¿Con que hui s'acabarà
el negoci d'elecció?
Dihuen qu'así la opinió
per tots dividida està.
Cada noble prenent
vol engullir eixe mos
y que li claven al tos
la corona refulgent.

Garrofi: No serà mal el reinar,
quant tants volen eixe pes,
perquè, si és càrrega, és
fasileta de portar.

¹¹⁸ Llagosta. (DCVB)

Y el teu amo per qui està?

Cudol: El pare Visent és mut

y sobre asò no diu chut

ni crech qu·a ningú ho dirà.

Quin home! Sempre resant,

sempre en terra a chenollons,

y a pesar de tants sermons,

sempre el voràs treballant.

No·l deixen ni un instantet,

el busquen els grans y els chics

y els mitjans, pobres y rics.

May el deixen estar quiet,

y en asò de l'elecció

el porten atarugat.¹¹⁹

No està¹²⁰ un·hora sosegat

ni li deixen un rincó.

Obispos, embaixadors,

pesonatjes, generals

l'oferixen¹²¹ a quintals

les promeses y favors.

Com crehuen y és veritat,

que·l seu vot és decisiu,

no el¹²² deixen ni mort, ni viu

ni en lo camp, ni en la ciutat.

Quina ocasió si el¹²³ meu vot

valguera en esta elecció!

Ya ompliria yo el surró

¹¹⁹ Castellanisme derivat de *tarugo*. El DCVB remet al diccionari de Labèrnia per documentar-lo.

¹²⁰ A l'original: *n'està*.

¹²¹ A l'original: *oferixent*.

¹²² A l'original: *n'el*

¹²³ A l'original: *s'el*

y al món li pegara un chot.

Garroffí: Pues escolta, no ha¹²⁴ faltat

qui alguna cosa vol fer

si a Bonifasi Ferrer

li parle per un costat.

Cudol: Garroffí, no sigues ruch,

no deixes pedre la mà:

ve la pilota, allà va;

trau-li a tots, si pots, el such.

Tu digues que parlaràs

y guanyaràs a Ferrer...

Pren la mosca¹²⁵ y deixa fer,

y tu quietet t'estaràs.

Dona't ayre protector,

oferix empleos grans,

perqu·al fi si así¹²⁶ no traus,

no seràs bon elector.

Garroffí: Sóc un bolo¹²⁷ per asò,

perquè may m'ha vist així,

sempre he segut Garroffí

y sóch un mal gafarró.

He segut molts anys soldat,

y en totes les ocasions

yo he portat els coscorrns,

y atres, sins·ells han puchat.

Cudol: En asò anem per igual.

La sort, que sempre està sega

¹²⁴ A l'original: *n'ha*

¹²⁵ En sentit figurat: *diners*.

¹²⁶ A l'original: *s'así*

¹²⁷ Curt d'enteniment o desmanyat. (DCVB)

al qui palpa, li pega,
y al que fuig li fa caudal.
Aquell que pucha si qu·és (*mirant cap a fora*)
el teu amo. Anem-se'n ya.
Yo vaig a vore què fa
el meu pare. Hasta después (*Cudol se'n va*).

ESENA 2ª

Garrofi y don Bonifasi Ferrer

Sentinela dins: Sentinela, alerta!

Atre més llunt: Alerta!

Atre mol més llunt: Alerta, alerta!

Atre més fondo: Alerta, estan!

Bonifasi: Mala nit habem pasat.

Garrofi: Molt mala, pare, molt mala.

Bonifasi: Acostumbrat al silenci

y a l'orde d'aquella casa

que porta del sel se diu,

este ruído me mata.

Garrofi: Vecha vosté! Y a mi·m crema

y em desfà com sal en l'aygua

el no remullar en vi

de quant en quant la paraula.

Y trincar¹²⁸ en quatre amichs;

y entre la chispa y la sambra¹²⁹

tirar tres ternos o vint,

¹²⁸ Beure molt, en llenguatge vulgar. (DCVB)

¹²⁹ Castellanisme. Nom de dansa moresca. (DCVB)

y mesclar, com cosa grata,
en la conversa un cuentet
més picantet qu·una salsa.
Armar una sarrasina,
per no res, per sols armar-la,
y pegar-se quatre chots
de bona lley sobre taula.
Asò és viure, lo demés
és morir de mala gana,
badallant y fen-se creus,
sinse algun poquet de ràbia,
un poquet de tremolina
y atre poquet de matansa.

Bonifasi: És precís que poch a poch
olvides, chermà de l'ànima,
les costums del campament
y et fases a la templansa,
la quietut y l'orasió,
y al dechuni y a la calma
d'un criat de Portaceli
qu·a Déu servix y a sa casa.

Garrofi: Però, ¿no menchar de carn
y sempre vore en la taula
el abadecho y sardines,
herba bollida y colasa,¹³⁰
y granotes y tortugues,
y chamay una pitansa
de ternera, de gallina,
de porch, de bou o de vaca?

¹³⁰ Augmentatiu de col.

La carn fa carn, pare meu,
lo demás se torna en aigua.
Sobretot, no he profesat
eixa regla que molt santa
a l'ànima porta al sel,
però el cos el du a la nada.¹³¹

Bonifasi: Pronte lliure quedaràs.

Garrofi: De veres?

Bonifasi: Ya hui s'acaba
de la nostra comisió
el objecte qu·ens¹³² portaba
a concurrir al congrés
deixant la pau de la casa.

Garrofi: Tindrem rey?

Bonifasi: Si al Señor plau.

Garrofi: Pues li demane una gràsia.

Bonifasi: Parla amich.

Garrofi: Ya qu·ham vengut
a calmar tanta jarana
de "pretendientes"¹³³ que a una
volen sampar la presiada
Corona de l'Aragó,
que·n tant de furor y ràbia
tants de llops se disputaben.
Permitixca una vegada,
qu·esta nit menche un borrego,
y qu·envie noramala
tanta herba y tant de peix

¹³¹ Castellà.

¹³² A l'original: *quems*

¹³³ A l'original, en cursiva, per remarcar amb burla les aspiracions dels qui optaven a la corona.

que m'an deixat com espàtula.

Bonifasi: Ho consedixch.

Garrofi: Viva el rey! (*Pegant un bot*)

Siga qui vullga, el monarca.

Pues que siga Pere y Roch,

en este mundo de farsa

manduca el que té dinés

y el que no mor de carpanta.

(*Se'n va Bonifasi y Garrofi l'acompanya*¹³⁴)

ESENA 3

Mestre Cudol y después vários hòmens del poble.

Cudol: Qui diria, un añ arrere,

que tendries esta grasa... (*mirant-se*)

cuant de fesols en ta casa

no et¹³⁵ veies fart may, Pere.

Pere Cudol, qu·és asò?

Qui t'ha unflat, que tan bo estàs?

Com aixina, amich, tan gras,

qu·et pesa tant el taló?

Cuant anabes, com soldat,

per eixos camins de Déu,

tirant, famolench, el lleu,

mal dormit y mal menchat

y a la veu del capità

no tenies hora quieta,

¹³⁴ A l'original: *la acompanya*.

¹³⁵ A l'original: *n'et*.

sinse tindre una peseta,
ni un mal rosegó de pa.
Allò sí qu'era patir!
Quina fam! Mare de Déu!
Me mancaba hasta la veu
y forsa per a morir.
Lo qu'és hui no me va mal
y si tinch algun pesar,
és que no puch eixamplar
este caixó tan carnal.
De València, la siutat
qu'als diputats sempre atén,
perquè són el seu sostén,
me manen com a criat
d'un gran home, sí, señor:
perquè, en tan noble embaixada,
un fraile lego no es nada;
*mucho un soldado de honor.*¹³⁶
Y así estich, nou motiló,
que se dorm en els sermons
y que va omplint els riñons
y no els ompli de segó.
Yo no tinc que sepillar,
ni netejar armadures,
ni cuidar les ferradures
del rosí, ni batallar.
Ni anar per eixos camins
pegant chots a esquerra y dreta.

¹³⁶ La cursiva apareix a l'original per remarcar que es tracta d'alguns versos en castellà que podien ser coneguts a l'època.

És una vida molt quieta,
és vida de serafins.
El pare no mana res,
ni dorm, ni mencha, ni beu
sempre plorant ante Déu
y ya no pensa en res més.
Com yo no he fet profesió
lo que·l sant pare no vol
s'eu mama Pere Cudol
qu·hara fa de motiló.
Esta vida y esta broma
habia pues de durar
tot lo que costara anar
un caragol d'así a Roma.
Así ve chent, fem misteri,
com importa a un servidor
de tan sabi embaixador
que coneix son ministeri.

Home 1: Per Fernando! (*En veu baixa a Cudol mostran-li un puñal*)

Cudol: (Hui! Caferro!)¹³⁷

Home 2: Per lo gran duch de Gandia! (*Fent lo mateix que l'home 1r*)

Home 3: En aquest dia

per el de Lluna està el ferro. (*Fent lo mateix que·ls demás.*)

Cudol: (Cap de mins!)

Home 4: Per el de Urgell.

Cudol: (Pues Cudol no és per ningú,

y me punche Belcebú,

si em¹³⁸ toquen el gargamell. (*Se va augmentant la chent*)

¹³⁷ Interjecció pròpia de l'Horta de València (DCVB) i elogiosa, segons Martí Mestre (2017: 287).

¹³⁸ A l'original: *s'em*.

Asò és cosa de camorra¹³⁹

y m'alegre, com hi à Déu.

Ya voreu guapos, voreu,

si feu fuchir a la sorra.

Tindreu més enteniment,

tindreu acàs més chuí

però en forsa no hi à así

que·n guañe entre tant client.

Home 1: Viva l'infant d'Antequera!

Home 4: Viva el de Urgell!

Home 3: El de Lluna!

Home 2: El de Gandia!

Cudol: Importuna.

Esta chent té diablera.

Uns: Viva, viva...

Atres: No, no, no.

Atres: Fora Antequera.

Atres: No, el de Urgell.

Cataluña està per ell.

Atres: No, no, viva Aragó.

Una veu: El congrés està venut.

Atra: D. Fernando serà rey.

Atra: Això és barrenar la lley.

Atra: El Aragó està perdut.

(Segueixen els crits y la confusió y tots trahuen els puñals y les dagues)

¹³⁹ Baralla o discussió sorollosa. (DCVB)

ESCENA 4^a

Els mateixos y Garrofi

Garrofi: *(Ix corrent y se acosta a Cudol.)* Asò qu·és, mestre Cudol?

Cudol: Que el dimoni està solt hui.

Garrofi: Haurà palos?

Cudol: Però en grande.

Garrofi: Prenim part?

Cudol: Hasta morir.

Garrofi: Portes algo?

Cudol: Esta plometa *(Trau un llarch puñal)*

Tu no afaites?

Garrofi: Mira así *(Li amostra també un puñal)*

Cudol: Per qui estàs?

Garrofi: Yo per ningú.

Cudol: Y a qui peguem?

Garrofi: Lo qu·és hui,

la caritat per a tots. *(Fent señal de pegar una puñalà)*

Cudol: Però que fan ahí dins?

Garrofi: Van a vindre els diputats *(Se repeteixen els crits y la confusió hasta que se escolta el toch de un clarí)*

Has escoltat el clarí?

És que venen. Mare mehua!

Y que trompis haurà así!

Cudol: El pare Visent pot molt!

Garrofi: Y el dimoni és alfanich?¹⁴⁰

Cudol: És gran home!

Garrofi: Podrà ser!

Cudol: Asò ho deixarà tranquil.

¹⁴⁰ Pasta d'ametles pastada amb sucre. (DCVB)

Ya vénen. (*Se repeteixen les veus y els crits hasta qu-apareix la comitiva*)

(*Atravesen la esena els Diputats presedits de tres heralds, en les mases al muscle, formats de dos en dos. El archebisbe de Tarragona y el bisbe de Huesca aniran els últims, y la chent deté a sen Visent, que es deixa conduir al centro de la esena, però posant-se al seu costat Cudol y Garrofi.*)

ESENA 5ª

Els mateixos y sen Visent

Home 1: Doneu a Antequera el vot.

Home 2: Per Gandia.

Home 4: Per Urgell

Home 3: Per Lluna.

Cudol: El gargamell

els tallaria d'un chot.

Chustísia! Chustísia y lley!

Tots: (Y palo al que diga chut!)

Cudol: (Pareix qu·el pare està mut)

Veus: Doneu-mos pront un bon rey.

(*Crits, confusió. Cudol y Garrofi trahuen els puñals*)

(Al qu·es meneche: zis, zas!)

Garrofi: (Ni per Urgell, ni per Lluna;

y al que así nos diga pruna

el deixaré sinse nas.)

Sen Visent: Escolteu, fills d'Aragó

y abaix les armes, fills meus.

Y deixeu les ronques veus

que augmenten la confusió.

Prou de sang s'ha derramat

entre chermans y chermans

y plenes estan les mans
de sang y de crueldad.
¿No recordeu el horror,
les morts y graves laments
de tants y tants inosents
que moriren de dolor?
S'han destruït poblacions,
S'han aventat les cullites
y entre llàgrimes y cuites
ha hagut penes a montons.
Fills y pares s'han negat
y tots s'han desconegut,
El Aragó ha estat perdut
y la mort s'ha pasechat.
Y en tant, nostra relichó
està, fills meus, olvidada,
sens pensar qu'està colmada
del Señor la indignasió.
Tenim respecte a la lley,
y en esta lley apoyats
donaran els diputats
a un poble gran un gran rey.
En nom de Déu, esperau:
Deixeu-mos deliberar
y al Señor debem pregar
perquè mos done la pau.
Retireu-se, pronte, eixiu,
deixeu en pau el castell,
y, ay fills volguts! ay d'aquell!
qu'a la sang li cava un riu.

Eixiu d'así... y espereu

el fallo d'aquest congrés...

A qui Aragó¹⁴¹ li ha tramés

la espasa, la lley y la veu. (*Tots amaguen les armes y se n'ixen en el matjor orde, quedant-se a soles sen Visent, Cudol y Garroffí.*)

ESENA 6ª

Sen Visent, Cudol y Garroffí.

Sen Visent: També vosatros armats?

Era asò camp de batalla?

O és que crehieu estar

com estàbeu en campanya?

Amageu aqueixos ferros.

Deixeu eixa ruda saña,

qu·al meu costat no y à sang,

hi à caritat y pau santa.

Pregau a Déu que nos done

la llum que·l congrés demana,

y ay de vosatros! si aneu¹⁴²

a derramar la sisaña! (*Se'n va Cudol y Garroffí. Se queden atortolats,¹⁴³ mirant-se el hu al atre*)

ESENA 7ª

Cudol y Garroffí.

Cudol: Ay quin sermó!

¹⁴¹ A l'original: *qu·Aragó*.

¹⁴² A l'original: *s'aneu*.

¹⁴³ Segurament, de *tórtora*. No hem trobat aquest mot als diccionaris a l'ús.

Garrofi: Quina surra!

Cudol: Quin pelucon!

Garrofi: Que palisa!

Cudol: M'ha espentolat!

Garrofi: M'ha cluixit!

Cudol: L'has entés?

Garrofi: A chamusquina
me estan olent les orelles.

Cudol: Ha parlat clar.

Garrofi: Ni en la misa
he estat yo may més atent.

Cudol: Poquet y claret.

Garrofi: La mina
ha reventat, Cudol. Au!

Cudol: Ay Garrofi! La camisa
no em¹⁴⁴ toca el cos, y en la gola
no cabria una sardina.
La fortuna qu·això pasa
és més bo qu·aigua benita
y també li pasaria.
Se donarà disciplina
perquè creu que s'ha enfadat...
Enfadar-se? Boberia,
més qu·una blanca paloma
té el ànima de sensilla.
És llàstima qu·asò acabe,
y qu·a València en seguida
nos despachen a menchar
fabes, pa dur y sardina.

¹⁴⁴ A l'original: *n'em*.

Garrofi: No nombres eixa alimaña.

Només nombrar-la, se cripsa

tot el ventre, qu·és un pou

d'espines i d'hortalisa.

Però, Señor, que·l meu amo

per la sehua regla estricta,

menche abadecho y tortuga

per tota la sehua vida,

pase: ell cumplix la regla.

Però yo, que mencharia

per a almorsar un cabrit,

un bou sanser a mitg dia,

per a sopar dos gallines

y per a postres salchicha,

¿tindre así que dechunar

y el abadecho y sardina

convertir, sens vocasió,

en el pa de cada dia?

Ay, Cudol! Asò és morir!

Ay, Cudol! Asò no és vida!

Ay, Cudol! Mira'm que flac,

sols me queda pell y espina.

La carn me fa tant de goig...

y en totes parts la divisa

el meu ull, ya convertit

en ull de una morta llisa.¹⁴⁵

Tinch més fam qu·un estudiant;

és més qu·una fam canina,

y a tu sols, perquè eres de carn,

¹⁴⁵ Llissa, tipus de peix. (DCVB)

a mosos te engulliria.

Cudol: Yo rebente de grosura,

estich sanot, mira, mira,

bon bascoll, ventre de globo,

dura y grosa pantorrilla.¹⁴⁶

Estich, en fi, com aquells

que pasen la sehua vida

gruñint, menchant i dormint...

Els coneixes?

Garrofi:

No lo digas.

Ese recuerdo me mata,

*porque vive la sardina.*¹⁴⁷

Yo me vaig a desertar,

Perquè en esta mústia vida

perdré la pell, si me'n queda...

No soch home, soch espina. (*Plora*)

Cudol: Fora plors, perquè el negosi

al seu terme s'avehina,

y hui tindrem un nou rey...

Y después... qu·és lo que dia?

Después a casa a menchar...

A menchar què? Si està buida¹⁴⁸

la bolchaca y yo no tinch

ni ofisi ni mano amiga

ni ganes de treballar...

Ay Garrofi! (*Plora*)

Garrofi: Ay, gallina!

Cudol: Estem perduts.

¹⁴⁶ Bessó. Castellanisme.

¹⁴⁷ Respectem la cursiva de l'original.

¹⁴⁸ A l'original: *S'està huida*.

Garrofi: Yo del tot.

Cudol: Vaig a morir de fatiga.

Garrofi: Però al menos, mors de fart.

Cudol: Ay terrible perspectiva:

hui rebente de grosura

y demà Cudol espicha

de fam...

Garrofi: La fam! Yo en tinch.

Cudol: Yo tindrè...

Garrofi: Plorem un dia. (*Ploren els dos*)

Cudol: Plorem un añ. Més s'acosta

de la chent, la turba inicua.

Fes bona cara.

Garrofi: No puch.

Fes-la tu.

Cudol: Que boberia!

Si el ànima plora ya

del pervindre la desdicha.

Ànimo.

Garrofi: Sí, és veritat.

Hara recorde, por vida!

que l'amo hui permitix

que per honor a este dia

menche carn, cuanta n'alcance...

Viva el rey, siga qui siga!

Cudol: Estàs ya més consolat?

Garrofi: Un poch. Y tu?

Cudol: M'ocurria

un pensament molt estrañ.

Garrofi: Quin?

Cudol: Que·n seguida

que torne a València prenh

per devosió, cosa és fija,

el hàbit de llech. Què tal?

Garrofi: De Visent en compaña

de llech vols anar?

Cudol: Oh! No.

Entonses,¹⁴⁹ mal... que la vida

al seu costat és molt dura.

Hara, paisà, me predica.

Però, llech, ell qu·és tan sant,

dechunar me manaria.

Callem, que hi a molta chent.

(Ya entrant el poble per a presensiar la votació del congrés)

ESENA 8ª

Els mateixos y chent del poble.

Home 1: És ya l'hora?

Home 2: Poch li falta.

Home 3: Vorem qui guaña.

Home 4: Vorem.

Del ducte pronte eixirem,

que al meu cor leal asalta.

Cudol: Si creuran qu·els han de fer *(a Garrofi)*

ministres o embaixadors?

Garrofi: Pobres tontos, si els¹⁵⁰ favors *(a Cudol)*

¹⁴⁹ Castellanisme.

¹⁵⁰ A l'original: *s'els*.

per a eixos ruchs no han¹⁵¹ de ser.

Home 1: Quant que tarda!

Home 2: Anem, anem.

Home 3: El poble està así aguardant.

Garrofi: No podia estar roncant? *(a Cudol)*

Cudol: Garrofi: callem, callem!

(Crits, rumors y alborots, hasta que s'escolta un clarí. En seguida s'obri la decoració y apareix la chunta, cuyos¹⁵² vocals ocuparan els seus asientos en semicírcul. El archebisbe de Tarragona estarà presidint, tenint a la dreta al bisbe de Huesca y a la esquerra don Bonifasi Ferrer. Els demás tindran els asientos a un costat y a un atre. Sen Visent se sentarà el últim puesto, més aproximad a l'espectador. Les parets figuraran les de una capella del castell, cubertes de tapisos: davant de l'archebisbe haurà una taula, y damunt d'ella l'urna en què estan depositats els vots. Quedaran a un costat y atre de la esena les dos torres. El poble se descubrix.)

ESENA 9ª

Els mateixos, sen Vicent y els vocals de la chunta.

Archebisbe: En lo nom del Señor, que chust governa

a la terra y al sel ab sàbies lleys,

y als pobles, les nasions, vasalls y reys.

Dirichiu als seus fins, per lley eterna.

Se fa saber al poble d'Aragó

de l'escrutini hagut al resultat.

Fray Vicent mostrarà la voluntat

de este noble congrés en la elecció.

(Sen Visent se posa dret, saluda a la chunta, trau un pergami y llix lo sigüent.)

Yo fray Vicent, de l'Orde de Predicadors, mestre en teologia y hu dels diputats nomenats, dich, segons lo que comprench y puch, qu'a l'ínclit y magnànim señor Fernando, infant

¹⁵¹ A l'original: *n'han*.

¹⁵² Castellanisme.

de Castella, net del señor en Pere d'Aragó, de felís memòria, pare del señor rey en Martí, de exelsa memòria, últimament fallit, més pròxim varó, nat de llechítim matrimoni y conjunt als dos per grau de consaguinitat (respecte al dit señor rey en Martí), dehuen y estan obligats a tenir per son verdader rey y señor de chustísia, y rendir-li¹⁵³ homenache de fidelitat los dits parlamens y súbdits y vasalls de la corona d'Aragó, segons Déu y la mehua consènsia. Y en testimoni de lo dit, firme les presents per la mehua mà y les done forsa ab lo sagell pendent.

(En seguida s'acosta sen Visent a la taula y firma el pergami y tots els diputats fan lo mateix.)

(Entra en la escena, embosat, l'infant don Fernando.)

Archebisbe: Lo congrés a don Hernan

reconeix rey d'Aragó.

Heraldos, feu lo pregó!

Ya los pobles ho diran.

(Un heraldo pren l'estandat d'Aragó, s'adelanta a la esena, tremola l'estandart, dient en veu alta:)

Aragó, Aragó, Aragó! per don Fernando, alt infant de Castella.

Tot el poble: Viva el rey!

(Se coloquen en les dos torres els pendons d'Aragó, València, Catalunya y Mallorca. Música y cor. Don Fernando s'acosta a sen Visent y li diu:)

Gràsies, Pare, sols vosté podia fer la elecció,
des de hui el rey d'Aragó en ses mans posa sa fe.

Vosté serà el conseller

y serà vosté la guia

que·n el trono nit y dia

del nou monarca deu ser.

Sen Visent: La chustísia m'à guiat,

sent la consiència ma lley,

y vós, señor, sou lo rey

de Déu per la voluntat.

Siau pare d'Aragó,

¹⁵³ A l'original: *le*.

doneu exemple en virtut,

y, pues grans reys ham tengut,

no els¹⁵⁴ olvideu, señor, no. (*Li fa una reverència. Fernando s'embossa y se retira. Luego Visent dirichint-se al poble diu*)

Teniu rey, poble cristià!

Sobre tots la bendició!

Pau als vasalls d'Aragó

que hui tranquil estarà.

No més guerra, no, fills meus,

y en santa y pura quietut

treballem per sa virtud

y per la glòria de Déu.

Y, pues tenim bona lley,

respeteu-la en caritat.

A Déu la glòria y pietat

y la obediència al nou rey.

Poble: Viva el pare Visent Ferrer. Viva el rey.

(*La chunta se alsa y se retira en orde, acompanyant sen Vicent.*)

ESENA ÚLTIMA

Cudol y Garrofi

Cudol: ¿A hon estan els que cridaben

per els atres pretenents?

¿Que s'han fet hara eixes gents

que sel y terra arañaben?

Garrofi: Se fufaren.¹⁵⁵ Y a mi què?

A mi no m'han de fer res,

¹⁵⁴ A l'original: *n'els*.

¹⁵⁵ Fofar. Fugir (DCVB).

con que aixina millor és
menchar y veure¹⁵⁶ de ple.

Con qu·anem a celebrar
el èxit de l'elecció?

Cudol: Anem Garrofi, tens rahó:
procurem beure y menchar.

Falta una cosa.

Garrofi: Els dinés?

Cudol: Nos fiaran.

Garrofi: Pues què falta?

Cudol: Una cosa molt més alta.

Garrofi: No comprench. Diques-la, pues.

Cudol: Falta, que así entre els mirons
hatja algun desocupat
que no estiga fastidiat
y tinga bons els pulmons,
que nos chiule...

Garrofi: Ca? No.

Això no pot ser, Cudol.

Pues si chiula cuansevol,
li arrime... (*fent la señal de pegar*)

Cudol: Garrofi, xo!¹⁵⁷

No t'esmarres... Señor, res,
ya qu·ham fet esta elecció,
doneu-mos la aprobació...

Cudol y Garrofi: Aixina... y hasta después. (*Els dos aplaudixen*)

¹⁵⁶ Llegiu *beure*.

¹⁵⁷ Interjecció usada per fer aturar els animals de càrrega (*DCVB*).

COR DE LA ESENA 9ª

Per Fernando d'Antequera
vota el reine d'Aragó!
Viva el rey de este gran poble
y el nou rey de esta gran nasió!
Que ell mos guarda de los fueros
la sagrada antigüetat,
ya que rey de este gran poble,
l'elechí sa voluntat.

[V]

EL METGE PRODIGIÓS.

MILACRE

QUE SE REPRESENTA EN L'ALTAR DEL TROS ALT EN EL DIA DE SEN
VICENT FERRER, DE L'ANY 1861.

ESCRIT PER

DON VICENT BOIX,

CRONISTA DE LA SIUTAT,

SENT CLAVARI DON CHUSEP ALVERT.

València, 1861

Imprenta de don José Mateu Garín

PERSONES

SEN VICENT FERRER, DE NOU ANYS D'EDAT

MIQUEL GARRIGUES

PERE DONAT, SOLDAT DEL CENTENAR DE LA PLOMA

GORI

TÒFOL GARDUÑA, CRIAT DE SEN VICENT

MALALT

HOME 1°

HOME 2°

SOLDATS DEL CENTENAR Y HÒMENS DEL POBLE

La escena pasa en València, en l'any 1359.

Argument

Vivia en lo carrer de la Mar, y en una plaseta que se diu dels Ams, Miquel Garrigues, botiguer, cuyo fill, nomenat Toni, chiquet de cinch anys, caigué mal de postemes¹⁵⁸ malignes en lo coll, per los anys 1359. Era son pare molt íntim del pare de sen Vicent y li demanà que l'enviara al chich a sa casa, para que entrara el seu Toni ab lo contacte de les sehues mans. Entrà, pues, en ella, nostre sant, que tenia nou anys, y acostan-se al malalt, no solament li tocà les llagues, sinó que les llepà ab la sehua llengua, y sols ab este remey se posà en seguida bo.

(*Vida del pare sen Vicent Ferrer*, escrita per el pare Francesch Vidal y Micó. València 1735, capítul 4, pàrrafo primer, pàg, 16 y 17.)¹⁵⁹

¹⁵⁸ Apostema, abcés. Segurament *postema* era la forma vulgar.

¹⁵⁹ "*Milagro del niño de la calle del Mar y otros*. 27. Vivía en en la calle del Mar y su plazuela, llamada *dels ams* o anzuelos, Miguel Garríguez, especiero, cuyo hijo, Antonio, niño de cinco años, enfermó de unas malignas apostemas en el cuello, corriendo el año de 1359. Era su padre muy familiar del de nuestro san Vicente, y le pidió se lo embiasse a casa, para que con el contacto de sus manos curasse a su hijo Antonio. Entró pues en ella nuestro santo, niño de nueve años, y acercándose al enfermo, no solamente le tocó las llagas, si que se las lamió con su lengua y con sólo este remedio quedó repentinamente sano. Llenó el caso de admiración a todo el barrio, cuyos vecinos embiavan a sus hijos enfermos a nuestro milagroso niño, para que con el contacto de sus manos recibiesen el beneficio de la salud, embiándole igualmente los sanos para que les enseñasese las oraciones y exortasse a la virtud, lo que practicava Vicent con mucha gracia.

Por el discurso del tiempo, un hijo del referido Antonio Garríguez, para memoria del milagro, en el año 1461, dexó una escritura auténtica* del successo, y colocó sobre la puerta de la casa en que sucedió la curación milagrosa de su padre una imagen de san Vicente, que al presente persevera, con su lámpara que arde todas las noches. En esta misma plazuela todos los años se erige un magestuoso altar de perspectiva con muchas flores artificiales y luzes, adornando toda su circunferencia de rica tapicería y varias poesías, según la posibilidad del clavario o mayordomo, que cada año se nombra de los vecinos de dicha calle.

Este milagro consta de la escritura auténtica que daremos en las notas, aver sucedido del modo que queda dicho, y no de la suerte que regularmente se refiere con circunstancias graciosas de aver resucitado el niño" (Vidal i Micó, 1735: 16).

Al text, amb l'asterisc, l'obra de Vidal assenyala que el document es troba a la secció de notes, a la pàgina 463. Allà s'ofereix el següent text, copiat –segons s'indica– de l'obra de Falcó: "En lo any 1359, Miquel Garrigues, especier, tenint un fillet seu nomenat Antoni Garrigues, de etat de cinch anys, malalt de una empostemació en lo coll, tenint notícia de la santedad y de les coses maravelloes que es deyen del fill de Guillem Ferrer, notari, e tenint molta familiaritat en sa casa, procurà de portar a Vicent Ferrer, fill del dit, a que li tocàs lo dit mal, tenint per fee que l'avía de curar. Y axí, portat a sa casa, la qual estava en lo mateix carrer de la Mar, an la plaza nomenada dels Ams (en la casa que huy és botiga de cirurgia), aquell li tocà la dita apostemació y la y llepà en la lengua. Y en continent lo dit antoni Garrigues fonch fet sa. Y des de aquell dia en avant, tots los chichs del veïnat, y particularment los que estaven ab algun accident de malaltia, eren enviats per ses mares, per a què lo minyó del dit en Guillem Ferrer los tocàs y mostràs les oracions, lo qual ho solia fer molt sovint, amonestant-los a la virtut y al servici de Déu. Y axí yo, en Joan Garrigues, fill del dit Antoni, fiu fer la image de figura del benaventurat sant, la qual fiu posar en memòria del dit miracle en lo cantó de sa casa, com huy en dia es veu, la qual fonch feta en lo any 1461". L'obra a què es refereix Vidal deu ser la de Jaume Joan Falcó conservada a la Biblioteca de la Universitat de València, i que porta per títol *Historia de algunas cosas más notables pertenecientes a este convento de Predicadores de Valencia* (ms. 240).

Advertència

Entre les coses notables que se feren durant les festes de l'últim sentenar per la canonisació de sen Vicent Ferrer, en 1855, fonch molt celebrada l'oportunitat de batejar en la pila mateixa del sant de l'iglésia de Sen Esteve d'esta siutat a un chiquet, anomenat Vicent Belenguer Peiró, fill de Chuan Belenguer y Lopez y Chusepa Peiró y Martín, que naixqué en lo dia 28 de juny de dit any. L'art major de la seda acordà esta selebritat, en glòria y profit del chiquet que naixquera en l'hora més pròxima a les quatre de la matinà del 28, y tocà esta sort al referit chiquet. Lo batejà l'excelentísim e ilustrísim señor archebisbe don Pau Garcia Abella, y foren los padrins l'excelentísim señor marqués del Maestrat, don Chuan Villalonga, capità general d'estos reines, y la molt ilustre señora doña Chusepa Palavicino, baronesa de Cortes, de la família de doña Ramona Carroz, padrina de sen Vicent. La mare, pues, y el pare de este chiquet afortunat, han tengut la satisfacció de que·s presentara al públic el seu fill en un milacre dedicat al sant, y a l'autor, corresponent a esta confiança, y a la dels devots del Tros Alt, ha escrit esta composició, buscant en los primers anys de sent Vicent un cas milagrós, acomodat a l'edat qu·entonses tenia el sant y a la qu·hara té el chiquet que·l representa.¹⁶⁰

¹⁶⁰ Aquest esdeveniment va ser recollit pel mateix Vicent Boix a la seua obra *Fiestas que en el siglo IV de la canonización de san Vicente Ferrer se celebraron en Valencia* (València: Societat d'Amics del País, 1855), amb més detalls (Boix, 1855: 156-158).

EL METGE PRODIGIÓS

La escena representa la plaseta dels Ams. A la dreta la casa de Miquel Garrigues, ab una finestra damunt de la porta.

Escena I

Pere Donat y Gori, eixint cada hu per son costat.

Pere: Bon dia, amich, com estem?

Gori: Pasant, psi!¹⁶¹

Pere: Només pasant?

Gori: ¿No fa prou qui va menchant
en este temps que correm?

Pere: Què tenim alguna guerra?

¿O és qu·una nova facció
vol alsar la de l'Unió¹⁶²
per a asolar esta terra?

Gori: No mane Déu que revolta
València torne hui a estar,
perquè sempre sol pagar
qui no ho¹⁶³ deu, com l'atra volta.

Pere: No meneches el tarquim,¹⁶⁴
pues, sinó, s'embrutarem.

Amich Gori, aprofitem
la quietud que hui tenim.

¹⁶¹ Interjecció que expressa desgana, conformitat.

¹⁶² Es refereix a la Guerra de la Unió.

¹⁶³ A l'original: *n'ho*

¹⁶⁴ Fang i brutícia acumulada en llocs on passa aigua (*DCVB*).

Gori: És que si haguérem¹⁶⁵ donat
els chots en temps y rahó,
no se desfera l'Unió
ni hagueren¹⁶⁶ a molts penchat.

Pere: Dona gràcies qu·escapares,
cuant la forca t'esperaba...
El vochi¹⁶⁷ ya t'aguardaba
y, de poch, Gori, et salvares.

Gori: Y si yo, sinse dir chut,
a més de quatre espolsara,
no hauria¹⁶⁸ qui me tirara
en l'orella eixe estornut.
Però en fi, com ha de ser,
pasènsia y anem tirant,
y la ràbia sofocant
que mos dona Lucifer.

Pere: Pareix, si no m'equivoque
que·m mires molt de reüll...

Gori: Tu has llechit en lo meu ull?

Pere: Yo, Gori, no te provoque.
Per València y per la lley
vaig entonses pelear.

Gori: T'engañes, per adular,
perqu·és poderós, al rey.

Pere: Ves aspai, no poses foch
al forn qu·està ya apagat.
Atres millors n'han penchat...

¹⁶⁵ A l'original: *s'haguerem*.

¹⁶⁶ A l'original: *n'hagueren*

¹⁶⁷ Llegiu *botxí*.

¹⁶⁸ A l'original: *n'hauria*.

Gori: Se[ñ]or guapo, poch a poch.

Yo no he segut¹⁶⁹ un traïdor.

El traïdor y el malaït

és el que guarda en lo pit

lo que·n dir no té valor.

Yo vaig entrar en l'Unió

perquè en ella defenia

la llibertad que·s perdia

per infame traïsió.

En ella entraren valents,

honrats, chusts y ben probats.

Si varen ser desgraciats,

culpa tenen atres chents.

Culpa tenen els traïdors,

que, venuts del rey a l'or,

se rigueren en el plor

que causaren els siñors.

Pere: Ho dius per mi?

Gori: Puga ser.

Pere: Traïdor yo? Per Belcebú,

sens ducte ne contes tu,

que tinch cor y tinch aser.

La llengua t'he de tallar

si atra volta parles mal

del que vist est·inmortal

trage honrós del Centenar.

Fon la vostra desunió,

el desorde y l'anarquia

la qu·he us portara aquell dia

¹⁶⁹ A l'original: *n'he segut*.

a la eterna destrucció.

Gori: Però, ¿a hon estava la lley
qu·a morir mos condenaba
del modo qu·amedrantaba
en lo seu furor¹⁷⁰ el rey?

Pere: Pues dona gràcies a Déu
que del foch tu t'escapares...
Digues, de qui t'amparares...
Diga, Gori, a qui l'ho deu.

Gori: Eres tu, yo ho reconech.
Sóch pobre, però agrait.
Però, así dins en lo pit,
qu·ardix el infern yo crech
enchamay podré olvidar
cuant en València pasà:
clavat en lo cor està,
sens poder-ho remediar.

Pere: ¿No tens a Garduña, Gori,
que si se descuida un poch
va també a mamar-se el foch,
y ohir cantar gorigori?¹⁷¹
Eixe pobre espentolat,
anà de presó en presó,
sinse trobar compasió
en ningú de la siutat.

Gori: Però, al fi, Miquel Ferrer,
escribà de gran virtut,
a Garduña l'ha valgut

¹⁷⁰ A l'original: *foror*.

¹⁷¹ Cant fúnebre, familiarment. (DCVB)

més qu·un eixèrsit sanser.

Garduña és home de bé

y criat de l'escribà.

Si aquell agrait està,

este està content també.

Pere: Y Garduña s'ha tornat

tan honest, tan comedit,

que pareix que ni un¹⁷² delit

may a l'home l'ha tocat.

Gori: Qu·ho diria quant anaba

armat com un valenton,¹⁷³

buscant, atrevit, a hon

alguna riña s'armaba.

De vi·s beuria la mar

si el¹⁷⁴ mar el feren de vi.

Era molt home y és hui

un tonto per a tratar.

Sempre agarrat al chiquet

del bon escribà Ferrer,

ni en¹⁷⁵ casa, ni el carrer

deixa a eixe chich un poquet.

Pere: Dihuen qu·eixe moñicot¹⁷⁶

deurà ser un Salomó:

predica cada sermó

qu·a més de quatre fa un chot.

Gori: Això és bola! Si ell a penes

parla clar! Home, has begut?

¹⁷² A l'original: *que'n un*

¹⁷³ Castellanisme.

¹⁷⁴ A l'original: *s'el*.

¹⁷⁵ A l'original: *n'en*.

¹⁷⁶ Xic (*DCVB*).

Qui en¹⁷⁷ lo món ha conegut
eixe milacre entre nenes?

Pere: Pues yo dich y afirme así
qu·és un ànchel, Visantet,
y que serà eixe chiquet
tan sant com hui és serefí.¹⁷⁸

Gori: Podrà ser... Però repara
que milacres hui no en¹⁷⁹ fan...

Pere: Pues, si no¹⁸⁰ en fan ne faran,
y eixe chich ya se prepara.

Gori: Pues que me posen un bos,
que·m pique un cuch en lo nas
y dormint en lo meu chas¹⁸¹
me mosegue un gos rabiós,
si yo crech eixa gansera...¹⁸²

ho he de vore yo per mi.

Pere: Cap de mins! Si per así
Garduña s'apareguera!

Gori: Mira-lo, ya ha paregut (*Mirant a dins*)

Pere: M'alegre, vaig a cridar-lo,
y sols per tu a interrogar-lo,
per qu·eres un descregut.

He, Garduña! Cap a así! (*Cridant-lo*)

Y pasa sens reparar
qu·así el volen saludar
dos amichs?

¹⁷⁷ a l'original: *qu'en*.

¹⁷⁸ Serafí.

¹⁷⁹ A l'original: *n'en*.

¹⁸⁰ A l'original: *n'en*.

¹⁸¹ Jaç: lloc on acostuma a jaure un animal (*DCVB*)

¹⁸² Pot ser, vinculat al mot *ganseria*: mala intenció (*DCVB*)

Garduña: (*Des de dins*) Ya vaig ahí.

ESCENA II

Els mateixos, Garduña, vestit de negre, en aire de mandadero.¹⁸³

Garduña: Así em teniu.

Pere: Molt benvengut!.

Gori: Amich Garduña, eixa cara
més és cara de Cuaresma
que cara fresca de Pascua.

Què està mal?

Garduña: Prou delicat.

Patixc ya un poquet d'asma,
de gota un atre poquet,
de bon humor molta falta,
de bolsillo,¹⁸⁴ matadures,¹⁸⁵
y algun poquet de carpanta.

Gori: Y de vi, què tal li va?

Garduña: Ni el¹⁸⁶ conech! Aigua y més aigua,
qu·ha format en el estómagu
una albufera encharcada.

Pere: De quant en quant no y à un termo
de valent de bona charpa?¹⁸⁷

Gori: En això no y à remey,
la costum...

Garduña: Home, què parla?

¹⁸³ Castellà. Persona delegada per fer una gestió (*DRAE*)

¹⁸⁴ Castellanisme per *butxaca*.

¹⁸⁵ Nafra. (*DCVB*)

¹⁸⁶ A l'original: *N'el*.

¹⁸⁷ Xarpa: tipus de roba que es posa a l'espatla. (*DCV*)

Ni una moncha més devota
ni una tímida beata
és més honesta en parlar
de lo que yo parle ara.
Sempre ohint parlar de Déu,
de sa chustísia y sa gràsia,
poch a poch parle tan bé
com la lley de Déu ho mana.
Voto a brios!¹⁸⁸ Chesús, perdona!
De lo que soch m'olvidaba!
Soch pecador... Voto a...!
Molt pecador... Tanta falta...
Perdona, Déu meu, el home
que peca tanta vegada.
Imiteu-me, companeros,
deixeu eixa vida mala,
agarreu les disciplines
y rompeu eixa carnasa
que alimenteu sens descans
en tanta y tanta pitansa.
Ploreu els vostres pecats,
tirant a cànters el aigua
de eixos ulls provocadors...
Ploreu sens terme, canalla...
què no ploreu?
Gori: Che! Garduña,
tu estàs tocat, algo et falta.
Si vingueres en nosatros
en pau y bona compaña

¹⁸⁸ Interjecció en castellà: *Voto a Dios!* (DCVB)

y trincàrem un poquet
en la taberna immediata...

Garduña: En la taberna... Chesús!

Gori meu, yo en eixa casa?

Yo, servidor de Ferrer;
yo, arrepentit per la gràsia!

Gori: Dimoni, cuant d'aspaviento¹⁸⁹

per un traguè! Vaya, vaya,
si et convidara a buscar
a alguns llans¹⁹⁰ de saragata,
podries fer eixe estrem...
però, fer asco a una chansa¹⁹¹...

Home, estàs tonto perdut...

Garduña... tin molt més calma.

Pere: Deixa-lo, pues, y a l'avio,¹⁹²

y si vol morir per aigua,
millor, pues vacha per atres
que moren per la vinarra.¹⁹³

Garduña: Este camí ha comensat. (*Fent el gazmoño*)¹⁹⁴

Gori: Pues, Garduña, per ell vatja... (*Imitan-lo*)

Pere: Diga, Garduña, una cosa

que Gori me disputaba:
¿és veritat que·l chiquet
que vosté sempre acompanya
y fill de Guillem Ferrer,
o fora o dins de sa casa,

¹⁸⁹ Castellanisme.

¹⁹⁰ Ocasí, oportunitat. (*DCVB*)

¹⁹¹ *xanxa*: burla. (*DCVB*) Però en aquest cas deu ser un castellanisme (*chanza*), amb el mateix significat.

¹⁹² Locució en castellà, "para excitar a alguien a que se ocupe en lo que tenga que hacer, o a que se apresure en la ejecución de algo". (*DRAE*)

¹⁹³ Augmentatiu col·loquial de vi.

¹⁹⁴ Castellà: que fa veure devoció i vituts que no té. (*DRAE*)

predica com un apòstol
y com un apòstol parla?

Garduña: Visantet! Oh! Visantet!

Això és el oro y la plata,
és un rubí, un diamant,
una presiosa esmeralda,
un ànchel, un serafí,
un prodichi y...

Gori: Anda, anda...¹⁹⁵

Encara el faràs tu Déu...

Això és pues, home, planta
eixe chich en un altar
y tira als seus sants de casa.

Garduña: Pues dich molt poch. Gori. Mira:

si el veres tu avans y ara,
de petit y més grandet,

parlar de Déu... Quina gràsia!

Quin fervor! Quina dulsura!¹⁹⁶

Cuanta fe, cuanta cachasa...¹⁹⁷

No és un chich, és home gran;
y si el desig no m'engaña,
serà pronte de València
el consuelo y l'esperansa.

Pere: Tu el vols molt?

Garduña: Com als meus ulls;

com vulch a este cos y a l'ànima.

Com avans volia el vi,

¹⁹⁵ Expressió col·loquial en castellà.

¹⁹⁶ Castellanisme.

¹⁹⁷ Castellà: parsimonia. (*DRAE*)

com vullch la menchusa¹⁹⁸ ara,
el vullch tant, y tant el vullch,
que per ell me mosegara,
me tiraria els cabells,
me pelaria la barba,
me arrancaria les dents,
me tallaria una pata,
els nasos m'esclafaria,
y per ell donara el ànima.

Gori: Home, què dius? Poch a poch.

Pues, ¿si veres una cara
d'eixes de rosa y chesmil,
que·n atra etat ya pasada
nos duhien así y allà,
caent-nos sempre la baba;¹⁹⁹
què diries? Qu·és el chich
per a fer eixa alabansa?

Pere: És en efecte un proditge,
és una cosa estremada.

Gori: Com és qu·al chich as deixat?

Garduña: Perquè he vengut a esta casa,
a convénser a Garrigues
de que·n la aflixió estremada
en què·l seu cor tant patix,
per la enfermetat tan llarga
d'un chiquet que té malalt
deu buscar en la paraula
de Visentet el remey.

¹⁹⁸ Menjussa: menjar. (DCVB)

¹⁹⁹ A l'original: *caent-vos sempre la barba*, per error tipogràfic.

Gori: Garduña, tu estàs en bàbia.²⁰⁰

Garduña: Home, home, no m'insultes.

Voto a san...! Chesús! Caramba!

Al que toque a Visantet
de pensament o paraula,
vell com soch, li pelaré,
mal que li pese, la barba.
Vaig a buscar-lo y voràs
lo qu'és el chich...

Pere: Bueno, vatja.

Garduña: Sobretot, res de taberna,
ni de ternos, ni de charla...
perquè entonses... (*Amenasant*)

Gori: Ves, descuida,
y en la nostra fe descansa. (*Se'n va Garduña*)

ESCENA III

Els mateixos, manco Garduña.

Pere: Seguim-lo?

Gori: Corriente,²⁰¹ anem!

Ya m'entra curiositat
de vore eixa novetat
que de prop contemplarem.

²⁰⁰ Castellanimse: col·loquialisme, per indicar que algú no s'entera del que passa. (*DRAE*)

²⁰¹ Castellanisme per *corrents*.

Pere: M'ha cauatvat el chiquet
y tant, que m'ha fet plorar.
Home dur del Centenar!
Y més dur qu·una paret. (*Se'n van*)

ESCENA IV
Miquel Garrigues.

Miquel: Respirem: yo no puch més.
Eixe chich em fa patir,
y em farà també morir
de tantes penes después.
Sempre plorant y sufrint,
sempre en un ay!, el pobret.
Tinch el cor del tot desfet
y em vaig a presa morint.
Qui en²⁰² tan estrema aflixió,
remey donarà al meu cor?
Qui pot mitigar el plor
donant-me consolasió?
Els dotors no saben més,
y a la mort l'han condenat...
Siñor Déu, pietat, pietat,
ya que l'home no val res!
Garduña, en bona intensió,
vol que busque a Visantet,
que, tan chich, és un sant fet...
Però, tant, oh! No ho crech yo...

²⁰² A l'original: *qu'en*

Mes, soch pare y patixch tant,
y el ànima tant delira,
qu·encara que os mentira,
bon cristià, yo el creuré sant.
Buscaré el remey si·l y à,
y en esta mísera sort
lucharé²⁰³ hasta el fi en la mort
que prop de vénsen està.
Busquem-lo, sens tindre fe,
y salve's la prenda amada
que·n eixa vida, sifrada,²⁰⁴
esta mehua està també.
(*Al vore a sant Vicent.*) Allà ve el ànchel hermós,
qu·és hui tota ma esperansa.²⁰⁵
Si ell este favor m'alcansa,
seré, com dech, generós.

ESCENA V

El mateix sen Vicent, Pere Donat, Gori y vehins.

Miquel: (*Eixint a resibir al sant*)

Ay, fill meu, molt benvengut!

Dichós el que té un infant

tan hermós, tan pur, tan sant

naixcut per a la virtut. (*Abrasant-lo*)

Sen Vicent: Yo no soch res: pobra flor

qu·apenes sap lo qu·és vida!

²⁰³ Castellanisme.

²⁰⁴ Segurament, per *xifrada*, és a dir, tancada secretament dins l'altra vida –la del fill.

²⁰⁵ A l'original: *m'esperansa*.

Y vosté, sant m'apellida,
cuant yo sols conech el plor!
¿Qu·he fet yo davant de Déu
ni dels hòmens per a ser
lo que vosté me vol fer,
si al sel no aplega ma veu?
Soch una fulla agarrada
al tronc sens donar el fruit.
Jo bé sent así en lo pit
el ànima arrebatada.
Yo tem a Déu, vull anar
al sel per la caritat
y en lo món la veritat
sinse descans predicar.
Sóch un pobre pecador,
tingau compassió de mi,
tem del Señor el chuí
perqu·al chuí li tinch por.
Vullch plorar, també ploreu
perquè·m fan por els pecats,
tots y tots achenollats
del Señor ohiu la veu. (*S'achenolla ab les mans alsades al cel*)

Pere: Parla tu, què tal? Què dius? (*A Gori*)

Pareix que estàs esclafat.

Gori: M'ha deixat espentolat;

casi ducte si estem vius.

Pere: Que semblant! Cuanta ternura!

Mireu, mireu...cosa rara,

és d'un ànchel eixa cara

per sa gràsia y hermosura.

Miquel: Beneït siga el Señor
que l'ha fet. Ay! Tan cabal,
que més qu'un pobre mortal
és un sant, un confessor.

Sen Visent: No soch sant, pobre de mi,
sinse mèrits per a Déu.

Miquel: Si que ho²⁰⁶ eres, sí, fill meu,
y tots ho vehuen així.

Vine, pues, a consolar
a un fill meu qu'està sufrint
y que s'està ya morint
de dolor y de pesar.

Vine a pregar al Señor
que li done la salut
per la tehua mà y virtut
qu'és ya de tan gran valor.

Sen Visent: Què diu vostè? Què he fet yo
per a merèixer ya tant?

Això sols digne és d'un sant...

Y yo sant... encara no.

Miquel: Per caritat, Visantet,
als teus peus me postraré
y plorant demanaré
que consoles a un pobret.

Ell te vol, ell t'ha cridat,
y aflichit entre els dolors
demana plorant favor:

tin, Visantet, caritat!

Sen Visent: Caritat! Sí, és la sentella

²⁰⁶ A l'original: *qu'ho*.

qu·abresa tot lo meu cor...
Ella fa presiós el plor;
y fa del món un sel, ella.
Aniré, li besaré
les llagues en nom de Déu,
si asò consola al fill seu,
en això el consolaré.
Anem al pobre a buscar,
a consolar s·aflixió...
En lo nom de Déu vaig yo,
vingau, pues, per mi a pregar. (*Sen Vicent se'n va, seguit de Miquel y Garduña*).

ESCENA VI

Pere y Gori; después vehins y soldados del Centenar.

Pere: Què tal, Gori? Què·t pareix?

Què·t pareix eixe chiquet?

Tenia yo abans motiu

per a parlar tan bé d'ell?

No serà un predicador?

No serà un sant fet y dret?

Gori: Si no ho²⁰⁷ vera en estos ulls,

que s'ha de menchar el temps,

no creuria lo qu·he vist...

És un ànchel, Visantet.

¿Pues no seria una llàstima

qu·es morirà este chiquet,

cuan tanta sabiduria

²⁰⁷ A l'original: *n'ho*.

porta en el cap també?
Dichós pare de tal fill,
molt dichós Guillem Ferrer,
que té un fill com no y à un atre,
ni en València pot haber.
Saps el odi que li tinch
sols al nom de casament,
y que primer fóra turch
avans de tindre muller.
Ni sogra mal humorada,
ni cuñats, ni cosinets.
Pues bé, Pere, si em²⁰⁸ digueren
que tindria yo después
un fill tan bo, tan complit
com és este sant chiquet,
tancaba els ulls y em casaba,
sí, Señor, oh! Sí, per fet.
Ya no extrañe que Garduña
vatja pirran-se²⁰⁹ per ell,
pues si a mi me'l confiaren
yo faria lo mateix.

Pere: Gràcies a Déu que coneixes

lo que molts saben també...

Mira, mira! Ha corregut

la notícia entre la chent,

y así venen per a vore

al que dihuen ya santet.

Gori: Y soldats del Centenar

²⁰⁸ A l'original: *se'm*.

²⁰⁹ *Pirrant-se*. Del castellà *pirrar*: agradar molt una cosa. (*DRAE*)

no pareix sinó que pres
van a emportar-se a eixe chich.

Pere: És perquè fa dies manà,
molt arreglat el consell,
que·n totes les reunions
eixa forsa intervingués
per a evitar els tumultos
y evitar penes después.

ESCENA VII

Els mateixos, hòmens del poble.

Vehins: Que traguem al chich, que·l traguem...

Atres: Que mostren a Visantet. (*Ixen els soldats y els vehins*)

Pere: Què volen?

Home 1er: Vore al fill sant
del gran notari Ferrer.

Pere: Tingau pasència, eixirà.

Home 2on: Ara, ara.

Vehins: Ara mateix.

Gori: Per què han deixat el treball?

Això no valia més?

Vehins: Fora el tonto, fora, fora!

Gori: No sé quin sant me conté,
que no vos aplaste els nasos
y no heus arranque les dents.

Home 1er: A qui? A qui, borinot?
Trapalon,²¹⁰ gat de convent!

²¹⁰ Castellà: persona mentidera.

Gori: Per la vida de m·agüela,²¹¹

que s'apreten més y més,

ni la guerra de l'Unió

vos donarà més que fer.

Vehins: Fora, fora!

Home 2on: Sargantana...

Pedra seca, pedra en ell!

Pere: Alto, amichs, menos camorra;

tinguen respecte al consell!

Home 1er: Que calle eixe desllenguat!

Calle el guapo!

Gori: Ronquen ells.

Tots: Garduña, Garduña.

Pere: Arrere,

feu puesto, voto a Luzbel.

ESCENA VIII

Els mateixos, Garduña.

Garduña: Qu·és asò tant d'alborot?

Qui interrompix l'orasió

que ple de fe, ple d'unió

fa Visantet mol devot?

Tots: Què y²¹² hà? Què y hà?

Gori: Parla, parla

y conta-mos als vehins

lo qu·està fen-se allà dins...

²¹¹ Castellanisme.

²¹² A l'original: *qu'y*.

Tots: Al gra y al gra, menos charla.

Garduña: Pues, señor... (*rumor*)

Gori: Volen callar,
bachillers?

Tots: Fora el cabut.

He! He! He!

Gori: Ya no dich chut,
u hos hauré d'apalejar.

Pere: En el nom del señor rey,
callen tots!

Tots: Pos callarem.

Pere: Y si no, els recordarem,
mas que los pese, la lley.

Garduña: Puch parlar? Sí? Pues señor,
escolten... acosten-se...

Més, molt més... Aixina; bé...

No·m tinguen per parlador.

És el cas que dins entrarem

y s'acostarem al llit...

Al chich li roncaba el pit,

y a l'orella li parlàrem.

Pere: Però diga, qui parlà?

Garduña: Qui ha de ser? Visantet...

Pues yo quietet, molt quietet
en un rincó estaba ya.

El meu chich fea orasió

y estaba tan pur y hermós,

que·l serafí més presiós

no mostrava més unsió.

Pues, señor, después d'asò

s'alsà Visent, s'acostà...

entre dens parlà, plorà...

yo me dia, asò va bo.

Y después... me'n vaig fuchir,

y así estich.

Pere: Y Visantet?

Y el malalt?

Garduña: Cap así dret,

tots darrere van a eixir.

Miren, miren...

Tots: A un costat!

Deixen pasar a eixe sant!

Pere: Fasen puesto²¹³ per lo tant

y no alarmen²¹⁴ la siutat.

ESCENA ÚLTIMA

Els mateixos, sen Vicent, Miquel y malalt.

(Ix sen Vicent agarrant la mà del malalt. A l'atre costat Miquel Garrigues, aflichit. Dos criats porten en una cadira a un chiquet malalt ab lo coll envenat y molt descolorit).

Miquel: Descansen, y pues Vicent

vol qu'a l'iglésia apleguem,

un instant descansarem

si no incomoda²¹⁵ la chent.

Sen Vicent: Del Señor ante²¹⁶ el altar

és més pura l'orasió...

²¹³ Castellanisme.

²¹⁴ A l'original: *n'alarmen*.

²¹⁵ A l'original: *n'incomoda*.

²¹⁶ Castellanisme.

tingau més fe y devosió

y a Déu podrem aplacar.

Chermanet, amich de cor: *(al malalt)*

Déu és molt gran, Déu pot fer

qu·a l'estat tornes primer...

Derrama²¹⁷ ante Déu lo plor!

Ell qu·és gran, qu·és poderós *(acariasiant-li²¹⁸ la cara)*

qu·és la mateixa bondat,

ell qu·aixina t'ha posat,

pot curar-te, milagrós.

Siñor, Siñor, que podeu

crear mons, omnipotent,

pietat del pobre pasient

y al pobre pare escolteu. *(L'acarísia)*

Malalt: Ay! Ay! Yo·m vullch alsar...

Miquel: Fill meu qu·és asò?

Sen Vicent: La mà,

chermanet... Pots anar ya?

Malalt: A l'iglésia vull anar. *(Sen Vicent l'agarra la mà y después l'abrassa)*

Miquel: A vore... Chesús que mire! *(Li lleva els draps y encontra bones les llagues)*

Visent! Visent és un sant.

Garduña: Viva el meu fill.

Sen Vicent: Ah! No tant...

Garduña: Viva, viva... Sí... Delire... *(Pegant vots)*

Serà l'honor y la glòria

de València per virtut

y en tot lo món conegut

deixarà santa memòria.

²¹⁷ Castellanisme.

²¹⁸ Castellanisme.

Tots: Viva el santet!

Miquel: Ay, fill meu,

com te podré yo agrair

el do que de recibir ²¹⁹

acabe, per tu, de Déu?

Als seus peus achenollat,

confesaré el teu poder...

Sen Vicent: Alse's y no vullga fer

tentasió a la vanitat.

Sols Déu és omnipotent.

A Déu sols veneració,

al pròxim la compassió

y sempre el cor penitent.

Vullch per la fe treballar,

morir per la caritat

y per la nostra siutat

sens fi ni terme mirar.

Per asò me desviuré

y en la fe y la relichó

o màrtir moriré yo,

o faré triünfar la fe.

Anem, pues, per bon eixemple

a donar gràsies a Déu

y alsar nostra humilde veu

de gratitud en el temple.

Tu, chermanet, vine en camí

y pues d'esta enfermetat

el Señor ya t'ha lliurat,

viu ya, per anar allí. (*Señala el cel*)

²¹⁹ Castellanisme.

(*Agarra el malalt de la mà y se'n va. El poble s'atumulta²²⁰ per seguir-los, però els soldats del Centenar els cerquen y guarden*).

Tots: Viva el santet!... Viva! Viva.!

Gori: Sí, Señor, perqu·és un sant.

Y en avant ho serà tant,

que... Viva, pues y reviva!

Y viva yo!... Tots cabem

en este món de folies²²¹...

Uns tocant les chirimies,²²²

y atres com yo, que ballem.

Visent deixarà gran glòria,

y del milacre después

yo no deixaré así res

més que·ls osos per memòria.

Però tant m'han fet parlar

que me'n vaig, ho adivineu?

Vingau en mi y pagareu

perquè yo no puch pagar.

Necese remullar

en algo negre esta veu,

perquè estich tirant el lleu

de tant y de tant charlar.²²³

Y els postres que vullch yo són

qu·aplaudixca tot lo món.

²²⁰ Castellanisme.

²²¹ Per *follies*, bogeries (DCVB).

²²² Instrument musical de vent. Xeremia (DCVB).

²²³ Castellanisme per *xarrar*.

[VI]

LO TOCH DE SOMATÉN.

MILACRE

PER A REPRESENTAR

EN L'ALTAR PRINCIPAL DE SENT VICENT FERRER

DEL CARRER DE LA MAR,

ESCRIT

PER DON VICENT BOIX,

CRONISTE DE VALÈNCIA,

EL COMISIONAT PER A L'ANY 1870

VALÈNCIA

IMPRENTA DE CHUSEP DOMENECH, CARRER DE LES AVELLANES, 21

1870

PERSONES

SENT VICENT FERRER

LO DUCH DE MONTBLANCH, INFANT D'ARAGÓ.

EN MARIANO SAGARRIGA, JURAT EN CAP DELS CABALLERS.

SALOMÓ, MERCADER JUHEU.

TONI GRANULLA, CRIAT.

GUILLEM.

GERONI.

HÒMENS DEL POBLE, ARCHERS Y JUHEUS.

La escena pasa en València, el dia 9 de juliol de 1391.

EL COMISIONAT PER A L'ANY 1870.

Aquest milacre recorda un dels pasatges més ruidosos de l'història de la nostra ciutat, y se refereix al robo de la juheria, verificat en lo carrer de la Mar, a hon s'alsa hui lo suntuós convent del senyor Sent Cristòfol.

Lo sant pare Vicent Ferrer evità la propagació del motí; perquè sa paraula fonch escoltada per lo poble, que vehia en ell a l'àngel de València.

Sia, pues, grat a la vostra senyoria, acceptar aquesta proba humil de mon petit ingeni, consagrat tot a la glòria de la pàtria, acullint benignament aquesta altra pedra tosca,²²⁴ que ofereixch als peus de València per ma de la vostra senyoria.

València, 31 de mars de l'any 1862.

²²⁴ Tipus de pedra calcària. (DCVB)

ACTE ÚNICH

El teatre representa la plaça de la Figuera; cases pobres a un costat y atre, ab un carreró per cada costat. En el fondo, la fachada²²⁵ y porta de la juheria, de arquitectura antiga. La porta se obrirà, cuant se diga.

ESCENA PRIMERA

Geroni: Así, que no·m veu ningú
y ningú me pot seguir,
anem a reflexionar
lo que va a pasar así.
Els núbols ya s'amontonen
en lo cel, com en la nit
lesombres oscures pugen,
tapant de la lluna el brill.²²⁶
Gran tempestad amenaça,
y tothom que té chuí,
envolta mira a València
en sombra d'aspecte trist.
Corren veus que pronte haurà
un sério y furiós motí
que costarà un riu de sang,
que d'este hermós paraís
la terra convertirà
en un infern. Alto ahí,
Geroni! Pensem en tu:
altre com tu, ni més fi,
ni més templat, ni més home,
ni més tendre serafí,

²²⁵ Castellanisme.

²²⁶ Castellanisme.

ni ta mare en tindrà un atre,
que puga en tu competir.
No et comprometes Geroni;
Geroni, guarda el chuí;
Geroni, conserva el bulto;²²⁷
Geroni, reserva tin,
perquè en los dies que corren,
més val, Geroni, futgir,
que ohuir dir per totes parts:
“Un valiente murió aquí.”
Si s’arma la saragata,
si s’escolta l’esclafit,
amaga el cap, que después,
cuant el sol torne a lluir
y tots estiguen cansats,
asoma’t tu per ahí,
y digues –y te crehuran-:
“Yo esta victòria guañí.”
Y sobre tot, amich meu,
Geroni, guarda el chuí,
Geroni, conserva el bulto,
Geroni, reserva tin.
Gent s’acosta; fem-se el tonto,
des de así bé els puch ohuir. (*S’amaga en un cantó*)

²²⁷ Referit al cos humà. (DCVB)

ESCENA 2^a

Guillem: ¿Si²²⁸ eixa gent s'haurà olvidat

de tot lo que dehuen fer?

A soles està el carrer...

Geroni: (Què em veus, espentolat?)

Guillem: Ara tenim ocasió;

si la perdem: bona nit!

Perdem el coll y el profit

y un atra no em²²⁹ busque yo.

Vullc escuts per a medrar,

no més draps, no més mohina,²³⁰

basta de cols y sardina;

yo vullc beure, vullc mentjar.

Rodant entre els pobretons,

ni tinch alberch, ni dinés,

¡sort indigna la sort és,

que me porta a redolons!

Y en casa em demanen pa,

y plorant sempre els giquets...

No tinch res: pobres! pobres!

ni²³¹ esperança tampoc y ha.

Geroni: (Si creguera a eixe badoch,

casi em faria plorar...

que guilopo! ¡sap parlar,

y sap bé juar el joch!)

Guillem: Algú ve...vetjam qui siga.

²²⁸ A l'original: *S'eixa*.

²²⁹ A l'original: *n'em*.

²³⁰ Disgust, irritació. (DCVB)

²³¹ A l'original: *n'esperança*.

¡Per la justísia! (*Cridant*)

Home 1^a: La creu.

Guillem: Avant, brau; aquest és meu. (*Entra el home primer, armat de daga*)

Atre aplega. Alto! Diga...

Home 2^a: La creu.

Guillem: ¡Ah, per la justísia!

Avant també el esforsat. (*Entra el home segon*)

Poseu-se a eixe atre costat.

Geroni: (Asò no porta malícia.)

Guillem: ¡Ah, de l'hom! (*Parlant al paño*)

Home 3^a: La creu.

Guillem: Avant. (*Entra el home tercer*)

El últim. ¡Per la justísia! (*Al paño*)

Home 4^a: La creu.

Guillem: ¡Bo!

Geroni: (¡Quina milícia!

¡Que tropa! ¡Cuant de brigant!)

Escoltem.)

Guillem: ¿Veniu armats?

Tots: Hasta les ungles (*Ensenyant els punyals*)

Guillem: Molt bé.

¿Porteu prou brios?

Tots: També.

Guillem: ¿Sereu braus?

Home 2^a: Hasta penjats.

Guillem: Escolteu, hòmens valents,

que no coneixeu senyor

y teniu un gran valor

conegut entre les gents;

escolteu, desventurats,

de València fills perduts,
y en València coneguts
per més de quatre pecats;
en Castella el poble fiel,²³²
armat per la religió,
acaba de alçar pendó
contra tot juheu infiel.²³³
No volen els enemichs
de sa pàtria y de son Déu,
y ab un mateix crit y veu
los cristians, segurs amichs,
als juheus han obligat
lo batisme a recibir.
Son eixemple ha de seguir,
tothom que està batetjat,
en València, a hon té un altar
tan hermós la nostra fe.
No, germans, no mos convé
als juheus así deixar.
Lurs costums, conversacions,
mal eixemple y pravitat
mala semilla²³⁴ han deixat,
que creixerà a borbotons.²³⁵
¡Fora els juheus, que sepulten
nostra vergoña en el or!
¡cuant nosaltres tenim plor,
nostres llàgrimes insulten!

²³² Castellanisme.

²³³ Castellanisme.

²³⁴ Castellanisme.

²³⁵ Borbollons. (*DNV*)

Avaros,²³⁶ han destruït
les fortunes dels cristians
y nostra sang en ses mans
poch a poch s'ha derretit.
¿Esteu preparats?

Tots: Del tot.

Guillem: ¿Y la gent?

Tots: En lo Mercat.

Guillem: ¿Estan tots?

Home 1^a: Ningú ha faltat.

Guillem: Allí acudiré yo de un bot.

A soles la Juheria
se trobarà aquest matí,
pus ixqueren tots d'así,
avans de asomar lo dia.
Cuant el crit de ¡via fora!
per eixos carrers retumbe,
y València se derrumbe
per les armes d'hora en hora,
así, els valents, acudiu.
Así tots se vengarem,
y la sang replegarem
dels enemichs en un riu.

Geroni: (Apreta: yo sé nadar;
Geroni, futgim, fill meu,
perqu'así a lo que·s veu
ni²³⁷ els gats se van a salvar.) (*Se'n va*)

²³⁶ Castellanisme.

²³⁷ A l'original: *n'els*.

ESCENA 3^a

Els mateixos, menos Geroni.

Guillem: Sobre tot, molta prudència;
que ningú s'apersibixca;
de l'orde ningú se'n ixca
que al traïdor no y ha clemència (*Se'n van*)

ESCENA 4^a

Geroni: (*Eixint*) He donat volta al carrer,
perquè em trobaba altra volta
en eixa gent desconeguda
que n l'infern té ya una pota.
¡Que projectes, mare mehua!
Els passos de eixa gentola
van a marcar de València
un baldó²³⁸ en la sehua història.
¿Si ho sabrà lo lloctiment
que n lo regne mana y obra?
Y eixe alt infant poderós,
que brios ne té de sobra,
permetirà dels malsins²³⁹
que n'ixca en bé la tramoya?
A dir-ho vaig... Però, no...

²³⁸ Castellanisme: injúria, ofensa. (*DRAE*)

²³⁹ Castellanisme: mal si, mal averany. (*DCVB*)

Geroni, a tu què t'importa?
Si ho saben, Geroni meu,
te arrimen llenya de sobra.
Allà, en lo rincó de casa,
y ferrada bé la porta,
més segur, Geroni, estàs:
¡cap a casa, pica sola!

ESCENA 5ª

Toni: Geroni meu...

Geroni: ¡Ay, Tonet!

Toni: ¿A hon tan despavorit?²⁴⁰

Geroni: Vaig a ficar-me en lo llit.

Toni: Geroni, ¿què estàs malet?

Geroni: És que la gola m'apreta;
sens ducte m'he costipat.

Toni: Si qu'estàs descadenat.

Geroni: Estaré mal d'estafeta.²⁴¹

¿Y tu a hon vas?

Toni: Al convent.

Geroni: ¿Vas a ser frare?

Toni: Ho soch ya.

Geroni: ¿Què dius, home?

Toni: Molt temps fa
que m'he tornat penitent.

Geroni: ¡Quin milacre!

Toni: Mol més grans

²⁴⁰ Castellanisme.

²⁴¹ Segurament, amb l'accepció 4 donada al DCVB: "persona que xerra massa" i que només es documenta a Menorca.

els fa el pare Vicent Ferrer.

Geroni: Com eixe teu, no pot ser
ni²⁴² el farien tots el sans.

Toni: No ho²⁴³ estranyes, Geroniet,
y si saps lo que soc yo
y la mehua condisió,
no estranyaràs lo qu·he fet.

Geroni: Recorde qu·eres valent...

Toni: Com una gallina, sí.

Geroni: Y qu·asoles per ahí
no et²⁴⁴ troba jamay la gent.

Toni: Pues bé, yo soch un cobart...
¿tinch yo la culpa, Senyor,
de no tindre més valor?

Geroni: Però, molt manso, això a part.

Toni: Els gicots me fan futgir,

les dones me fan callar,
lesombres me fan plorar
y tots me poden renyir.

Geroni, estich condenat
a una por, qu·és mon torment:

de dia por a la gent,
y de nit... ¡Ay, desgraciat!

Asò no²⁴⁵ és viure, Geroni,
y pareix que·n tots els tratges
y asustan-me ab sos visatges
se burla de mi el dimoni.

²⁴² A l'original: *n'el*.

²⁴³ A l'original: *N'ho*.

²⁴⁴ A l'original: *n'et*.

²⁴⁵ A l'original: *n'es*.

Per dalt y per baix del llit
se pasetja el renegat,
fent ruïdos, descarat,
en les hores de la nit.
¿De dia corre un rosí?
Me se doblen els genolls...
¿Els gichs corren com uns folls?
De por me abruma un colí.²⁴⁶
Ni soch bo per a casat,
ni soch bo per a solter,
ni viudo poguera ser,
ni viure en la soletat.
Sempre en lo cor palpitant,
sempre en l'ànima en la boca,
y tremole ante una toca,
com davant d'algun jagant.
Y vixch per a tremolar,
dormint y dispert sufrir;
y eterns tremolors patir
sense poder descansar.

Geroni: Y al costat d'eixe bon pare
que no²⁴⁷ és cobart, ¿tu què fas?
¿Y a hon ell va, tu també vas?
¿O vas per a qu'ell t'ampare?

Toni: Yo me dia: en un convent,
y en una casa de Déu
y al costat del pare meu,
seré a la forsa valent.

²⁴⁶ Gavatxet –un tipus d'ocell molt menut.

²⁴⁷ A l'original: *n'es*.

Pues ni és així, que la nit,
cuant els claustros atravesen,
per més que rese y més rese,
trahent forses d'este pit,
veig lesombres caminar,
y creixent davant de mi
y fer-se llargues allí,
y les bòvedes²⁴⁸ tocar.

El chis-chas de les pataes
que fas sobre els paviments,
me fan tremolar les dents
y plorar moltes vegades.

El pare Vicent se riu
-cosa rara-, si li ho conte,
y si's riu, yo, per de pronte...
me quede més mort que viu.

Geroni: Pues, amich, te vaig a dir
una cosa pura y rasa:

“Granulla,²⁴⁹ veste'n a casa.”

Toni: ¿Y tinch tems per a fugir?
¿Lladren gossos? ¿Gats mahullen?
¿Alguns animals ahullen?
Germà, no²⁵⁰ em fases patir.

Mira: ya estich tremolós,...
apenes puch parlar...

¿Me vols, home, acompanyar?

Tu no tens por, ¿que ditjós!

²⁴⁸ Castellanisme.

²⁴⁹ Possible adaptació del castellà *granuja*, que es convertiria ací en apel·latiu del personatge. Les accepcions trobades als diferents diccionaris no fan sentit en aquesta frase.

²⁵⁰ A l'original: *n'em*.

¿Estem segurs, Geroniet?

Geroni, Geroni meu,

mira els cantons per si²⁵¹ es veu

algú... ¡Ay! Yo tinch fret...

Sostín-me... y digues ¿què hi à?

Geroni: ¡Ay, Granulla! ¡Ay, sinyor Toni! (*Fingint molta gravetat*)

És que·l cel encapotat

y en les ombres rebosat,

deixant córrer el dimoni...

Toni: ¡Ay!

Geroni: ...va a tirar, com a rius

les desgràcies este dia...

Toni: ¡Ay!

Geroni: ...que va la Juheria

a quedar sens hòmens vius...

La sang correrà a plaer...

Toni: ¡Ay!

Geroni: Y haurem de nadar

per a poder-nos salvar

en casa y en lo carrer...

Toni: ¡Ay, Geroni! Estich morint...

Sostín-me... (*Se deixa caure sobre Geroni*)

Geroni: S'acosta gent...

Toni: Seran més de mil y cent...

Anem, pues...

Geroni: Anem fugint. (*Deixa a Toni y se'n van. Toni se queda vacilant, hasta que se li doblen els genolls y se cau*)

²⁵¹ A l'original: *s'es*.

ESCENA 6

Toni; Sagarriga, acompanyat de dos archers.

Sagarriga: ¿Qui està ahí?

Toni: Senyor, senyor.

Sagarriga: Parle dret...

Toni: Estich nafrat...

Sagarriga: Hola, archers! Vetjau lo qu·és...

Toni: Però no me fasen mal,
soch un pobre...

Sagarriga: Ya ho vorem.

Toni: Molt manso...

Sagarriga: Ya se vorà...

Toni: No me fasa tremolar,
no me mire en eixos ulls.
¡Que s'aparten els armats,
que me porten al convent,
que me deixen descansar!
Senyor, senyor, compassió,
senyor, tinga més pietat...

Sagarriga: Alçe l'hom... per vida mehua,
o, si no·l fas aforçar...

Toni: ¡Ay, Jesús! (*Tapant-se la cara*)

Sagarriga: Posen-lo en peu (*Els archers l'ajuden a alsar*)
y vetgen si²⁵² està nafrat. (*El registren.*)

Toni: No em²⁵³ toquen... per Déu, no²⁵⁴ em toquen
¿no vehuen qu·estich pasmat?
El ànima està ferida,

²⁵² A l'original: *s'està*.

²⁵³ A l'original: *N'em*.

²⁵⁴ A l'original: *n'em*.

en lo cos yo no tinch sang.

Sagarriga: ¡És un loco! Què fa ahí?

Toni: Com sempre, està tremolant.

Sagarriga: A hon anaba?

Toni: Al meu convent.

Sagarriga: ¿A qui servix?

Toni: ¿A qui? A un sant,
al mestre Vicent Ferrer.

Sagarriga: ¿Y de a hon ve?

Toni: De passetjar.

Sagarriga: Retire's, pues; perquè és l'hora

de que cada ciutadà

estiga en sa casa quiet,

per lo que puga tronar.

Pronte, a casa... ¿Ho ha comprés?

Toni: Sí, senyor...

Sagarriga: Y per si acàs²⁵⁵

ho ignora, li fas saber,

que si así²⁵⁶ el torne a encontrar,

a pesar del bon Vicent,

ahí quedarà penjat. (*Señalant una finestra. Se'n va seguit dels archers*)

ESCENA 7

Toni, asoles.

Mare de Déu del Roser,

mare mehua tan volguda,

²⁵⁵ A l'original: *s'acàs*.

²⁵⁶ A l'original: *s'así*.

vine, senyora, en m'ajuda,
per lo teu Vicent Ferrer.
Mira'm así tremolar,
Mira'm, senyora, patir,
no puch, senyora, fugir,
ni tampoc me puch quedar.
Mestre meu, pare adorat,
vine a ajudar al pobret,
que'n este pas tan estret,
per a sempre s'ha fonat.
Si tardes, ¡ay, pataplum!
este Granulla s'esclafa,
y si el dimoni l'agafa
se va a convertir en fum.
Pare Vicent... ¿a hon està?
¿Què fa, pare, que no ve?
¿O s'està rient també,
com altres voltes ho fa?

ESCENA 8

Sen Vicent, Toni.

Sant Vicent: Así em tens, desventurat (*Eixint*)

Toni: ¡Ay, pare, no m'abandone;
ay, pare, que m veig perdut,
ay, pare, que no es²⁵⁷ desplome
tot el món sobre el meu cap,

²⁵⁷ A l'original: *n'es*.

y a vostè mateix l'asombre!

¡Me volen, pare, pentjar!

¡A mi que sóc un bon jove

sinse fel, sinse malícia,

y que tinch qui a mi me abone!

¡Ampare'm per Déu, senyor,

avans que la barba asome

un atre jurat més sério!

Pues si aquell, a qui no nombre

me vol pentjar, ¿què farà

cuant un atre así m'empome?

Sant Vicent: Retira't, pues, al convent,

y al carrer que no t'asomes;

prega a Déu que en sa justícia

els hòmens clemència encontren,

perquè són tants els pecats

que al pensar en ells m'asombre.

Toni: ¿Vosté se'n va?

Sant Vicent: Sí, fill meu.

Toni: ¿A soles, pare?

Sant Vicent: Soch jove;

y de un pobre penitent,

ni gran ni gich, pobre o noble

fa molt cas, perquè no porta

ni gent armada, ni corte.

Retira't a pressa, ves...

Toni: ¡Si! Tinch por...

Sant Vicent: Per hui te done

esperansa de valor... *(Alsa el bras sobre Toni)*

Toni: ¿Asò, qu-és? Me sent de bronze.

Soch un atre. Dins les venes,
no sang, sinó foch me corre...
¡ajà!... Pare, veig més clar,
se m'han aventat lesombres,
alse els ulls, palpita el cor...
¡Caballero, aquí hay un hombre!

Sant Vicent: No abuses²⁵⁸ de este moment,
y a la celda,²⁵⁹ pronte, corre,
perquè s'ohuen de l'infern
els bramits...¡Oh! Ves-te'n pronte.

Toni: ¿De veres?

Sant Vicent: S'acosta l'hora...
Déu meu, Déu meu, no t'enojes,
aparta els mals qu'amenasen,
y eixa sang, que ya va a córrer.

Toni: A futgir... Pare Vicent,
¿al seu costat vol que torne?

Sant Vicent: No és²⁶⁰ menester...

Toni: (Yo vindré
per lo que pasa así, a vore.) (*Se'n va*)

ESCENA 9

Sant Vicent: ¡Cuantes desgràcies a València hermosa
(*S'agenolla*) este dia d'horror, ¡ay!, li presenta.
València va a plorar eixa sangrienta²⁶¹

²⁵⁸ A l'original: *n'abuses*.

²⁵⁹ Castellanisme.

²⁶⁰ A l'original: *n'és*.

²⁶¹ Castellanisme.

lucha de l'hom que s'olvida de Déu.
Escolta'm tu, Senyor benigne, escolta
del pobre pecador que así t'implora
y que, tement, Senyor, morir en l'hora
t'envia, dolorit, de la sehua veu.
Aparta de València el llant²⁶² qu·asoma;
València, al teu amor tan agraïda,
consagra al teu amor tota sa vida;
lliura-la tu, Senyor, per eixe amor.
És ma pàtria, Déu meu, pàtria volguda
com se vol de la llum el brill hermós,
y en ella, yo, Senyor, soch tan ditjós,
que, per ella, morir me fera honor.
Recorda tant amor, tanta pietat,
com este poble per la fe t'envia,
y, al trascurrir d'hui lo negre dia,
¡salva a València, oh Déu, sálvala, sí!
Mes, si és precís que ta justícia brille
y ha de plorar València s·amargura,
en esta miserable criatura,
caiga, Senyor, la pena sols en mi. (*S'alsa y se'n va*)

ESCENA 10

Salomó: ¿Qu·és lo qu·he ohuít, Senyor?

Els cristians estan armats
y de València a les portes
enemichs hui n'y ha!

²⁶² Castellanisme.

¿Y de este poble tan bo
podria yo sospechar?²⁶³
¿Qu·horror! Això no pot ser.
¿Tenyir els cristians les mans
en sang innocent? ¿Oh, no!
¿Això fóra una maldat!
Però, corren unes veus,
qu·en rahó van alarmant
als meus germans, hui innocents
y pacífics habitants.
Asò no ho pot consentir
lo noble duch de Montblanc;
ni²⁶⁴ a hon està Vicent Ferrer
se comet tanta maldat.
Voré a Vicent, y ell, qu·és bo,
si tot no ho pot remediar,
davant d'ell no podrà córrer
sols una gota de sang. (*Se'n va*)

ESCENA 11

El Duch de Montblanc, Sagarriga, Archers.

Duch: Noble jurat, ya sabeu
lo que trama certa gent:
si tal maldat se consent,
anem a tentar a Déu.

Sagarriga: Ni vós podeu fer ya més,

²⁶³ Castellanisme.

²⁶⁴ A l'original: *n'a*.

ni atra cosa puch fer yo,
y, si aplega²⁶⁵ la ocasió,
lucharé y moriré après.

Duch: ¿Del meu govern què diran?

¿Què dirà lo senyor rey?

¡Qu·he deixat chafar la lley
entre la pols d'un desman!

¡Per ma Dona! ¡Si tinguera
una forsa regular,
o m'haurien de matar
o tanta canalla ardera!

Sagarriga: ¿Pues, qu·acàs este ropatge,

qu·a València representa,
en esta lucha sangrienta
toparà al poble salvatge?

Este poble, acostumat
a respetar lo que deu,
si mata la mehua veu,
matarà sa llibertat.

Vós portau la veu del rey;
però un jurat, gran senyor,
ademés del seu honor
representa así la lley.

Noble duch: podré morir,
mon cap deixaré tallar,
però la lley despreciar
no ho podré yo consentir.

Duch: Sou digne de eixa grandea,
y en este poble tan brau

²⁶⁵ A l'original: *s'aplega*.

el honor molt be guardau
baix eixa noble preseia.²⁶⁶

Però, ¿com impedirem
este alborot y motí?

¿Qu·han de dir de vós, de mí
cuant este desman contem?

Sagarriga: ¿Si el²⁶⁷ poble sego no calla,
si furiós no vol ohuir,
y al vorem a mi morir
m'insulta en esta gramalla,
entonces està perdut,
no és²⁶⁸ digne del seu renom;
y en lloch de son noble nom
preferix ser corromput.

Duch: ¿Coneixeu a eixe Vicent,
qu·és en València un poder?

Sagarriga: ¿Qui no coneix a Ferrer,
siga estranya o pròpia gent?

Duch: Yo l'he enviat a buscar,
y crech que son nom serà
el qu·al poble contindrà,
si ell²⁶⁹ al poble vol parlar.

Sagarriga: ¿Qu·ha de fer, desvalait,²⁷⁰
entre eixa gent mal naixcuda?

Duch: Yo el crech una bona ajuda
y un home de gran profit.

Sagarriga: Sa paraula ve del cel,

²⁶⁶ Castellanisme. Joia, objecte molt preat (*DRAE*).

²⁶⁷ A l'original: *s'el*.

²⁶⁸ A l'original: *n'és*.

²⁶⁹ A l'original: *s'ell*.

²⁷⁰ Esbalait. (*DCVB*)

y cuant parla en nom de Déu,
vore a un apòstol creureu:
tot ànima, sense fel.

Però en fi, venga el bon frare,
y entre tots, senyor infant,
vetjam si d'así en avant
fem que·l Senyor mos ampare.

Duch: Anem, pues, en nom del rey
a sostindre hui la pau.

Sagarriga: Noble duch: y, si a Déu plau,
a morir hui per la lley. (*Se'n van*)

ESCENA 12

Guillem; después, Toni.

Guillem: Allà va el sinyor infant,
y lo noble Sagarriga.
¿Pensen acàs que Guillem
manant ells, se dormiria?
No, per sent Jordi gloriós:
jugada està la partida;
y a pesar del lloctinent,
ha brillat per fi el meu dia.
Tot està a punt. Yo, a celar
he vengut esta guarida
de estos juheus malaïts,
per a observar, si un espia
pot donar algun avís
qu·als amichs contrari siga.

Silenci per totes parts;
la placeta està tranquil·la
y la gent leal s'ajunta
aguardant una consigna.
Un hom s'[a]costa... ¿Qui va?

Toni: Ni va, ni para...

Guillem: Pues, diga,
què vol, què busca, què l porta...?

Toni: ¿És ell acàs el justícia?

Guillem: Pues molt li convé que parle,
si aprecia eixa torpe vida.

Toni: És un brau...

Guillem: Mereixch el títol.

Toni: És modèstia...

Guillem: Pues seguixca,
deixant la placeta lliure,
o va a fer-li companyia
a sa agüela, si morí.

Toni: ¿Va de veres?

Guillem: Per ma vida.

Pase avant o no responch
de lo que fer li podria.
¿Quin objecte el porta así?
¿Què és lo que vol? ¡Pronte! ¡Diga!

Toni: Curiositat, solamens,
em porta a vore del dia
quin vent corre... He conseguit
tindre al fi una poca chispa²⁷¹
de valor y l'aprofite.

²⁷¹ Castellanisme. (DCVB)

Sant Vicent: (*Dins*) Pues, el Senyor te castiga...

Torna a ser lo q·has segut.

Toni: ¡Ay, Déu meu! Ya tinc mohina;

Em torna la por... ¡Jesús!

¡Per Déu! Compassió me tinga,

no em fasa mal, noble hidalgo,

mire que·m muich de fatiga,

que se doblen els genolls,

y qu·así en la pantorrilla

tinc formiguers y en la gola

no me cap ya la saliva.

Guillem: ¿A hon està, pues, lo valor

qu·avans, bon home, tenia?

Toni: L'he perdut... Soch un cobart...

Guillem: Largo,²⁷² pues, que s'aproxima

l'hora tremenda que·l poble

està aguardant nit y dia,

y si vol salvar la pell

pase avant, siga qui siga.

Toni: Ya me'n vaig... ¡Mare de Déu!

¿Qui m'ha tentat?

Guillem: Fasa via,

pronte, amich. ¡Pronte, que venen! (*L'agarra y el tira fora*)

Paso a un valiente... gallina. (Se'n va Toni)

²⁷² Castellanisme.

ESCENA 13

Guillem, a soles.

Guillem: ¡Gràcies a Déu que m deixà!

Tranquil està ya al carrer,
los juheus m'han deixat fer
cuant ya preparat està.
Ells dehuen tornar así,
per forsa y, avans de poch,
pues olen de llunt el foch,
y ningú els enganya hui.
Dit y fet... Ya Salomó
así ve tot sufocat:
esperem a este costat,
y així l'espiaaré yo.

ESCENA 14

Salomó, Guillem, amagat.

Salomó: ¡Estem perduts! El motí
en lo Mercat va creixent,
y la gent apareixent
més osada y loca²⁷³ allí.
Per totes parts ve la mort,
y grans y gichs als juheus,
d'eixes turbes, hasta els peus,
nos va conduir la sort.
Ya venen els meus germans
a defendre el seu fogar...

²⁷³ Castellanisme.

Guillem: (¡Ningú se podrà escapar!

¡Cauran en les mehues mans!)

Salomó: No pense en el meu tesor;

y en est·hora d'aflicció

afanós no busque yo

el vil interés de l'or.

Però tinc molt més guardat

un altre tesor volgut:

no vullc vore-lo perdut...

Guillem: (¿Qu·és lo que tindrà amagat?)

Salomó: És mon fill, la llum del sol,

la risa de primavera,

és la flor de la pradera²⁷⁴

y és el cant d'un rossinyol.

És mon fill, que prop està

de perir en este dia,

matant-me tota alegria,

que moribunda està ya.

¡Ay, fill meu! Si has de perir

als meus peus asasinat,

avans puga yo, ofegat,

però, llunt de tu, morir.

Anem, pues, a preparar

el ànimo y el valor.

Pietat nos tinga el Senyor... (*Se'n va*)

Guillem: (Y que·t pugues escapar.) (*Ix l'home primer*)

²⁷⁴ Castellanisme.

ESCENA 15

Guillem, a soles.

Ya venen; s'acosta l'hora;
els juheus ya estan así.
Tots junts estan en la cova,
tirem als llops els mastins.
¡Via ferro! ¡Via ferro
els cristians! ¡Cristians, a mi!
Pague esta rasa maldita
la pena del seu delit. (*Se'n va*)

ESCENA 16

Sagarriga; archers.

Así no y ha novetat.
A hon deu estar el perill,
a hon el foch debia créixer
està, per ara, tranquil.
El mestre Vicent ho sap
y no faltarà, bon fill,
a defendre de sa pàtria
el bon nom que té adquirit.
Tornem de nostra inspecció
los pasos a proseguir.

ESCENA 17
Els mateixos; Toni.

Sagarriga: Alto ahí.

Toni: Ya me he parat.

Sagarriga: ¿A hon va?

Toni: Com un taulahí

perdut vaig per els carrers,

de tots, y de mi, futgint.

Sagarriga: ¿Per què no torna al convent?

Toni: Perq·un moment me sentí

tan valent, tan atre, yo,

que m'apleguí a presumir

que podria la ciutat

recórrer sense perill.

Però, yo no sé... Después

qu·al pare Vicent parlí,

em vaig tornar tan cobart

com avans y hasta el juhí.

Sagarriga: Torne al convent...

Toni: Si és²⁷⁵ que puch,

perquè m'asalten perills

per a hon pase. Sí, senyor.

Ya un armat me pasa así,

ya un bulto me reconeix,

ya tropesa en mi algun gich

que espantat corre y més corre

sego de por y futgint.

Les portes estan tancades,

²⁷⁵ A l'original: *s'és*.

y dels gossos los lladrits
anuncien que en la ciutat
algo²⁷⁶ de mal susuïx.

Sagarriga: Retira't, pues. ¡Pronte! ¡Pronte,
ya qu·en res me pots servir!

Toni: Si que servixc, si sinyor.

Sagarriga: ¿Per a què?

Toni: Per a futgir.

Sagarriga: ¡Al convent!

Toni: Corrent me'n vaig.

Sagarriga: Y enrecordat de l'avís. (*Se'n va*)

ESCENA 18

Toni, a soles.

Anem, Tonet, sinse por...

Tonet, apresada, camina...

Dona alguns passos... Aixina...

Mira qu·esclates en plor.

Me pareix qu·allà a lo llunt

s'ohu tocar a somatén. (*Toca una campana a somatén*)

¡Que·l Senyor me salve, amén!

Escapem-se d'así, al punt.

Aprésada, Tonet, que·l foch

va prenint forsa en el vent...

Tonet amich, al convent,

per a tu no és²⁷⁷ este joch. (*Se'n va*)

²⁷⁶ Castellanisme.

²⁷⁷ A l'original: *n'és*.

ESCENA 19

Salomó, portant de la mà a un giquet; Juheus.

Salomó: Ya s'à [a]lsat²⁷⁸ la tempestat,
ya s'aproxima el motí.

Germans, despedim-se así,
hasta allà a la eternitat.

Un juheu: ¿Pues, acàs nos mataran?

Salomó: Eixa pareix l'intenció.

Ni mos tindran compassió,
ni a ningú perdonaran.

Déu d'Isaac, mira, proscrits,
a esta rasa desgraciada
que viu en lo món marcada
per el més gran dels delits.

Y tu, fill meu, innocent,
flor d'aroma virginal

¿perquè·n este jorn fatal
moriràs com delinquent?

Tu, més pur que la floreta
del jardí més diliciós,

tu, que vivies ditjós

sinse por, sinse peneta,

fill meu, també has de morir...

davant dels meus ulls.. ¡Oh, no!...

Senyor, Déu, perdona-lo,

y que no el²⁷⁹ veja sofrir.

¿Qui salvarà del meu cor

²⁷⁸ A l'original: s'alsat

²⁷⁹ A l'original: n'el.

esta prenda idolatrada?

¿En quin punt serà guardada,

perquè ell és el meu tresor?

Per salvar-lo donaria

no una fortuna: asò és poch...

La sang tiraria al foch,

si el²⁸⁰ salvara en este dia.

¡Cruels! Me'l volen matar...

¿Què vos ha fet l'angelet?

Poble cristià, ¿què eus ha fet,

per voler-lo asesinar?

¡Ay! Germans, eixa campana (*Toca la campana*)

anuncia ya nostra mort.

¡Esta ha segut nostra sort

en esta terra cristiana!

(*Dins: ¡Mort als juheus, mateu-los, mateu-los!*)

Adiós, germans.

Tots: ¡No! ¡Futgim!

Salomó: És ya tart. Agenollats,

esperem-los resignats

y com els hòmens morim.

(*Dins: ¡Mateu-los, mateu-los!*)

Ya s'acosten... ¡Ay! Adiós...

Fill meu... en la eternitat,

per la divina bondat,

estarem ben prompte els dos.

(*Entren els cristians, manats per Guillem, tots Armats y furients: hu d'ells portarà una creu alsada; La campana toca a somatén.*)

²⁸⁰ A l'original: *s'el*.

ESCENA 20

Els mateixos, Guillem, hòmens del poble.

Guillem: Así estan...

Atres: ¡A mort, a mort!

(Cada hù dels cristians s'apodera d'un juheu, amenant-lo, altres entren e ixen en la casa de Salomó, trahent objectes de roba.)

Home 3^a: Que ningú·s puga escapar.

Guillem: A presa; perquè l'alt duch
va a seguir al nostre pas.

Salomó: Mateu-me a mi, mes deixeu,
si no hau perdut la pietat,
a esta pobra criatura,
que no ha pogut fer-os mal.

Guillem: D'eixa rasa maleïda
ningú n'haurà de quedar.

Salomó: ¡Per compasió! Recordeu
que fills teniu tots, quisà,²⁸¹
que·ls voleu en tot lo cor,
que per ells faríeu tant
que la mort arrostrarien²⁸²
per a poder-los salvar.

Mateu-me a mi y perdoneu
a mon fill, que mal no fa.

Guillem: No, no...

Tots: Fora els juheus.

Home 1^a: Allà dins nos han nafrat
un home...

Tots: Vengansa y mort.

²⁸¹ Castellanisme.

²⁸² Castellanisme.

Guillem: Els impios han robat

les imatges que adorem

y s'han burlat dels cristians;

rasa inícuca, descreguda.

instruments de Satanàs.

No y ha perdó: tots a mort!

Germans meus: ¡mateu-los ya!

(Tots alsen els braços per a ferir: en asò se ohu un clarí y suspenen per un moment l'acció. Entretant, toca la campana a somatén.)

Espereu, qu'así s'acosta

lo duch y un sinyor jurat.

ESCENA 21

Els mateixos, lo duch, Sagarriga y els archers.

Duch: ¡Ningú·s moga, per sen Jordi!

Abaix les armes fatals,

perquè estes morts no vos honren.

Són més valents los cristians.

Guillem: Nostra fe, nostra creència

en tot temps han insultat.

Duch: Però les lleys els amporen...

Guillem: Y d'elles han abusat.

València no pot sofrir

els seus crims, sinyor infant.

Aparteu-os, gran sinyor,

si no ho voleu presenciar...

Sagarriga: ¿Qu'és asò? Vos olvideu

que teniu así davant

a l'hereu del sinyor rey,

y a mi, que soch un jurat?

¿Des de cuan así s'olvida

esta noble dignitat,

que en València representa

lo que té més sagrat?

¡Abaix les armes, fills meus!

Ho mana qui ho²⁸³ pot manar.

Guillem: Sinyor jurat, respetem

en molta, molta humildat,

de la vostra senyoria

la dignitat, qu'és molt gran;

però, al vore los insults

de esta rasa de Satan,

València no pot sofrir,

València no deu callar.

Sagarriga: ¿Y davant de mi, voldreu,

vostre renom olvidant,

de les lleys tan venerades

la sanitat conculcar?

Tots: ¡A mort, a mort!

Sagarriga: No, fills meus.

Això és un assassinat.

Duch: Per sen Jordi, que ma fúria,

villans, haureu de provar.

Tots: ¡A mort, a mort!

Sagarriga: Escolteu,

si de l'honor olvidats,

si despresiant a València,

sa glòria voleu matar,

²⁸³ A l'original: *qu'ho*.

si la mehua veu no ohüü,
si desdenyeu a un jurat,
tingau la gramalla, qu·és
la imatge de un poble gran...
¡Ahí va! Desfeu-la a trosos...
y después també el meu cap... (*La tira*)

Guillem: Futgiu de ahí,... No toqueu

eixa insígnia, no, germans.

Si la toqueu, som perduts,

y Déu nos castigarà.

Però, sinyor, no vullgau

de esta rasa de maldat,

per compassió mal entesa,

de una justa mort salvar.

Sagarriga: Penseu-ho bé...

Duch: Yo m'opose...

Guillem: ¡Sinyors, sinyors, és ya tart!

ESCENA 22

Els mateixos y Sen Vicent, seguit de Toni, que entra agarrat a l'hàbit.

Tots: ¡Ah!

Sant Vicent: ¿Qu·és asò, germans meus?

València plora aterrada,

València escolta alarmada

de eixa vengansa les veus...

¿Hau olvidat, per ventura,

que santa és la caritat,

y qu·ella en esta ciutat

se conserva sempre pura?
¿A hon porteu eixe rancor?
Cristians, cristians, per lo Déu,
que per tots morí en la creu,
no cometau tal horror.
No vullgau destrosar hui
de València la grandea,
arrastrant eixa presea (*senyala la gramalla*)
que en terra teniu así.
¡Oh, jurat! Yo, que les lleys
respete sinse falsia
y que·n vostre senyoria
acate al meus senyors reys,
yo entregue a la vostra planta, (*arreplega la gramalla*)
humil ciudadà, sinyor,
de vostre càrrech y honor
esta insígnia casi santa. (*Li entrega la gramalla*)
Ara ojats: si vengatius
persistiu así en matar,
si no voleu perdonar,
y de sang voleu els rius,
comenseu. Però, per mi...
Yo ampare als meus enemichs.
Vosatros, que sou amichs,
mateu-me, mateu-me así (*Tapa en la capa a Salomó y al giquet*)
¿Per què no feriu? Vingau.
¿A hon està ya aquell valor,
qu·olvidant-se del Senyor
encara en los ulls mostrau?
Tots: Perdó, perdó...

Sant Vicent: ¿Y és del cor?

Tots: Sí, sí.

Sant Vicent: Pues gràcies a Déu,
que ante eixa mateixa creu
(*senyalant la que porta un cristià*)
ha cesat ya tota por...

Duch: Als juheus desterraré
de nostra bona ciutat,
lamentant lo q·ha pasat,
com sempre lamentaré.

Sagarriga: Pare Vicent: vós torneu
a València nostra glòria...
[El]s venidors en l'història,
esta victòria cantau.

Salomó: Pare, pare... defensor
del pobre y del desgraciat,
del desvalit y apestat,
y de tots el protector;
lo qu·hau fet en este instant
ningun home fer poguera,
si vostra fe no tinguera,
y a no ser, com vós, un sant.
Yo vullc abrasar la fe
que fa milacres sens fi...
vullc ser cristià des de hui...
y ma família també.
Els juheus que persistixquen
en la sehua obsecació...
eixiran, ho jure yo...
y ells ho volen, que se'n ixquen.

Sant Vicent: ¡A Déu les gràcies complides!

A Déu, que así s'ha dignat
mostrar sa benignitat
en les ànimes rendides.

Ahí en eixa cova oscura,
qu'és deixa la Juheria,
des de la llum d'este dia
brillarà atra llum més pura.

Ahí s'alsarà un convent,
a hon ànimes pures, bones,
d'eixemplars y santes dones
este fet tindran patent.

Y a hon el crit de la impietat
resonaba entre els tesors,
entre llàgrimes y plors
s'alsarà la caritat.

Y València guardarà
de este convent la memòria
dels juheus la trist història,
que jamay olvidarà.

València ses glòries té;
però ninguna no y²⁸⁴ ha
que la que més gran la fa,
qu'és la pietat y la fe.

²⁸⁴ A l'original: n'y

[VII]

LO REY Y L'APÒSTOL.

MILACRE

ESCRIT PER DON VICENT BOIX,

CRONISTE DE VALÈNSIA,

PER A REPRESENTAR EN L'ALTAR DEL MERCAT,

EN LO DIA DE SENT VICENT FERRER;

SENT CLAVARI

DON VICENT SOLER

VALÈNCIA

Imprenta de don Josep Mateu Garín

1862

PERSONES

SENT VISENT FERRER

LO REY FERNANDO D'ARAGÓ

ANDREU BERTRAN, LIMOSNERO DEL PAPA BENEDICTO XIII

GERONI DE SANTAFÉ, METGE DEL MATEIX

RABBÍ ABENÀVEZ²⁸⁵

JONATHÀS, JUHEU

GORI GOLILLA, CRIAT

PERE DE LA DENT, ÍDEM

DOCTORS, RABINS, JUHEUS, POBLE, DOS GUÀRDIES Y DOS MASSERS

²⁸⁵ Al llarg del text és anomenat, també, *Albenàvez*.

La escena pasa en Tortosa

LO REY Y L'APOSTOL

ACTE ÚNIC

El teatro representa el interior de un gran salón de arquitectura gòtica, en taburets a un costat y atre. En el fondo un gran sitial per a el rey.

ESCENA 1

Geroni y Beltran

Geroni: ¿Este és el lloch destinat
per lo rey y per lo papa
per a ohuir de tots els sabis
la poderosa paraula?

Beltran: No, Geroni, les cuestiones
se tindran en atra banda.
Este loch té per objecte
saber, después de acabada
la darrera conferència,
els llantos²⁸⁶ de esta batalla
tan fecunda en insidents,
en elocuència y paraula.

Geroni: Presidirà el señor rey?
Fernando vindrà, pues, a honrar-la?
Vindrà el papa?

Beltran: Yo no crech.
Esperant beneit, en ànsia,

²⁸⁶ Castellanisme.

lo que·l consili farà,
el de Lluna està sens calma
y asò farà que no vinga,
com la gent tota esperaba.

Geroni: Y tu, què creus de estes coses?

Creus tu que a la fe cristiana
els juheus, nostres chermans
no fa molt temps, vindran ara?

Beltran: Són molt durs d'enteniment

y tan pegats a sa rasa
que és difícil reduir-los
de Jesús a la fe santa.

Els rabinos²⁸⁷ qu·han vengut
són selebritats per la fama
y saben les escritures
y tenen fe en sa paraula.

Hasta²⁸⁸ el present les cuestions
no tenen gran importància,
perquè els doctors d'Aragó
tenen atra confiansa.

Geroni: Quina, Beltran?

Beltran: Han sabut

que·l rey ha escrit una carta,
impulsant a qu·así vinga
un atre doctor de fama,
fill de València, la hermosa,
la florida, la galana,
la mare de sans y sabis.

²⁸⁷ Castellanisme.

²⁸⁸ Castellanisme.

Doctor, qu·a la Europa pasma,
poderós en los seus fets,
y que, per últim, a hon pasa
va derramant bendisions,
milacres y benandansa.²⁸⁹

Geroni: Y qui és, Beltran, eixe empori
de saber y virtut tanta?

Beltran: És, Geroni meu, el mestre
pare Visent, a qui canta
la Europa a sa veu supensa
y davant d'ell prosternada.

Geroni: És veritat... El conech
y confese que la fama
no ment en quant parla d'ell...
perquè és justa; a lo menys, ara.
Pues lo rey no m'ha dit res
y he estat en la sehua càmara
com a metge aquestos dies.

Beltran: No ho estrañe; os reservaba
la notícia que he sabut,
perquè el señor rey me manà
lliurar dinés a Mallorca,
a hon el pare se encontraba
per a què paguen los gastos
de Visent y sa companya.

Geroni: Y vindrà?

Beltran: Pues no ha de vindre!
De Visent Ferrer el ánima

²⁸⁹ Castellanisme. Bona sort. (DRAE)

a Déu, al pròxim y al rey
està del tot consagrada.

Estem esperant-lo ya,
y entonces²⁹⁰ voràs molt alta
tratada así la cuestió.

Geroni: Serà cosa d'admirar-la.

Así hi à rabins famosos
de Catalunya, de França,
de Castella, d'Aragó,
de Mallorca y d'Alemanya.

Beltran: Quin triüno per a la fe,
vore dels sabis, postrada,
davant un humil doctor,
confundits per sa paraula...

Geroni: ¿Y tu has tengut el encàrrech
d'arreglar así esta càmara
per a final solusió?

Beltran: Així mateix la he arreglada.

Ara vaig a vore al rey.

Geroni: Yo vaix també a vore al papa. (*Se'n van*)

ESCENA II

GOLILLA

Golilla: Pues, señor, ya tinch empleo.²⁹¹

Quin talento és este meu!

²⁹⁰ Castellanisme.

²⁹¹ Castellanisme.

Sóch molt gran y ningú ho creu,
y ho dich perquè *me lo creo*.²⁹²
Al vore'm a mi tan bleada,
ocupant-me en no fer res,
cuansevol diria, pues!
qu·así un gran ingeni hi à. (*Señalant-se el front*)
Yo, és sert que no sé llechir,
que no sé delletretjar,
que he sabut molt bé mentjar,
y no he sabut discurrir...
Que may he anat a la guerra,
que no tinc nom conegut,
que solamens he sabut
viure bé sobre la terra.
Però asò no impedirà
que fasa una gran carrera!
Cuants y cuants, d'esta manera,
han fet lo que Gori fa!
Y no obstant, sempre creixent,
manen moros o cristians,
sinse agarrar-ho en les mans
els ha decorat la gent.
¿Que hi à guerra en Aragó,
qu·els bandos se descuartisen,
que tots al palo s'atisen...?
Yo, ficat en un rincó,
vore de llunt y espiar
l'ocasió. Y asò és chirumen:²⁹³

²⁹² Ho deixem en cursiva, per remarcar el castellà usat.

²⁹³ No hem pogut localitzar aquest mot als diccionaris a l'ús. Segurament vol dir: enraonar, xafardejar...

és que Golilla té un numen
que algú volguera comprar.
De este modo así apleguí,
escuder de un limosnero,²⁹⁴
sinse espasa y *con dinero*.
Què tal? Què tal? Ho entenguí?
Y el què fer? El no fer res...
És ofici lucratiu
y puch jurar, per Déu viu,
que tampoch faria més.
Hui per hui m'han ocupat,
y m'han manat qu'así dins
sols als doctors y rabins
deixe entrar... He treballat.
Asò es diu guañar el pa,
y per asò espere yo
alguna gratificació,
perquè he cumplit y es vorà,
perquè a soles m'aborrixc.
M'agrada la companyia,
y ni de nit ni de dia
estar a soles sufrixc.
Però así ve el amigacho,
siñor Pere de la Dent,
que és tan falt de enteniment
com és un gran tros de macho.

²⁹⁴ Castellanisme.

ESCENA III
GOLILLA Y PERE

Golilla: Señor Pere de la Dent!

Pere: Señor Gori de Golilla.

Golilla: Usiria²⁹⁵ ho pasa bé?

Pere: Ha descansat usiria?

Golilla: M'abruma tanta faena.

Pere: Me cansa tanta fatiga.

Golilla: Vosté és molt treballador.

Pere: Vosté és mor... de truaneria!²⁹⁶

Golilla: *Grandes méritos*²⁹⁷ contraga.

Pere: Se coneix... l'història ho diga.

Golilla: M'han premiat així, tal cual.

Pere: Més li dehuen a usiria.

Golilla: M'envetja lo señor Pere?

Pere: És clar, si no tinc camisa!

Golilla: Haber fet lo que yo he fet.

Pere: Matant en casa morisma.

Golilla: Pues sin embargo he pogut.

Pere: Com juga una cañamisa.²⁹⁸

Golilla: Què vols? Són coses del món.

Pere: Y coses són de Golilla.

Golilla: Pere meu, no t'enfurrueñes.²⁹⁹

Pere: És que Golilla me hostiga.³⁰⁰

Golilla: Tingam pau, pues yo no mate.

²⁹⁵ Deu ser una mala pronunciació deliberada per fer burla del tractament castellà *usía*.

²⁹⁶ Castellanisme.

²⁹⁷ Castellanisme.

²⁹⁸ Canyamés: soca o canya del cànem. (*DCVB*)

²⁹⁹ Castellanisme.

³⁰⁰ Castellanisme.

Pere: Tingam pau ya qu·ho desitja.

Golilla: A hon anabes?

Pere: A buscar-te.

Golilla: Et falta mus?³⁰¹

Pere: Ñor³⁰² Golilla,

estic sempre espentolat,

la bolsa sempre està huida,

la mehua fam de dinés

és la fam més que canina.

Golilla: Dignes, ¿de què t'ha servit

tanta sanc que és vertida

y eixos anys qu·has empleat

matant y matant morisma?

Pere: Per ara, de res de res.

La bolsa sempre està huida.

Golilla: Y en què t'ocupes?

Pere: Yo, Gori?

En rabiar de nit y dia.

Golilla: Mal fet, això és un pecat.

Rabiar! Jesús! Mala espina

t'has clavat en lo teu cor.

Fes com yo fas: que tranquila,

la consènsia, el cor y el cap,

pase una vida pacífica.

Però, rabiar? No, jamay.

Això és una cosa indigna

d'un home de gran valor,

com la mehua història indica.

³⁰¹ Pel context, sembla que fa referència a *diners*.

³⁰² Per *senyor*. Ús col·loquial.

En tots los llantos més fort,
més dur cuanto més fatiga,
més valent quant més perills,
y res l'espanta a Golilla.

Pere: Diable predicador,
si en tota la tehua vida,
no has³⁰³ fet un brot, perquè alabes
la tehua filosofia?

Golilla: Perquè n'í³⁰⁴ ha hagut ocasions.

Yo, preparat en la vida,
davant la mort no fuixquera,
si la mort no se m'arrima.

Pere: Se coneix el teu valor.

Golilla: ¿Me mana acàs la doctrina
que hatja de ser valenton?

Si el ser com sóc me convida
a mentjar y no fer res,
que l'importa a useñoria.

Si tinc forses o no en tinc,
si putje o no putje aixina?

Pere: No·m provoques, capdemins,
o per sen Jordi, Golilla,
que et donaré una llisó
que no³⁰⁵ olvidarás ahina.

Golilla: És que yo!

Pere: No alses el gall...

Golilla: És que no sóch una gica.

Pere: Lo que·t falta és la filosa.

³⁰³ A l'original: *n'has*.

³⁰⁴ A l'original: *n'ha*.

³⁰⁵ A l'original: *n'olvidaràs*.

Golilla: M'insultes tu? Pere, mira
que la sang se'm putja al cap.

Pere: De vore-u m'alegraria.

Golilla: Si m'amosque!³⁰⁶

Pere: Tu? A què no?

Golilla: És veritat... No Golilla,
no t'enfades, perqu·asò
a la salut perjudica,
parlem en pau.

Pere: Convengut.

Vullc que sàpies que està buida
la bolsa.

Golilla: Te donaré
tres escuts...

Pere: Que porqueria!

Golilla: Tres y mitj...

Pere: Pase per ara. (*Pren els dinés*)

Golilla: Queda't así, perqu·aixina,
estant més acompanyat,
sentiré meñs la fatiga.

Pere: Eres tu gran faener...

Golilla: Lo que el bras me permetixca
hui hi à què fer...

Pere: ¿És que tu,
ple de elocuènsia y doctrina,
vas a entrar en conferènsies
ab la gent de juheria?

Golilla: Si el pare Visent Ferrer,
a qui el³⁰⁷ señor tant ausília,

³⁰⁶ Disgustar amb paraules ofensives (DCVB).

³⁰⁷ A l'original: *qu'el*.

necesita que l'atjude,
así encontrarà a Golilla.

Pues a falta de rahons,
tinc puños...³⁰⁸

Pere: Oh! Qui ho diria!

Golilla: Calla't, Pere, qu'así venen
els rabins... Tin polísia...

No³⁰⁹ et desmarres...

Pere: Lo qu'és yo,
no faré res que no siga
molt prudent.

Golilla: El rey ho mana.

Pere: Entoneses, qui li replica? (*S'arrimen a un costat*)

ESCENA IV

Els mateixos, Albenàvez y rabins.

Albenàvez: A este lloch os he cridat,
siñors, per fer-os saber,
que nos queda molt que fer
y no encara ham acabat.
Molt ham tratat les cuestions,
y molt discurrit habeu,
però, més pugnar debeu
y aprestar noves rahons.
La batalla fonc reñida,
habeu sufrit moltes probes,

³⁰⁸ Castellanisme.

³⁰⁹ A l'original: *N'et*.

però apresteu forses noves
y la victòria és cumplida.
És sert que ilustres varons
de siència y profunditat
la sehua fe han defensat
en multitud de rahons,
però pronte arribarà
un home de gran saber,
que en lo dia ha pogut fer
lo que ningú no farà.
Per totes parts predicant,
la sehua fe difundint,
als juheus va convertint
y hasta als moros batejant.
Ningú li pot resistir,
y la paraula en sos llabis
deixa pasmat[s] als més sabis
y a cuants l'apleguen a ohuir.
Sabeu qui dich? És Ferrer!
És Ferrer, lo valencià
que en tota la Europa ya
el àngel conseguí ser.
Per mi, dich, que si³¹⁰ em convens,
abrase la fe cristiana,
perquè entonses serà vana
la elocuència dels presens.
Casi, casi convensut
de eixa santa religió,
molt dispost me encontre yo
a donar-me per vensut.

³¹⁰ A l'original: *s'em*.

Però rabins, complirem
hasta el fi lo qu·ham promés,
y hasta que no pugam més
com a sabis lucharem.
Quin triüfno per a els³¹¹ juheus!
Si a eixe Visent confundírem,
y, triüfants, mos resistírem
sense baixar a sos peus!
Ànimo, pues, oh, germans!
Pues s'ha oferit esta sort,
ni encara davant la mort
besem al frare les mans.
Però, si són les rahons
que mos done tan segures,
caigam, pobres criatures,
ante³¹² el frare a genollons.
Anem, pues, a recobrar
més forses per a el combat.
Sobretot, serenitat,
que·l rey ho vol presensiar
y demane-li al Señor
humildement al seu peu,
que a nostre poble juheu
li consedixca hui honor.
(*Se'n van els rabins.*)

³¹¹ A l'original: *els*.

³¹² Castellanisme.

ESCENA V

Els mateixos, Albenàvez.

Pere: Vaig a parlar a este mago,³¹³

que tindrà més bruixeries
que les velles de València.

Golilla: Pere Dent, no t'amohines.

Yo no vullc tindre enemics.

Ni per les grans ni les giques

deixe yo la mehua pau,

que me dona hores tranquiles.

Pere: Pert cuidado, ya ho voràs.

Diré paraules cumplides: (*S'acosta a Albenàvez*)

Escolta, mestre rabí

digues-me, tu creus en Déu?

Albenàvez: Sí, cristià.

Pere: Tens fe en la creu?

Albenàvez: En la creu?

Pere: Diga no o sí.

Albenàvez: No, cristià.

Pere: No, diu que no!

(A que li arrime un calbot). (*A Golilla*)

Golilla: No sigues un borinot...

Tin més siència...

Pere: Què fas yo?

(Vaig a convèncer al ruc

arrimant-li molta lleña.) (*A Golilla*)

Golilla: Pere Dent, que se despeña...

Pere: Pues si no puch traure such!

Y diga'm, señor rabí:

³¹³ Castellanisme.

el papa y el rey y yo

no tenim religió?

Per què no creu vosté en mi?

Albenàvez: Perquè Déu dona al qui plau

la llum de l'enteniment.

Asò no ho dóna la chent

ni vós tampoc ho alcansau.

Pere: Com que no? Yo no he estudiat,

però crec, y basta asò...

Y lo que crec és tan bo

qu·hasta els sans ho han confesat.

Y escolta, no parles mal

de la santa religió...

Mira, rabí, que si no...

tinc argument sinse igual. (*Mostrant el puny*)

Golilla: (Adiós! Ya mostra qui és)

Pere, no faltes al rey!

Pere, respeta a la lley.

Pere, que no siga res.

Pere: Golilla, deixa'm estar.

Golilla, deixa'm gruñir.

Golilla, deixa'm reñir.

Golilla, deixa'm rabiar.

O sent per sent Jordi, que a tu,

al rabí y a cent juheus

faré que des de els meus peus

se os emporte Belcebú.

Albenàvez: La prudència m'aconsella

que deixe a este loco yo...

Pere: So³¹⁴ ... belitre, so... que va!

³¹⁴ Significa *senyor*.

que li romp una costella!

Albenàvez: A Déu siau... (*Se'n va*)

Pere: A que·l mate? (*El deté Golilla*)

ESCENA VI

El mateixos, menos Albenàvez.

Golilla: Amaina els brios, cabut,
qu·eres loco y testarut...

Pere: Però qu·ell així me trate!

Vaig a matar-lo.

Golilla: Ba, ba...

Y después, sens remisió
t'aforca el rey... Ho sé yo.

Pere: Però no me pasará.

Golilla: Ves-te'n, pues, y un poc de vi
te farà calmar la bilis...

Pere: Has pegat en el busilis³¹⁵...

Te deixé...

Golilla: Hu entens al fi. (*Se'n va*)

ESCENA VII

Golilla a soles.

Golilla: Esta gent de tant de foch,
de tant de brio y de forsa,
viu rabiant, perquè a matar
s'encontra sempre a tot hora.

³¹⁵ *dar en el busilis* és expressió castellana, amb el significar de *dar en el hito*. (DCVB)

Me mires? Te desafie.
Me parles? Anem-se'm fora.
Me insultes? Te insulte pues.
Jesús! Jesús! Que gentola!
No ho entenen: és millor
vore la bola com roda,
y la mehua bola omplir
sinse afan y sinse glòria.
Tontos, retontos, no saben
qu·és la pau una gran cosa,
y que el beure y el menjar
és de totes la gran obra.
Así ve gent, no m'engañe.
És Visent... Así s'acosta. (*Se retira a un costat*)

ESCENA VIII

El mateix, sen Visent y el rey don Fernando.

Rey: A la porta... (*Dirigint-se a Golilla, que saluda y se n'ix*)

Mestre meu, (*A sen Visent*)

en cuanta sosobra estava
esperant vostra venguda
que de tots és la speranza!

Sen Visent: Señor rey, humil vasall,
de vostra alteza sagrada,
sa voluntad és ma lley
y un presepte sa paraula.

Rey: En nom dels meus pobles, mestre,
y en nom de la nostra santa
venerable religió,
vos done les gràsies hara,

per haber vengut tan pronte
a derramar la paraula
que la Europa tota escolta
de vostros³¹⁶ llabis baixada.

Sen Visent: No és la paraula, señor,
no·s mehua virtut tan alta
sols, señor rey, és la gràsia.

¿Qu·és el home en esta vida,
per més que sa forsa ensalsa,³¹⁷
si de Déu la llum no el³¹⁸ porta,
enmitj de la sehua gràsia?

Ajudeu-me vós, señor,
perquè ho demane, a alcansar-la,
y en esta ocasió solemne
triünfarem si a Déu agrada.

Rey: No s'ofengau, pare mestre,
però el meu reinat alcanza
perquè vós brilleu en ell,
una glòria molt presiada
y per vós mire a València
com la més ditjosa pàtria
qu·ha pogut donar al món
uns fills de virtut tan rara.

Pare mestre, os he portat
a esta cambra retirada,
lliure así de cortesans,
per a saber què demana
el millor vasall del rey
a l'amich que·l vol sens tasa.

³¹⁶ Etimologia de vostro, amb la -n presa per analogia dels possessius mon, ton i son. (DCVB)

³¹⁷ Castellanisme.

³¹⁸ A l'original: *n'el*.

Sen Visent: Señor rey! Què he de voler?

Tot me sobra y res me falta...

Gràsies, señor...

Rey: Què puch fer

en proba de confiansa?

Sent Visent: Per mi res...

Rey: És el amich,

que sent amich és monarca,

el que oferix ab lo cor...

Sent Visent: Señor rey...

Rey: Yo no os donaba

riquees que despresieu;

a tant no³¹⁹ aplega ma instànsia³²⁰...

Però volguera eixa llum

que derrameu, admirada,

posar-la, com dech, oh, mestre!

en altre punt, molt més alta.

Asò volguera lo rey

y també volguera el papa...

Sent Visent: No os comprenc, señor...

Rey: Volguera,

y el rey d'Aragó ho demana,

qu·al front d'una gran iglésia,

pastor, Visent, la guiara,

o al costat de lo sant pare,

cardenal, l'aconsellara...

Sent Visent: Jesús! Jesús! Imposible!

Señor rey, a vós no alcanza

la estensió dels meus pecats,

ni de la mehua ignorànsia...

³¹⁹ A l'original: *n'aplega*.

³²⁰ A l'original: *m'instànsia*.

Bisbe yo? Yo cardenal?
¿Siñor, siñor, no repara
la vostra altesa que sóch
molt poch per a glòria tanta?

No, no, siñor, no pot ser.

Demaneu, si vos agrada,
la mehua sang: vostra és.

Però deixeu la mehua ànima
plorar per els molts pecats,
y vore si Déu s'aplaca.

Deixeu que me sacrifique
per los pobres sempre y hara,
que escolte los seus laments,
y que·n ses llàgrimes vatja
a consolar-los, si puch.

Esta és ma glòria, siñor:
morir per tots és guañar-la.

Rey: ¿Y el rey y el amich no poden
eixa virtud quebrantar-la,
cuant és en bé dels meus pobles,
y també a la iglèsia alcansa?

Sen Visent: Mateu-me primer... Perdó...

El cor, siñor rey, me parla...

Gràsies per tot...

Rey: Me deixau

la gratitud mal posada,
perquè tant os dech, o, pare!,
que jamay puch olvidar-la...

Atre més afortunat
de vós obtindrà esta gràsia...

Sen Visent: Jamay, siñor...

Rey: Os respete...

¿Voleu pasar a la estànsia
a hon els rabins y doctors
esperen?

Sen Visent: A vostra planta,
sempre humil y reverent,
obedixc vostra paraula. (*Sen Visent vol besar-li la mà y el rey l'abrasa*)

Rey: Ah, no! Mestre: así vós sou
més que vasall, el monarca. (*Se'n van*)

ESCENA IX

Golilla

No he pogut entendre res.
Que llàstima! Així tindria,
si algú em fera companyia,
què charlar els dos después!
La cosa ha segut formal,
el rey no eixia content:
algo ha pasat que yo sent
no haber peixcat...voto a tal!
Però, ¿a mi que·m va ni em ve
de quant trataren así?
Si entendre-u no ho conseguí,
enfadar-me no em³²¹ fa bé.
Heu que hui ya he treballat
com si fóra un negre esclau,
amunt y aball sense pau,
y tot lo món m'ha manat.

³²¹ A l'original: *n'em*.

Pues si no me paguen bé,
en este cas m'ohuïran,
però, enfadar-me podran?
Crech que no, ya ho pensaré.

Pere: Golilla! Golilla! (*Entra Pere corrent*)

Golilla: Pere!

ESCENA X

Golilla y Pere

Golilla: Què pasa? A hon vas tan corrent?

Què s'amotina la gent?

Algun armat ve darrere?

Tanquem la porta.

Pere: Badoch.

No tingues por.

Golilla: Oh! No tal!

Això em poguera fer mal.

Però, explica algun poch...

Pere: Per pura curiositat

vaig entrar en lo saló

a hon està la reunió

de tanta selebritat.

He sufrit molts apretons,

colsaes, pesichs, jafaes,

empellons y costralaes,³²²

y més de dos tolodrons,³²³

sols per vore hasta allí dins

³²² Colp donat amb els costals. (*DCVB*)

³²³ Castellanisme per *bony*. (*DRAE*)

els doctors més afamats,
y teòlechs y lletrats
y als més sabis dels rabins.
Que sérios! Que formalots!
Y en silenci y aguantant,
muts estaben esperant.

Golilla: No ho fera yo! Borinots!

Pere: Cuant de repent tots s'alsaren
y "El pare Visent" –digueren.

Y tots y tots se mogueren
y en seguida s'inclinaren.

El poble aplaudia fort
y per mitj de tots pasà.

Y el seu sitial ocupà
eixe frare, de esta sort.

Tot lo mon se quedà mut,
y un rabí, molt vell juheu,
se posà en el acte en peu.

Y dihuen qu'és molt sabut.

Golilla: Y què dia?

Pere: Yo què sé.

No entenen res, me n'ixquí
y a esta cambra me'n vinguí.

Golilla: Per la salut has fet bé,
però yo sóch més curios
y vulc vore lo que fan.

Pere: Parla tu y t'escoltaran.

Golilla: No sigues tan malisiós,
queda't, pues, así, en mon lloch,
y guarda la cambra bé
que yo pronte tornaré.

Pere: Ves, no sigues tan badoch. (*Se'n va Golilla*)

ESCENA XI

Pere; después Jonathàs.

Pere: ¿Qu· anirà fer eixe tonto
com atres molts que hi ha,
si no sap grec, ni llatí,
ni hebreo,³²⁴ ni castellà?
Però segur que, com molts,
voldrà també disputar,
dient en cada paraula
més de una barbaritat.
Un juheu, sí, juheu és. (*Mirant a la entrada*)
El conech, és Jonathàs.

ESCENA XII

Pere y Jonathàs.

Pere: Què és asò? Què fas así?
Que de estar dins t'has cansat?
Jonathàs: És que estava sofocat
de vorem ya més allí.
Pere: Fea calor?
Jonathàs: No és això;
és que els rabins van perdent.
Y no mostren gran talent
defensant sa religió.
Pere: Con que el fraret ix triüfant?

³²⁴ Castellanisme.

M'alegre... Y que rabies tu...

Entre tots no en³²⁵ teniu hu
que se li pose davant.

Jonathàs: Que ingeni! Quina elocuència!

Cuanta doctrina tan nova!

Cada paraula, una proba!

Ha pasmat la conferència!

Y vea en lo seu semblant

una llum de tal fulgor,

que donaba més valor

a lo qu'estaba parlant.

Cuant parlaba en nom de Déu,

abrasat de caritat,

un àngel pareix baixat

per a defendre la creu.

Com presenta les cuestiones!

Com les resol fàcilment!

Això és un enteniment

ple de gràsies y de dons.

Pere: Y vosatros?

Jonathàs: Confundits,
no podien contestar.

Pere: Volguera el frare abrasar.

S'han quedat escarransits.³²⁶

A hon estan, pues, eixos sabis,

que crehien conseguir

fer a Visent confundir,

sellant en abant ses llabis?

Viva Visent! Eh, juheu,

ya pots tornar-te cristià!

³²⁵ A l'original: *n'en*.

³²⁶ Migrat; mancat de la grossària o desenrotllament normal. (DCVB)

Pues la rahó hau perdut ya,
agenolla't a son peu.

ESCENA XIII

Els mateixos; Golilla corrent.

Golilla: Pere la Dent, ham vensut!

Pere la Dent, ham guaïnat!

Y si molt ham treballat,
per grans hui mos han tengut.

Pere: Señor, y que confusió!

Golilla: Què tu també has discurrit?

Ham treballat!

Golilla: Ya ho he dit.

Pere: Y tu treballabes?

Golilla: Yo?

Pere: Pues que fees?

Golilla: Aplaudia

y no sé si·m farà un mal
haber cridat.

Pere: Molt?

Golilla: Tal cual,

y asò no·s bé en ningun dia.

Pere: Esplica lo que allí hagué.

Golilla: No és menester, que ahí estan

rabins y doctors y el pare,

y el rey qu·acompaña el frare.

Pere: Els rabins confusos van.

Que cares tan esclafes!

Pareixen unes visions.

Golilla: És que les nostres rahons

les han deixat trastornaes.

Pere: Les nostres rahons! Les nostres
haurà parlat Salomon.

Golilla, si así en lo món
sempre tindràs eixes costres.

Confesa que eres un ruc,
com yo ho sóc.

Golilla: Pues no aplaudia?

Pere: Per el treball d'este dia
del que tu ya has tret prou suc
te debien destinar...

Golilla: A un atre empleo millor?

Pere: No m'importa, si señor.

Golilla: A què, pues?

Pere: A dejunar.

ESCENA XIV

Els mateixos, sen Visent, lo rey Fernando, doctors, Albenàvez, rabins, juheus y poble.

(Lo rey ocupa el sitial y, a la esquerra, sen Visent Ferrer. Los masers se coloquen a la porta. Aixina qu'està cada hu en son puesto, lo rey fa una señal y tots s'asenten. Cuant parla algú, se deurà posar dret. El poble se coloca darrere dels taburets.)

Rey: Dijós yo, cuyo reinat
la alta glòria ha conseguit
de vore así reunit
un congrés tan selebrat.
Gran el poble d'Aragó,
noble en pau y fort en guerra,
fa respetar en la terra
de ses barres el pendó.

Per totes parts tremolant
eixe pendó de victòria,
se ha escrit en la seua història
els fets qu'estan asombrant.
Però ningú més gloriós
que'l que s'ha conseguit hui,
vensent en ample juhí
dels rabins al més famós.
Tanta glòria, poble meu,
no se deu a grans combats,
per la guerra desolats,
sinó a una robusta veu,
a l'home a qui hui proclama
el rey, en molta rahó,
per el més gran d'Aragó,
com ha sostengut la fama:
al pare Visent Ferrer
que a València donarà
el renom que li valdrà
ser de la España el primer.
Honreu, pues, a qui lo rey
honra ab tota voluntat.
Doneu glòria a eixa humildat
que mereix en bona lley.
Albenàvez: Yo, señor rey poderós,
el més humil dels juheus,
de Visent Ferrer als peus
m'agenolle presurós.
Ha ubert nostre enteniment,
inundant-mos d'esplendor,
y de la fe, al resplandor,
se convertix nostra gent.

Religió que sempre té
uns hòmens de tal virtut,
ni tan certa atra n'ha hagut,
ni més certa atra n'i hagué.

Pare Visent, els rabins
de Tortosa y atres llochs,
de vostra paraula als focs
cristians ixen de así dins!
Vós el baptisme doneu
als que·l demanen, postrats,
convensuts y desarmats
per els designes de Déu.

Rey: Sent lo meu cor palpar
entre el goig y l'alegria,
per a un rey de un gran dia
el qu·acaba de pasar.

Que solten als detenguts
qu·estiguen en la presó!
Per a tots y à hui perdó,
tots estem reconeguts.

Sen Visent: A tu, Déu meu, que nos veus
des de eixa celeste altura,
escolta a la criatura
qu·humil t'envia sas veus.

Tu calmes la tempestat,
tu dones la llum al sol,
y als ausells³²⁷ prestes el vol,
y vius en la eternitat.

Tu sols, gran y omnipotent,
tu dones a l'home así

³²⁷ Ocells.

la fe, la rahó, el juhí
y llum de l'enteniment.
A hon va el hom, sens l'esplendor
que baixa de ta mirada?
Sense tu, negra y postrada,
el ànima va a l'error.
Tu abaixes y alses als reis,
derrocant les grans nasions.
Ante Déu, a genollons,
se postren hòmens y lleis.
Y vós, gran rey d'Aragó,
no més elogis doneu
al que, si és algo, és per Déu,
no per mi, pues res sóc yo.
La llum de Déu ha baixat
sobre eixos enteniments,
que ya, pobres penitents,
coneixen sa provitat.
Des de hui ya nous germans,
y germans per una fe,
si el cor als juheus plangué,
hui els idolatra, cristians.
Per a la iglésia, quin dia!
Per a els cristians, que consol!
Alseu, nous cristians el vol,
pues s'ompli el cel d'alegria!
Ara veheu la religió,
tal com és, tota dulsura,
tota bella, tota pura,
sempre en la boca el perdó.
Ella és tota caritat,
tota armonia y de Déu,

ella a soles té la veu
y el cant de la veritat.
Síñor rey, vos he obedit,
com a pobre ciudadà,
permitiu ara que ya
torne al convent beneït,
a plorar els meus pecats,
en soletat retirada,
a hon l'ànima arreplegada
plore les sehues maldats.
Rey: Aneu ara, a hon vós os plau,
perquè en nom del cel aneu.
Vós del cel lo nom porteu
y, així, segur, caminau.
Vasalls, quedeu despajats.
Lo batisme acordarem
y el dia señalarem
per a ser acristianats. (*Se'n van els rabins, doctors y poble*)

ESCENA XV

Lo rey y sen Visent.

Rey: Se n'anau, bon pare meu?
Y deixau abandonat
al rey y a l'amic que heus vol
ab tota la veritat?
Sent Visent: Nesesite, siñor rey,
per lo món acaminar,³²⁸
anunciant aquell juhí

³²⁸ Valencianisme. (DCVB)

qu·espantar deu al mortal.

Nesese, en penitència

y sufrint penes, treballs,

la glòria, qu·és sols del just,

per Jesucrist alcansar.

Rey: No voleu, pare, del rey,

una proba d'amistat?

Sen Visent: Me basta, señor, de vós

tanta y tal benignitat,

que, agraït, sempre agraït,

no podré olvidar jamay.

Rey: Pues bé, vostra bendició

vos demane así, inclinat. (*S'inclina*)

Sen Visent: Señor rey, Déu os beneïxca;

yo sols sóch vostre vasall. (*El rey saluda y se'n va*)

ESCENA XVI

Sen Visent, a soles.

Sen Visent: Déu meu! Déu meu! Ay! Aparta

dels honors la tentasió,

la fortuna, les riqueses,

lo poder y el esplendor.

Feu-me conéixer, Déu meu,

lo que he segut, lo que sóch,

un indigne penitent,

un mísero³²⁹ pecador.

Tentacions, fugiu allà;

deixeu-me en pau, ilusions.

³²⁹ Castellanisme.

Yo no vullc més que la creu
y de Cristo la pasió. (*S'alsa*)

ESCENA XVII

El mateix, Abenàvez, rabins.

Sen Visent: Què voleu?

Albenave: Ah! Pare mestre,
os debem la salvació,
la llum de la fe y la glòria
d'entrar en la religió.
Así tots agenollats,
en nom dels gics y els matjors,
os proclamen nostre pare,
nostre mestre y salvador.
Tots los juheus de Tortosa,
y atres més qu'así no són,
nous cristians, imploren hui
vostra santa protecció.

Sen Visent: Alseu, germans, pues ho sou,
alsehu-os, per el Señor,
ya que s'ha ubert el camí,
a hon entrau ab tant ardor.
No·l deixeu, que si treballs
costa al prinsipi, siñors,
después és fàsil, molt fàsil.
Pues la santa religió
dona consols en la vida
y calma tots los dolors.

Albenave: Donau-mos, pare, en bon·hora,

vostra santa bendisió. (*S'agenollen*)

Sen Visent: De Déu vinga, que és pietat,

mes jermans, hui sobre tots.

Prepareu-se a resibir

el aigua de bendisió

y recolliu-se a escoltar

als sagrats predicadors. (*S'alsen*)

Aneu en pau, fillets meus,

y en les vostres oracions,

enrecodeu-se'n de mi,

pues yo ho necesite molt. (*Li besen la mà y se'n ixen*)

ESCENA XVIII

Sen Visent, Golilla y Pere.

Golilla: Pare Vicent...

Sen Visent: Qu'eres tu?

Pere: Un home que no fa res,

un trasto³³⁰ qu·inmuable³³¹ és,

un porter de Belcebú.

Ni sap lo qu·és treballar,

ni sap lo qu·és may patir.

Si sap algo... és sols gruñir,

fer molt poc y sols menjar.

Golilla: Y este és un home atrevit,

buscant sempre a hon hi à jarana,

una testa casquivana.³³²

Però això, sí, de molt pit.

Sen Visent: Golilla, treballaràs

³³⁰ Castellanisme.

³³¹ Castellanisme.

³³² Castellanisme. Persona amb poc de seny, voluble. (*DRAE*)

dins de poch en un convent;
seràs un bon penitent,
perquè lo cel buscaràs.

Pere: Golilla frare?

Sen Visent: El seu cor
està en este instant sufrint,
la sehua consiència ohuint,
y comensa a tindre por.

Golilla: Pare, pare, és veritat
asò qu'és... pare, perdó.
Me sent atre... pare, no,
no·m deixau abandonat.

Pere: (Pues és sert! Si se tremola!)

Si s'està desconeixent!

Asò és milacre patent..

La sehua cara s'asola!

Sen Visent: Tu, Pere, que eres honrat,

de bona fe y religiós,

seràs algo més ditjós.

Mes, mala la vanitat,

sufriràs dolors aguts

y tindràs penes horribles

que les farà més pasibles.

Consol dels hòmens sabuts,

els dos morireu cristians.

Déu vos tinga compasió.

La ditja os destige yo.

Adéu siau, mes chermans! (*Golilla y Pere s'agenollen y li besen la mà. Se'n va sen Visent*)

ESCENA ÚLTIMA

Golilla y Pere.

Pere: Pare Golilla, què tal?

Com li va, pare Golilla?

Golilla: Yo no ho sé... de dins del cor

ix una forsa expansiva

que me fa tornar en atre.

El mestre tot ho adivina.

Pere: Jesús y quin motiló

deurà fer useñoria!

Alguna volta al convent

aniré a fer companyia

y a recordar atres temps,

de quant se dia Golilla.

Golilla: Basta, Pere, sóch un atre.

Des de así, y en romeria

al sèlebre Portaceli,

el teu amic se encamina,

demanant la salvació,

consumit en la fatiga.

Pere: Ves en Déu... Ya se coneix,

la cara se posa mística.

Bé que yo nunca he dudat

de la gràcia que ara anima

de la tehua vocació,

el impuls... Déu t'assistixca!

Però, avans de despedir-te

de este món, amich Golilla,

digues algo a estos señors.

Golilla: No puch, perquè me sent mal.

Pere: Te donaran medicina.

Golilla: Y cual és.

Pere: No ho saps, badoch?

Aplaudint, aixina, aixina!

[VIII]

LA PAU DE MOLVEDRE.

MILACRE

QUE SE REPRESENTÀ EN L'ALTAR DE SANT VICENT

DEL CARRER DE LA MAR

EN LO DIA DEL SANT

DE L'AÑ 1865,

ESCRIT

PER DON VICENT BOIX,

CRONISTE DE VALÈNCIA,

SENT CLAVARI

LO MOLT IL·LUSTRE SENYOR DON JUSEP MOSQUERA,

CANONGE DE LA IGLÉSIA

DE SÒRIA

VALÈNCIA, 1865

Imprenta de Salvador Martínez, carrer de Serrans

PERSONES

SEN³³³ VICENT FERRER

TONI

BERTOMEU

LO JUSTÍCIA DE MOLVEDRE

ARNALDO DE BELLERA, GOBERNADOR³³⁴ DEL REYNE

MENSATGER

POBLE

La escena pasa en Molvedre en 1410.

³³³ Indiquem les variants observades en l'edició barcelonina de 1919, per tal que es veja el lleuger procés d'adaptació ortogràfica de la llengua de Boix als usos catalans de començaments del segle XX. 1919: *Sant*.

³³⁴ 1919: *Governador*.

ACTE ÚNICH

Lo teatro³³⁵ representa la plaza.³³⁶ Fachada³³⁷ de la iglésia major de Molvedre; haurà també la escalinata que ara té aquella iglésia.

ESCENA 1

Toni, Bertomeu. (*Eixint cada hù per sa costat*)³³⁸

Toni: Bertomeu...

Bertomeu: Toni de l'ànima (*S'abrasen*)³³⁹

Tu per así?³⁴⁰

Toni: Ya³⁴¹ he complit

en lo ters³⁴² del de Sogorb

lo temps per què m'ajustí.

Bertomeu: Deu anys!

Toni: Sens faltar un dia.

Bertomeu: Y a hon³⁴³ has estat, Toni, amich?

Toni: En Nàpols, en la Cerdanya,

en Chipre y hasta en París.

Bertomeu: Caram! Y cuantes³⁴⁴ cosotes

per eixos³⁴⁵ mons hauràs vist.

Y què tal? (*Señalant el bolsillo*)³⁴⁶

Toni: Lo qu'és d'asò³⁴⁷

³³⁵ 1919: *teatre*.

³³⁶ 1919: *plaça*.

³³⁷ 1919: *fatxada*.

³³⁸ 1919: *Toni y Bertomeu, sortint cada hu per son costat*.

³³⁹ 1919: *abracen*.

³⁴⁰ 1919: *ací*.

³⁴¹ 1919: *Ja*.

³⁴² 1919: *terç*.

³⁴³ 1919: *hont*.

³⁴⁴ 1919: *quantas*.

³⁴⁵ 1919: *exos*.

³⁴⁶ 1919: *Senyalant la butxaca*.

³⁴⁷ 1919: *d'axò*.

lo bolsillo torna buit.

Bertomeu: Y com pot ser?

Toni: Fàcilment,
en tabernes y en amichs,
y en camorres y atres...

Bertomeu: Pues
tot se'n anà d'un bufit!

Toni: Però, alegre en totes parts,
o pelegant o patint,
lo temps ha pasat,³⁴⁸ com pasa³⁴⁹
esta vida, en un chuplit.³⁵⁰

Bertomeu: Y te has cansat?

Toni: ¿Qui no es cansa
de córrer eixe³⁵¹ camí,
a hon³⁵² se trova a cada pas
per a tots algun perill?
Y un dia, allà en Barcelona,
espentolat y aburrit,
prenguí una resolució
y, molt formal, me diguí:
cap a casa! Falta gent!
Y, dit y fet, así³⁵³ estich.
Y per Molvedre, què y ha?³⁵⁴

Bertomeu: Lo mateix que avans³⁵⁵ y ha hui:³⁵⁶
hòmens tontos a montó,

³⁴⁸ 1919: *passat*.

³⁴⁹ 1919: *passa*.

³⁵⁰ 1919: *xuplit*.

³⁵¹ 1919: *exe*.

³⁵² 1919: *ahont*.

³⁵³ 1919: *ací*.

³⁵⁴ 1919: *hi ha*.

³⁵⁵ 1919: *abans*.

³⁵⁶ 1919: *hi hà hui*.

dones loques sinse³⁵⁷ fi,
ambiciosos, borinots,
embusteros a cofins,
monyicots que d'hòmens fan
y vells que juhen³⁵⁸ a gichs.³⁵⁹
Al que té dinés³⁶⁰ l'adulen
Al que no en³⁶¹ té, li fan clic.³⁶²
Y ha³⁶³ burros³⁶⁴ que són grans hòmens
y són hòmens de profit;
y a pesar que les orelles
amostren a cada tric,³⁶⁵
busquen y putjen³⁶⁶ als burros
entre vítols mil y mil.
La dona que no està rica
no pot topar un marit,
y si la rica és molt lletja,
té un novio per cada dit.
Y Molvedre, com València
com Londres y com París,
y com tot lo món, en fí,
se compon sens dubte algú
de poc³⁶⁷ de bo y molt ruïn,

³⁵⁷ 1919: *sense*.

³⁵⁸ 1919: *juguen*.

³⁵⁹ 1919: *xichs*.

³⁶⁰ 1919: *diners*.

³⁶¹ A l'original: *ne'n* 1919: *no 'n*.

³⁶² 1919: *clich*.

³⁶³ 1919: *Hi ha*.

³⁶⁴ Castellanisme.

³⁶⁵ Aquest mot, segons el DCVB, significa "tros de fusta cariejat i no gaire gros"; però en aquest lloc deu indicar "moment" (a cada moment). 1919: *trich*.

³⁶⁶ 1919: *putgen*.

³⁶⁷ 1919: *poch*

y així³⁶⁸ estarà, segons crec,³⁶⁹

per *in secula* sin fin.

Toni: Y tu, Bertomeu, qu·has³⁷⁰ fet?

Bertomeu: Ay! No t'ho volguera dir.

He fet la barbaritat

qu·es³⁷¹ pot fer, quant³⁷² el juhí

se cau del cervell y es³⁷³ pert...

Toni: Qu·has³⁷⁴ fet?

Bertomeu: Ah! Lo qu·un³⁷⁵ fadrí

sense cholla³⁷⁶ y sense món

pot fer quant³⁷⁷ està aburrit.

Pasma't, Tonet: m'he casat!

Toni: *Requiescat in pace.*

Bertomeu: Sí.

Toni: Bona dona?

Bertomeu: Sí, quant³⁷⁸ fa

tot lo que vol.

Toni: Y el marit?

Bertomeu: El marit... eh!... Pues, com tots...

Toni: Entonces, pues, bona nit.

Bertomeu: Mira, deixem³⁷⁹ este toll,

y deixem³⁸⁰ este tarquim

y anem allà, a la taberna...

³⁶⁸ 1919: *axí*

³⁶⁹ 1919: *crech*

³⁷⁰ 1919: *què has*

³⁷¹ 1919: *que's*

³⁷² 1919: *quant*

³⁷³ 1919: *y's*

³⁷⁴ 1919: *què has*

³⁷⁵ 1919: *que un*

³⁷⁶ Closca del cap (DCVB). 1919: *xolla*

³⁷⁷ 1919: *quant*

³⁷⁸ 1919: *quan*

³⁷⁹ 1919: *dexem*

³⁸⁰ 1919: *dexem*

la de marres³⁸¹ ...

Toni: Ah! Ya estich.

Bertomeu: Y olvidem, tu les campanyes,
yo³⁸² a ma muller, en lo vi...

Toni: Gran pensament! Convengut...
a la taberna, marit... (*Se 'n van*)

ESCENA II

Lo Justícia

Voré si hui puch tallar
lo desorde d'altres dies...
¡Cuants³⁸³ disgusts y melengies,
tot, así,³⁸⁴ mos va a costar!
Vigilant de dia y nit
y creixent³⁸⁵ sempre el furor,
asò no acaba, señor,³⁸⁶
y donarà un estallit.
¡Nosatros³⁸⁷ som enemichs
de València! No pot ser...
Si sempre s'ham de voler!
Si allí tenim tants d'amichs!
Guerra civil, tu has portat
a este poble la ruïna,
y per tu, pobre, camina

³⁸¹ Castellanisme present, però, en alguns diccionaris del XIX (*DCVB*).

³⁸² 1919: *jo*

³⁸³ 1919: *Quants*

³⁸⁴ 1919: *ací*

³⁸⁵ 1919: *crexent*

³⁸⁶ 1919: *sinyor*

³⁸⁷ 1919: *Nosaltres*.

a sa postrera orfadat.³⁸⁸
 ¿Com podem may resistir
 a València, tota armada,
 en esta guerra empenhada³⁸⁹
 hasta vèncer o morir?
 ¿És Molvedre com avans,
 quant³⁹⁰ Sagunto es³⁹¹ proclamava,³⁹²
 y en sang³⁹³ y foc acabava³⁹⁴
 per la sehua³⁹⁵ fe als romans?
 No pot ser! És hui una flor
 que València molt estima
 y que al seu gran tronc³⁹⁶ s'arrima
 y val així tant com l'or.
 Mes, resistir... ¡que locura!
 ¡Som en l'història³⁹⁷ germans!
 Som tots uns y tots cristians.
 Calma, ¡o,³⁹⁸ Déu!, esta amargura.
 M'han dit alguns mensatgers,
 des de València enviats,
 qu'encara qu'estan armats
 dels tersos³⁹⁹ els dos primers,
 s'empeña⁴⁰⁰ Vicent Ferrer,
 el famós predicador,
 en vindre, fent-nos favor,

³⁸⁸ 1919: *orfandat*.

³⁸⁹ 1919: *empenyada*.

³⁹⁰ 1919: *quant*.

³⁹¹ 1919: *Sagunto's*.

³⁹² 1919: *proclamaba*.

³⁹³ 1919: *sanch*.

³⁹⁴ 1919: *acababa*.

³⁹⁵ 1919: *seua*.

³⁹⁶ 1919: *tronch*.

³⁹⁷ 1919: *la historia*.

³⁹⁸ 1919: *oh*.

³⁹⁹ 1919: *terços*.

⁴⁰⁰ 1919: *s'empenya*.

a tratar de pau primer.
Gran virtut té el⁴⁰¹ religiós:
la sehua⁴⁰² paraula és gran,
mes, les coses a hon⁴⁰³ estan,
¿quin remey donem els dos?
Vinga al fi, en lo nom de Déu,
vinga el sant y acabe asò...⁴⁰⁴
Perquè si nó, mal y bo
ham de perir, com se veu.
Seguim rondant y cumplint
del càrrech l'obligació...
y tingam resignació,
así,⁴⁰⁵ triüfant o morint. (*Se'n va*).

ESCENA III

(*Ruïdo y crits, en la part de dins*)

Toni,⁴⁰⁶ Bertomeu⁴⁰⁷

Toni: Ham⁴⁰⁸ deixat⁴⁰⁹ a lo millor
la taberna, pesia⁴¹⁰ tal.
Quin infern ¡quins ahullits!
Uns chiulaben⁴¹¹ per allà,
atres⁴¹² rabiaben⁴¹³ así.⁴¹⁴

⁴⁰¹ 1919: *te'l*.

⁴⁰² 1919: *seva*.

⁴⁰³ 1919: *ahont*.

⁴⁰⁴ 1919: *açò*.

⁴⁰⁵ 1919: *ací*.

⁴⁰⁶ 1919: *y*.

⁴⁰⁷ 1919: l'ordre que apareix al milacre del 1919 és diferent.

⁴⁰⁸ 1919: *Hem*.

⁴⁰⁹ 1919: *dexat*.

⁴¹⁰ Castellanisme: *pesia*. Contracció de "pese a". Usada en interjeccions. (*DRAE*)

⁴¹¹ 1919: *xiulaven*.

⁴¹² 1919: *altres*.

⁴¹³ 1919: *rabiaven*.

⁴¹⁴ 1919: *ací*.

Lo desorde⁴¹⁵ en totes parts
y Molvedre hui pareix
una gàbia⁴¹⁶ d'hospital.
Pues que chamay⁴¹⁷ bega yo⁴¹⁸
d'un vi bo una tasa⁴¹⁹ gran,
si comprench el llaorinto⁴²⁰
qu'en Molvedre hui he enconrat.
Saps⁴²¹ la causa?

Bertomeu: T'ho diré.
És, pues, Toni, el cas estrañ⁴²²
que lo poble de Molvedre,
resoltament s'ha negat
a recibir la visita
que fent en lo dia està
en Arnaldo de Bellera,
que del reyne y la ciutat
és per⁴²³ lo rey, –Déu lo guarde!-
gobernador⁴²⁴ general.

Toni: Per això⁴²⁵ s'ha alsat⁴²⁶ Molvedre?

Bertomeu: Per això.⁴²⁷

Toni: Luego podrà
haber⁴²⁸ colps y tremolina?

Bertomeu: Toni meu, no es⁴²⁹ pot ductar...⁴³⁰

⁴¹⁵ 1919: *desordre*.

⁴¹⁶ 1919: *gavia*.

⁴¹⁷ 1919: *jamay*.

⁴¹⁸ 1919: *jo*.

⁴¹⁹ 1919: *taça*

⁴²⁰ Forma col·loquial del castellanisme *laberinto*.

⁴²¹ 1919: *sabs*.

⁴²² 1919: *estrany*.

⁴²³ A l'original: *por*.

⁴²⁴ 1919: *gobernador*.

⁴²⁵ 1919: *axò*.

⁴²⁶ 1919: *alçat*.

⁴²⁷ 1919: *axò*.

⁴²⁸ 1919: *haver*.

⁴²⁹ A l'original: *n'es*. 1919: *no's*.

⁴³⁰ 1919: *dubtar*.

Toni: ¡Per sent⁴³¹ Jordi y Aragó,
vinga pronte⁴³² esta jornà!

Bertomeu, una paraula.

Bertomeu: Parla, Toni.

Toni: En el instant
vaig a fer-me el cabecilla,⁴³³

el motor y el capità

per a⁴³⁴ anar contra València,

contra el reine⁴³⁵ y la ciutat,

y d'así⁴³⁶ vaig a Castella

y después⁴³⁷ a Tetuà.

¡Viva la sambra! Tomeu,

vaig a fer que en el instant

la campana a somatén⁴³⁸

toque pronte el escolà.

Bertomeu: Toni, Toni... Pensa-u⁴³⁹ bé...

Toni: Ya⁴⁴⁰ està tot molt ben pensat.

Bertomeu: Mira, Toni, que som pocs⁴⁴¹

y que València és molt gran...

Toni: Encara que tot lo món

fins les dents vinguera armat,

al món acometeré⁴⁴²

en⁴⁴³ la boca, peus y mans (*Ruïdo*⁴⁴⁴ dins crits. *Uns diuen*.⁴⁴⁵ “Viva!”);

⁴³¹ 1919: *sant*.

⁴³² 1919: *prompte*.

⁴³³ Castellanisme.

⁴³⁴ 1919: *per*.

⁴³⁵ 1919: *reyne*.

⁴³⁶ 1919: *d'ací*.

⁴³⁷ 1919: *després*.

⁴³⁸ 1919: *sometent*.

⁴³⁹ 1919: *pensa-ho*.

⁴⁴⁰ 1919: *Ja*.

⁴⁴¹ 1919: *pochs*.

⁴⁴² 1919: *acometeré*.

⁴⁴³ 1919: *ab*.

⁴⁴⁴ 1919: *Soroll*.

⁴⁴⁵ 1919: *diuen*.

atres:⁴⁴⁶ “*Fuera! Fuera!*”)

Pataplum! La sarracina,

Bertomeu, tenim armà.⁴⁴⁷

Colpetjeu⁴⁴⁸ eixa⁴⁴⁹ campana (*criquant*)

a somatén, escolans!

O putge⁴⁵⁰ yo,⁴⁵¹ ¡voto a brios!,

a la forsa⁴⁵² a fer tocar.

Home 1^a: A les armes, a les armes! (*Corrent, pasa*⁴⁵³)

Home 2^a: Se divisa gent armà⁴⁵⁴... (*id. id.*)

Veü (dins): Via ferro, via ferro!

Toni: Saragata tenim ya...⁴⁵⁵

Bertomeu, repleguem gent

y que ningú puga estar

en lo perill lo primer...

Bertomeu: Ay! Toni, que soc⁴⁵⁶ casat!

Toni: Anem a fer-se visibles...

Els primers en lo combat...

Jóvens som! Morir és glòria!

Bertomeu: Ay! Toni que soc⁴⁵⁷ casat!

Toni: Fem vore al governador⁴⁵⁸

y al gran poble valencià

que Molvedre és la Sagunto

de aquells temps transcurrits ya.⁴⁵⁹

⁴⁴⁶ 1919: *altres*.

⁴⁴⁷ 1919: *armàa*.

⁴⁴⁸ 1919: *colpetgeu*.

⁴⁴⁹ 1919: *exa*.

⁴⁵⁰ 1919: *pujo*.

⁴⁵¹ 1919: *jo*.

⁴⁵² 1919: *força*.

⁴⁵³ 1919: *passa*.

⁴⁵⁴ 1919: *armàa*.

⁴⁵⁵ 1919: *ja*.

⁴⁵⁶ 1919: *soch*.

⁴⁵⁷ 1919: *soch*.

⁴⁵⁸ 1919: *governador*.

⁴⁵⁹ 1919: *ja*.

Y pues res tenim que pedre,⁴⁶⁰

al menos⁴⁶¹ morir sapiam.

Bertomeu, sus, a les armes!

Bertomeu: Ay! Toni que soc⁴⁶² casat...

y toda⁴⁶³ la glòria bella

que t'has ficat en el cap

se fa pena ante el record

de la dona...

Toni: Què casat?

Entonses me'n vaig corrent...

Estic⁴⁶⁴ en punches⁴⁶⁵, germà! (*A l'anar-se'n, lo deté el justícia*)

ESCENA IV

Los mateixos, el justícia

Justícia: ¿A hon⁴⁶⁶ vas?

Toni: M'en vaig a armar.

Justícia: Contra qui?

Toni: Contra el que siga...

Justícia: Segament?⁴⁶⁷

Toni: Com vostè ho diga,

me sobra per a pegar.

Justícia: Alto ahí! D'así no es⁴⁶⁸ pasa!

Toni: Com que no?

⁴⁶⁰ 1919: *perdre*.

⁴⁶¹ Castellanisme.

⁴⁶² 1919: *soch*.

⁴⁶³ 1919: *tota*.

⁴⁶⁴ 1919: *Estich*.

⁴⁶⁵ 1919: *punxes*.

⁴⁶⁶ 1919: *ahont*.

⁴⁶⁷ 1919: *Cegament*.

⁴⁶⁸ A l'original: *n'es*.

Justícia: Yo⁴⁶⁹ dic⁴⁷⁰ que no...

y a vostès els mane⁴⁷¹ yo
que s'arreguen en casa.

Bertomeu: Obedim⁴⁷² a lo señor...⁴⁷³ (*a Toni*)

Toni: Si t'espera ta muller,
ves corrent, yo⁴⁷⁴ no puc⁴⁷⁵ fer
més qu·obedir⁴⁷⁶ a l'honor.
Pues la pàtria està en perill,
y encara soc⁴⁷⁷ un soldat,
señor⁴⁷⁸ justísia,⁴⁷⁹ al costat
de vosté, seré un bon fill.

Bertomeu: La mehua⁴⁸⁰ dona estarà
patint en este moment...
Pobreta! Me'n vaig corrent,
pues està desamparà (*S'en va*)

ESCENA V

Los mateixos, meñs⁴⁸¹ Bertomeu.

Toni: Ves, pobret... Si va volant!
Jesús, lo que fa la por!
Ni per una joia d'or
aniria més trotant.

⁴⁶⁹ 1919: *Jo*.

⁴⁷⁰ 1919: *dich*.

⁴⁷¹ 1919: *mano*.

⁴⁷² 1919: *Obehim*.

⁴⁷³ 1919: *sinyor*.

⁴⁷⁴ 1919: *jo*.

⁴⁷⁵ 1919: *puch*.

⁴⁷⁶ 1919: *qu-obehir*.

⁴⁷⁷ 1919: *soch*.

⁴⁷⁸ 1919: *sinyor*.

⁴⁷⁹ 1919: *justicia*.

⁴⁸⁰ 1919: *meva*.

⁴⁸¹ 1919: *menys*.

Siñor ⁴⁸²justícia, así ⁴⁸³ em té,
per a morir o matar...

Com a un soldat pot manar
quant ⁴⁸⁴ hui li plaga ⁴⁸⁵ a vosté.

Justícia: Admitix l'oferiment
d'un home que m sembla brau...

Toni: Si la ocasió nos la trau,
vorà el meu comportament.

(*Atres crits, y "vives" y "mueras"*⁴⁸⁶)

ESCENA VI

Los mateixos,⁴⁸⁷ un mensatger, seguit de poble.

Home 1^a: Siñor⁴⁸⁸ justícia, de part
del noble governador⁴⁸⁹
heus⁴⁹⁰ porta aquest mensatger
una important comissió.

Justícia: Arrere tots! ... y en silenci⁴⁹¹ (*se fan arrere*)
escolteu y feu honor
al que ara así⁴⁹² fa les veus
del mateix rey d'Aragó.
Mensatger, davant de mi
y de este poble, sens por,
parleu lo que vos plaurà

⁴⁸² 1919: *Sinyor.*

⁴⁸³ 1919: *ací.*

⁴⁸⁴ 1919: *quant.*

⁴⁸⁵ 1919: *plagui.*

⁴⁸⁶ 1919: *moris.*

⁴⁸⁷ 1919: *matexos.*

⁴⁸⁸ 1919: *Sinyor.*

⁴⁸⁹ 1919: *governador.*

⁴⁹⁰ 1919: *us.*

⁴⁹¹ 1919: *silenci.*

⁴⁹² 1919: *ací.*

qu·a escoltar estic dispost.

Mensatger: Señor⁴⁹³ justícia, escoltau.⁴⁹⁴

Del señor⁴⁹⁵ rey en lo nom,

y en Arnaldo de Bellera,

magnífich governador⁴⁹⁶

de València y del seu reyne,⁴⁹⁷

humilde,⁴⁹⁸ os⁴⁹⁹ salute yo.⁵⁰⁰

Justícia: Parleu, mensatger, parleu.

Mensatger: És lamentable, señor,⁵⁰¹

que dos pobles tan units

en vinculs de religió,

de llengua, de furs y oritge,

se maten sens compassió,

derramant sang⁵⁰² innocent,⁵⁰³

en horrible convulsió.

En Bellera vol tentar,

sols de la pau en amor,

tots los mitgos⁵⁰⁴ de acabar

tan funesta divisió.

Y demana que accepteu⁵⁰⁵

sa autoritat en rahó

de ser⁵⁰⁶ el representant

del señor⁵⁰⁷ rey d' Aragó.

⁴⁹³ 1919: *Sinyor*.

⁴⁹⁴ 1919: *escolteu*.

⁴⁹⁵ 1919: *sinyor*.

⁴⁹⁶ 1919: *governador*.

⁴⁹⁷ 1919: *regne*.

⁴⁹⁸ 1919: *humil*.

⁴⁹⁹ 1919: *us*.

⁵⁰⁰ 1919: *jo*.

⁵⁰¹ 1919: *sinyor*.

⁵⁰² 1919: *sanch*.

⁵⁰³ 1919: *innocent*.

⁵⁰⁴ 1919: *mitjos*.

⁵⁰⁵ 1919: *accepteu*.

⁵⁰⁶ 1919: *d'esser*.

⁵⁰⁷ 1919: *sinyor*.

Deixeu-vos,⁵⁰⁸ pues, visitar,
com tots los pobles ho són,
per a vore si les coses
es governen⁵⁰⁹ en favor
del rey, de la iglesia y poble.

Perquè tots tenen rahó,
com dehuen⁵¹⁰ estar en bé,
siñor⁵¹¹ justícia, de tots.

Què responeu?

Justícia: Yo⁵¹² volguera,
mensatger de gran valor,
cumplir lo que tant desitja
lo noble governador.⁵¹³

Mes, lo poble de Molvedre,
yo⁵¹⁴ no diré si en rahó,
se creu que la tal visita
amengua son pondonor.⁵¹⁵

Poble: Sí, sí, sí! Per privilegis!

Mensatger: No se⁵¹⁶ els ataca. No, no...

Poble: Fora, fora...

Justícia: Si⁵¹⁷ un osat
ofén a aqueste siñor,⁵¹⁸
morirà, mal que li pese,
als meus peus, com a traïdor.⁵¹⁹

⁵⁰⁸ 1919: *dexèu-vos*.

⁵⁰⁹ A l'original: *s'governen*.

⁵¹⁰ 1919: *deuen*.

⁵¹¹ 1919: *sinyor*.

⁵¹² 1919: *Jo*.

⁵¹³ 1919: *governador*.

⁵¹⁴ 1919: *jo*.

⁵¹⁵ Castellanisme de *pundonor*. 1919: *pundonor*.

⁵¹⁶ A l'original: *N'se*.

⁵¹⁷ A l'original: *S'un*. Al del 1919 ja apareix com a *Si un*.

⁵¹⁸ 1919: *sinyor*.

⁵¹⁹ 1919: *traydor*.

Mensatger: Señor⁵²⁰ justícia: heus⁵²¹ negueu?

Justícia: Conech ma situació,
y conech dels privilegis
l'importància, sí, señor.⁵²²
Conech del noble Bellera
l'autoritat e⁵²³ intenció,
però, entre el poble que ho mana
y entre lo rey d'Aragó,
ni vullc⁵²⁴ faltar al meu poble,
ni a⁵²⁵ mon rey faltaré yo...⁵²⁶
Posat, pues, en aquest punt,
de difícil solució,
deixe⁵²⁷ l'insígnia del carrech (*se lleva la gramalla*)
y lliure me quede yo.⁵²⁸

Poble: No, no, no! Viva el justícia!

Mensatger: Espereu, señor!⁵²⁹ Señor!⁵³⁰
Cubriu-vos ab la gramalla (*la replega y la dona*)
y en tan terrible ocasió
escolteu per esta volta
al gran hom predicador,
beneït,⁵³¹ pare Vicent,
que parlar-vos ara vol.
Des de Dénia así⁵³² ha vengut
en ales del seu amor

⁵²⁰ 1919: *Sinyor*.

⁵²¹ 1919: *us*.

⁵²² 1919: *sinyor*.

⁵²³ 1919: *y*.

⁵²⁴ 1919: *vull*.

⁵²⁵ A l'original: *N'á*.

⁵²⁶ 1919: *jo*.

⁵²⁷ 1919: *dexe*.

⁵²⁸ 1919: *jo*.

⁵²⁹ 1919: *sinyor*.

⁵³⁰ 1919: *sinyor*.

⁵³¹ 1919: *benehit*.

⁵³² 1919: *ací*.

per a⁵³³ acallar la discòrdia

que tant lamentem hui tots.

Poble: Que vinga! Que vinga!

Justícia: Pronte⁵³⁴

Molvedre està de sumisió⁵³⁵

per a escoltar⁵³⁶ de eixe sant

la paraula del Señor.⁵³⁷

Poble: Sí! Sí!

Mensatger: Mes, si escoltat,

conserveu la obstinació,

les armes decidiran

lo que no pot la rahó.

Justícia: Y quant⁵³⁸ vindrà eixe⁵³⁹ gran home?

Mensatger: Esperant està mon retorn

a la vista de Molvedre...

Justícia: Ciutadans, ab molt amor

anem a rebre a Vicent

y lo primer siga yo.

Poble: Anem! Anem!

Mensatger: Déu s'apiade

en aquest dia de tots. (*Se'n van*)

⁵³³ 1919: *per*.

⁵³⁴ 1919: *prompte*.

⁵³⁵ 1919: *sumissió*.

⁵³⁶ 1919: *per*.

⁵³⁷ 1919: *sinyor*.

⁵³⁸ 1919: *quan*.

⁵³⁹ 1919: *exe*.

ESCENA VII

Bertomeu, a soles⁵⁴⁰ (*Assomant-se*)⁵⁴¹

Asò⁵⁴² qu·és? No y ha⁵⁴³ ningú?

Ni s'ohuen⁵⁴⁴ crits, ni alborot.

He segut⁵⁴⁵ un tararot

tenint por... A qui? Al bu⁵⁴⁶?

Pues, señor,⁵⁴⁷ si parexia

qu·entraben els enemichs...

Mes que s'an⁵⁴⁸ fet els amichs?

No y ha⁵⁴⁹ ningú... qui ho⁵⁵⁰ diria?

La veritat...ya⁵⁵¹ ho puc⁵⁵² dir...

Tenia una por! Que por!

Ni per una bolsa d'or

deixaria⁵⁵³ de futgir.⁵⁵⁴

Quin canguelo!⁵⁵⁵ Molt més gros

que toda⁵⁵⁶ una catedral.

Era una por molt formal

y encara me'n queda un tros.⁵⁵⁷

Les cames se bamboletgen,

lo cor me fa tic y tac

⁵⁴⁰ 1919: *tot sol*.

⁵⁴¹ 1919: *Assomant-se*.

⁵⁴² 1919: *Axò*.

⁵⁴³ 1919: *hi ha*.

⁵⁴⁴ 1919: *s'ohuen*.

⁵⁴⁵ 1919: *segut*.

⁵⁴⁶ Segurament es refereix al *butoni*, fantasma que fa por als infants. (*DCVB*)

⁵⁴⁷ 1919: *siñor*.

⁵⁴⁸ 1919: *qu' s'an*.

⁵⁴⁹ 1919: *hi ha*.

⁵⁵⁰ 1919: *qu' ho*.

⁵⁵¹ 1919: *ja*.

⁵⁵² 1919: *puch*.

⁵⁵³ 1919: *dexaria*.

⁵⁵⁴ 1919: *fugir*.

⁵⁵⁵ Castellanisme del caló. (*DRAE*)

⁵⁵⁶ 1919: *tota*.

⁵⁵⁷ 1919: *troç*.

y del fondo del pit trac⁵⁵⁸
 uns gemecs⁵⁵⁹ que me maretgen.
 Per totes parts llumenetes
 estich vent, a llum del dia,
 y corrent, quant⁵⁶⁰ yo⁵⁶¹ corria,
 m'alumbraben⁵⁶² llanternetes.
 Debia estar yo⁵⁶³ molt groc...⁵⁶⁴
 que lleig estaria avans!⁵⁶⁵
 Me tremolaben⁵⁶⁶ les mans
 com si fera fret no poc.⁵⁶⁷
 Per lo demás, soc⁵⁶⁸ valent...
 Sé mentjar⁵⁶⁹ y beure bé,
 y no fer res sé també...
 Y soc⁵⁷⁰ marit...complacient...⁵⁷¹
 Però, Señor,⁵⁷² ¿què serà,
 que tots d'asi⁵⁷³ s'afufaren,⁵⁷⁴
 y en silenci se n'anaren?
 Cap a hon?⁵⁷⁵ Qui m'ho dirà?
 ¡Si tinguera atreviment
 per a recórrer la vila!
 ¿Y si algú ve y m'espavila,

⁵⁵⁸ 1919: *trach*.

⁵⁵⁹ 1919: *gemechs*.

⁵⁶⁰ 1919: *quan*.

⁵⁶¹ 1919: *jo*.

⁵⁶² 1919: *m'alumbraven*.

⁵⁶³ 1919: *jo*.

⁵⁶⁴ 1919: *groch*.

⁵⁶⁵ 1919: *abans*.

⁵⁶⁶ 1919: *tremolaven*.

⁵⁶⁷ 1919: *poch*.

⁵⁶⁸ 1919: *soch*.

⁵⁶⁹ 1919: *menjar*.

⁵⁷⁰ 1919: *soch*.

⁵⁷¹ 1919: *complacent*.

⁵⁷² 1919: *sinyor*.

⁵⁷³ 1919: *d'aci*.

⁵⁷⁴ *fofar, fugir. (DCVB)*

⁵⁷⁵ 1919: *ahont*.

arrimant-me? No és⁵⁷⁶ prudent.
 Lo prudent és esperar
 lo que·n este moment pasa...⁵⁷⁷
 Des de así,⁵⁷⁸ propet de casa,
 per si és precís escapar.
 Calle! Ya⁵⁷⁹ s'ha complit
 lo que tant yo⁵⁸⁰ desitjava!
 Ya⁵⁸¹ soc⁵⁸² altre... M'ho pensaba...⁵⁸³
 Respira un poquet el pit.
 Allí ve Toni, eixe⁵⁸⁴ sí
 qu·és un home molt templat...
 Si la mehua⁵⁸⁵ enfermetat,
 Tonet, coneixera⁵⁸⁶ hui...
 Estic⁵⁸⁷ groc?⁵⁸⁸ Sí? Molt groc?⁵⁸⁹
 Pues per a tindre valor
 y recobrar el color
 beuria, segur, un poc...⁵⁹⁰
 d'aigua? Ca! Això⁵⁹¹ seria
 gelar més la mehua⁵⁹² sang!⁵⁹³
 Y com yo⁵⁹⁴ no soc⁵⁹⁵ un crang,⁵⁹⁶

⁵⁷⁶ A l'original: *n'es*.

⁵⁷⁷ 1919: *passa*.

⁵⁷⁸ 1919: *ací*.

⁵⁷⁹ 1919: *Ja*.

⁵⁸⁰ 1919: *jo*.

⁵⁸¹ 1919: *Ja*.

⁵⁸² 1919: *soch*.

⁵⁸³ 1919: *pensaba*.

⁵⁸⁴ 1919: *exe*.

⁵⁸⁵ 1919: *meua*.

⁵⁸⁶ 1919: *conexerà*.

⁵⁸⁷ 1919: *Estich*.

⁵⁸⁸ 1919: *groc*.

⁵⁸⁹ 1919: *groc*.

⁵⁹⁰ 1919: *poch*.

⁵⁹¹ 1919: *Axò*.

⁵⁹² 1919: *meua*.

⁵⁹³ 1919: *sanch*.

⁵⁹⁴ 1919: *jo*.

⁵⁹⁵ 1919: *soch*.

⁵⁹⁶ 1919: *cranch*.

sols en lo vi nadaria.
Ay, Tonet! Qui no tinguera
de lo teu cor la bravura,
y matara esta pavura⁵⁹⁷
que·m rosega la mollera.⁵⁹⁸

ESCENA VIII

Bertomeu, Toni.

Toni: Bertomeu, tu tan valent?

Bertomeu: Què y ha,⁵⁹⁹ Toni? Y ha⁶⁰⁰ perill?

Toni: Molt gran. Hasta ara, morts,
ne portem uns vint-i-cinc...⁶⁰¹

Bertomeu: Morts!

Toni: Ah! Pues no dic⁶⁰² res
dels contusos y ferits...

Bertomeu: Ferits molts?

Toni: Sobre docents.⁶⁰³

Bertomeu: Jesús! Jesús! Tu has fugit?⁶⁰⁴

Toni: Fugir⁶⁰⁵ yo?⁶⁰⁶ Toni, Tonet
si no fores tu un amich
bobalicon y simplon,⁶⁰⁷
t'aplastaba⁶⁰⁸ entre els meus dits

⁵⁹⁷ *paiira*. Aquesta forma no l'hem trobada registrada enlloc.

⁵⁹⁸ Castellanisme.

⁵⁹⁹ 1919: *hi hà*.

⁶⁰⁰ 1919: *hi hà*.

⁶⁰¹ 1919: *vinticinç*.

⁶⁰² 1919: *dich*.

⁶⁰³ 1919: *dos cents*.

⁶⁰⁴ 1919: *fugit*.

⁶⁰⁵ 1919: *fugir*.

⁶⁰⁶ 1919: *jo*.

⁶⁰⁷ Castellanismes.

⁶⁰⁸ 1919: *t'aplastava*.

per ductar⁶⁰⁹ de lo meu bras,⁶¹⁰

del meu cor y del meu pit.

Bertomeu: Home, perdona, ya⁶¹¹ sé

que a tu no et⁶¹² fan por, ni mil,

però al vore't sosegat,

y al vore't així⁶¹³ tranquil...

creia...

Toni: Pues creus molt mal.

És que después de reñir⁶¹⁴

en cent cinquanta⁶¹⁵ tots junts,

y haber⁶¹⁶ mort a més de sis,

als atres⁶¹⁷ que allí quedaben⁶¹⁸

ab molta arrogància he dit:

“Espereu-vos un instant,

mentres vaig yo⁶¹⁹ per ahí

a descansar un poquet

que después torne a reñir”.⁶²⁰

Bertomeu: Home, home, què dius? Què contes?

Toni: Lo qu'ara acabes d'ohuir.⁶²¹

Bertomeu: Y digues ¿des de València

molts guerreros⁶²² han eixit?⁶²³

Toni: Poca cosa...

Bertomeu: Com a cuans?⁶²⁴

⁶⁰⁹ 1919: *dubtar*.

⁶¹⁰ 1919: *braç*.

⁶¹¹ 1919: *ja*.

⁶¹² A l'original: *n'et*.

⁶¹³ 1919: *axí*.

⁶¹⁴ 1919: *renyir*.

⁶¹⁵ 1919: *cinquanta*.

⁶¹⁶ 1919: *haver*.

⁶¹⁷ 1919: *altres*.

⁶¹⁸ 1919: *quedaven*.

⁶¹⁹ 1919: *jo*.

⁶²⁰ 1919: *renyir*.

⁶²¹ 1919: *d'ohuir*.

⁶²² Castellanisme.

⁶²³ 1919: *exit*.

⁶²⁴ 1919: *quants*.

Toni: Poca cosa: díhuit mil!

Bertomeu: Dihuit mil?

Toni: Y mil caballs...⁶²⁵

Bertomeu: Y vosatros...

Toni: Yo⁶²⁶ contí

trecens⁶²⁷ a soles!

Bertomeu: Jesús!

Són valents, són atrevits (*Crits dins*)

Ay, Tonet! Ya⁶²⁸ m'ha agarrat.

Ya⁶²⁹ tinc⁶³⁰ allò! Ya engullixc⁶³¹

la saliva, com si fora

un capell de estopa o fil...

Ay, Tonet! Estic⁶³² ya⁶³³ groc!⁶³⁴ (*Toni se riu*)

Toni: Com un mort...

Bertomeu: Tonet, amic,⁶³⁵

agarra'm, porta'm a casa...

Toni: No puc,⁶³⁶ perquè ya⁶³⁷ el clarí

anuncia nova pelea...

Te deixc⁶³⁸ a soles...

Bertomeu: No, fill...

Si em⁶³⁹ deixes, Tonet, Tonet,

así pegue un esclafit.

No em⁶⁴⁰ deixes, Tonet, pues sent

⁶²⁵ 1919: *cavalls*.

⁶²⁶ 1919: *Jo*.

⁶²⁷ 1919: *tres cents*.

⁶²⁸ 1919: *Ja*.

⁶²⁹ 1919: *Ja*.

⁶³⁰ 1919: *tinch*.

⁶³¹ 1919: *engullisch*.

⁶³² 1919: *Estich*.

⁶³³ 1919: *ja*.

⁶³⁴ 1919: *groc*.

⁶³⁵ 1919: *amich*.

⁶³⁶ 1919: *puch*.

⁶³⁷ 1919: *ja*.

⁶³⁸ 1919: *dexc*.

⁶³⁹ A l'original: *s'em*.

⁶⁴⁰ A l'original: *n'em*.

que s'afluixa l'esperit.

Toni: Ànimo, sus! Bertomeu:

una volta ham de morir

y si se mor per la pàtria

ab glòria, Tomeu, morim.

Mira, mira cuanta gent...

Ya venen, ya estan ahí.

Mira-los...

Bertomeu: Toni... és engañ!

Els ulls vehuen lo qu·has vist?

No és⁶⁴¹ aquell el sabi frare

qu·al món té atordit,

per ses milacres y veu

y ses virtuts grans, en fi?

El pare Vicent Ferrer!

Toni: El mateix...

Bertomeu: Ah! Cap de mins!

Ya no tinc por, Toni meu.

Sóc ya més valent que el Cid!

A hon Vicent Ferrer està,

ningú no pot córrer perill.

Toni: Con que... pasa ya el canguelo?

Bertomeu: Del tot, Toni, y més crech hui

que de esta la pau se fa

y s'acaba el remotí.

ESCENA IX⁶⁴²

Els mateixos, sen vicent, el justícia, arnaldo de bellera, lo mensatger y poble armat

⁶⁴¹ A l'original: *N'és*.

⁶⁴² A l'original per error del copista apareix XI.

Bertomeu: Arrimem-se⁶⁴³ así,⁶⁴⁴ a un costat. (*A Toni*)

Toni: No molt llunt, pues vullc⁶⁴⁵ ohuir⁶⁴⁶. (*A Bertomeu*)

lo que así⁶⁴⁷ s'haurà de dir,

ab molta formalitat.

Justícia: Ben vengut, pare y señor,⁶⁴⁸

com la plutja⁶⁴⁹ en el estiu,

o com la llum, quant⁶⁵⁰ se riu

después d'una nit d'horror.

Vós sereu lo mensatger

que ditjós⁶⁵¹ así⁶⁵² portau

de la calma y de la pau

lo benefici primer.

¡Dispongau, pare! ¡Maneu!

Tots sumisos estarem

y vostra veu ohuirem⁶⁵³

com s'escolta la de Déu.

Y a la vostra señoria⁶⁵⁴ (*a Bellera*)

lo poble, respetuós,

s'inclinarà hui ante·ls dos

y del bé serà el gran dia.

Sen⁶⁵⁵ Vicent: Vinc⁶⁵⁶ así⁶⁵⁷ en lo nom de Déu

y en lo nom del señor⁶⁵⁸ rey

⁶⁴³ 1919: *Arrimemse.*

⁶⁴⁴ 1919: *ací.*

⁶⁴⁵ 1919: *vullch.*

⁶⁴⁶ 1919: *ouir.*

⁶⁴⁷ 1919: *ací.*

⁶⁴⁸ 1919: *sinyor.*

⁶⁴⁹ 1919: *pluja.*

⁶⁵⁰ 1919: *quan.*

⁶⁵¹ 1919: *ditxós.*

⁶⁵² 1919: *ací.*

⁶⁵³ 1919: *ouirem.*

⁶⁵⁴ 1919: *senyoria.*

⁶⁵⁵ 1919: *Sant.*

⁶⁵⁶ 1919: *Vinch.*

⁶⁵⁷ 1919: *ací.*

⁶⁵⁸ 1919: *sinyor.*

a qu·es cumplisca la llei
qu·acatar sempre deuen.
¿Per què enguerats, enfurits,
sense fe, sense pietat,
a la pàtria hau destrosat⁶⁵⁹
endurint los vostres pits?
Vosatros tots, que teniu
la mateixa⁶⁶⁰ religió
e igual fe, sens compasió
¿per a odiar-os⁶⁶¹ tant viviu?
¿No hau⁶⁶² pensat, fills del meu cor,
que vostra tenacitat
ofén a la caritat,
causant desgràcies y plor?
¿Què s'ha fet aquella Unió
qu·a la sombra de la creu,
y de lo rey a la veu,
fea⁶⁶³ gran nostra nació?
Tots units, València, un dia,
plena de Déu y de fe,
en lo món un nom tingué,
que el més gran envetjaria...⁶⁶⁴
Hui, fills meus, encarnisats,⁶⁶⁵
faltant a Déu y a la llei,
quant⁶⁶⁶ més desprecieu al rey,
per molt meñs⁶⁶⁷ sou estimats.

⁶⁵⁹ 1919: *destroçat*.

⁶⁶⁰ 1919: *matexa*.

⁶⁶¹ 1919: *odiarvos*.

⁶⁶² A l'original: *N'hau*.

⁶⁶³ 1919: *feya*.

⁶⁶⁴ 1919: *envejaria*.

⁶⁶⁵ 1919: *encarniçats*.

⁶⁶⁶ 1919: *quan*.

⁶⁶⁷ 1919: *menys*.

¡Basta, pues, de sedició,
 torne ya⁶⁶⁸ la caritat
 a l'altar en què, preciat,
 té el brill de la religió!
 Yo⁶⁶⁹ ho demane per favor,
 ho demane per Déu viu,
 ¡fills meus, fills meus, obediu⁶⁷⁰
 al señor⁶⁷¹ governador!⁶⁷² (*Silenci*)
 Heus⁶⁷³ resistiu, mes⁶⁷⁴ germans?
 No mireu al pecador...
 mes, escolteu al Señor,⁶⁷⁵
 si sou verdaders cristians. (*Silenci*)
 Tampoc...?⁶⁷⁶ Pues yo,⁶⁷⁷ agenollat,
 la pau heus⁶⁷⁸ demanaré.
 Y ab llàgrimes hui, també,
 cridaré a la caritat. (*Va a genollar-se y lo deté Bellera*)
Bellera: ¡Basta, pare, no humilleu
 vostra grandea per terra!
 Si busca Molvedre guerra...
 Escolteu: guerra tindreu!
Sen⁶⁷⁹ Vicent: No, més guerra, no, señor...⁶⁸⁰
 ¡No més sang,⁶⁸¹ no més dolors,

⁶⁶⁸ 1919: *ja*.

⁶⁶⁹ 1919: *Jo*.

⁶⁷⁰ 1919: *obehiu*.

⁶⁷¹ 1919: *sinyor*.

⁶⁷² 1919: *governador*.

⁶⁷³ 1919: *Us*.

⁶⁷⁴ 1919: *mos*.

⁶⁷⁵ 1919: *sinyor*.

⁶⁷⁶ 1919: *Tampoch*.

⁶⁷⁷ 1919: *jo*.

⁶⁷⁸ 1919: *us*.

⁶⁷⁹ 1919: *Sant*.

⁶⁸⁰ 1919: *sinyor*.

⁶⁸¹ 1919: *sanch*.

no més discòrdia y horrors!

Pau a tots, governador.⁶⁸²

Mes si este poble ofuscat,

olvidan-se⁶⁸³ ya⁶⁸⁴ de Déu,

despreciant la mehua⁶⁸⁵ veu

y ofenent la caritat,

se nega a admetre la pau,

serà precís que per terra,

al comensar⁶⁸⁶ hui la guerra,

per la mehua⁶⁸⁷ sang vingau...

Muiga yo per tots así,

yo el més pobre pecador...

¡Calma, o, Déu, eixe furor (*alsant les mans al cel*)

que el cegos ofusca així!

Toni: (*Adelantan-se a tots*) Yo⁶⁸⁸ el primer, pare, al seu peu

rendixc⁶⁸⁹ la espasa ab plaer.

Vullc⁶⁹⁰ ser, en asò,⁶⁹¹ el primer,

pues així⁶⁹² ho demana Déu.

Tots: Tots, tots... (*s'agenollen*)

Sen Vicent: Fills, a mi no.

Primer, davant del Señor...⁶⁹³

después, del governador...⁶⁹⁴

Ho mana la religió.

⁶⁸² 1919: *governador*.

⁶⁸³ 1919: *olvidant-se*.

⁶⁸⁴ 1919: *ja*.

⁶⁸⁵ 1919: *meua*.

⁶⁸⁶ 1919: *començar*.

⁶⁸⁷ 1919: *meva*.

⁶⁸⁸ 1919: *Jo*.

⁶⁸⁹ 1919: *rendixch*.

⁶⁹⁰ 1919: *Vull*.

⁶⁹¹ 1919: *axò*.

⁶⁹² 1919: *axí*.

⁶⁹³ 1919: *sinyor*.

⁶⁹⁴ 1919: *governador*.

Tots: ¡Viva la pau! ¡Viva! ¡Viva!

Justícia: Pare Vicent: s'ham⁶⁹⁵ salvat...

Sen Vicent: Milacre és de⁶⁹⁶ la caritat,

que la fe cristiana aviva.

Beneïts,⁶⁹⁷ fills meus, siau,

perquè ohiu la caritat

en mitg⁶⁹⁸ de la tempestat

per a⁶⁹⁹ abraçar-os⁷⁰⁰ en pau.

¡Ditjós⁷⁰¹ poble, que, cristià,

per la fe sagrada unit,

guarda, indeleble, en el⁷⁰² pit⁷⁰³

el amor de un bon germà!

Este és lo timbre de glòria

de València y d'Aragó,

una fe en la religió

que dona brill a sa història...

Gràcies, Déu meu! (*Se queda un moment sospens*)

Bellera: ¡Ya⁷⁰⁴ la lley

cumplida està, poble meu,...

lliure estàs, com plau a Déu,

per los furs y per lo rey!

Tots: ¡Viva! (*Se 'n van*)⁷⁰⁵

Toni: Tomeu,⁷⁰⁶ què fem?

⁶⁹⁵ 1919: *s'hem*.

⁶⁹⁶ 1919: aquesta preposició no hi apareix.

⁶⁹⁷ 1919: *Benehits*.

⁶⁹⁸ 1919: *mig*.

⁶⁹⁹ 1919: *per*.

⁷⁰⁰ 1919: *abraçaros*.

⁷⁰¹ 1919: *Ditxós*.

⁷⁰² 1919: *lo*.

⁷⁰³ A l'original: *l'pit*.

⁷⁰⁴ 1919: *Ja*.

⁷⁰⁵ 1919: no apareix.

⁷⁰⁶ 1919: apareix *donchs* al milacre editat a Barcelona.

Bertomeu: Anem la pau a firmar?

Toni: Y com?

Bertomeu: Fent-la remullar...

Toni: M'alegre, Tomeu, anem.

[IX]

LO ÀNGEL Y LO DIABLE.

MILACRE

PER A REPRESENTAR

EL DIA 25 DE ABRIL DE L'ANY 1865 EN EL ALTAR DE

SEN VICENT DEL MERCAT,

ESCRIT PER

DON VICENT BOIX,

CRONISTA DE VALÈNCIA,

SENT EL CLAVARI DE LA FESTA DEL SANT

DON RAFAEL MASALÓ

VALÈNCIA

IMPREMTA DE EL AVISADOR VALENCIANO, A CARGO DE J. PEYDRÓ

PLAZA DEL EMBAJADOR VICH, 10

PERSONES

SEN VICENT FERRER

LLUCH DE CENTELLES

PARE MASA DE LISANA

PEROT

BASTIÀ

MESTRE CUDOL

EL JUSTÍCIA CRIMINAL

SOLDATS

POBLE

MORISCOS

La escena pasa en València en lo any 1404

ACTE ÚNICH

Lo teatro representa la fachada de un palau feudal, coronat de almenes. Damunt la porta, un escut d'armes. Un centinela guarda la entrada; y à una tauleta: se vehuen, sentats, Perot y diferents soldats de la guàrdia, bebent.

ESCENA I

Perot, soldats

Perot: *(Pegant una palmà a la taula)*

Asò qu·és? Ya han acabat?

Soldat 1^a: No podem més.

Perot: Cap de mins!

Pareixen frares beguins,

penitents per la ciutat.

Begau, llops de la montanya,

y, puix paga un gran senyor,

feu-li, bebent, est honor

com braus soldats en campanya.

Soldat 2^a: Beure molt és perillós,

cuant prop està l'enemich.

En pau y ab un bon amich

podem molt bé beure dos.

Perot: Eixe enemich, a hon està?

Què s'ha fet, que no pareix?

Lo nostre bando⁷⁰⁷ molt creix
y el contrari perdut va.
Vinguen hòmens com lo Cid! (*bebent*)
Són dones eixes Centelles...
Y els hòmens, contra femelles,
no dehuen alzar ni un dit.
Donem-los a cada u,
en lloc d'escut y de llansa,
un guardapeu a la usansa
y un bon fus, per Belcebú.
Si futjen com escolans
y en lloc de sanc, en lo cor
tenen aigua y tenen por,
y blanques, també, les mans...

Soldat 1^a: No fas chustísia, Perot,
als Centelles, que són braus...

Perot: Són dones o són esclaus...

Soldat 1^a: No sigues tan borinot!

Fills de la guerra mimats,
los seus pits de ferro són,
ells y nosatros del món
habem sigut admirats.
Si hui en bandos, dividits,
a València amedrantem,

⁷⁰⁷ Castellanisme.

demà, els mateixos, podrem

conquistar el món units.

Paraules, amich, res més!

Perot: Perot els espera así... (*bebent*)

¿Hi à algun valent per ahí

quatre valent vullga ser?

Deu hòmens per cada dit...

deu hòmens per cada dent...

València no té prou gent...

Soldat 1^a: ¿Y els mates?

Perot: En un bufit.

Los palaus y empalisaes,

los castells y torreons,

els tire yo a redolons...

Soldat 2^a: Home, ¿com?

Perot: A dentellaes.

No y à res fort per a mi,

ni en la terra ni en la mar...

y allà a hon yo dich: “Vaig a entrar!”,

entre y me fique hasta allí. (*S'escolta un toch de clarí*)

Ànimes del Purgatori!

(*Pegant un bot.*)

Soldat 1^a: Això és un atach nerviós?

Soldat 2^a: ¿T'ha mosegat algun gos?

Perot: He sentit un rebombori... (*Señalant-se el pit*)

Asò no és⁷⁰⁸ que tinga por...

Yo por! Ay! Mes, què serà?

Soldat 1^a: Asò és señal de llamà.⁷⁰⁹

Perot: Y el tambor toca el meu cor. (*Tremolant*)

Soldat 1^a: Anem, señor⁷¹⁰ guapo, anem,

tieses les cames y avant...

Si nos estan aguardant,

¿qu·ham de fer? Els buscarem.

Soldat 2^a: Vosté ha mudat el color!

És que·l ventre li fa mal?

Té migraña? ¡Pèsia a tal!

Vosté és molt mal bebedor.

¡Si s'està bamboletjant!

Té desganeta, fill meu?

Home, parle... No té veu?

¡Si pareix qu·està espirant!

Espere, farem el llit...

Un caldet y pasará...

y, cuant vinga la tronà,

deu tapar-se bé el ohiüt.

Perot: El vi no m'ha fet molt bé...

Soldat 1^a: La por li s'ha indigestat...

Soldat 2^a: Arropaet y gitat,

⁷⁰⁸ A l'original: *n'es*.

⁷⁰⁹ Castellanisme.

⁷¹⁰ A l'original: *seor*

yo mateix el deixaré.

Soldat 1^a: (*Imitant la veu de Perot*) No y à res fort per a mi,

ni en la terra ni en el mar,

y, allà a hon yo dich: “Vaig a entrar!”,

entre y me fique hasta allí.

Veü (*dins*): Els de la guàrdia, a son lloch. (*Aparten la taula, que fiquen dins*)

Perot: Millor és dins...

Soldat 1^a: Molt millor...

Soldat 2^a: Allí està el puesto de honor...

Anem al llit a poc a poc. (*a Perot*)

(*Se'n van*)

ESCENA II

Masa de Lisana, seguit de Bastià

Parlarem de transacció?

Parlarem de tregua y pau?

Chamay, chamay a Déu plau,

tal vilea com fer yo!

Centelles? La guerra a mort!

U dels dos sobra en lo món!

Si lo món y el cel se fon,

qu·és fonga: yo soc més fort.

Ni el papa ni el señor rey,

sigu d'esta o d'atra terra,
farà qu'acabe esta guerra
falte o no falte a la llei.
Ni de la mort a l'instant
chamay donaré perdó...
Masa Lisana sóc yo...
y enemich hasta espirant.
Bastià!

Bastià: Señor... (*acostant-se*)

Masa: ¿Y eixa gent?

Bastià: Preparen-se a combatir...

Masa: Que's preparen a morir

Bastià: És gent dura y és valent.

Masa: Està ya tot preparat?

Bastià: Està en son puesto cada u...

Masa: Y resolta?

Bastià: Com Belcebú!

Y en valor y sens pietat.

Masa: Al que tinga compasió,

al que per bo o per parent

perdone a algú d'eixa gent,

mata-lo, sens remisió.

Siguen els caps dels vensuts

d'eixes almenes penjats,

y escupits y escarnetjats

a l'apresar los perduts.

Y ha de costar-li la pell
al que em parle de perdó,
de tregua o de transacció,
sia jove o sia vell.

Entra dins y espera ahí...

Mentres, quede así esperant
als espies que vindran
a parlar-me, luego, así. (*Se'n va Bastià*)

ESCENA III

MASA, a soles, s'embosa y se pasetja.

Después de tot, ¿qui diria
que yo he segut un amich,
un germà de eixe Centelles,
que tan contrari m'és hui?
L'ambició y la vanitat
de què·n tot este país
ni haguera⁷¹¹ un atre més alt,
ni caballer més cumplit,
ni més noble, ni més gran,
ni més poderós, ni rich.

⁷¹¹ A l'original: *n'haguera*.

Als dos, germans algun dia,
al camp nos ha conduït...
¡Cuanta sang ya derramada
y cuanta sang d'infelís
d'este reine ha corregut
per els dos hasta els confins!
Cinc-cents hòmens, tots valents,
cinc-cents hòmens han perit!
Y, ni llàgrimes de mares,
ni la orfania dels fills,
ni els clamors dels sacerdots,
ni de lo rey els escrits,
ni la veu de la justícia,
ni dels frares el sant crit
han arrancat de les mans
el ferro en la sang teñit,
ni han⁷¹² abatut nostres brasos
ni lo cor fan ablanir.
Pues bé... que Centelles caiga!
Caiguen els meus enemichs!
Y que l'honor de una casa
quede net com un espill,
y al punt obriré lo cor
a tantes veus y sospirs.

⁷¹² A l'original: *n'han*.

Però, entre tant, guerra a mort,
guerra a tots els enemics!
Ells o yo! Caiga Centelles,
y tot quedarà finit!
Un home... vetjam qui és... (*S'ambosa*)
Qui va? Qui va? Alto ahí!

ESCENA IV

Els mateixos y mestre Cudol.

Cudol: Convengut. Ya estic parat.

Masa: Done un pas més.

Cudol: Done un pas. (*dona un pas*)

Masa: Un atre.

Cudol: Dos. (*el dona*)

Masa: Clar y ras...

Què busca así, el desditjat?

Cudol: Puc parlar?

Masa: Poc y baixet.

Cudol: Busque a u. (*s'ajopix*)

Masa: Diga ¿qui és⁷¹³ ell?

Cudol: U que ni és jove ni vell

ni molt alt ni molt giquet

⁷¹³ A l'original: *qu'es*

Masa: Voto a la creu de Montesa, (*pegant una patà en terra*)

que, si no parla més clar,

de una almena el fas pentjar...

Parle breu y clar y apres.

Cudol: Patapum!... L'he conegut...

A l'ohuir lo de pentjar,

m'he dit yo: “No puc ductar.

Lisana s'ha aparegut”.

Masa: No em⁷¹⁴ tens por?

Cudol: Per quin motiu?

Un plebeyo⁷¹⁵ o caballer

pot anar per lo carrer

si és que vol y si està viu.

Masa: Per davant d'eixe palau

no es⁷¹⁶ pasa sense perill.

Cudol: Creu vosté que soc conill

que vaig futgint al meu cau?

Masa: Què eres tu?

Cudol: Mestre Cudol,

que va, que ve amunt y aball

y que viu del seu treball,

buscant sempre a hon y à perol.

Yo m'encontre en totes parts

⁷¹⁴ A l'original: *N'em*.

⁷¹⁵ Castellanisme.

⁷¹⁶ A l'original: *n'es*.

a hon se moren y a hon se casen,

a hon detjunen y a hon amasen,

entre els pobres y entre els farts:

vull vore-u tot per mon ull

y no vullc que·m conten res.

¿Y ha camorra? Allí estic, pues...

¿Y behuen? Pues soc un trull.

Yo en la iglésia, penitent;

en los balls una veleta;

sols no done una bestreta...

soc tot per a tanta gent.

M'han dit qu·así y haurà lleña,

y vinc a vore pegar...

Però, de llunt... Ho he dit clar?

Més ho diré, si s'empeña.

Masa: Pues yo faré que Cudol,

pentjat d'eixe torreó,

servixca en esta ocasió

de aliment a algun musol.

Cudol: Això serà si m'atrapa.

Tinc cames de gat cerval

y encara puc fer mol mal

si el⁷¹⁷ meu puñal se destapa. (*Trau el puñal*)

Masa: A quin partit perteneix?

⁷¹⁷ A l'original: *s'el*.

Cudol: Als que donen a menjar.

Masa: Y si el volen obligar?

Cudol: Sols m'obliga carn o peix.

M'habia de rompre el cap

per dos hòmens sinse fe?

Escolte una volta bé.

Què ningú lo que vol sap?

Hòmens cruels qu·hau perdut

a València en s·ambició,

derramant la perdició:

des que el honor hau venut,

hau matat la llibertat,

heus habeu burlat del rey,

habeu insultat la lley

y a lo poble habeu pelat.

Sang y dinés habeu tret,

habeu comprat la conciència,

y tota la vostra ciència,

ciència d'orgull l'habeu fet.

Masa: Llengua d'infern, mal naixcut!

Al fer-te yo, hara, penjar,

te faré vore y probar

que Lisana té virtut.

Así dels meus! (*cridant*)

Cudol: U per u

vinguen els guapos a mi...

Però, vint? Este camí (*señalant un carrer*)

esta vedad per a tu... (*Ixen els guardes. Cudol, en lo puñal alsat, se retira*)

Masa: Mateu-lo, sens compasió.

Necese lo seu cap!

Cudol: Com ell l'ha perdut, no sap

si el meu li donaré⁷¹⁸ yo...

Veus dins: Via ferro! Via ferro!

Masa y els seus: Sen Jordi, sus, al combat!

Masa: Juggle Déu.

Als puestos, lleons, aneu,

y a eixe bando, en nom de Déu,

que quede así determinant.

(Els guardes entren en el castell y Masa de Lisana entre ells. Tanquen la porta, y enarbolen en l'alt d'un torreó una bandera rotja ab un escut d'armes. En seguida s'escolten les campanes, que toquen.)

ESCENA V

El justícia criminal, seguit d'alguns arquers. Al començar a parlar, deixen de tocar les campanes.

Cada dia un nou motí!

Cada dia un nou combat!

Asò no se deu sufrir,

asò no se deu acabar!

⁷¹⁸ A l'original: *l'donaré*.

¿És possible que València
d'un gran reine capital,
tan plena de població
y a hon hi à lleis y autoritats,
siga presa de dos hòmens
d'ambició desenfrenà
que per orgull y res més
fan derramar tanta sang?
¿Què s'ha fet d'aquells bons temps
de pau y llealtat,
en què recta la justícia
tenia así un poder gran?
Y hui, inútil, conculcada
la justícia, ya no sap,
ya no pot, en tans conflictes,
un remey así posar.
Els bandos han dividit
les famílies, els germans,
la religió, les costums,
la santa moralitat
y a l'impuls de tanta guerra
mor també la llibertad.
Probem un esfors, probem.
El últim acàs serà.
Y en aquest instant suprem

-Déu me tinga de sa mà!-

m'hauran así d'escoltar.

(Fa una senyal y s'escolta un clarí. Al punt s'obri la porta del palau. Ix Masa, al mateix temps que per un costat entra Centelles.)

ESCENA VI

El justícia, Masa de Lisana y Centelles

Masa: Déu heus guart, noble señor. *(Al justícia)*

Centelles: Al justícia guarde Déu.

Justícia: Y València, per ma veu,

saluda hui a vostr·honor.

Chunts estan vos señories,

chunts, com debien estar,

com Déu vol, per a acabar

tant de cúmulo d'agonies,

¿No és⁷¹⁹ ya temps que tanta guerra,

de sang, d'estermini y foch,

done a la pau ya son lloch,

deixant tranquila esta terra?

¿No és⁷²⁰ ya temps que l'ambició,

el orgull, la vanitat,

per el bé de la ciutat

cedixca ya a la rahó?

⁷¹⁹ A l'original: *n'es*.

⁷²⁰ A l'original: *n'es*.

¿No pensen en los clamors
de tants y tants que perixen?
¿Los plants, señors, no ferixen
los vostros pits, ab dolors?
Yo ving, pues, en nom del rey,
de la pàtria y la religió,
no a què·s donen un perdó,
sinó a fer triünfar la lley.

Feu la pau en aquest dia
y voreu esta ciutat,
que hui plora s·horfandat
beneir-os d'alegria.

Pero, entés també que tingau,
que si la lley desprecieu
mort des d'así me traureu
o viu firmareu la pau.

Centelles: Poques paraules, señor,
fit a fit⁷²¹ mire yo al rey.

Ma voluntat és ma lley,
mon guia sols el honor.

En esta guerra empeñat,
sang y tesors ya perduts,
els meus no han de ser vensuts
chamay en ningun combat.

⁷²¹ Fixament. (DCVB)

¿Cedir, Centelles? Primer

faltarà la llum al sol,

y als ausells faltarà el vol.

¡Y no fora caballer!

Mal me coneix el que creu

que Centelles mort ni viu,

ni en⁷²² llibertat ni cautiú

cedixca, ni encara a Déu.

Guerra a mort, hasta acabar

u dels dos en la querella...

Justícia en mi no em mella,

ni el patíbul, ni el altar.

Masa: A tan gran provocació,

a tanta saña infernal

a una guerra tan mortal

en despreci⁷²³ responc yo.

Centelles, lo dit és dit...

Ni pau, ni tregua ya més.

Entre els dos ubert és, pues,

el abisme malaït.

Odi etern, tan viu com mort.

Odi etern y eterna guerra...

Perixca, també, esta terra,

sufrint de los dos la sort.

⁷²² A l'original: *n'en*.

⁷²³ Castellanisme.

Justícia: ¡Jesús, Jesús! ¿sou cristians?

¿els dos esteu batetjats?

Ni entre els mateixos malvats

n'encontre yo de tan grans.

¡Asò és insultar a Déu!

¡Asò és insultar la llei!

¡Asò és burlar-se del rei!

¿És que ni ya cor habeu?

¡Jesús, Jesús!... No pot ser...

caballers, y no serà...

O la pau hara se fa,

o mateu al justicier.

Masa: Señor, señor... o calleu

o no responc del rencor.

Centelles: Retireu-vos, ya, señor...

per lo cel, no provoqueu!

Justícia: Aquesta gramalla honrada

per la pàtria y per la llei

que de ningú, inclús lo rei,

serà enchamay despreciada,

representa la ciutat,

representa así s·història.

És el emblema de glòria,

y més de la llibertat.

Así hui s'ha d'imposar...

Abaix les armes! Calleu!

Abaix les armes... per Déu!

Hus mane el ferro entregar.

Masa: No.

Centelles: No.

Justícia: No?

Masa y Centelles: No.

Justícia: Y resistiu

al justícia, rebelats?

Contra els furs esteu armats?

Sou uns villans, per Déu viu!

(Masa y Centelles trahuen les espases y acometen al justícia. Este els espera, se tapa ab la gramalla, y, mostrant el pit, els diu:)

Justícia: Feriu... sí! Feriu, primer,

esta insígnia de l'honor...

Dins d'este drap hi à valor,

que d'eixemple vos pot ser.

Feriu, feriu, ya qu·hau mort

tota lley en l'ambició,

la pàtria, ab molta rahó,

pot tindre també eixa sort.

Feriu, pues, un delit més

entre tants que són probats,

per a els cobarts y malvats,

un atre delit no és⁷²⁴ res.

⁷²⁴ A l'original: *n'es*.

Masa: Eixes canes respetant,

sols eixes canes, señor...

Justícia: Les canes no... qu'és el honor

el qu'así heus està clamant.

Centelles: S'ha acabat⁷²⁵ ya, justicier!

Lisana! Pronte! Al combat!

Masa: M'has antés! Tot s'ha acabat!

Justícia: Déu meu! Muiga yo primer...

(Masa y Centelles se'n van. Torna a escoltar-se un poch lo toch de somatén, y, en una pausa, diu lo justícia:)

Ya qu'escarnida y chafada,

ma noble gramalla, estàs,

damunt de mi no estarás,

pues te porte deshonrada.

(Se la lleva y, a l'anar a tirar-la en terra, s'apareix sen Vicent, que veu l'acció y s'apresura a alzar-la de terra. En compañía de sen Vicent ix Cudol).

ESCENA VII

El justícia, sen Vicent y Cudol

Sen Vicent: No, per Déu, noble señor.

Si atres, per culpes molt grans,

l'insulten así, ignorants,

vós la porteu ab honor.

⁷²⁵ A l'original. S'acabat.

Prengau, señor, la gramalla.

Digne sou d'autoritat...

perquè sou en la ciutat

un justicier de gran talla.

Justícia: Pare Vicent, vostra veu

penetra sempre en lo cor,

me fa tremolar de por,

perquè eixa veu és de Déu.

Mes, ¿per què la lley así

ha de vore's trepitjada?

A hon la lley és despreciada,

lo crimen⁷²⁶ s'obri el camí.

Sen Vicent: Teniu rahó, justicier.

Mes, ya que Déu m'ha portat,

fem ohuir la veritat

a un y atre caballer.

Justícia: Pare meu, no escoltaran.

Sen Vicent: Señor justícia, probem.

Justícia: Tot de vosté ho esperem,

mes, ells, durs, guerretjaran.

Sen Vicent: Molt difícil per a mi,

pobre frare pecador,

és inspirar-los amor

als qu'airats se maten hui.

⁷²⁶ Castellanisme.

Mes, estich ohuint la veu
del que en lo cel y la terra
dona pau y mou la guerra,
perquè gran és sempre Déu.

Siñor, Siñor! Bendició, (*alsant els braços al cel*)

a l'empresa qu'he acomés...

Davant de tu no soc res...

dona forsa a ma intenció.

Aneu, justicier, aneu

y a la ciutat, alarmada,

feu que'n tot siga escoltada

la autoritat de sa veu.

Justícia: ¿Y heus atreviu, vós, a entrar
en eixe palau de mort?

Sen Vicent: No tingau por de ma sort,
que Déu no m'ha de faltar. (*El justícia se'n va seguit dels seus*)

ESCENA VIII.

Sent Vicent, Cudol.

(*Sen Vicent se queda en oració*)

Cudol: Pare Vicent...eh! Soc yo...

Pare Vicent... què serà?

No respon... calle! És que asoles

el bon pare està parlant.

Ell diu algo... No hi à ducte...

Ell parla en algú de dalt. (*Mira Cudol cap a amunt*)

Yo no veig més qu·els badocs

qu·estan allà amunt, armats,...

Però, ca!⁷²⁷ Si no és en ells,

¿en qui el pare està charlant?

Els dejunis... l'oració...

les caminates que fa,

eixe cap, qu·és un cap bo,

sens ducte l'han trastornat.

Torneu atra volta. Pare...

Pare Vicent... ajà... ajà.

Sen Vicent: Què vols, fill meu?

Cudol: ¿En qui parla?

Sen Vicent: Pregaba a Déu.

Cudol: Bo... serà!

Sen Vicent: Crida a eixa porta.

Cudol: ¿A qui cride?

Sen Vicent: A Lisana.

Cudol: Ya no està.⁷²⁸

Futgint de vosté, sens ducte,

per atra porta es llargà.

⁷²⁷ Interjecció.

⁷²⁸ A l'original: *n'està*.

Sen Vicent: Esperem-lo.

Cudol: Esperarem.

Sen Vicent: Así els dos al fi vindran.

Que siga pronte, Señor,
y acabe ya entre chermans
la discòrdia qu·esta terra
ha omplit de dolors y sang.

*(Tumulto. Toth de somatén. S'escolten els clarins y veus que criden “¡Via ferro, via ferro!
¡Viva Centelles! ¡Viva Masa de Lisana!” La confusió és gran. Cudol trau el puñal, com
dispost a defendre a sen Vicent. El sant crehua els braços y en los ulls alsats al cel està
fent oració.)*

Cudol: *(Parlant a soles)* Ya està armada la camorra...

Però, el que vullga tocar
de Vicent sols un cabell,
per Déu, qu·a mons peus caurà!

Sen Vicent: Germà, germà, tira eixa arma:

llunt dels meus ulls tota sang!
La santa fe és mon escut,
la forsa ma caritat.

Cudol: Con que, pare: ¿va de veres?

Sen Vicent: Fora eixa arma.

Cudol: Fora està, *(l'envaina)*

però almeñs, a eixe Perot,
un bon susto li he de dar.

*(S'augmenta el tumulto y comensen a entrar per los dos costats tota clase de soldats en
banderes y les espases desenvainades davant de tots, y, al front de cada bando respectiu,
Masa de Lisana y Centelles.)*

ESCENA IX

Els mateixos, Lisana, Centelles, Perot, Bastià, soldats, arquers y moriscos.

Masa: Per Lisana!

Centelles: Per Centelles!

Sen Vicent: Per Déu, qu'és just y qu'és gran. (*Hi à un moment pausa*)

Sols per Déu...batalladors...

Si cristians sou, escoltau.

A hon aneu? Quin és lo terme

d'eixe camí ensangrentat?

¿Penseu que·ls òrfens perduts

que·ls clamors de los ansians,

les llàgrimes de les mares,

de la lley l'autoritat,

de Déu la justícia eterna,

así no s'han de fer pas?

S'engañeu... En la consciència

que fingiu no tindre'n ya,

s'alsa un crit que nit y dia

vos està dient: malvats,

per una loca ambició

y per pura vanitat,

entre sang y foc, sereu

del Señor abandonats.

No dormiu, no, en lo repós

de grata tranquil·tat.

Teniu por perquè la sombra
de tants y tants degollats
vos seguix de nit y dia,
buscant-vos en totes parts.

Y vosatros, innocents (*als soldats*)
qu·a uns ambiciosos nugats
per un preu, com atres Judes,
vos habeu deixat comprar:
No teniu fills? Teniu pares?
Olvideu la caritat,
vos olvideu de la lley,
vos porten a degollar,
no per la glòria de Déu,
no per la pàtria; no tal.

Per uns locos... no res més.

Sou mals fills, sou mals fills.

Tireu les armes a terra
en nom de la lley que ho mana,
en nom de la caritat.

Abaix les armes! Yo ho preegue,
yo ho demane, agenollat. (*S'agenolla*)

Y si sang és menester,
per firmar la pau en sang,
feriu, y prengau la meua,

yo heus la done en caritat.

Soldats: No, no! La pau!

Sen Vicent: ¿Qu·habeu dit?

Soldats: La pau.

Sen Vicent: ¿Y això és veritat?

Soldats: Sí! Sí! Sí!

Sen Vicent: ¿Serà qu·humils,

repenedits y germans,

acabareu la discòrdia,

acatant l'autoritat?

Soldats: Sí! Sí! Sí!

Sen Vicent: Glòria al Señor!

¡Glòria a Déu, qu·ha derramat

sobre València, qu·és bona,

los dons de la sehua ma! (*S'alsa*)

Y vosatros, caballers...

¿habreu, señors, escoltat

eixa veu de la consciència

que vos estava cridant?

Centelles: Lisana... la mà!

Lisana: Centelles,

la mà d'amichs y germans!

Sen Vicent: Gràcies a Déu! Ah, señors,

lo temps pasa, no·l pergam.

En eixe palau entrem...

y el pacte quede firmat (*Se n'entra Sen Vicent, Masa de Lisana, Centelles, y alguns atres*).

ESCENA X

Els mateixos, meñs sen Vicent, Masa de Lisana y Centelles.

Cudol: Mestre⁷²⁹ Perot... ¿què tal va?

Pasà allò?

Perot: No sé lo qu'és.

Cudol: Home, allò...

Perot: Bah! Esplique's clar.

Cudol: Home, la por.

Perot: ¿Tu també?

Yo no tinc por a ningú;

a mi por no me fa res...

¿Pues no saps que si la pau

s'ha acabat así de fer,

és perquè el nom de Perot

tremolar fea la gent?

Cudol: Pues vamos,⁷³⁰ quant tingues forsa

parlarem algun ratet.

Perot: ¿Parlant en una taberna?

Cudol: En un rincó, despayet,

⁷²⁹ Castellanisme. A l'original Mese, segurament per error.

⁷³⁰ Castellanisme.

deixarem parlar el ferro...

Perot: Ay, Cudol, ho pensaré.

Cudol: El justícia...

Perot: Callem tots...

callem, pues tenim per què.

ESCENA XI

Els mateixos y el justícia, a qui tots cedixen el pas ab molt respecte y sumisió.

Justícia: ¿Serà cert lo que m'han dit?

¡Imposible! Eixos lleons

no s'amansen en sermons

ni s'ablanix lo seu pit.

¿Com faran ells cas de Déu,

cuant al nom del señor rey,

ni acaten ells de la lley,

ni lo castic ni la veu?

El pare Vicent sap fer

milacres grans cada dia...

S'ha fet este, yo creuria

quatre més sant no pot ser.

ESCENA ÚLTIMA

Els mateixos, sen Vicent, Masa de Lisana, Centelles, soldats, poble y moriscos.

Justícia: Pare Vicent, ha triüfat?

Sen Vicent: Yo no; la veu del Señor...

A Déu les gràcies y honor,
perquè al fi nos ha acostat.

Masa: Vostra paraula ha desfet
la tempestat que bramaba,
y a l'escoltar-la, calmaba
del cor lo furor complet.

Centelles... la mà!

Centelles: (*Li la dóna*) D'amich,
de germà y eterna pau.

Justícia: Beneïts, señors, siau.

Sen Vicent: Ham vensut a l'enemich.

Pau a València querida,⁷³¹

a València idolatrada,
pau y glòria a la presiada
ciutat que·m donà la vida.
Y, tu, Señor, que·n l'altura
de ta glòria y magestad,
tes bondats has derramat
sobre tanta criatura,

⁷³¹ Castellanisme.

no apartes els ulls d'así,
dona-mos ton sant amor
y el món sanser, en llaor,
te beneïxca hasta el fi.

Tot s'ha acabat, batallers.

Les armes caiguen a terra...

Ha cesat la cruda guerra,
per la pau dels cavallers.

(Tots se postren. Sen Vicent estén els braços, en actitud de beneir-los)

Masa: Pare Vicent!

Centelles: Mestre amat!

Sen Vicent: A Déu, a Déu...y no a mi...

Sinse Déu, res se fa así

que siga bo ni acertat. *(S'en van)*

[X]

LA CREU DE LA PEÑA.
MILACRE
DE SANT VICENT FERRER
1868
VICENT BOIX

ARGUMENT

Any 1410. També volgué Sen Vicent visitar la vila de Teulada, que per aquest temps fonch molt maltratada per los moros pirates, los quals feen frequents desembarcs⁷³² en lo vehí continent, talant los camps y emportant-se cautijs als seus habitants. Representaren sa aflicció a Sen Vicent, lo qual ixqué, acompanyat dels principals de la vila, y quant aplegà a sarta part del terme, gravà una creu petita en una peña, la qual se conserva. Y bañant el Senyor la sehua ment ab una llum profètica, digué: "Viviu en avant sens por alguna de moros, perquè en jamai pasaran de aquesta creu"

(*Vida del Pare Vicent Ferrer*, escrita per lo pare Francesch Vidal, llib. II, cap. XI).⁷³³

PERSONES

SENT VICENT FERRER

BERTOMEU.

MARTÍ.

GERONI.

CARAGOL, CRIAT.

DOS MOROS.

UN ATRE MORO, SOLDATS Y POBLE.

La escena pasa en los alrededores de Teulada. Añ 1410.

ACTE ÚNICH

La escena representa un tros de montanya, al peu de la cual haurà un peñot prou gran y fort, hon se puga putjar y parlar des de allí quant convinga. La vila de Teulada se supon

⁷³² Castellanisme.

⁷³³ A l'original: IX. En efecte, es tracta d'un fragment de Videal i Micó (1735: 154), que prové d'Escolano i de Diago, segons es dedueix de les notes al marge ofertes per Vidal. Els paràgrafs d'aquest, fan així: "También quiso visitar la villa de Teulada, que por este tiempo estava muy vexada de los moros corsarios de las costas de África, los quales hacían frequentes desembarcos en su vecino continente, talando los campos y llevándose cauticos muchos de sus vecinos. Representaron su aflicción a san Vicente, quien saliendo acompañado de los principales de la villa, se enderezó a cierta parte del término y gravó en una peña –Escolano dice que con la uña del pulgar– una pequeña cruz que hasta oy persevera. Y bañando el Señor a esse tiempo su mente de alta luz profética, les dixo viviessen en adelante sin cuidado alguno de los moros, porque les assegurava que jamás pasarían de la cruz azia la villa. Y saliendo tan verdadero su vaticinio que, aviendo los moros en adelante hecho varios desembarcos en las cercanías de Teulada y muchos daños en los pueblos vecinos, jamás han podido llegar a esta villa, cegándoles maravillosament nuestro santo, de calidad que, teniéndoles los moros a la vista, no aciertan con ellos.

Asseguró juntamente nuestro santo a los de Teulada que, en adelante, no prendería en su villa la peste, plaga a que estava muy sujeta. Y desde entonces jamás ha padecido semejante calamidad, ardiendo varias vezes la epidemia en los lugares del contorno. En particular, fue cosa maravillosa lo que sucedió el año mil quinientos treinta y dos, quando encendiéndose la peste con furor en aquella parte del reyno, no hirió vecino alguno de Teulada; sobre que en Benisa, lugar muy vecino a esta villa, se encendió de manera que no sólo acabó con todos sus moradores grandes y chicos, pero mató cuantos animales avía en el lugar, hasta los gatos y perros."

situada a la dreta y el mar a la esquerra. Damunt de una montanya deu flotar⁷³⁴ una bandera.

ESCENA 1

Bertomeu, soldats.

Bertomeu: Ocupeu com tots els dies

en la bora de la mar,

los punts que són necessaris,

y que habeu ocupat ya.

Vigilància sobre tot

y el ohit en totes parts,

aviseu, incontinent,

si notareu novetat.

La gent confia en nosaltres

y és molt just hui conservar

de la vila de Teulada

la existència i la llibertat.

Aneu, pues, y registreu

la costa per totes parts

y, emprés,⁷³⁵ la mirada fija,⁷³⁶

no la aparteu de la mar.

¡Déu nos done la victòria!

Soldats: ¡Guerra al moro!

Bertomeu: Sens descans

aneu, fills, y no olvideu

que cobarts no foreu mai. (*Lo soldats se en van cap a la bora de la mar*)

⁷³⁴ Castellanisme.

⁷³⁵ Després. (DCVB)

⁷³⁶ Castellanisme.

ESCENA 11
Bertomeu, a soles

Asò no es pot resistir
per molt de temps, sense cansar
a esta gent de terra y mar
qu·una nit no pot dormir.
Cada dia un nou combat,
cada dia nous perills,
qu·als vells, als pares y als fills
els causa a tots este estat.
Eixos camps tan plens de flors
qu·en atre temps sonreien,
y que envetjosos vehien
alhagant de tots els cors,
hui mirem abandonats,
solitaris y perduts
de mort y de espant ya muts,
per a sempre desolats.
¡Cuanta tristor en Teulada!
¡Cuan horrible es eixa mar,
a hon veia abans brillar
atra sort nostra mirada!
Molts han perit combatint,
molts encara moriran
y en lo poble acabaran
mals que venen tan sovint.
¿Cuan serà que eixa bandera,
señal de mort y de guerra,
replegada sobre terra

torne a ser de pau señera?
¡Quin silenci! ¡Que aflicció!
¡Per totes parts soletat!
La esclavitud ha deixat
sa horrible devastació.
¿Què fa el magnífich virey?
¿Què fa València per fi?
¿O és que Teulada está hui
fora ya de tanta lley?
¿O és que ahurem de abandonar
per a sempre nostra terra,
si, devorats per la guerra,
no nos tiren a la mar?
¡Dins de poc serà Teulada
un cementeri només!
Ni quedarà así ya res
de esta vila celebrada.

ESCENA III

Bertomeu, Martí, Geroni

Bertomeu: ¿Què tenim? ¿Hi a novetat?

Martí: Poca cosa: una esperansa.

Geroni: Fa molt temps que, a cada pas,
asò dihuen en Teulada.

Martí: ¿Qu·ham de fer? Apurats tots
els remeis de dins de casa,
ya fa dies que a València
enviàrem embaixada.

Bertomeu: ¿Demaneu soldats?

Geroni: No tal.

Bertomeu: ¿Damaneu dinés?

Martí: Ni en chansa.⁷³⁷

Bertomeu: ¿Pues, què demaneu?

Geroni: Un frare.

Bertomeu: ¡Bon remey per a Teulada!

Un frare? Pues ya, segur,

els moros futjen la cara.

¡Quin diable de ocurrènsia!

¡Un frare per a batalla!

L'haurem de cuidar la mula:

més que ausili és una càrrega.

Y digau ¿qui és eixe pare

de tan valor y gràcia

que puga fer por als moros

ab les mans o la paraula.

Geroni: El pare Vicent Ferrer.

Martí: El més gran de tota España,

segons dihuen.

Bertomeu: Ya ho comprench.

Entonces no dich paraula.

Vinga en bon·hora a aliviar

a la vila de Teulada

de tans grans calamitats

que nosaltres plorem hara.

¿Cuant l'espereu?

Martí: Hui mateix.

Bertomeu: ¿Donen eixa confiansa

⁷³⁷ Castellanisme.

els nostres comisionats?

Geroni: Així ho escriu Nofre España

Bertomeu: Plega a Déu qu·eixe bon pare

allunte d'así la plaga

de la pesta y de la guerra

que per tant de temps nos mata.

Martí: ¿No hi à novetat dels moros?

¿No s'ha vist ningun pirata?

Geroni: Ham registrat ya les coves

de tota esta estensa platja,

en el cap de sant Antoni

y en el rincó de Moraira,

y no hi ha señal de res.

Bertomeu: Aneu, pues a fer la guarda,

y aviseu si hi à perill...

Yo entre tant, ahí en Teulada,

notícies esperaré

de Vicent y sa companya.

Martí: Déu vos quart...

Geroni: A Déu siau.

Bertomeu: Procureu la vigilància. (*S'en van per diferents costats*)

ESCENA IV

Caragol ix carregat ab una ballesta, un sach de pedres, una cistella en pa y una bota.

Caragol: Ajà... ja...! Ya estich así.

Este és un siti segur,

millor que si fóra un mur

de pedra o de bronze fi.

Encara que soch valent,
y tinch yo de ferro el bras
sempre dich "no mataràs",
cumplint el sant manament.
A mi m'han dit: "Caragol:
de centinela a la platja
y des de allí no se'n vatja
ni estiga fent el musol."
Corriente; y así estich yo.
Un caragol ben armat,
dispost com un Goliat
a... futgir en la ocasió...
Mes, habent-me d'ocupar,
lo millor és que m'ocupe
y el cistellot desocupe
per si el volen cautivar.
Ya que·l mar està tranquil
y els moros estan roncant,
vaig esta bota amagant
y fer lo que hui fan mil.
Descansem, que va despai, (*se senta*)
y prengam forses també,
pues a este rincó no vé
ningú que sàpia yo may.
¡Ah! ¡que bo, que delisiós
és ocupar-se en menjar
en dormir y en pasetjar!
Y en fer la vida del gos!
Que mate yo moros? Ba...
Que·ls mate Déu y no yo...

Y que no dorga! Pues no,
 no està asò en la mehua mà.
 Però fem algo, això sí:
 treballem hasta no més, (*traent pa de la cistella y menjant*)
 perquè és pecat no fer res,
 y yo soc molt cristià al fi.
 Un traguèt... és cordial.
 Asò retorna a la vida,
 asò dona llum cumplida
 y fa valent a un mortal.
 Disipa tots els pesars
 y dona tregua als dolors
 y als més giquets y als matjors
 els inspira bons cantars.
 Y els moros no behuen vi!
 Caferro, pareix mentira...
 ¿Què no en behuen? Tararira...⁷³⁸
 El beuran a soles si..
 atre traguèt... aja, ja!
 Ya tinch forsa... Soch valent...
 Vinguen moros,... vinga gent...
 Un Centelles así hi a.
Veü dins: Caragol! Caragol!
Caragol: Qu·és asò?
 Pareixia que·m cridaben...
 Y que a mi me nomenaben...
 Han callat... Fon ilusió.
Veü dins: Caragol! Caragol!
Caragol: Jesús!

⁷³⁸ Castellanisme.

A mi·m criden, és molt cert...

si em⁷³⁹ descubrixen, me pert...

però yo no responch mus.

Veu dins: Caragol! Caragol!

Caragol: Me fas el mort?

Y si em⁷⁴⁰ puntjen per probar?

Lo millor és escapar

y abandonar-me a la sort. (*va a fujir y el deté Bertomeu*)

ESCENA V

Caragol, Bertomeu

Bertomeu: Alto ahí...y un caragol

tan apresa va futjint?

Caragol: No futjia. És que buscaba

al que ara·m cridaba dins.

Bertomeu: ¿T'han señalat este puesto?

Caragol: És que yo me l'ha escollit.

Bertomeu: És dir que·n este rincó,

tu, sens ducte, res has vist.

Caragol: No hi à moros en la costa.

Bertomeu: Pues algú els ha distinguit.

Caragol: Que·m conta? Si no és possible!

Bertomeu: Els barcos dels marroquins

a la vista han arribat...

Caragol: Pues els vaig a destruir (*fa com qui s'en va al poble*)

Bertomeu: Y te'n vas a les montañes

⁷³⁹ A l'original: *s'em*.

⁷⁴⁰ A l'original: *s'em*.

a peixcar als sarrahins?

Caragol: És que sé yo un atra senda
per a anar més recte al fi.

Bertomeu: Detinte así, Caragol,
y esperam dispost así,
mentres vaig hasta la platja
per saber lo que hi à allí. (*Se'n va*)

ESCENA VI

Caragol, asoles

Que me espere? Ya ho vorem.

Si cruix el cànem, m'allargue,
y atre en los moros s'amargue.

Caragol, anem, anem...

No tingues por, capdemins...

Cametes, no flaquejeu...

y llaugeretes aneu

terra a dins y terra a dins...

Salvem estes provisions

que falta me poden fer,

y en este llans ya postrar

donem-los forsa als talons. (*S'empina la bota, y estant bebent, ixen dos moros y el sorprenden*).

ESCENA VII

Caragol, dos moros.

Caragol: (Patapum, ya m'han peixcat).

Moro primer: No et menetges o eres mort. (*Amenasant-lo*)

Moro segon: Si chistes, te despachurre.⁷⁴¹

Caragol: Ya estich quiet, (Ay, Caragol!)

Moro primer: Què feia así?

Caragol: Pasetjaba.

Moro primer: ¿Y els cristians?

Caragol: Prenint el sol.

Moro segon: ¿Estabes de centinela?

Caragol: Fent estava el borinot.

Moro primer: Trau els dinés.

Caragol: Ay, Morot!

Si en ma vida n'he tengut,

si may he tengut un sou.

Si tu vols partir en mi,

m'alegraré yo no poch.

Vols que me'n vatj·a buscar-ne? (*fa com qui se en va*)

Moro segon: Alto ahí.

Caragol: Ya no me moch.

Moro primer: Cuants armats hi à hui en Teulada?

Caragol: Uns deu mil robusts y forts.

Moro primer: Has mentit... y voto a Alà...

Caragol: (Ya jura y s'amosca un poch).

Moro segon: Eres ya nostre cautiú.

Caragol: Yo cautiú?

Moro primer: Sí, Caragol

⁷⁴¹ Castellanisme.

Caragol: Me coneixes?

Moro primer: He segut,
per coses que importen poch,
avans moro que cristià.

Caragol: (Ah, bribó! Yo et rompré un os.)

Moro segon: Pasa dabant.

Caragol: Me daña el sol,
estich molt mal...

Moro segon: Yo faré
que·t curren ab bons asots.

Caragol: Moltes gràcies... Però, digues...

¿no podem ser amigots,
y beure un traguèt en pau
y mentjar después un mos?
Sentem-se y podem charlar...

Yo soch un bon caragol,
pesat, temerós, humil,
inofensiu y molt moll.

Yo no podré caminar...

Moro primer: Ya et faran anar al trot.

Caragol: Yo no sé treballar res.

Moro segon: Una berga inspira prou.

Caragol: Miren, ya m'estich caent, (*fa lo que diu*)

me falta la llum del sol,
estich mirant llanternetes,
me està rosegant la por
se m'endobleguen les cames
y pareix qu'un borinot
s'ha ficat en les orelles
y rodant en lo seu vol,

fa un ruïdo paregut
al que fa un gran tamborot.
Deixeu-me estar per inútil,
perquè yo soch un badoch,
perquè no puch menetjar-me,
perquè em fa mal hasta el tos,
perquè no em dona la gana,
perquè, en fi, dins de molt poch
vindrà tanta gent armada
d'estranyos y propis llochs
que encubrirà tots los montes⁷⁴²
y taparan hasta el sol
les ballestes que en el aire
tiraran els homenots.

Con que així, begau y aneu-se'n.

Què pot fer més Caragol?

Moro primer: Han avisat a València?

Caragol: Ya està venint un refors...

Y venen barques armades...

Moro segon: Això és cert?

Caragol: Yo ho crech y prou...

Moro primer: Mes, de València han eixit?

Caragol: Fa tres dies.

Moro segon: Dins de poch

hauran aplegat así?

Caragol: Hui els esperen.

Moro primer: Caragol,

no has mentit?

Caragol: Yo no ment may...

⁷⁴² Castellanisme.

Soch per demés formalot...

Ohiu? Ya apleguen... (*se hou veu dins*)

Moro primer: És cert...

Eixe rumor...

Caragol: Tararots,

no ho ducteu... Futjiu a presa...

Veü dins: Así estarà... Caragol!

Caragol: Escolteu? És el virey!

Els dos moros: El virey!...

Caragol: Sí, que ha resolt

ve a acabar en los pirates

entrant-los a sang y a foch.

Moro primer: Anem pues, y si has mentit,

t'asegure, Caragol,

que de la tehua memòria

no quedarà...

Caragol: Què?

Moro primer: Ni un os.

(Se'n van, però al temps d'anar-se'n apareix Martí i Geroni ab atres armats. Caragol se refà entonces, y se tira sobre els moros)

ESCENA VIII

Els mateixos, Martí, Geroni, hòmens armats.

Caragol: Sou prisioners... Alto ahí!

Moro primer: Primer morts...

Caragol: No es⁷⁴³ defengau

⁷⁴³ A l'original: *n'es*.

entregueu-se en calma y pau
y no-m provoqueu a mi. (*Els hòmens armats cerquen als moros y els desarmen*)
¿Què tal, amichs? ¿No diheu
que Caragol és cobart,
que sols menjant està fart,
y además el desprecieu?
Ahí teniu dos prisoners:
dos hores ham peleat,
per dos hores s'ham pegat
sens deixar quiets els acers.
Mandobles⁷⁴⁴ y cuchillades,⁷⁴⁵
estocades a montons,
molta sang a borbotons,
y embestides y estocades,
y són tan valents com yo.
Com yo, han peleat molt bé...
Mes, pues són dos renegats,
emporteu-se-los nugats,
no vullguen futjir també.
Martí: Con que eres el vencedor?
Geroni: Y la sang per a hon està?
Caragol: En la terra està empapà
además d'un mocador.
Martí: Emporteu-se als prisoners,⁷⁴⁶
que assegurats els tindreu.
Y a vostres puestos torneu,
per a no ser el darrer. (*Geroni y els armats s'emporten als prisoners*)

⁷⁴⁴ Castellanisme.

⁷⁴⁵ Castellanisme.

⁷⁴⁶ Castellanisme.

ESCENA IX
Martí, Caragol.

Martí: Caragol...

Caragol: Senyor Martí.

Martí: Hui hi à jarana.

Caragol: M'alegre.

Martí: Hi à pirates a la vista.

Caragol: Y eixos moros?

Martí: Si no engaña

d'eixa gentola el aspecte,

yo no els⁷⁴⁷ crech de mora rasa.

Caragol: Dius que no?

Martí: A mi em pareix

que segons la sehua trasa

són uns bribons disfrasats.

Caragol: Si ho haguera sabut! Càspita!⁷⁴⁸

No s'escapen sens deixar

un tros d'orella o de cama

en les den[t]s de Caragol.

Ham...! Martí els mosegara.

Con que no? Morets, morets,

torneu así, faramalla.⁷⁴⁹

Torneu y voreu qui es

Caragol una vegada.

Torneu... torneu... Soch un atre...

Ya me va cremant la ràbia,

ya el perol se va calfant,

⁷⁴⁷ A l'original: *n'els*.

⁷⁴⁸ Castellanisme.

⁷⁴⁹ Castellanisme.

ya tinch el cor fet un·ascua.⁷⁵⁰

Vinga a mi la moreria,

vinga a mi tota la Àfrica,

así tinch ungles y dents...

Caragol està en campanya...

A mi els morots y el morets

y el que vullga brega, caiga. (*Toca dins una campana a somatén. S'ohuen crits de "Moros! "Moros!"*)

Martí: Sen Jordi, Sen Jordi, a ells! (*S'en va*)

Caragol: Con qu·estan? Pues, cap a casa...

Per a hon aniré? Valor...

Per totes parts hu s'escapa.

ESCENA X

Geroni, ab soldats.

Geroni: Ha aplegat ya la ocasió,

anem pues a pelear

en la bora de la mar

per Déu y la religió.

Tots: Sen Jordi, Sen Jordi a ells!

Veü, dins: "Via ferro! Via ferro!" (*La campana toca a somatén. Per un moment s'escolten crits y el toch de campana*)

Geroni: Via ferro, companys meus!

La vila està preparada...

Acabam esta jornada

y obediu les mehues veus. (*Se'n van*)

⁷⁵⁰ Castellanisme.

ESCENA XI

Pasen corrent vàrios⁷⁵¹ armats, en diferents direccions. Entre ells se presenta Martí, que deté a tots.

Martí: Alto, per Déu! Este punt
és lo més interessant.
Si els moros pasen d'así,
Teuada s'acabarà.
Así, pues, ham de defendre
nostra pàtria y llibertad,
o así ham de morir, amichs,
com a valents y cristians. (*Pren la bandera que estava flotant*)
En nom de la religió,
jureu, jureu bons soldats
defensar hasta la mort
contra els moros este pas.
Tots: Ho jure, ho jure...
Martí: El Sinyor,
que nos veu tan resignats,
nos done hui la victòria
o bona mort de cristians.

ESCENA XII

Els mateixos; Caragol, que ve corrent.

Martí: Caragol, a on vas futgint?

Caragol: Victòria, victòria!

⁷⁵¹ Castellanisme.

Martí: Parla.

Caragol: Ni tingam por a cantar-la,
vinch des de llunt ya gruñint.

Martí: Què susuïx?

Caragol: Un gran cas...
Ya no tinch por, ham triümfat.

Martí: No ha comensat el combat,
y cantant victòria vas?

Tots: Que parle, que parle...

Caragol: Vaig,
per los montes caminant.
A peu, valent y gloriós,
ve un refors molt poderós
y s'encontra ya allà baix.

Tots: Un exèrcit?

Caragol: Puga ser.
Però d'ànchels, sí Señor,
perquè el gran predicador
molt més qu·això podrà fer.

Martí: Y qu·és eixe gran portent
que te fa tan confiat?

Caragol: El apòstol celebrat
Vicent Ferrer... Ve corrent...

Tots: Viva, viva!...

Caragol: ¿No vos dia
que la victòria cantàreu
y les armes retiràreu
perque·l refors ya venia?

Martí: No feu tal... Perquè la sort
als moros pot favorir

y debem hui resistir
hasta que vinga la mort.

Caragol: Teniu por? Bah! Qui ho diria!

Imiteu a Caragol
que des de ara pren tal vol
que·s mentja a una moreria.
Vingueren moros... Así espera

un home que no té por,
y que al vore'l, en gran plor
vos farà pendre carrera.

Vingau, vingau... Pues ya venen...

Mireu-los, amichs, mireu...

Feu la señal de la creu,
perquè pareix que m'entenen.

Crits dins: Moros! Moros! (*Toca la campana a somatén*)

Martí: Ya están ahí, preparats.

Amichs meus: tots estigau
y en aquest pas en que estau
siau units y esforsats.

Caragol: (Si me poguera escapar!

Si haguera algun rinconet

a hon este caragolet

li fóra fàcil entrar!) (*Busca per totes parts y, no trovant punt segur, s'amaga darrere de Martí*)

Martí: Què fas Caragol?

Caragol: Me pose

a hon te puga dirigir...

Martí: No serà que vols futgir?

Caragol: És que apartar-me no gose.

Martí: Als moros, pues, no cridabes?

Caragol: Entonces estaven llunt.

Martí: ¿No dies que d'este punt
molt valent els provocabes?

Caragol: És que ho he pensat millor...

Ay, pare Vicent! ¿Què fas
que no apretes⁷⁵² més el pas
y amparaes a un pecador?

Dins: Moros! Moros! Viva, viva!

Martí: Les ballestes prepareu...

ESCENA XIII

Els mateixos, moros que ixen sense aplegar al peñot que està señalat.

Un moro: Una paraula, cristians...

Martí: Parla, moro...

Caragol: Estan humans.

Martí, amichs, no dispareu.

Moro: Coneixem el gran valor

que sempre hau manifestat;

valor que teniu probat,

molt digne de gran llaor.

Mes sabem que reduïts

a un número molt giquet,

resistir podreu poquet

encara qu'esteu units.

Martí: ¿Y qu'importa que siau

en número molt matjor,

si tenim el gran favor

⁷⁵² A l'original: *n'apretes*.

del cel, a qui blasfemau?

En atres més ocasions

heus ha probat el cristià,

que, a hon la Creu de Déu està,

ixen héroes⁷⁵³ a montons.

Moro: Mes, no podràs resistir

al número que amenaça.

Martí: Nunca els moros foren masa

per a poder-los batir.

Moro: No heus⁷⁵⁴ faré esclaus.

Martí: No admitim

de vosatros condicions.

Moro: Abatiu les pretensions.

Martí: Ni a res, ni per res futgim.

Caragol: (Asò s'enredra... por vida!)

Moro: Les armes, pues, entregueu.

Martí: Entregar-les? Jure a Déu

que la sort va a ser cumplida.

Saps tu, moro, qui soch yo?

Saps tu qui soch? Voto a tal!

Y saps tu, infiel, desleal,

que això infama a un cristià bo?

Prepareu-se a pelear.

Enemichs de nostra creu,

la victòria done Déu

al que mereixca guanyar.

Caragol: (Pataplum... Asò és ya fet!

Van a rompre's les costelles,

⁷⁵³ Castellanisme.

⁷⁵⁴ A l'original: *n'heus*.

y a mi em tallen les orelles...

Ay, Vicent! Ay, Visantet!

(Tots se disponen a pegar-se, cuant s'escolten crits y vives, y apareix sen Vicent)

ESCENA XIV

Els mateixos, sen Vicent, Geroni, els dos moros prisoners, soldats y gent del poble.

(Els moros se queden confundits)

Sen Vicent: Tingau-se tots,... germans meus...

Alto a la veu del Sinyor,
que per mitg d'un pecador
ehus mostra els sentiments seus.

En les ombres⁷⁵⁵ confundits,

que veniu así atrevits,
de véncer sempre creguts,
que rodeu per eixos mars.

Y amagueu tota la terra,
portant la maldad y guerra,

destruint pobles y altars
que embrutits per religió,
per ignorància y per visi,
convertiu en negre ofici

l'ofici de destrucció...

Des de así no pasareu.

Ho mane en nom del Senyor!

Mortal, infiel y traïdor

qui vullga hollar⁷⁵⁶ esta creu. *(Señalant una creu en la peñot)*

⁷⁵⁵ Castellanisme.

⁷⁵⁶ Castellanisme.

Moro: Arrere, alarbs! (*Se fan arrere ab molt respecte*)

Sen Vicent: Sí, molt més!

Esta creu así posada

servirà per a Teulada

de un fort ya, com ara és.

Torneu, infiels, a la mar.

Als cristians lliures deixeu,

si no voleu per la creu,

mal que vos pese, acabar.

No pasareu ya de así

ni la pesta assoladora

vindrà a aflitgir, destructora,

al poble que veu ahí.

Fora els alarbs... Fora, dich...

Fora els contraris de Déu...

Arrere, que està la creu

que vens sempre a l'enemich. (*Sen Vicent, alsant el bras, fa retirar als moros que se'n van fujint*)

Caragol: Com futgen! Com piquen sola!

El diable els dona vol.

Bé poguera, cuansevol,

surrar⁷⁵⁷ ferm a eixa gentola.

Tots: Viva sen Visent Ferrer!

Sen Vicent: Vosatros, pues, pecadors (*als dos moros prisoners*)

doneu a Déu mil llaors

y que gràcia os vullga fer.

Lleveu-vos eixe disfràs,

cristians molt empedernits,

y de la consciència als crits

⁷⁵⁷ Castellanisme.

feu, com deheu, molt de cas.
Ploreu, pertinents, sens fi,
torneu a la religió,
y no perdau la ocasió
que'l Senyor vos dona así. (*Els moros s'achenollen*).
Perdonats... Aiseu, fills meus,
y vosatros, bons germans (*a tots els demás*)
que impertèrrits y constans
anuncieu ab totes veus
que els perills no tornaran,
y agraïts sempre al Sinyor,
pregueu, bons, ab tot fervor,
y la pau disfrutaran.
Quedau en Déu, y per Déu
contrits, purs y arrepentits.
Germans, obedients y units,
guardau sens terme esta creu.

Tots: Viva, viva!

(*Sen Vicent estén els braços sobre tots, que resibixen agenollats la sehua bendició y en seguida s'en va.*)

ESCENA ÚLTIMA

Caragol, quedant-se darrere de tots.

Si no ho vera,
casi, casi no ho creuria.
Un home sol, qui ho diria!
Si no ho vera, no ho creguera.
Ara sí, que yo podré
sinse por beure y mentjar...

y dormir y pasetjar...
Y que ho sabré fer molt bé.
Sinse por als enemichs,
podré passar molt bé els dies
cantant coples y folies
en amigues o en amichs.
Pues comensem al moment
y anem-se'n a descansar,
y después... a tragelar,⁷⁵⁸
que'l treball fonch prou valent.
Y si algú de... per ahí (*al públich*)
me convida... Qui convida?
El clavari... Per ma vida...
Allà vaig! Tornaré así.

⁷⁵⁸ Castellanisme. *Trajelar*. Del caló: menjar, engolir. (*DRAE*)

[XI]

LOS DE FORA Y LOS DE DINS.

COMPOSICIÓ DRAMÀTICA,

PER D. VICÈNT BOIX

CRONISTA DE VALÈNCIA,

PER A

REPRESENTAR-SE EN L'ALTAR DE SENT VICENT FERRER, DEL MERCAT,
EN LA FESTA DEL SANT, QUE SE CELEBRA EN 1870.

VALÈNCIA

Libreria de la viuda e hijo de Mariana, esquina a los Hierros de la Lonja, 6.

ARGUMENT

Ocurrida la mort del señor rey en Martí, lo poble de València formà dos parcialitats; una a favor del conte d'Urgell y l'atra a favor de l'alt infant Fernando de Castella. Los partidaris d'Urgell, dirigits per en Pere de Vilaragut, formaren un parlament en lo palau de València, y Bernald de Centelles al cap dels nobles n'establí un atre en Paterna. Hagué morts, desgràcies y horrors, fins que sent Vicent, cridat per tots, vingué a València y ho arreglà tot ab la sehua paraula en lo any 1411.

PERSONATGES

SENT VICENT FERRER.

EN PERE DE VILARAGUT, PARTIDARI DEL CONTE D'URGELL.

EN BERNALD DE CENTELLES, DE L'INFANT DE CASTELLA.

EN BERENGUER ARNAU DE BELLERA, GOBERNADOR DE VALÈNCIA,
AMICH DE VILARAGUT.

FRANCISCOT, SOLDAT DE LA COMPAÑIA DEL CENTENAR DE LA PLOMA.

GARRAPATA, HOME DEL POBLE.

BAÜL, ÍDEM.

NOBLES, PLEBEYOS Y SOLDATS.

ACTE ÚNICH

DECORACIÓ: Se deu representar la fachada gòtica del palau antich del Real; damunt del matakà de la porta, una bandera, y a la porta un centinela, ab pica.

ESCENA I

Vilaragut, Franciscot.

Vilaragut: ¿Has encontrat novetat
per los carrers, Franciscot?

Franciscot: S'ohuiria un borinot
si anara per la ciutat.

Ni en tabernes, ni en rincons
he trobat yo aquesta nit
ni un borracho, ni un dormit,
en plases y carrerons.

Vilaragut: És silenci sospechós⁷⁵⁹ ...
¿Centelles quiet? No pot ser...

Franciscot: Esta nit per lo carrer
ni encara he encontrat un gos.

Vilaragut: ¡Imposible! Yo conech
de Centelles el esprit,
y en lo fondo del seu pit
incapàs de pau lo crech.
És home de gran valor,
de gran constància y osat;⁷⁶⁰
y no es troba en la ciutat
altre més digne señor.
Soch enemich de sa casa,
y enemich hasta la mort,

⁷⁵⁹ Castellanisme.

⁷⁶⁰ Castellanisme.

y en mala o en bona sort
he jurat a sa rasa,
però coneix la valia⁷⁶¹
d'eixe il·lustre caballer...
y que si tant puch yo ser,
més noble qu'ell no ho seria.

Franciscot: Però, señor... ¿cuant serà

que s'acabe nostra guerra,
y deixem en pau la terra,
que prou afligida està?
Ya que tenim bona lley,
¿perquè s'habem de matar,
si este o atre ha de manar,
si este o atre ha de ser rey?
¿Perquè en tanta confusió
los pobles que són germans
no es donen units les mans
y fan pronte una elecció?
Tanta sanch, tanta ruïna
señor en Pere, ¿per què?
¿No veu que'l reine també
a la desgràcia camina?
¿Asò és reine o galliner?
Así tots volen manar,
tots criden per a putjar,
y ningú vol ser rader.⁷⁶²
Més tonto que un motiló
yo fas, señor, esqueneta:

⁷⁶¹ Castellanisme.

⁷⁶² Vulgarisme per *darrer*. (DCVB)

atre putja en estafeta
y derroca el escaló.
¿Y sempre tinch de servir
de escala al qu·engaña més?
¡Ay, señor! No res, no res...
Ay, señor, tot no ho puch dir!
Que llàstima que al putjar
chafant-me el cap un gandul...
no li pegue un... batecul
y el fasa rodant baixar.
Y sobre la nostra espala
des de terra atres se'n putjen...
Y después... después afluixen
bons puntapeus a la escala...

Vilaragut: Si no et creguera lleal,
si no fores un valent,
si en tota la mehua gent
no fores tu el més cabal,
ni eixa charla sofriria,
ni a tant tu te propasares
sin que en la pols te deixares
la llengua, que malaïa.
Algú ve... Queda't así...
Yo me n'entre en lo palau...

Franciscot: Alerta stich...

Vilaragut: Queda en pau...

Silenci... que estich ahí. (*Entra en lo Palau*)

ESCENA II

Franciscot, sol.

Franciscot: La nit s'acosta tirant,
des de els núbols a hon se gita,
molta son, molta modorra,
y molt cansansi⁷⁶³ y mohina.
És molt dols quant ve la nit,
emprés de una gran fatiga,
trobar casa y bon abrich,
y bon llit y millor cuina.
Vore rustir en els ferros
carn de chulla, encara viva,
les brases cobrint de fum
y un perfumet qu'encandila.
Chulles al plat, voto a brios,
y charrant la bota vinga,
carn y tragos repetint,
hasta que dolsa y tranquila
la soñolència⁷⁶⁴ s'apega,
la bota se queda buida,
el foch s'apaga quietet,
la cama después s'estira
y después... *se acabó el mundo,*
mañana será otro día.
¡Ay! Cuantes y cuantes voltes
he pasat en esta vida
eixos ratets... y... atres molts...

⁷⁶³ Castellanisme.

⁷⁶⁴ Castellanisme.

Caballers: fora malícia!

Capdemins! ¿No és Garrapata?

El mateix, ben vengut siga.

ESCENA III

Franciscot, Garrapata.

Franciscot: ¿Garrapata!

Garrapata: ¿Franciscot!

Franciscot: ¿Tu per así?

Garrapata: Per así.

Franciscot: ¿Ya vingueres?

Garrapata: Ya vinguí.

Franciscot: Y com sempre...

Garrapata: Un borinot.

Franciscot: ¿Tens ya ofisi?

Garrapata: Ya en tinch hu.

Franciscot: ¿Y se guaña?

Garrapata: Prou y bo.

Franciscot: ¿Se treballa?

Garrapata: Para! So!

Franciscot: ¿No fas res?

Garrapata: Ya ho has dit tu.

Franciscot: ¿Con què, vius ara replet,
mentges, beus y no fas res?

Garrapata: Mentjar y beure algo és,
hui soc un home complet.

Franciscot: ¿Com has pogut aconseguir
eixa vida regalada...

Garrapata: És una sort que buscada
may podria presumir.

Franciscot: Esplica't.

Garrapata: M'explicaré.

Cansat ya del campament,
de les bromes, y de gust
y atres coses que yo sé,
y después de haber servit
en esta y en atra terra,
sempre ficat en la guerra,
sense traure algun profit,
a València vaig tornar
sense tindre a hon caure mort,
cuant, sens buscar-la, la sort
a la mà vingué a rodar.

València està dividida
en dos sangrientes facsions
que s'agarren, com lleons,
sobre la presa partida.

Y me vaig dir: "Garrapata,
avans de jugar así,
mira bé del joc el fi,
y mira a hon fiques la pata.

¿Tu què vas a conseguir?
Algun chirlo⁷⁶⁵ en la mollera.

Garrapata, mira, espera...
...y vetges si pots fugir."

Dit y fet, de esta jarana,
¿què he de traure en conclusió?

⁷⁶⁵ Castellanisme.

Que en la millor ocasió
me surraran la badana.
Ni m'han de nombrar jurat,
ni yo justícia he de ser,
ni síndich me voldran fer,
ni lo qu·és més, diputat.
Tu en la paella fas foc;
tu treballes la paella,
y en lloch de mentjar-ne d'ella,
atres mentjen y no poc.
Pues deixa-la, amich, cremar.
A viure, qu·és lo qu·importa...
Y tanca pronte la porta,
si te volen jamelar.⁷⁶⁶

Franciscot: ¿Y què fas, per fi, Garrapata?

Garrapata: Mentje a dos queixos. ¿No és bo?

Franciscot: ¿Y tot quant fas és això?

Garrapata: ¿Y més ne vols? ¡patarata!⁷⁶⁷

Més clar, pues, Franciscot:
servixch al qui paga més.

Si no paguen, no fas res...

Ya no soch un borinot.

Franciscot: ¿Tu vens de fora?

Garrapata: De llunt.

Franciscot: ¿De comisió?

Garrapata: Comisió.

Franciscot: ¿D'importància?

Garrapata: Y de rahó.

⁷⁶⁶ Castellanisme: *camelar*.

⁷⁶⁷ Castellanisme. Cosa ridícula o menyspreable. (*DRAE*)

Franciscot: ¿Qui paga?

Garrapata: Fem así punt.

Franciscot: ¿Per la guerra?

Garrapata: Guarde'm Déu.

Franciscot: ¿Per amors...?

Garrapata: ¡Que boberia!

Franciscot: ¿Contrabando?

Garrapata: ¡Ave Maria!

Franciscot: ¿Per delit...?

Garrapata: Calla eixa veu.

No patixques, capdemins,
nit y dia he acompanyat
de l'Aragó hasta els confins...

Per buscar al hom certer,
que en esta gresca de casa
pot posar alguna tasa...

Franciscot: Ya el conech... Vicent Ferrer.

Garrapata: El mateix...

Franciscot: Y así vindrà.

Garrapata: És qu'és home molt formal.

Franciscot: Y a València molt leal...

y en honrar-la és el primer. (*Comenza a entrar gent del poble*)

Garrapata: Ya acudixen... tararots...

¡Que cares! ¡Que mal humor!

¡Chesús! ¡Chesús! Pues, señor,

els declare borinots.

Franciscot: A Déu queda...

Garrapata: ¿Ya te'n vas...?

Franciscot: A donar un cert avís... (*A l'anar-se'n el deté Garrapata*)

Garrapata: De lo qu'ham parlat... ¡eh...! Chis! (*Posant el dit en la boca*)

Franciscot: ¡Chis...!

Garrapata: ¡Chis...! ¡chis...! ¡chas...!

ESCENA IV

Garrapata y hòmens del poble.

Home 1: Garrapata...

Garrapata: Hola, Perot.

Home 2: Garrapata...

Garrapata: Hola, Baül.

Home 3: Garrapata...

Garrapata: Hola, Vinagre.

Un home: Garrapata...

Garrapata: ¡Més, tus, tus!

Un atre home: Garrapata...

Garrapata: Tanta pata.

¿Què val así, mameluchs?

Tots: ¿Eres acàs dels Centelles?

Atres: No, qu·és dels Vilaraguts.

Tots: Qu·ho declare... Pronte, pronte...

Calla tu, y tu, y tu...

Garrapata: ¿Què vos importa, badochs,

qu·un pobre desconegut,

que no vol ser ni fer res,

sinó vore's ben begut,

ben menchat, tindre faena,

y que no vol ser gandul,

sigan Centelles o no,

o sigan Vilaragut?

¿He de nombrar yo al nou rey?

¿O serà per ma virtut
 com València quedarà
 en el orde y la quietat?
 Si no ha de faltar qui mane!
 ¡Si no ha de faltar algú
 que surre bé la badana
 a enemichs y coneguts!
 ¡Si en este *rio revuelto*
 per a el pobre no y à mus,
 y mane qui mane, sempre,
 el pobre se queda perdut!
 Fora el motí... tararots...
 A casa, germans, y punt.
Tots: No, no, no, guerra a Centelles.
Home 1: Viva el de Urgell.
Garrapata: Pataplum.
 (Comenseu els desficasis.
 La casa se cau damunt.)
Home 2: Mort al traïdor que no apoye⁷⁶⁸
 al noble Vilaragut...
Tots: A mort, a mort...
Garrapata: (Esta gent
 a mig globo⁷⁶⁹ mata al punt.)
Tots: Lo parlament, pronte, pronte...
 Los de dins...
Garrapata: (¡Quin atre apunt!
 ¿Y qui seran los de dins?
 Enterem-se.) ¡Eh! Baül... (*El crida apart*)

⁷⁶⁸ A l'original: *n'apoye*.

⁷⁶⁹ Castellanisme.

Baül: ¿Qu·ocurrix?

Garrapata: Una pregunta

Baül: Parla, parla.

Garrapata: Vaig al punt.

A qui dihuen los de dins...

y en esta casa, crech molt just,

se diran atres de fora.

Baül: Cosa clara com la llum

Garrapata: Vinga una poca y voré,

perquè hasta así no veig punt.

Baül: Nosatros que coneixem...

Garrapata: Vosatros, ¡eh!

Baül: Sí, señor.

Nosatros qu·apoyem chunts

per més digne al qu·és de Urgell,

fem parlament, conegut

per parlament dels de dins,

y los nobles qu·en conjunt

apoyen al de Antequera,

en Paterna y més amunt

tenen atre parlament.

Garrapata: ¿Y qui guañarà, Baül?

Baül: Lo de Urgell.

Garrapata: Allà ho vorem (*Van entrant nobles de hu y atre partit en lo palau*)

Baül: La gent de Vilaragut.

Garrapata: Y també los de Centelles...

¿Mes, què veig? Mira, Baül,

Centelles ve per allà,

per así Vilaragut.

Apartem-se, pues si es troben,

se peguen, no hi à tus, tus. (*Se aparten y entren Vilaragut per la dreta y Centelles per la esquerra; però al entrar en lo palau se detenen disputant la preferència de entrar*)

ESCENA V

Los mateixos, Vilaragut y Centelles.

Vilaragut: Pas al de Urgell...

Centelles: Pas a Castella.

Vilaragut: A hon la sombra mehua està
atra no cap, caballer.

Centelles: A hon Centelles clava el pas
ni lo rey lo trau d'allí.

Vilaragut: Yo el primer soch en entrar.

Centelles: Davant de mi tan sols Déu.

Garrapata: (*A Baül*) Si no menten les señals
s'arma forta la camorra.

Baül: (*A Garrapata*) Llengües callen y tranca.

Vilaragut: Pues si hu tan sols de los dos
en lo palau ha de entrar,
és presís que sobre un mort
tinga que posar lo pas.

Centelles: Aceptat...Fora eixa espasa
y desidixca el combat
qui de los dos ha de ser
el escaló per a entrar. (*Riñen*)

Baül: Per Urgell... per Urgell... Via fora.

Atres: Per Castella, per l'infant.

Garrapata: Sarracina, sarracina...

Badulaques,⁷⁷⁰ animals... (*Se peguen tots. Se tanca la porta del palau. Sona el toch de un clarí.*)

ESCENA VI

Los mateixos, sen Vicent Ferrer y lo governador Bellera.

Gobernaor: En nom de la llei...

Garrapata: (¡Bon arma!

Ara el palo... voto, va...) (*Tots suspenen el combat, però se queden en actitud de continuar la refrega*)

Gobernaor: S'ha cregut que per la mort

del bon rey, que'n glòria està,

falta en València la llei

que yo faré respetar.

Caballers, fora eixes armes,

caballers, armes abaix.

Vilaragut: Per la llei, mes no el primer.

Centelles: Centelles no ceja⁷⁷¹ may.

Gobernador: Pues yo declare traïdor

al que en ma presència osar

falte a la llei, combatint

dins de la nostra ciutat.

Per sent Jordi, caballers...

no deixeu ma autoritat,

que'n los furs té la valia,

burlada así en este instant...

O jure, per eixa llum...

⁷⁷⁰ Castellanisme. Persona estúpida. (*DRAE*)

⁷⁷¹ Castellanisme.

Sent Vicent: Gobernador, basta ya...

No és menester acudir

a la forsa destemplà

cuant lo nom de Déu s'invoca

davant d'un poble cristià.

¡Ay del poble qu·ha perdut

la sehua fe y dignitat!

¡Ay del poble que renega

de la fe que se ha criat.

¿Per què, mos fills del meu cor,

per què heus habeu de matar?

¿Per què, habent mitjos de pau,

voleu derramar la sanch?

Uns als altres combatint,

sent tots, com ho sou germans,

doneu escàndalo al món,

y als enemichs, que podran

rompre al fi de vostra pàtria

lo millor, qu·és la unitat.

Tentem els mitjos, señor,

y, pues rahons sobren ya,

apelem a la rahó.

Lo demás Déu ho farà.

Entrem dins y consultem...

Y pues no voleu entrar,

cedint-nos lo pas, señors,

entreu los dos escoltant

al señor gobernador,

pues molt se honra al qui honrar sap,

sigra gran, sigra xiquet,

al que te l'autoritat.

Vilaragut: Cedixch.

Centelles: Yo també. (*S'obri la porta*)

Gobernador: Veniu,

pare Visent, al costat:

la pàtria y la religió

dehuen marchar a la par.

Sen Vicent: En ton nom, Déu y Señor... (*Alsant les mans*)

Dona'm forsa y voluntat,

per a salvar de estos dies

l'espantosa gravetat.

Inspira'm lo que he de dir,

perquè esta pobre ciutat,

después de tantes angústies⁷⁷²

necesita la pau ya...

(*S'entren en lo palau y se tanca la porta*)

ESCENA VII

Los mateixos, menos Vilaragut; Centelles, el governador y sen Vicent.

Garrapata: Déu los done molta llum (*mentre es parlen estos, els altres formen grups y parlen entre si*)

y d'eixes portes a dins

s'entenguen al fi, si poden,

y parlen poc y en profit.

Baül: La millor de les rahons

és lo bastó, perquè al fi

en gent de sanch, que no és neu,

⁷⁷² Castellanisme.

sempre acaba en esclafit.

Garrapata: ¿Qu·eixe frare no val res?

¿Qu·eixe sant no sap sentir?

¿Qu·eixe sant de tanta unció

a la pàtria no està unit?

Baül: ¿Y qui el fica a caballer?

Predique entre els sarrahins

y predique entre els juheus,

però que deixi el seu pit

als cristians y caballers...

És un intrús y ho sostinch.

Garrapata: Parleu bé d'eixe bon pare,

y tingau la llengua al fi,

o te obligue a què te tragues

la terra que ell chafe así.

Baül: ¡Garrapata!

Garrapata: So, Baül...

Baül: M'has insultat, capdemins...

Garrapata: Pues si ho prens tu per insult...

lo qu·he dit, se queda dit.

Baül: Pues yo arrancaré ixa llengua. (*Tirant ma a la daga, però Garrapata li agarra el bras en tanta forza que l'obliga a deixar caure el arma*)

Garrapata: Eres molt poc per a mi...

Y prega a Déu que no aprete,

com mereixes, lo teu pit,

perquè entonces des de un salt

t'envie al infern d'así.

ESCENA VIII

Los mateixos, Franciscot.

Franciscot: ¿Qu·és asò?...¿Vos feu carícies?

Garrapata: Li donaba una llisó

a este bàrbaro que vol

probar lo que puch fer yo.

Baül: Tornarem a remugar

la nostra conversasió.

Garrapata: Cuant vullgues, Baül. Y que...

¿Què hi à per dins, Franciscot?

Franciscot: Cada noble és una roca

de la mar en sa opinió...

Durs que durs...tant los de dins

com los de fora, en rahó

no pensen entrar per ara.

Garrapata: Y el pare Vicent que és bo,

¿què parla, què diu, què sent?

Franciscot: Fins ara està en oració...

deixa parlar y parlar,

allò és una confusió.

(De repent, los grupos⁷⁷³ s'amotinen y comensen els crits de "Viva el de Urgell!...Viva l'infant de Castella!... A les armes, a les armes, que toquen a somatén!" Corren uns, altres s'amaguen: s'escolten els tochs de campanes... Momentos⁷⁷⁴ de desorden. Sols Garrapata permaneceix tranquil en los brazos crusats;⁷⁷⁵ Franciscot trau la espasa.)

Garrapata: ¿Y tot asò per a què?

¿Qué trahuen d'asò, señor?

¡Que presa tenen! ¡Que tontos!

⁷⁷³ Castellanisme.

⁷⁷⁴ Castellanisme.

⁷⁷⁵ Castellanisme.

El riure serà millor.

(De repent s'obri la porta del palau y apareix sent Visent, lo governaor, Vilaragut, Centelles y tots los nobles acompanyant al sant.)

S'ha acabat⁷⁷⁶... Ara vorem

lo qu·ha fet la reunió.

ESCENA IX

Gobernaor: Per fi s'han entés... Més val...

Gràcies a vós s'ha acabat

el desorde en la ciutat

y el malestar general.

Sent Vicent: Gràsies a Déu. A mi no.

Gràcies a Déu que ha esparsit⁷⁷⁷

la tempestat de la nit,

qu·anunsiaba destrucció.

Gràsies a Déu que deté

la sehua justa vengansa,

perquè a desarmar-la alcansa

de l'home humil la gran fe.

Tot queda ya terminat...

Pau en València n'hi aurà.⁷⁷⁸

Cada reine elegirà

un bon celós diputat;

y allà en Casp de l'Aragó

lo congrés nombrarà un rey

que esclau també de la lley

⁷⁷⁶ A l'original: *s'acabat*.

⁷⁷⁷ Castellanisme.

⁷⁷⁸ A l'original: *n'aurà*.

goberne bé la nació.

València, València mehua,

escolta la mehua veu...

Pau al món y glòria a Déu,

pues la pau és obra sehua.

Vilaragut (a Centelles): Tregües no més...

Centelles (a Vilaragut): Convengut.

Franciscot (a Garrapata): ¿Asò s'ha acabat?

Garrapata: Per ara...

Si este Vicent nos faltara,

tot seria así perdut.

Gobernador: Habeu respetat la lley,

corresponent als meus fins...

Los de fora y los de dins

acatant a un mateix rey,

farán vore al món sanser

que en lo poble valencià

serà cada ciutadà

en abant un caballer.

6. Conclusions.

Amb la tesi doctoral que presentem ací hem aconseguit, bàsicament, el nostre primer objectiu: portar endavant l'edició filològica dels onze textos de Boix que són etiquetats com *milacres* vicentins. De manera que si a aquests textos específics –*Els bandos de València o la paraula de sen Visent Ferrer* (1855), *El pendó de València* (1860), *Els hòrfens de sen Visent* (1860), *L'oràcul de Caspe* (1861), *El metge prodigiós* (1861), *Lo toch de somatén* (1862), *Lo rey y l'apòstol* (1862), *La pau de Molvedre* (1865), *La creu de la peña* (1868) i *Los de fora y los de dins* (1870)– afegim els apèndixs amb la correspondència entre Víctor Balaguer i Vicent Boix, els seus textos literaris –*Recort als poetes de Catalunya*, *Lo solitari del Guadalaviar*– i el seu *Discurs de gràcias*, que són els altres escrits de Boix en valencià que ara li coenixem, podrem dir, doncs, que aquesta tesi ha anat una mica més enllà en els objectius inicials i hem pogut enriquir-la amb altres documents que no en part no coneixíem i que segurament aprofitaran per arredonir la biobibliografia d'un autor tan important com Vicent Boix.

Per un altre costat, si afegim que no sols ens hem basat en la bibliografia existent per conèixer Boix –tampoc massa abundosa–, sinó que hem pogut incorporar dades provinents de la documentació que acabem de citar, podrem dir que hem aportat documents i dades fins ara inèdites que ens permetran un major i millor coneixement de la vida i l'activitat cultural de qui va ser cronista de València.

Elaborat un apartat biobibliogràfic sobre Vicent Boix, editats els textos dels seus *milacres* oportunament i tot seguint les directrius de la filologia actual, el nostre objectiu en plantejar-nos la tesi queda complit: disposem d'una edició fiable i acurada d'un tipus de productes en valencià que sovint s'han catalogat de textos marginals o de poc interès, però que permeten veure com era viva la nostra llengua en la societat valenciana del segle XIX i com un home com Boix no renunciava a ella a l'hora de produir uns textos adreçats al conjunt de la població del cap i casal que, en veure aquelles representacions teatrals en castellà –que també n'hi havia–, segurament les sentia més lluny, no sols de la societat del moment, sinó de la figura d'un sant que es volia monolingüe (Ferrando 2020).

Per últim, no volem acabar aquesta tesi sense indicar que els *milacres* vicentins valencians són un fet cultural viu, que no s'ha fossilitzat amb el pas dels segles, sinó que ha anat evolucionant amb el temps. Bona prova d'això és que encara el sant medieval forma part

del nostre imaginari col·lectiu (Borja, 2020). Si admetem uns orígens incerts a l'edat moderna, una època en què en la literatura local hi ha un marcat descens de producció (Escartí 2012), veurem que els *milacres* no sols hi van tindre en aquell moment el seu origen, sinó que van anar prenent la forma que actualment tenen i que van fixar quasi definitivament durant el segle XIX. Precisament durant el període de la renaixença aconseguiran un major auge i contribuiran a enaltir la figura de sant Vicent, fins a convertir-ho en símbol nostàlgic d'un passat que es creu cada vegada millor i que passa a formar part d'una visió romàntica de l'edat mitjana. De fet, sant Vicent mateix serà un dels tres puntals –al costat de Jaume I i el poeta Ausiàs March– en què descansarà la imatge del passat valencià, com ha destacat no fa massa Rafael Roca (2012a).

Els *milacres* de Boix, editats ara són, a més, els textos d'aquest tipus que per primera vegada es recullen i s'editen conjuntament i formen, així, la primera col·lecció destacada de *milacres* que s'edita des de l'àmbit acadèmic, procurant, així, dignificar i reconèixer el valor d'aquesta mena de textos que, fins ara, han passat pràcticament desapercebuts.

7. Bibliografia.

- Anònim (1847) *Milacre que obrà el pare sant Vicent Ferrer, titulat “La font de Lliria” y es representa este any en el carrer de la Mar*. València: Josep d'Orga.
- Badia i Adell, J. (1901) *La Font de Lliria*. València: José M. Alpuente.
- Boix, V. (1885) *Fiestas que en el siglo IV de la canonización de San Vicente Ferrer se celebraron en Valencia*. València: Imprenta de José Rius.
- Borja, J. (2020) *Sant Vicent Ferrer en l'imaginari popular valencià*. València: Acadèmia Valenciana de la Llengua.
- Casanova, E. & Martínez, F. (2001) “La guerra i la paraula. Sobre els sermons patriòtics en valencià durant la Guerra de la Independència”, *Caplletra*, 31, pp. 213-240.
- Cervera, J. (1983) *Los milacres vicentinos en las calles de Valencia*. València: Del Cenia al Segura.
- Ciprés, M. A. (2006) “William Bonaparte-Wyse: Itinerario poético de un escritor irlandés en Provenza”, *Revista de Filología Románica*, pp. 285-297.

- Civera, A. (2014) “Manuscrits i edicions impreses relatives al *Milacre de la font de Lliria*”, dins *Festes en honor a Sant Vicent Ferrer*, Lliria: Confraria de sant Vicent Ferrer, pp. 57-60.
- Dechent, F. (1880) *Obras literarias selectes de D. Vicente Boix*. València: Teodoro Llorente y compañía.
- Escartí, V. J. (2008) “A propòsit de l'ús del valencià en els centenaris de la canonització de sant Vicent Ferrer (1555, 1655 i 1755)” dins *En el món de sant Vicent Ferrer*. València: Denes, pp. 51-70.
- Escartí, V. J. (2012) *From Renaissance to Renaissance. (Re)creating Valencian Culture (15th. – 19th. c.)* Santa Bàrbara: Publications of eHumanista.
- Escartí, V. J. (2013) “El record de sant Vicent Ferrer durant l'edat moderna (ss. XV-XVIII)”, dins *Els valencians en el Compromís de Casp i en el Cisma d'Occident*. València: Institució Alfons el Magnànim, pp. 459-502.
- Escartí, V. J. (2015) “La Guerra de Successió en l'obra de l'historiador valencià Vicent Boix (1813-1880)”, *Anuari Verdguer*, 23, pp. 187-204.
- Escartí, V. J. (2019a) *Celebrar sant Vicent Ferrer: festa i literatura*. València: Ajuntament de València.
- Escartí, V. J. (2019b) *Literatura valenciana en les festes a sant Vicent Ferrer (1755)*. València: Institució Alfons el Magnànim.
- Escartí, V. J. (2020) “Fiestas vicentinas valencianas de 1755. El manuscrito de fray Vicent Tomàs Tarifa”, dins *Frailes, santos y devociones. Historias dominicanas en homenaje al Profesor Alfonso Esponera*. València: Tirant lo Blanc, pp. 107-123.
- Escartí, V. J. (2021) *Jaume I En la memoria d'un poble. El rei conqueridor en la literatura i en la historiografia del segle XIII al XX*. València: Generalitat Valenciana.
- Escartí, V. J. & Roca Ricart, R. (2010) “El clérigo valenciano Vicent Manuel Branchat contra Napoleón. Ideología, literatura y lengua”. *Cahiers de civilisation espagnole contemporaine*, 6 <http://ceec.revues.org/index3180.html>

- Escrivà, V. (1988) “Vicent Boix i Ricart (1813-1880): les bases del folklorisme renaixentista valencià”, *Miscel·lània Joan Gili*. Barcelona, Publicacions de l’Abadia de Montserrat, pp. 227-257.
- Estrela, J. E. (2018) *Constantí Llombart. Esperit de valencianisme (1848-1893)*. València, Institució Alfons el Magnànim – Centre Valencià d’Estudis i Investigació.
- Ferrando, A. (1987) “La literatura popularista al País Valencià durant la Decadència”, *Estudis de literatura catalana al País Valencià*. Benidorm/Alacant: Ajuntament de Benidorm / Universitat d’Alacant, pp. 55-74.
- Ferrando, A. (1997) “Vicent Ferrer (1350-1419), predicador políglota de l’Europa occidental”, dins *Paradigmes de la història, I. Actes del Congrés "Sant Vicent Ferrer i el seu temps"*. València: Saó, 71-95.
- Ferrando, A. (2013) *Sant Vicent Ferrer en la historiografia, la literatura, l'hagiografia i l'espiritualitat al segle XV*. València: Institució Alfons el Magnànim.
- Fuertes Zapata, J. V. (2013a) “Teatro popular valenciano: *El milacre de Lliria*”, dins *Escribir y persistir. Estudios sobre la literatura en catalán de la Edad Media a la Renaixença*, vol. III, Buenos Aires / Los Ángeles: Argus-a, pp. 48-66.
- Fuertes Zapata, J. V. (2013b) “A propósito del milacre de la *Font de Lliria*”, *Festes en honor a Sant Vicent Ferrer*, Lliria: Confraria de sant Vicent Ferrer, pp. 81-83.
- Fuertes Zapata, J. V. (2014) “*La font de Lliria*: Edició del primer milacre vicentí publicat (1822)”, *Scripta*, núm. 4, pp. 96-110.
- Fuertes Zapata, J. V. & Vilaplana, D. (2014) “Els milacres vicentins del segle XIX: A propòsit d’un nou camp de recerca”, *eHumanista/IVITRA*, 5, pp. 190-196.
- Fuertes, J. V. & Garcia, M. (2021) *La memòria de les nostres festes. La Font de Lliria, un miracle de sant Vicent*. Lliria: Ajuntament de Lliria.
- Lezaun, A. (2010) *Historia de las Escuelas Pias*. Madrid: Instituto Calazanz de Ciencias de la Educación.
- Llombart, C. (1883) *Los fills de la morta-viva*. València: Emili Pasqual.
- Llorente, T. (2013) *Obra valenciana completa*. A cura de R. Roca. València, Acadèmia Valenciana de la Llengua.

- Martí i Badia, A. (2014) “La contribució de Vicent Boix i Ricarte (1813-1880) a la recuperació de la consciència lingüística dels valencians”, *eHumanista/IVITRA*, 5, pp. 52-74.
- Martí i Badia, A. (2020) *Consciència lingüística dels valencians (1854-1906)*. València, Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana.
- Martines, V. (1999) *L'edició filològica de textos*. València: Publicacions de la Universitat de València.
- Martínez Ortiz, J. (1954) “Ensayo de un catálogo de milacres de San Vicente Ferrer”, *Revista Valenciana de Filología*, IV, pp. 239-264.
- Millàs, J. (2019) *Rafael Ferrer i Bigné (1836-1892). Memoria de un poeta de la Renaixença*. València, Sargantana.
- Miralles, E. & Valsalobre, P. (2013) “L’edició de textos catalans moderns”, dins *Models i criteris de l’edició de textos*. Barcelona: UOC.
- Ortega, E. (1987) *Vicent Boix*. València: Institució Valenciana d’Estudis i Investigació.
- Pastor Banyuls, V. (2017) *Vicent W. Querol*. València, Publicacions de la Universitat de València.
- Pedraza, P. (1982) *Barroco efímero en Valencia*. València: Ajuntament de València.
- Perez i Navarro, V. J. (2000) "El procés de substitució lèxica en el parlar valencià", dins *Homenatge a Athur Tyerri*, vol. 4. Barcelona: Publicacions de l’Abadia de Montserrat, pp. 233-254.
- Puig i Torralva, J.M. (1881) “En Constantí Llobart. Apunts biografichs”, *Lo Rat Penat. Calendari Llemosí corresponent al present any 1882*, pp. 126-127.
- Roca Ricart, R. (2007a) *Teodor Llorente i la Renaixença valenciana*, València: Institució Alfons el Magnànim.
- Roca Ricart, R. (2007b) *Teodor Llorente, líder de la Renaixença valenciana*. València, Publicacions de la Universitat de València.
- Roca Ricart, R. (2012a) “La mitificació vuitcentista del passat medieval: la figura de Jaume I, rei d’Aragó”, *eHumanista/IVITRA*, 2, p. 271-285.

- Roca Ricart, R. (2012b) “Valencians als Jocs Florals de Barcelona (1862-1893)”, *Joc literari i estratègies de representació. 150 anys dels Jocs Florals de Barcelona*. Barcelona: Institut d’Estudis Catalans, pp. 199-247.
- Roca Ricart, R. (2013) “El record de sant Vicent Ferrer al llarg dels segles XIX i XX”, dins *Els valencians en el Compromís de Casp i en el Cisma d’Occident*. València: Institució Alfons el Magnànim, pp. 503-526.
- Salvador, V. (2001) “La recepció del romanticisme a València: Cabrerizo, Boix, Bonilla”, *Els arxius del discurs: episodis valencians d’història social de la llengua i la literatura*. València / Barcelona, IIFV / PAM, pp. 103-122.
- Sánchez Navarrete, M. (1989) “La Font de Lliria en els milacres de sant Vicent Ferrer”, *Fira i festes de Sant Miquel*, Lliria: Ajuntament, pp. 59-61.
- Sanchis Guarner, M. (1980) *Els inicis del teatre valencià modern 1845-1874*. València: Institut de Filologia Valenciana.
- Simbor, V. (1980) *Els orígens de la Renaixença valenciana*. València: Institut de Filologia Valenciana.
- Sirera, J. L. (1999) “Els miracles de sant Vicent”, dins *Teatre en la festa valenciana*. València: Consell Valencià de Cultura, pp. 241-258.
- Sirera, J. L. (2008) “Misteris del Corpus de València”, dins *Estudios sobre teatro medieval*. València: Publicacions de la Universitat de València, pp. 203-207.
- Sirera, J. L. (1994) “Del sàinet valencià i els seus límits”, *L’Aiguadolç*, 19, pp. 35-42.
- Vidal i Micó, F. (1735) *Historia de la portentosa vida y milagros del valenciano apóstol de Europa, san Vicente Ferrer*. València: Josep Esteban Dolz.
- Wilk, U. (2016) “Milacres of San Vicente Ferrer. From the Pages of a Play to the Streets of Valencia”, *Anthropological Journal of European Cultures*, 25/1, pp. 64-80.

APÈNDIXS

Apèndix I

Epistolari (1854-1881) entre Vicent Boix i Víctor Balaguer conservat a l'arxiu de la Biblioteca Víctor Balaguer de Vilanova i la Geltrú. Conté algunes cartes on participa Francesc Dechent o són seues.

[I]

Carta de Vicent Boix a Víctor Balaguer, del 21 d'octubre de 1854, on Boix dona permís a Víctor Balaguer per a què publiqui un dels seus textos. A més, li diu que ho faça afegint al seu nom el càrrec de Cronista de València.

BMVB, 5400005

Valencia, 21 de octubre de 1854

Mi querido amigo y compañero,

Contesto a tu favorecida del 17, con tanto mayor gusto, cuanto que solo el cólera ha impedido que yo publicara en Valencia un periódico con el mismo título de *La Corona de Aragón* y para el mismo objeto.

Me asocio, pues, con entusiasmo, al pensamiento y a la redacción, ya que usted me ha hecho el honor de crearme útil. Dispuesto a levantar para el porvenir esa bandera, escrita en todas las páginas de mis obras, no solo no quiero ocultar mi nombre, sino que autorizo a usted para publicarlo, añadiéndole el dictado honroso de "Cronista de Valencia". Han de desaparecer un día los Borbones, un día han de morir ahogados en el cieno donde ellos han crecido! Por la Corona de Aragón!

Cuando reciba el prospecto y esta capital vuelva a su estado normal, próximo ya, me ocuparé de adquirir suscripciones, que espero serán muchas, pues aquí he fomentado yo esa opinión de una manera asombrosa.

Dejo al compañerismo de usted la asignación de las recompensas por los trabajos y acepto cuanto usted haga.

Firmaré mis artículos, buenos o malos, pero sin separarme de lo que usted y demás compañeros hayan por costumbre, sin inconveniente de anunciarme como redactor en ésta de *La Corona de Aragón*.

En esto y en todo, puede usted contar con la amistad y el cariño de su afectuoso compañero.

Vicente Boix (*rubricat*)

[II]

Carta de Vicent Boix a Víctor Balaguer, del 13 de març del 1864 on Vicent Boix li diu a Víctor Balaguer que ha rebut notícies d'ell i que resta a l'espera de saber si passarà uns dies amb ell.

BMVB, 6400092

13 de marzo del 1864

Querido Víctor:

te remití las naranjas que te había ofrecido, consignándolas al ilustre Manero, porque se suponía en Zaragoza, como así ha sucedido. Ayer me escribe el inmortal editor, anunciándome que le hallarás en Madrid, lo cual he visto después en los periódicos, y que regresarías por esta, para conferenciar conmigo. Esta nueva me ha sido sumamente grata y te espero con ansia. Pero como mi deseo es pasar las vacaciones de Semana Santa fuera de Valencia y al mismo tiempo quiero hospedarte como mereces, espero me digas el día de tu venida, y si será antes de la Semana Santa, y cuántos días te obligas a pasarlos conmigo, pues mi proyecto sería completo si vinieras aquí a fines de esta semana próxima y te vendrías en seguida conmigo a pasar unos días en medio de un campo de poesías. Contéstame con pereza y olvidándote de que en estos momentos eres todo un embajador. Saluda a Codina de mi parte.

Hazme el obsequio de decir al señor Madoz si cedería a la comisión de Monumentos la vieja portada bizantina de la galería antigua de Santo Tomás, propiedad de la Peninsular.

Tuyo afectísimo,

Boix (*rubricat*).

Saluda a Víctor. Paco (*rubricat*).

[III]

Carta de Vicent Boix a Víctor Balaguer, del 6 de gener del 1866, on Boix li diu a Víctor Balaguer que Eduardo de Arévalo vol conèixer-lo i li demana que l'aculla.

BMVB, 6600001

6 de enero de 1866

Hermano mío,

El dador, D. Eduardo de Arévalo, es discípulo mío, amigo mío y poeta y escritor y buen amigo. Quiere conocerte y esta carta le servirá de introducción. Acógele como sabes, como acostumbras y como merece. Basta por mí; lo demás queda a tu cargo.

Tu hermano,

Boix (*rubricat*).

[IV]

Carta de Vicent Boix a Víctor Balaguer, del 15 d'octubre del 1868, on Boix felicita Víctor Balaguer pel seu nomenament com a ministre, i que queixa que, malgrat que ha d'anar a Màlaga i passar per València, no es trobarà amb ell; també li demana que col·loque el seu deixeble Eduardo de Arévalo.

BMVB, 6800475

15 de octubre del 1868

Te felicito, querido hermano, por todos los triunfos pasados; te felicito por el alto puesto que vas a ocupar y te felicito por la libertad de España. Debes ir a Málaga pasando por aquí, pero no me quieres bastante para complacerme.

Eduardo Arévalo, discípulo mío, a quien conoces, necesita una colocación. Ahí vive: si puedes hacer algo, que sí puedes, no le abandones.

Yo quedo, como siempre, oscurecido. No importa. Triunfe la idea y a fuera mi persona.

Escríbeme alguna vez.

Tu hermano,

Vicente Boix (*rubricat*).

[V]

Carta de Vicent Boix a Víctor Balaguer, del 3 de noviembre del 1868, on Boix li parla del disgust que ha tingut per no poder fer una festa per premiar els poetes.

BMVB, 6800540

3 de noviembre de 1868

Acabo de recibir la tuya del 30, tantos días esperada.

Me he llevado un gran chasco, pues tenía preparada una fiesta a la que concurrían los poetas premiados. Lo siento infinito, pero creo que cumplirás tu palabra, viniendo así que puedas.

Para mandarte el premio es necesario que me remitas un oficio-esposición dirigida al ayuntamiento, rogándole que me entreguen *La flor de oro* y dándole las gracias, etc., etc. Yo la recogeré y te la mandaré.

Estoy trabajando en la impresión de las obras premiadas, pero aquí no hay editores. Si hubiera uno en esa ciudad, avisámelo, pues aquí son unos canallas y a caso sacaríamos partido de uno de los impresores. Mi memoria sobre los juegos ha llamado la atención. Por consiguiente, suspende la publicación de tu[s], poesías hasta que la cuestión anterior esté resuelta.

Valencia está furiosamente guerrera. Ayer fue un día de delirio, promovido por los estudiantes. Lee el diario *Mercantil* del día 2 y verás lo que me obligaron a hacer.

Espero cartas tuyas y el cumplimiento de tu formal promesa.

Tuyo,

Boix (*rubricat*).

[VI]

Carta de Vicent Boix a Víctor Balaguer, del 14 de febrer del 1869, on Boix demana a Víctor Balaguer que el nomenen catedràtic de la Facultat de Filosofia i Lletres, de l'assignatura d'Història d'Espanya.

BMVB, 6900200

14 de febrero del 1869

Hermano mío,

Tu carta del 12 de enero, con la mía de ayer.

No esperaba menos de tu consecuencia. Hoy habrás recibido la mía. Insisto en que me hagas nombrar catedrático de la Facultad de Filosofía y Letras, asignatura de la Historia de España. Así viviré más tranquilo. Hoy tengo tres cátedras diarias y en la facultad una. Mi edad y mis trabajos piden algún descanso ya.

No lo dejes de la mano, pronto, pronto y pronto.

En este momento voy a ver a Ferratges, que acaba de llegar.

Te abraza, tu Boix (*rubricat*).

Pronto, pronto.

[VII]

Carta de Vicent Boix a Víctor Balaguer, del 15 de febrer de 1869, on li exposa que vol deixar la direcció de l'institut, que està decebut pel tracte que està rebent i que vol ser catedràtic per poder oferir una bona imatge.

BMVB, 6900209

15 de febrero del 1869

Querido hermano,

Última carta referente a mi persona. Perdona por vez postrera.

He deseado dejar la dirección de este instituto porque me siento cansado y trabajado, y porque han sido tantas las influencias puestas en juego por un conprofesor, que han hecho olvidar sin duda en esas oficinas centrales todo: mis servicios, mi trabajo y hasta mi nombre. Cuatro meses de duda y de vacilación para elegir entre el otro y yo. ¡Basta de papel ridículo!

Advierte al señor Zorrilla que aquí todos recibirán a mal que yo no sea confirmado, pero callarán todos, si me ven catedrático de facultad. Yo perderé en intereses, pero para el público ganaré, y esto acallará el mal efecto que producirá el nombramiento de otro.

Así lo ha dicho este rector al director general.

No más ya, de mi persona.

Un abrazo de tu V. Boix (*rubricat*)

[VIII]

Carta de Vicent Boix a Víctor Balaguer, del 15 de febrer de 1869, on li comunica que l'han nomenat director de l'institut, però que ell vol obtenir la càtedra de Filosofia i Lletres i li demana que faça el que puga.

BMVB, 6900266

22 de febrero del 1869

Querido hermano,

El ministro Zorrilla cumplió su palabra y me ha mandado ayer, con fecha del 12, el nombramiento de director de instituto. Pero no quería, ni quiero, esta carga. Mi empeño, mi deseo, mi ahinco es obtener la cátedra de Historia de España en la Facultad de Filosofía y Letras de esta universidad, que está vacante, y que yo desempeño, además de las dos más desde el principio de curso. En este sentido, deseo que hagas lo que puedas. Por sosiego y menos trabajo para mi edad. Esto, pido con verdadera necesidad. ¡Si supieras que vida llevo!

Soy digno de compasión. Tengo méritos para lo que pido y aún pierdo en intereses.

Me había propuesto no ocuparme más de mi, pero lo hago por darte una satisfacción.

Recibe un abrazo de tu hermano.

V. Boix (*rubricat*).

[IX]

Carta de Vicent Boix a Víctor Balaguer, del 13 de març de 1869, on comenta a Balaguer quina és la situació del país, a nivell polític.

BMVB, 6900450

13 de marzo de 1869

Desde aquí, querido hermano, se ve oscuro el horizonte. Veo unidos republicanos, isabelinos y carlistas para derrumbar esta situación; a todos los creo hermanados.

Envíame alguna luz: temo una lucha próxima y espero que me des algún consuelo.

Contéstame.

Tuyo,

Boix (*rubricat*).

[X]

Carta de Vicent Boix a Víctor Balaguer, del 10 d'abril de 1869, on Boix anuncia que l'amic Ferratges eixirà en tren i li demanà que vinga també ell.

BMVB, 6900722

10 de abril de 1869

Aunque no has podido contestar a mi última, querido hermano, te escribo porque acabo de ver al hermano Ferratges, que sale para esa en el tren-correo de hoy.

Como me ha indicado que volverá contigo el día 29, me apresuro a rogarte y suplicarte y exigirte que no dejes de venir dos días al menos. Espero que me dispenses la honra de aceptar mi ruego, mi súplica y mi exigencia, tomando posesión de mi pobre choza.

Seré inoportuno y molestaré a Ferratges, si tu no me contestas.

Te abraza tu,

Boix (*rubricat*).

[XI]

Carta de Vicent Boix a Víctor Balaguer de l'1 de juny de 1869, on Vicent Boix li envia una invitació a Corts i li diu si pot donar lectura en una sessió per a què la presente a la comissió.

BMVB, 6901311

1 de junio de 1869

Te remito, querido hermano, la adjunta invitación a las Cortes, o para que se dé lectura en una sesión, si esto es procedente, o para que la presentes a la Comisión que entiende en el examen de la ley de Instrucción pública presentada.

Te hago este encargo oficialmente y te ruego que me acuses el recibo para satisfacer a estos profesores.

Una línea y me basta.

Tuyo,

Vicent Boix (*rubricat*).

[XII]

Carta de Vicent Boix a Víctor Balaguer, del 22 de juliol de 1869, on Boix li dona l'enhorabona a Víctor Balaguer pel càrrec al qual ha accedit i li diu el què espera d'ell entre altres coses. A més, li parla d'Eduardo d'Arévalo.

BMVB, 6901857

22 de julio de 1869

Te envío, querido hermano, mi más sincera enhorabuena por el alto puesto en que te han colocado tus merecimientos. No me ha sorprendido tu desprendimiento y tu desinterés: lo esperaba, aunque conozco tu modesta posición. Deja un nombre puro. Honra a los que saben pensar y sentir!

Veo un pero, con dolor: que el nuevo cargo te impedirá venir a abrazar a tu viejo hermano. Lo siento, Víctor, lo siento.

Hoy que te hallas, pues, en situación, mi primer empeño es por el pobre Arévalo que, con una niña, vino ayer aquí desde Barcelona. Invoca mi amistad para contigo y yo tengo en ello una verdadera satisfacción. Echa esta carta en tu bolsillo y te ruego que en contestación me mandes un despacho; pero pronto, pronto, ya que eres gefe y te hallas en la misma altura que otros gefes.

Hoy puedes mucho, muchísimo, y una palabra tuya salva a nuestro amigo.

No digo más, porque basta lo que tu mismo pensarás.

Por lo demás, si el director de estadística necesita mis pobres conocimientos, puede contar con ellos, gratuitamente también.

Te abraza, tu

Boix (*rubricat*).

[XIII]

Carta de Vicent Boix a Víctor Balaguer, de l'1 de gener de 1870, on el primer li comenta al segon com segueix la situació al país i li diu que el model de Primo de Rivera no és el model que s'ha de seguir.

BMVB, 7000001

1 de enero de 1870⁷⁷⁹

El periódico “El tribuno” publica hoy la noticia, recibida de Madrid, de que vienes a encargarte en comisión del gobierno de esta provincia.

Nada tengo que añadir a lo que te dice en nuestras conferencias.

Te recuerdo:

1. Que los federales revoltosos o intransigentes de aquí no esceden de 300, pero que estan orados: se creen vencedores, mantienen la agitación y ejercen una presión terrible. Anuncian otra jornada inmediata y de aquí la falta de respeto a la autoridad.
2. Nuestro partido sigue dividido, dad un destino fuera de aquí a Don Daniel Balaciant y tenga complacida “Lo dos Reinos” y se acaban las rencillas. Por esto temo que triunfen los federales. Los conservadores no tienen confianza y se abstendrán de votar.
3. No consientas que continúe Primo de Ribera, no inspira simpatía, mas que a los federales. Venga un hombre enérgico como Gaminde o como Baldrich y callarán estos provocadores.

Te quiero demasiado para dejar que⁷⁸⁰ te desacredites, si no tomas las medidas convenientes, y te quiero tanto que no dudaría en hacer por tu honra y tu buen nombre hasta el sacrificio de mi vida. Piénsalo mucho.

⁷⁷⁹ Al marge superior, de la mateixa mà, apareix la resposta de Balaguer: *Contestado: Recibí tu carta llena de consejos. No voy de gobernador a esa por ahora. No conviene que yo salga de Madrid. Voy a ponerme al frente de “La América” y cuento con tu colaboración y con tu apoyo. Sigue la crisis, pero se resolverá en favor nuestro.*

⁷⁸⁰ A l'original diu *de*, per errada.

Tu hermano,

Boix (*rubricat*).

[XIV]

Carta de Vicent Boix a Víctor Balaguer, de l'5 de gener del 1870, on Boix li diu a Balaguer que va a posar-se al capdavant de la revista "La América" i li comenta com està la situació del país.

BMVB, 7000018

5 de enero del 1870

Te escribí, querido hermano, el día 1, y sin esperar tu contestación te anuncio que ha triunfado el partido republicano por inmensa mayoría. Todos los partidos monárquicos se han retraído por completo. Y es que el democrático sigue dividido y, aunque interviene unido, no tiene dirección. La gran masa conservadora es, o moderada o carlista. Por consiguiente, triunfa e impone la clase baja, que es republicana.

Te lo participo para tu conocimiento, si es que la crisis ha dejado en suspenso tu venida oficial. Si me necesitas, cuenta conmigo, aún obligándome a ir a esa Babel.

Aquí continua el malestar; la osadía federal no tiene límites: ¡amenazas, canciones e insultos! Esta está mal, muy mal.

Tu hermano,

Boix.

[XV]

Carta de Vicent Boix a Víctor Balaguer, del 19 de gener de 1870, on Boix li diu a Balaguer que ha rebut la carta i les obres publicades per la Comissió General. A més, li diu que felicite a Manuel Ruiz Zorrilla per la presidència.

BMVB, 7000093

19 de enero de 1870

Tengo a la vista tus cartas y la precisa colección de obras publicadas por la Comisión General de Catedráticos, y te envío, querido hermano, un abrazo de gracias.

Mañana veré a Pieltain, le trataré como a un amigo y me pondré a su disposición. Hoy la verá nuestro joven rector.

He escrito a Don Manuel Ruiz Zorrilla ofreciéndome a sus órdenes: no, no me ha contestado. Salúdale de mi parte y felicítale por la alta honra de su presidencia.

Paco te queda agradecidísimo.

Tu hermano,

Boix (*rubricat*).

[XVI]

Carta de Vicent Boix a Víctor Balaguer, del 24 de gener de 1870, on el primer li comenta al segon que ha visitat al director Pieltain, que s'ha fet una bona elecció amb ell i també li parla sobre la situació política del país.

BMVB, 7000116

24 de enero de 1870

He visitado, querido hermano, a nuestro escelente amigo el director Pieltain. Confirmo el concepto que tú has firmado de él. Es un digno gefe de armas y me inspira completa confianza. Prim ha hecho una buena elección.

Ha triunfado la candidatura federal en Valencia, pero han disminuido en más de tres mil los votantes con que contaron en las elecciones anteriores. Los carlistas han practicados esfuerzos supremos.

Los nuestros yacen en el marasmo, por falta de gefe, de iniciativa y de talento práctico. Muchos de los nuestros no han votado, algunos lo han hecho por los federales, y esto prueba nuestro desconcierto, nacido de la repulsión que les aleja del gobernador. En suma, sobre doce mil personas conservadoras no han votado en la capital.

Tal es nuestro estado. Yo permanezco pasivo, porqué lo creo procedente, por no luchar con Peris.

Escribí al director Ruiz Zorrilla, felicitándole por la presidencia, ignoro si ha recibido mi carta.

Tuyo,

Boix (*rubricat*).

[XVII]

Carta de Francisco Dechent a Víctor Balaguer, del 25 de febrer del 1870, on li comunica a que ja ha rebut la col·lecció de poesies.

25 de febrero de 1870

Señor Víctor Balaguer,

Madrid.

Mi muy querido y respetado amigo:

He recibido la colección de las poesías que ha tenido la bondad de remitirme por lo que le estoy sumamente agradecido.

Mi muy querido Boix me encarga salude a usted en su nombre.

Mi otro particular por hoy, salve (?) a usted, que le quiere y besa sus manos,

Francisco Dechent Trigueros (*rubricat*)

[XVIII]

Carta de Vicent Boix a Víctor Balaguer, del 3 de març de 1870, on Vicent Boix parla de la situació política del 1870.

BMVB, 7000251

3 de marzo de 1870.⁷⁸¹

Necesito escribirte, hermano mío, porque necesito una palabra tuya para comprender dónde estoy. Veo la situación vacilante, veo orada la reacción, veo audaces a los carlistas, irreconciliables a los federales y a los demócratas detenidos y a los progresistas ciegos. Las cortes hablan mucho y no hacen nada, Rivero, abismado en su indolencia, y al país en estado de hostilidad pasiva. ¿No vendrá pronto una solución? ¿Qué hacéis ahí? Amenaza otro 43... Las circunstancias son idénticas... ¿Has de volver a la emigración? ¡Ira de Dios!

No aprendemos. En medio de este caos, no se ve más que Montpensier: fuera de él no hay rey y este rey no debe ser tan malo como Ysabel o como Carlos. Si ha de ser, que sea pronto.

Envíame, pues, un rayo de luz. Viejo, ya temo morir entre los hierros del despotismo. Dime una palabra, hermano mío. Roba un instante para mí. Ya ves que no pido cruces ni empleos, pido libertad y consuelo.

Espera tu palabra,

Tu hermano,

Boix (*rubricat*).

⁷⁸¹ Al marge esquerre s'indica: *Contestada*.

[XIX]

Carta de Vicent Boix a Víctor Balaguer, del 19 de juliol de 1870, on Boix li diu a Balaguer que està disposat a anar a Madrid per a acompanyar-lo fins a València. A més, també li comenta com està Paco.

BMVB, 7000722

19 de juliol de 1870⁷⁸²

Heme aquí, querido hermano,

Huyendo de los negocios y de los disgustos. Estoy cerca de ti y te escribo para anunciarte que, como te ofrecí, estoy dispuesto a pasar a la corte para acompañarte a Valencia y pasar a mi pobre choza de campo.

Paco está bien, pero plagado de herpes, hasta el punto de tener que solicitar licencia para los baños de mar. Yo pienso remitirte mañana la instancia para el ministro y te ruego que tu presentes al señor Moncasi.

Siento ser importuno contigo, perdóname y no me quieras menos. Espero que me escribas en seguida, si haré bien en hacerte una visita, si te será grata y si nada ha perdido contigo por las impertinencias.

Tu hermano que te quiere,

Boix (*rubricat*).

⁷⁸² Al marge superior apareix la resposta de Balaguer: “Contestada el 22 de julio. *Bien llegado. Me alegraría mucho que te llegases aquí y te daría con gran gusto un abrazo si vienes. Yo no creo poder salir por ahora*”.

[XX]

Carta de Vicent Boix a Víctor Balaguer, del 20 de juliol de 1870, on Boix demana a Balaguer que aconseguisca el que li demana i li diu que resta a l'espera de les seues indicacions.

BMVB, 7000724

20 de julio de 1870⁷⁸³

Con ésta, hermano mío, pongo término a mis impertinencias.

En mi larga vida y en mi larga carrera solo ahora he cometido el pecado de importunidad.

Acepta, pues, el sacrificio de hacer triunfar la adjunta instancia y perdóname en tu hidalguía.

Espero tus indicaciones para pasar a ésta, con el fin de darte un abrazo y de llevarte a mi pobre casa. Este es mi deseo: para ésto me he aproximado a Madrid.

Tu hermano,

Boix (*rubricat*).

⁷⁸³ Al marge superior apareix la resposta de Víctor Balaguer: “Contestada 22 julio. Haré todo lo que pueda pero dudo conseguirlo. El ministro no está aquí y Moncasí me ha negado ayer una licencia para Degollada”.

[XXI]

Carta de Vicent Boix a Víctor Balaguer, del 14 de novembre de 1870, on l'autor segueix parlant de la situació del país.

BMVB, 7001030

14 de noviembre de 1870⁷⁸⁴

Te felicito como diputado, por la inmediata terminación de esta funesta interinidad. Me espanta la algazara y la garrulería que ostenta hoy una parte de la prensa. La verdad es que esos periódicos incitan las malas pasiones y en provincias sobre todo se deja sentir un malestar material que se traduce en crímenes y desafueros.

Mucho necesita hacer el general Prim para devolver la calma al país y solo lo podrá con brazo de hierro. Estoy persuadido de ello. Te escribo porque supongo que formarás tú parte de la comisión que vaya a Italia. Y luego, luego, fija tu posición. Harto lo has menester.

Deseo a las cortes con unanimidad y te ruego felicites en mi nombre al doctor Ruiz Zorrillas por la inmediata solución.

Si yo valiera algo, le escribiría, pero no se puede acordar ya del oscuro cronista de Valencia.

Tuyo siempre.

Tu hermano,

Boix (*rubricat*).

⁷⁸⁴ Al marge superior, es llegeix *Contestada i Creo que ahora saldremos de una vez. Ya era hora*. De mà de Balaguer?

[XXII]

Carta de Vicent Boix a Víctor Balaguer, del 22 d'abril de 1871, on el primer li diu que done la nota i la recomane al cap del govern.

BMVB, 7101428

22 de abril de 1871

Hace tiempo que nada sé de ti, hermano mío. Tu estás muy ocupado y no te importuno.

Hoy me encuentro en una situación angustiosa para mi instituto. Te ruego, pues, en nombre de 30 profesores padres de familia, que firmes la adjunta nota y la entregues y recomiendes al jefe del negociado de Gobernación que entiende en ello. Hazlo por unos hombres benementes.

Y mucho te lo agradecerá, tu hermano.

Boix (*rubricat*).

[XXIII]

Carta de Vicent Boix a Víctor Balaguer, del 10 de octubre de 1871, on Boix felicita al segon pels seus èxits i li comenta que el rector de la Universitat ha renunciat al càrrec.

BMVB, 7103262

10 de octubre de 1871

Querido hermano,

Siento tu inmensa elevación porqué ha de sufrir tu alma de poeta. Te felicito, sin embargo, por esa alta honra, porqué tomo parte en tu gloria.

Mi compañero, el Rector de la Universidad, ha renunciado. Yo hubiera imitado su ejemplo, si tu no fueras gobierno, y debo, por el contrario, ponerme a tus órdenes.

Si me necesitas, cuenta conmigo, me iré a Madrid si me llamas.

Tuyo,

Vicent Boix (*rubricat*).

[XXIV]

Carta de Vicent Boix a Víctor Balaguer, del 29 de diciembre de 1871, on Boix conta la situació d'un jove protegit de Boix, de nom Paco.

BMVB, 7104197

29 de diciembre de 1871

Mi querido hermano,

Tengo a la vista la cariñosa tuya del 27. La agradezco, como inspirada por ti. Los viejos acogemos con lágrimas de ternura los afectos que nos dirigen.

Esplicaré mi conducta. Paco fue trasladado, o mejor, desterrado a Canarias. Cualquiera que fuese la causa, nunca será tan grave como las cometidas por muchísimos funcionarios del mínimo orden que yo pudiera citar. Yo deseo tener cerca al chico, porqué su madre está gravemente enferma, porqué su padre está en mala situación económica y porqué yo vengo, después de todo, a pagar gastos de viage escesivos para un pobre catedrático con doce mil reales del sueldo. Con estas ideas fui a Madrid en medio de unos días tempestuosos, cuyas consecuencias sufro por un catarro rebelde, y fui a Madrid porqué siendo tu ministro y creyendo neciamente que yo valía algo, esperaba que el chico se quedaría en la península. Te encontré abordado por los pretendientes y no quise insistir mucho. Me diste una carta para el señor Maluquer, y éste me recibió pronto, pero glacialmente. Esto me sublevó. Volví al día siguiente, me recibió bien, pero me dijo que era irrevocable el destierro de Paco. Si yo hubiese sido rico, hago que Paco presentara en el acto la renuncia. Pero soy pobre y callé, devorando mi profundo pesar. Aquel mismo día regresé a Valencia, persuadido de que yo no valía nada en la corte y que era desgraciado en mi amistad contigo. Me entregué a mi fatalismo; y el chico está en Canarias: yo, con un desembolso excesivo y un desengaño más.

Esto es lo que pasó: vi tu separación del ministerio y hoy desconfío más de la suerte de Paco, a pesar de las palabras del señor Maluquer: “Queda bajo mi protección”. Esta es la historia. Perdona sus detalles, que debo a tu afectuosa citada y que oculto a todos que estrañaron que siendo tu mi hermano, nada pudiera conseguir.

De hoy más, vuelvo a mi túnel y ajeno a todo, menos a mi primera tarea. Estaré siempre dispuesto a complacerte porqué, viejo y todo, te deseo también un buen año.

Tu hermano,

V. Boix (*Rubricat*).

[XXV]

Carta de Vicent Boix a Víctor Balaguer, del 6 de maig de 1872, on l'autor li parla sobre el desterrament de Paco i li demana que utilitze la influència que té ell sobre el ministre, ja que aquest està equivocadament en la decisió que ha pres.

BMVB, 7201344

6 de mayo de 1872

Perdona, hermano mío:

Soy importuno por última vez y, escrita ésta, me resigno a callar para siempre.

¿Cuándo levantan el destierro a Paco? ¿Tan poco vales para el doctor Colmenares y para el señor Maluquer? Sentiría que, callado yo, se valiera el padre de Paco de otros intercesores para lograr un objeto, y lo sentiría porqué todos creen que yo puedo mucho contigo y que tu puedes más con el ministro. Y la verdad es (perdona, pues hablo en mi último despecho) que el doctor Colmenares estuvo mal informado y que aún resultando algo que no resulta, creo que el castigo ha sido superior a su falta.

He dicho, pues, mi última palabra en este asunto, para no molestarte más en medio de tus atenciones.

Queda, por consiguiente, en un aislamiento y soledad tu hermano, el viejo cronista de Valencia, privado hoy del único ser que le sirve de estímulo para vivir.

Perdona tantas impertinencias a tu pobre amigo,

Boix (*rubricat*).

[XXVI]

Carta de Vicent Boix a Víctor Balaguer, del 24 de febrer de 1873, on Boix demana a Balaguer que li envie una carta per animar-lo.

BMVB, 7300157

24 de febrero de 1873

Querido hermano,

Chornet me ha visitado en tu nombre y he agradecido muy mucho tu recuerdo.

Asisto, mudo y solitario, al extraño desarrollo de los sucesos que se precipitan de una manera desesperante. Yo desde aquí no veo más que el caos, ni una luz lejana. Víctor, ¿se pierde el orden para muchos años? ¿Es ésta la libertad por la que yo he trabajado cerca de cuarenta años? ¿He de sufrir en la vegez la emigración o correr el peligro de morir en una calle?

Dime alguna palabra de esperanza y de consuelo. Tu estás en posición de mandarme alguna frase que alumbre mi espíritu.

Y no digo más, por no molestarte.

Escríbeme pronto, y te lo agradecerá tu hermano

Vicente Boix (*rubricat*).

[XXVII]

Carta de Vicent Boix a Víctor Balaguer, del 31 de gener de 1874, on li comunica que hi ha gent que està treballant per separar-lo de l'institut, i que ell ha de dedicat molts esforços per estar on està, però que si el separen li fan un favor perquè està molt cansat.

BMVB, 7400462

31 de enero de 1874

Te remite carta en el viejo cronista de Valencia, saluda de nuevo a su hermano Víctor, hoy elevado a las supremas esferas del gobierno. Si en ellas no hay poesía, sobrarán al menos desengaños y sinsabores. Te felicito por la honra que te dispensan, aunque sienta que hayas desertado de la soledad del libro.

Tengo aquí un compañero, que es un perdido, además de federal, y éste ha trabajado y trabaja para separarme de la dirección del instituto. Pues bien, por si llega a penetrar hasta Fomento, puedes asegurar al director, ministro Mosquera, que no me producirá pena esta separación. Estoy cansado, he escrito mucho y he sacrificado a las mejoras del instituto todos mis ahorros en cantidad, para mí, respetable. Si me separan, me dispensan un insigne favor. Te lo advierto por si alguna vez oyeras mi nombre por esas regiones, donde solo tu me conoces. En otros tiempos merecí del doctor duque de la Torre grandes pruebas de amistad y, aún, de cariño. Pero ¡soy tan pequeño para que se fije en el saludo que pudiera enviarle! Si tienes ocasión, dile que viva y que le admiro siempre.

Te deseo mucha gloria.

Tu hermano,

Vicente Boix (*rubricat*).

[XXVIII]

Carta de Vicent Boix a Víctor Balaguer, del 7 de maig de 1874, on Boix recomana a Balaguer un amic que és germà d'un antic progressista i exdiputat de les corts.

BMVB, 7401511

7 de mayo de 1874

Excelentísimo señor Don Víctor Balaguer,

Mi inolvidable amigo Don Eduardo Ivars, empleado que ha sido del Gobierno Superior de Cuba, desea, por mi humilde mediación, volver a ocupar un destino análogo al que por grave enfermedad hubo de dejar, no tanto por la dolencia, cuanto porqué fue llamado en comisión del servicio. Es hermano de un antiguo progresista, exdiputado a cortes y que ha sufrido muchísimo por la libertad.

Me atrevo, pues, a recomendarlo a tu benevolencia y actitud, dispensando un nuevo obsequio a los que te debe ya tu afectísimo amigo.

V. Boix (*rubricat*).

[XXIX]

Carta de Vicent Boix a Víctor Balaguer, del 21 d'octubre del 1875, on li parla d'un amic que té ganes de conèixer noves experiències, noves coses literàries i li diu que, si li ajuda, pot ser notable.

BMVB, 7500796

21 de octubre de 1875

Excelentísimo señor Don Víctor Balaguer,

Mil plácemes por tu discurso, pronunciado en la recepción en tu Academia. Has defendido bien nuestras glorias literarias, pese a Castilla.

El dador, mi amigo, el señor Soler, va a esa para obtener el grado de doctor, es joven de grandes prendas y conocimientos, y desea conocer, oír y admirar a nuestras celebridades literarias para aprender más.

Ninguno, mejor que tú, puede abrirle el camino. También le he escrito al señor Amador de los Rios, con el mismo objeto. Bajo tu protección puede ser notable, mi recomendado.

Te abraza, tu hermano,

Boix (*rubricat*).

[XXX]

Carta de Vicent Boix a Víctor Balaguer, del 31 de desembre del 1875, on Boix li recorda a Balaguer la situació de Paco i li diu que està preparant algunes de les seues obres per a biblioteca del segon, i el felicita per temes polítics.

BMVB, 7501080

31 de diciembre de 1875

Seguiremos tus consejos, querido Víctor, respecto a la situación de Paco. Cuando se abran las Cortes, ya te lo recordaré y él mismo te verá.

Estoy acabando de arreglar, para tu biblioteca, al menos para el sitio menos visible, algunas obras mías que te faltan. Te las mandaré así que estén arregladas. Te doy la enhorabuena anticipada por tu elección y se la doy al señor Sagasta y demás amigos, que habéis dado un grande ejemplo de verdadera política, tan rara en estos tiempos de charlatanes y de impacientes.

Te abraza tu,

Vicente Boix (*rubricat*).

[XXXI]

Carta de Vicent Boix a Víctor Balaguer, del 4 de setembre del 1876, on el primer li dona les gràcies al segon per les mostres d'agraïment que Balaguer li ha fet, en referència a l'estada d'aquell en casa de Boix. A més, li comenta la situació de Paco.

BMVB, 7600859

4 de septiembre de 1876

Mi modesta hospitalidad no merecía de tu bondad tan lisongeras frases de tu gratitud. Yo fui el honrado y aún estoy orgulloso con la distinción que me concediste. Soy yo el agradecido para siempre.

El pobre Paco sigue lo mismo y yo sufro las consecuencias de su cesantía.

Agradece tu cariñoso recuerdo.

Siempre, siempre tuyo, afectísimo amigo y hermano.

Vicente Boix (*rubricat*).

Telegrama de Vicent Boix a Víctor Balaguer, del [...] de 187[-], on li comunica que ha estat nomenat jurat d'un certamen.

Congreso Diputados. Víctor Balaguer.

Nombrado jurado certamen. Acepta. Contesta.

Boix.

[XXXII]

Carta de Vicent Boix a Víctor Balaguer, del 21 de desembre de 1876, on Boix li demana que cuide d'un amic seu a qui li diuen Joaquín.

BMVB, 7601263

21 de diciembre de 1876

Excelentísimo señor don Víctor Balaguer,

Amigo mío,

El dador don Joaquin Ypa, literato y pintor, necesita más espacio para aprender y brillar. Le he encargado que te visite en nombre mío y con este motivo observarás que es tan modesto como aventajado. Díspensale, además de una buena acogida, como siempre haces, la protección poderosa de tus relaciones en ese pequeño mundo.

Te lo ruega tu afectísimo,

Vicente Boix (*rubricat*).

[XXXIII]

Carta de Vicent Boix a Víctor Balaguer, del 24 de gener del 1877, on Boix li diu a Balaguer que li consta que algú renunciarà a un lloc de treball i que li agradaria que nomenaren a Paco.

BMVB, 7700037

24 de enero del 1877

Querido hermano,

Tengo noticia de que uno de los relatores de esta audiencia va a renunciar a su puesto. Me apresuro, pues, a suplicarte que veas al señor Don Eduardo Alonso Colmenares para que escriba a tu hermano, presidente de esta audiencia, y haga que éste nombre a Paco relator interino, hasta las oposiciones en que el mismo Paco tomará parte.

Sabes el profundo interés que tengo en la colocación de Paco, y por eso te lo ruego con todo mi empeño.

Lo dejo en tu mano.

Tuyo,

Boix (*rubricat*).

[XXXIV]

Carta de Francisco Dechent i Vicent Boix a Víctor Balaguer, de l'11 de gener del 1877, on el primer li comenta el que diuen els diaris i li explica un assumpte d'un amic. D'altra banda, Vicent Boix insisteix a demanar un favor a Balaguer.

BMVB, 7700067

Valencia, 11 de enero del 1877

Señor don Víctor Balaguer, muy señor mío y distinguido amigo:

Hoy que todos los periódicos anuncian la salida de Martín Herrera quisiera merecer de usted que, si con el nuevo nombrado le unen algunas relaciones, se sirviera interesarse en mi favor, o vea si por fin lograba obtener mi reposición.

Al propio tiempo me atrevo también a rogarle se sirva recordar en guerra el asunto de mi amado don Cándido Hernández Velasco, capitán del batallón de Simancas, en Cuba.

Dispense tanta molestia y sabe usted puede disponer como guste de su invariable amigo y seguro servidor que besa sus manos,

Francisco Dechent (*rubricat*).

¿Qué he de añadir yo, querido Víctor, a lo que dice Paco?

Veas que Maluquer haga algo, pues supongo que este amigo tuyo debe conservar alguna influencia. Toma este negocio por tu cuenta, pues sabes que es de mi mayor interés.

Tuyo,

Boix (*rubricat*).

[XXXV]

Carta de Vicent Boix i Francisco Dechent a Víctor Balaguer del 2 de febrer de 1877 on Boix l'informa que el senyor Colmenares ha tractat molt bé a Paco, etc. Dechent li comenta el mateix.

BMVB, 7700113

2 de febrero de 1877

Mi querido Víctor,

El señor Colmenares, presidente de esta audiencia, recibió muy bien a Paco y le ofreció la más cariñosa protección. Trátase ahora de recomendar a Paco al mismo Colmenares para el acto de las oposiciones. Paco se presenta, tiene largos y buenos servicios, tiene talento y ahito. Escríbele, pues, al citado, con toda eficacia, la carta que diriges al mismo que vive en el edificio mismo de la audiencia.

Haz cuanto puedas y te lo agradecerá tu hermano,

Boix (*rubricat*).

Mi muy querido don Víctor:

Por la de Boix verá usted el modo con tan atento como me recibió el señor Colmenares, gracias a la carta que se sirvió usted escribirle. Anunciadas ya las oposiciones y habiéndome indicado algún magistrado la conveniencia de obtener algunas recomendaciones me atrevo a rogar a usted acceda a la que Boix indica, escribiéndole directamente al señor Colmenares ya que me demostró de un modo muy evidente el aprecio en que lo tiene.

Dispense tanta molestia que le proporciona su apasionado y reconocido amigo,

Francisco Dechent (*rubricat*).

[XXXVI]

Carta de l'11 d'abril del 1878 de Vicent Boix a Víctor Balaguer, on li diu que pels diaris s'ha assabentat que el senyor Sagasta anirà a València i li ofereix la seua casa. A més, li comenta que està molt cansat de ser professor.

BMVB, 7800639

11 d'abril del 1878

Por los periódicos, querido Víctor, he sabido que, entro otros, piensa venir a honrar a Valencia el señor Sagasta. Si es cierta esta noticia, te ruego que pongas a disposición de ese señor no solo mi persona sino mi hacienda y casa, como decían nuestros abuelos.

Será una honra para mi la ocasión de ofrecerle mis respetos y reiterarle el ofrecimiento que le dirijo por su valiosa conducta.

Me canso ya del trabajo de profesor, treinta y dos años de cátedra pesan mucho sobre mis 65 abriles.

He perdido el rumbo en la política, veo parte de lo que pasa, pero ignoro el puesto donde terminará esta marcha que recuerda ridículamente el gobierno personal de Bismach.

¡Que no se pierda la libertad!

Te abraza,

Vicente Boix (*rubricat*).

[XXXVII]

Carta de Vicent Boix a Víctor Balaguer, del 26 d'octubre del 1878, on li diu que ha passat molt de temps des de l'última carta, li comenta que un grup ha representat una obra de teatre en català i el felicita per la Història dels trobadors.

BMVB, 7800676

26 de octubre de 1878

Después de una larga interrupción en nuestras correspondencias, hoy vuelvo a molestar tu atención por cumplir un encargo que se me hace.

Función ahora en un teatro de esta capital una buena compañía catalana, que es muy aplaudida por la gran concurrencia a las representaciones de nuestra lengua. Esto ha movido a muchos a desear que se ponga en escena una de tus tragedias y me encargan te ruegue que indiques tú mismo la tragedia que sea de tu predilección.

Tu contestación será aceptada por completo.

¿Qué se ve detrás de tanta nebulosidad que envuelve lo presente?

Te felicito con toda el alma por la *Historia de los trovadores*. No pudiendo llegar a donde estás, te envío mi enhorabuena desde donde estoy.

Te abraza,

Vicente Boix (*rubricat*).

[XXXVIII]

Carta de Francisco Dechent a Víctor Balaguer, del 6 de febrer de 1881, on Francisco Dechent li diu a Víctor Balaguer

BMVB, 8100165

Valencia, 6 de febrero de 1881

Excelentísimo señor don Víctor Balaguer,

Mi distinguido amigo,

Hace una porción de tiempo que deseaba escribir a usted manifestándole el entusiasmo que siente mi espíritu al ver la serie no solo en el parlamento, en la tertúlia y en la Academia ha obtenido de un modo tan unánime como merecido.

Si el pobre Boix viviera lloraría de júbilo al ver a usted al defensor de las libertades patrias, al que espera de los tiempos y a pesar de todo no ha olvidado que fue el fundador de *La Corona de Aragón*.

Sírvase admitir, pues, mi modesta felicitación mientras queda a esa he apreciado amigo y admirador.

Francisco Dechent (*rubricat*).

Si no fuera a usted molesto le suplico que remitiera un ejemplar de su último discurso en la academia, pues tendría mucho gusto en conservarlo.

[XXXIX]

Carta de Francisco Dechent a Víctor Balaguer, del 24 de març del 1881, on Francisco Dechent li diu a Vicent Boix que ha arribat a Berja i que estarà a la seua disposició.

BMVB, 8100660

Almería, 24 de marzo del 1881⁷⁸⁵

Excelentísimo señor don Víctor Balaguer,

Mi querido amigo, hoy he llegado a esta ciudad, de paso para Berja donde estaré a disposición de usted, dentro de dos días, pero el mismo día que salí de Valencia se terminaron los bustos de Boix y dispensé se le permitiera a usted uno; y no sé si lo habrán hecho, por lo que le suplico me lo diga para, en otro caso, reclamarlo. He creído que usted aceptaría con gusto este pequeño recuerdo y por eso me he permitido hacerlo.

Queda siempre esperando sus órdenes un amigo y admirador.

Francisco Dechent (*rubricat*).

Si no le es molesto de usted orden para que me remitan “La mañana”, teniendo cuidado de espresar en la faja que es provincia de Almería, Berja; y ya mandaré el importe de administrador.

⁷⁸⁵ Escrit per Balaguer, en llapis, i per damunt del text de Dechent, a la part superior: "Que he recibido el busto, que lo agradezco mucho y que está dada la orden para que manden la Mañana; que le vaya bien en su juzgado y que mande."

Apèndix II

Lo trobador del Túria. *Poema de Vicent Boix publicat per primera vegada per Víctor Balaguer, el 1859, dins "La poesia lemosina. Discursó leído en la velada literaria con que las sociedades del Ateneo y Rat-Penat, de Valencia, obsequiaron al autor en la noche del 26 de julio de 1880 con motivo de la celebración de los juegos florales en aquella ciudad", Los juegos florales en España. Memorias y discursos. Barcelona: Luis Tasso, 1859.*

Lo trobador del Túria

Per què voleu fer cantar
al trobador en estos dies,
si les seues melengies
no podríeu estimar?

Deixau lo cor al que plora,
deixau lo plor al que sent,
puix no cap lo sentiment
en lo cor i se n'ix fora.

Qui escolta hui al trobador,
entre ruïnes sentat,
si no troba al seu costat
qui planya de dolor?

Vullc plorar sobre la història
d'altres temps desapareguts
i fer clams i calms aguts
en llaor d'aquella glòria.

Jo hagués donat cants de pau
i flors belles, com lo cel,
i veus dolces com la mel,
baix aquest cel que és tan blau;

jo cantara ab l'arpa d'or
de l'ànima les tristures
i gratíssimes ternures
de l'esprit i de l'amor,

si pogués, ai!, recollir

la glòria que és dissipada
i escarnida i aventada
per fer-la del tot morir.

M'he agarrat al sant pendó
de l'antiga llibertat...
Al càurer lo Rat Penat,
morí el regne d'Aragó.

Deixau-me a la seua sombra,
coronat de telaranyes
i ab dolor de les entranyes
tinga el pendó per alfombra.

Dormiu, gegants d'altra edat,
sens escoltar lo remor
que el pas del trobador
per les fosses agarrat.

Seran los furs lo coixí
a on deixe càurer lo cap...
Callau! Perquè açò n[o] ho sap
ningú, per desgràcia, hui.

A la vora del meu riu,
que omplida està de perfums,
banyada per tantes llums
que un bell paradís es diu,

cantarà lo trobador
al esprit de soledat,
lo cant de sa llibertat
i, d'ella, après, a l'amor.

Fermau la porta, minyons,
fermau-la altra vegada,
guardau la història passada,
guardau-la de madicions.

Si algú, a l'escoltar-la, somriu
i el cap no baixa, inclinat...
deixau-lo: està acostumat
als ferros en què se'n riu.

Esperau vinga la nit...
Lo que al sol no puix cantar,
de nit vindreu a plegar.
Allà cantarà lo pit!

Apèndix III

Lo solitari del Guadalaviar, dedicat al molt honorable senyor Guillermo Carlos Bonaparte Wyse i publicat a El Museo Literario, núm. 10, 1865, pp. 79-80.

Lo solitari del Guadalaviar.

Al molt honorable senyor Guillermo Carlos Bonaparte Wyse

Avant, senyor, en la cabanya espera
rodejat de records encara
lo solitari vell, que un temps anara
trepitjant dels jardins les belles flors.

Al present soc sentat junt al torrent
que en lloc de l'aigua arrastra sols arenes,
gemegant i patint sots tantes penes
com llàgrimes s'afluixen dels meus plors.

Avant, senyor, ma cabellera és curta,
blanca també és, puix quan cantava un jorn
los cabells recollien ab son torn
les llàgrimes més dolces de l'amor.

I, hui, senyor, al caure per les galtes,
los meus dies van blanquejant i secant,
reblint-los de records i d'angoixes,
com Déu rebleix al món de tanta flor.

¿Què s'han fet los cantars de tantes cobles
que lo cor enviava fins al cel?
¿Què s'ha fet la paraula, com la mel,
que muntava a los llavis des del cor?

Tot és perdut sots el montó de canes
que lo temps ha apegat en lo meu cap...
Senyor, senyor, i tan sols Déu sap
si prop està per fi lo darrer plor.

Lo solitari està com la palmera,
buscant la llum de l'aire en lo desert...
mes no pot rebre entre les boires, ert,
de l'ànima la vida que se'n va.

¡Pobra palmera! Sens arrels no pot
a l'arena agafada rompre el vent,
que damunt se li'n ve rabiós, furiós,
i la palmera diu: "Em tombe ja."

Avant, senyor, en ma cabanya vos plau
rebre hui, per record, aquest sospir...
Porteu-vos esta flor del mon patir
que encara que està molt trista, és una flor.

L'he banyada en més llàgrimes, senyor,
llàgrimes que són ros de la tristura,
i que en els ulls de l'àngel d'hermosura
donarien lo llamp també a l'amor.

V. Boix

València 24 de febrer de l'any 1865

Apèndix IV

Carta de Vicent Boix al director del Diario de València, del 1875, on demana notícies sobre la creació de Los fills de la Morta-viva, que acabaria per originar la Societat Lo Rat Penat. Publicada per Puig i Torralva (1881: 156).

Senyor Director del *Diario de Valencia*.

Mon distinguit amich: Acabe de llegir un solt, en l'apreciable periodich que vosté dirig, anunciant la creació de una academia titolada "Los fills de la Morta-Viva." Ni coneix lo projecte, ni tinc la honra de saber els noms dels iniciadors. Pregue a vosté, puix, me dispense l'obsequi de fer aplegar a noticia de dits senyors, que poden contar ab ma completa adhesió al projecte y ab tota ma bona voluntat y servicis per a la realització de eixos treballs, que fa alguns anys desijava vore realitzats.

Dispense vosté esta franqueça a sa senyoria, que besa ses mans,

Vicent Boix.

Apèndix V

Discurs de gràcies pronunciat per Vicent Boix als Jocs Florals de Barcelona, el 1877, i publicat al volum Jochs Florals de Barcelona. Any XIX de llur restauració. Barcelona: Estampa La Renaixensa, 1877, pp. 231-238.

Discurs de gràcies. Jocs Florals de Barcelona. 1877

Senyors:

l'honorable consistori es dignà recordar-se del meu nom, per a col·locar-lo entre los des mantenedors de la present festival literària i em donà ademés la comanda de dirigir-vos la meua pobra paraula per a posar fi a aquesta reunió tan imponent com digna del del gran poble de Barcelona.

I aquí vinc, senyors, obediènt al vostre manament i omplint lo meu encàrrec de bon grat, col·locat entre tantes grandeses de la molt alta i molt poderosa ciutat comtal, desvanit per l'esplendor d'aquesta manifestació, portant ab fatiga la ròssega dels meus anys arrobat a altres regions per los torrents harmoniosos de la poesia que ja fonc dels nostres avis, i buscant dintre de lo meu cor les paraules de nostre digníssim president, que tantes glòries ha donat a la història dels nostres jorns, i humil admirador del renom, ben conquerit, dels meus companys, sento que manca el coratge a la meua imaginació, perduda ja en lo gel de l'edat i dels desenganys, i que, lluny de la vida dels amors i dels somnis i molt més lluny del temple del geni, no hai lograt enjamai inscriure lo meu nom entre els que saben, els que pensen i els que canten. I més encara, senyors, sento no poder ni parlar ab la dolça severitat de la vostra pronunciació, sinó ab la suau i no ja original de la meua terra, que essent germana vostra molt preuada, ha donat a la sua paraula la cadència embaumada de les seues flors i l'encant d'un cel que fa brotar per totes parts l'amor i la serenitat. Que em siga permés, senyors, sentir-me orgullós al considerar-me, per la vostra benvolença, lo representant de la molt grata regina del Túria, que reposa en son llit de flors i, orejada per les brises del mar, guarda baix son mantell les fulles d'una gran història, que és també

la vostra història, agarrada a la creu, ab una fe que mai s'apaga, i donant inspiració als seus poetes i als seus artistes, coratge als seus guerrers i virtuts als seus sants. València, senyors, us saluda. I l'hom que d'allí és vengut, recollint les simpaties dels que canten els patiments de l'ànima i les grandeses d'aquella terra, sia en la llengua d'Ausiàs March, o bé en la de Cervantes, les deposita humilment en les mans de la gran ciutat dels Berenguers, oferint l'abraç de pau a sos amics, germans, los trobadors de Catalunya, de Provença i de Mallorca. València, sempre la més jove, saluda a Barcelona, sa germana major, sempre gran entre els fills de l'immortal regne d'Aragó. Quant grat és, senyors, conservar esta germandat establida per lo valor i la fe del molt alt i poderós rei en Jacme I, que, ab sos cavallers de Catalunya, de Provença i d'Aragó, és anat a despullar de son turbant, mes no de sa bellesa oriental, a la tan estimada València, rodejant-la ab la llum de la fe i posant en ses mans lo llibre sagrat de l'Evangeli, les tradicions dels seus màrtirs, l'agricultura dels seues alarbs i la part més acceptable de la civilització cristiana i la civilització dels darrers senyors.

Des de llavors València, per l'orige de sa reconquesta, per sos primers pobladors eixits d'aquesta terra de braus i robustos fills del treball, i per l'acceptació de sa llengua, que fon la llengua dels seus guerrers, dels seus benaventurats i dels seus savis, ha guardat en tots temps ab Catalunya relacions de moltíssim interés que fomen avui la vida dels pobles moderns, en l'existència d'una i altra, per lo camí de la indústria i del comerç.

València mostra en los quadros de la seua història els noms dels Montcada, dels Cetelles, dels Virarraguts, dels Castellví, dels Marrades i altres mil. I aquests noms també són vostres: si llurs pares responen a les virtuts espartanes d'en Joan de Fivaller, los seus fills responen també al caràcter de ferro d'en Guillem de Vinatea. Una mateixa és la glòria dels dos pobles, una mateixa és la llengua i admirable la llibertat en les lleis de cada u, quan eren reconegudes per totes parts i en totes parts feien les barres d'Aragó. Nostres avis salvaren de les grans tempestes socials i religioses dels segles obscurs de la força les ventatges del comerç, les flors de les lletres, la sanitat de les lleis i lo pendó de la llibertat.

I què és avui, senyors? ¿Què representa aquest noble certamen, que arroba els nostres esperits sobre el tropoll de les passions polítiques, sinó un gratíssim record d'aquelles passades assemblees literàries que enlluernaven lo migdia de la França i les muntanyes de Catalunya, quan Tomàs de Coucy, Gerard de normadia i folc, comte d'Anjou, reblien d'espant i desolació des de les ciutats amurallades fins els claustres dels monastiris, i quan la personalitat humana, nafrada per la mà del feudalisme i reduïda o al silenci o al turment,

o a l'eterna lluita privada, no donava un pas sens rossegar una cadena, sens plorar en la presó o sens maleir en la picota? En aquelles assemblees se respirava, almenys, l'aire més pur de la cavalleria, lo felibre entrava sens baixar lo cap en la cambra daurada del príncep, per a fer sentir els arrobaments de l'ànima seua i glorificar la fe, la pàtria i l'amor. Allí comanava el geni sots l'imperi d'una dama que, remuntada al fi a la categoria d'àngel de la família per la influència del cristianisme, acollia al trobador en son cant de l'ànima, en son crit de guerra i son himne a la pàtria i a Déu.

Els jocs florals constitueixen l'oasis admirable en les edat de ferro i de les lluites de l'edat mitja, extenent son esplendor i allunyant les ombres d'aquells temps, entre les quals s'escoltaren les veus d'Abelard, d'Aquino, de Lanfranc i de Llull.

A l'entrar en Catalunya la brisa embaumada de la poesia provençal, se transformà, en les vores del Llobregat, i a l'aixecar els esguards sobre la garrida terra d'Espanya, descobrí una altra llum que enlluernava des de los murs de Còrdova i s'escoltaren al mateix temps els cants playedors, més reblits de bravura, del felibre català en sa dolça melengia i el cant bíblic del fill de l'orient.

¿Com us havien de mancar poetes, senyors, quan nostres avis veigeren caminar als hèroes d'aquesta terra i sos germans d'Aragó a les terres glorificades per Homero, per Leònidas i per Platon, per a fer repetir, sobr ela creu de santa Sofia, lo crit de "via ferro" dels nostres conqueridors? ¿Com us han de mancar poetes , si cada fulla de la vostra història és un capítol d'una gran epopeia dels hèroes de la religió i de la pàtria? ¿Com us han de mancar poetes si la vostra activitat comercial e industrial desplega la vida de la intel·ligència, estimulant-la en totes les esferes per a donar-li vostra energia i vostra perseverància, Barcelona! Barcelona! Ciutat dels monuments, dels records, de la història i de les tradicions, sies sempre la perla preada del Mediterrani, com jo desetjo que València sia la teua germana benvolguda i ben estimada rival, com n'era, quan la vostra raça, que és la nostra, aixecava la cara enfront de les poderoses Gènova, Venècia i Amalfi. ¿Quanta grandesa en la mar, en la terra, en les lleis, en les costums i en la llengua! ¿Quina història que es comença en la figura de Carlo Magno i passa per lo Corpus de Sang i acaba en l'immortal siti de Girona! Escrits estan els noms de tants personatges, més elevats que els dels nibelungs, i escrites admirables històries que parteixen des dels camps de batalla i acaben en les tallades agulles del venerable Montserrat.

Molt bé feu, senyors del gran municipi de Barcelona, dignes hereus dels vostres immortals consellers, d'alentar, ab vostres premis i ab vostra protecció, a aquesta joventut escollida que s'encarrega de plorar les vostres desgràcies, de cantar les vostres glòries i de cridar dels sepulcres de pedra les ombres dels vostres avis. Molt bé feu, senyors que formeu la Diputació provincial, record de nostres Generalitats del Regne, en associar-vos al municipi per a conservar aquesta llengua pàtria, vigorosa, robusta, abundant i venerable per la seua antiguetat, per a que no es perdi en la profon turbació de nostre segle i per a guardar lo respecte degut a la memòria dels nostres pares, als hèroes de la nostra història i als genis que brillaren per sa fe i son talent. Molt bé feu també, senyors que representeu aquí l'autoritat suprem, y, vosaltres, tots los que honreu aquesta festa ab vostra presència, en contribuir a donar esplendor a aquest acte tan solemne que caracteritza perfectament la gran civilització del poble català. Tots haveu merescut bé de la pàtria i de les lletres.

I vós, senyora, que vos honreu i nos honreu en aquest acte ab lo títol envejat de reina, però reina de la pau, del sentiment i de la inspiració, reina que ofereix la serenitat del cel de la poesia i de la glòria, i reina que rep lo vassallatge del geni entre l'harmonia dels cants, i, vosaltres, senyores, que sabeu sentir, que sabeu pregar i que sabeu estimar, i que respresenteu aquí l'amor de la mare, l'amor de l'esposa i l'amor de la filla. Vosaltres sou la font de la inspiració i del consol, perquè vosaltres recordeu lo conjunt de la creu i sobre l'altar sangrient del Calvari. Rebeu de les meues mans tremoloses l'homenatge d'agraïment per haver prestat a nostra reunió l'esplèndida atmosfera que rodeja vostra bellesa, fent-nos respirar un aura de dolç benestar, persuadides que per a la humanitat, i per als poetes sobretot, vosaltres sereu sempre la vida, el consol, la felicitat i la inspiració.

¡Honra, doncs, als fills predilectes del geni! ¡Glòria a Barcelona! ¡Glòria a Catalunya!

He dit.

Apèndix VI

Recort als poetes de Catalunya. *Composició poètica de Vicent Boix, publicada a La Renaixensa, núm. 5, 1877, pp. 374-375.*

Record als poetes de Catalunya

Escoltau, fills del cant i l'harmonia:
Un peregrí ja vell i ple de dies,
portant ab gran dolor ses melengies
ve a saludar vostra ciutat comtal.
Vingut és d'una terra molt preada.
Lo cel allí se'n riu, lo mar murmura,
plouen flors per tot temps, ab la dulçura
de llàgrimes d'amor angelical.

I eixa terra, cantors, la meva pàtria,
és germana també de Barcelona.
Té cenyida en lo front una corona,
té una llengua, una història i un altar.
Jo vinc d'allí, mes, rossegant per terra
lo record dels meus anys que ja m'afonen;
i eixos records, que al pas ja s'amuntonen,
sols me deixen alé per a plorar.

Jo sóc vengut a contemplar les glòries
dels gaiters d'aquest poble en sa grandea;
no repareu, cantors, en ma pobrea:
sóc un desvalait, mes sóc germà.
Doneu-me alberg de vostre noble temple
a la porta, si us plau: d'allí porria,
estàtic, escoltar de l'harmonia
l'eco sagrat que fins lo cel se'n va.

Doneu-me alberg, per a oferir al geni
no corona d'argent, ni menys daurada,
ni una flor per lo cant jamai guanyada,
no una rossella de lo meu verger.
Vull oferir-li sols dels ulls caiguda,
eixida de lo cor, ple de ternura,

una llàgrima sols, llàgrima pura
d'admiració i amor, sospir darrer.

Què puc oferir més, si entre pedralla
ha corregut, cantors, la muesa vida,
i la sendra del cap ja me convida
a jàurer en la pols d'algun fossar?
Una llàgrima sols! Déu me la dóna!
Una llàgrima sols és presentada...
Com perla de l'amor sia acceptada:
ella hasta el cel també pot aplegar.
Fills de lo Gay Saber, raça beneïta
per els segles y Déu sempre guardada;
raça de bendició, raça envejada,
nascuda per al cant, la fe i el plor.
Planyeu encara més: lo cel s'enfonsa;
la mar, perdut lo blau, negra se posa;
la tempesta es veu prop; l'hom no reposa...
Qui salvarà del vent sols una flor?

Jo no vos puc seguir, jóvens felibres.
Mes jorns són ja contats: curta és la vida.
A pensar en la mort l'edat convida;
a la terra d'on ve se'n torna el pas.
L'arbre és caigut, per fi; mortes les fulles;
l'ànima envers lo cel va soltària
i pau i sempre pau és la pregària
que del cant funeral dono al compàs.

Gràcies, germans, lo peregrí vos dóna!
Lo vell se'n torna ja prop de sa fossa,
on tot son pensament finit s'enclosa,
buscant en l'altre espai sa inspiració.
Compteu aitant, que fins l'alberg, on ploro,
lo cant m'arrancarà llàgrima pura...
Llàgrima de consol en ma tristura,
per a vosaltres sols benedicció.

Apèndix VII

Lo cor de ferro. *Fragment d'una llegenda inèdita, obra de Vicent Boix, publicat pòstumament a Lo Rat-Penat. Calendari llemosí corresponent al present any de 1881 (1880: 126-127).*

Lo cor de ferro

(Fragment d'una llegenda inèdita)

I

Fermau las portas, perquè entorn s'escolta
l'estranya confusió de molta gent.
¡Fermau las portas, dic una altra volta!
Corre per la ciutat un temps dolent.

Tras, tras, tras... és el confús remor
de gent que passa pels carrers armada.
No parlau... Ja han passat... Açò és temor?
La porta està ab gran força molt ferrada.

No ens deixau ni pensar: ¡Silenci o mort!
La pólvora és la llei, lo canó l'altar:
és més savi, més lliure, lo més fort...
qui més de l'os del poble sap menjar.

-¿Què manau, pelegrí? La nit és fosca,
lo vent és d'huracà; lo poble calla.
L'espia, per lo llit, se mou i enrosca...
i crida l'hom armat: "Dormiu, canalla!"

-Donau-me un mos de de pa i un vas de vi
y emprés us contaré sabrosa història,
si pot contar lo pobre pelegrí
lo que guarda en lo cor i la memòria.

Portau ací els minyons. ¡Sempre dormint!
Ai, del poble que dorm! Tras, tras, tras...
que pàssan los tirans... No estau ouint?
I lo poble, dormint, cedeix lo pas.

Los sombreros abaix, perquè lo vent
la pols remou de certes sepultures...
Ossos en elles! Són ossos d'altra gent:
menjades són del temps llurs armadures.

Teniu pavor? Lesombres dels jagants
rabiens estretes en les nostres lleis...
Què són eixos espectres arrogants?
Són de aquest poble: havien altres reis!

Lo gaité va a contar, obriu lo pit...
Tras, tras, tras, tras... Més gent guarnida!
Avant, avant! Lo que la història ha dit
dels pobles, la consciència sempre ho crida!

